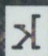
ERNST
JÜNGER

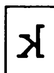
PLIENO AUDROSE

ERNST JÜNGER

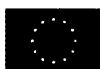
PLIENO AUDROSE

Iš vokiečių kalbos vertė
Laurynas Katkus

Versta iš
Ernst Jünger. *In Stahlgewittern*
J. G. Cotta'sche Buchhandlung
Nachfolger GmbH, Stuttgart, 2014

UDK 821.112.2-31'
Ju89

Paremta pagal Europos Sąjungos programą
„Kūrybiška Europa“

Paremta pagal Goethe's instituto
vertimų programą

Vertėjas dėkoja Europos vertėjų kolegijai
(Europäisches Übersetzer-Kollegium, Straelen)
už rezidenciją

ISBN 978-609-427-206-6

TURINYS

Pirmą kartą išleista 1920 metais

KREIDINIUOSE ŠAMPANĖS APKASUOSE

Traukinys sustojo Bazankūre, nedideliame Šampanės miestelyje. Išlipome. Su nepatiklia pagarba klausėmės lėtų fronto staklių taktų – melodijos, kuri per ilgus metus taps įprasta. Pilko gruodžio dangaus tolyje ištirpo baltas šrapnelio kamuolys. Kovos dvelksmas pasiekė mus ir privertė keistai sudrebėti. Ar nujautėme, kad beveik visi – vienas anksčiau, kitas vėliau – būsime praryti tomis dienomis, kai tamsus niurnėjimas anapus virs nepaliaujamai dundančiu griaustiniu?

Mes palikome auditorijas, mokyklinius suolus, darbastalius ir per trumpas mokymų savaites susijungėme į didžiulį entuziastingą kūną. Užaugę saugumo amžiuje, jautėme kažko neįprasto, didelio pavojaus ilgesį. Karas mus apėmė tarsi svaigulys. Išžygiavome lyjant gėlių lietui, įkaušę nuo rožių ir kraujo. Karas turėjo suteikti

visa – didybę; jėgą, šventę. Jis rodėsi mums vyriškas poelgis, linksma dvikova gėlėtoje, kraujo rasa nusagstytoje pievoje. „Gražesnės mirties pasaulyje nėra...“* Ak, kad tik leistų dalyvauti, kad tik nepasilikus namie!

– Skyriais į koloną rikiuok!

Įkaitusi vaizduotė aprimo žygiuojant per klampų Šampanės molį. Kuprinė, šoviniai ir šautuvas slėgė nelyginant švinas.

– Lėtink žingsnį! Gale neatsilik!

Galiausiai pasiekėme Oranvilio kaimą, 73-iojo šaulių pulko bazę, vieną iš vargingų šios vietovės užkampių, kurį sudarė penkiasdešimt plytinių ar kalkakmenio namelių aplink parko supamą dvarą.

Prie miestų tvarkos pripratusioms akims kaimo gatvės šurmulys pasirodė egzotiškas. Matėsi tik keli baikštūs ir apdriskę civiliai; visur kareiviai su senais, nunešiotais kiteliais ir nugairintais, dažniausiai vešlių barzdų apjuostais veidais. Jie lėtai slampinėjo aplinkui arba grupelėmis stovėjo prie namų durų ir juokeliais pasitiko mus, naujokus. Tarpuvartėje žioravo žirnių sriuba kvepianti lauko virtuvė, apspiesta indus barškinančių maistininkų. Atrodė, kad gyvenimo tėkmė čia kiek lėtesnė ir slogesnė. Šį įspūdį stiprino pradedantis griūti kaimas.

Pirmąją naktį praleidusius milžiniškame kluone, rūmų kieme mus paskirstė pulko adjutantas, vyresnysis leitenantas fon Briksenas. Aš pakliuvau į devintąją kuopą.

Mūsų pirmoji karo diena negalėjo praeiti nepalikusi lemiamo įspūdžio. Sėdėjome mums paskirtame postovyje mokykloje ir pusryčiavome. Staiga netoliese sudundėjo virtinė duslių smūgių, ir kareiviai iš visų namų puolė prie kaimo vartų. Pasekėme jų pavyzdžiu, dorai nežinodami, dėl ko. Virš mūsų vėl pasigirdo savotiškas, niekad negirdėtas plazdėjimas ir šniokštimas, o tada – garsus bildesys. Nusistebėjau, kad mano kaimynai beeidami susigūžė lyg išgirdę klaikų grasinimą. Visa tai man pasirodė truputį juokinga; lyg matytumei žmones darant kažką, ko negali suprasti.

* „Kein schönrer Tod ist auf der Welt“ – XVII amžiaus vokiečių kareivių daina. (Čia ir toliau pastabos vertėjo.).

Neilgai trukus tuščioje kaimo gatvėje pasirodė tamsios grupelės, palapinsiaustėse ar sukryžiuotose rankose nešdamos juodus ryšulius. Apimtas slogaus netikrumo spoksojau į apsipylusią krauju figūrą su palei kūną kabalduojančia ir keistai perlaužta koja, be perstojo kimiai košiančią pro dantis:

– Gelbėkit! – tarsi staigi mirtis dar laikytų ją už gerklės.

Ją nunešė į namą, prie kurio durų kabojo Raudonojo Kryžiaus vėliava.

Kas čia įvyko? Karas parodė nagus ir nusimetė jaukią kaukę. Visa buvo taip mįslinga, taip anonimiška. Beveik negalvojom apie priešą, paslaptingą ir klastingą būtybę kažkur ten, anapus. Visiškai nepanašus į ligšiolinę patirtį įvykis padarė mums tokį stiprų įspūdį, kad buvo sunku suvokti jo priežastis. Tarsi būtų pasivaidenę vidury baltos dienos.

Rūmų portalo viršun trenkęsis sviedinys bloškė prie įėjimo akmenų ir nuolaužų debesį kaip tik tada, kai pirmųjų šūvių išgąsdinti gyventojai pro tarpuvartę pasipylė laukan. Trylika žuvusių, tarp jų – karinio orkestro dirigentas Gebhardas, man gerai pažįstamas iš promenados koncertų Hanoveryje. Pririštas arklys pajuto pavojų anksčiau nei žmonės, kelios sekundės prieš sprogimą nutraukė pavadį ir nesužeistas nušuoliavo į rūmų kiemą.

Nors apšaudymas galėjo pasikartoti kiekvieną akimirką, smalsumas prispyrė mane nueiti ten, kur nutiko nelaimė. Greta sviedinio pataikymo vietos tabalavo lentelė; ant jos juokdario ranka užrašė žodžius „Sviedinių kampelis“. Vadinasi, jau buvo žinoma, kad rūmuose pavojinga. Gatvėje raudonavo dideli kraujo klanai; visur mėtėsi skylėti šalmai ir perpetės. Sunkios metalinės portalo durys suplėšytos į gabalus ir išvarpytos nuolaužų, apsauginis stulpelis aptaškytas krauju. Jaučiau, kaip akys prilipo prie šio vaizdo lyg traukiamos magneto; tuo pat metu manyje prasidėjo gilūs pasikeitimai.

Kalbėdamasis su bendražygiais pastebėjau, kad kai kuriems šis incidentas gerokai prislopino susižavėjimą karu. Jis stipriai paveikė ir mane, tai rodė serija klausos haliucinacijų, kurios kiekvieną

pravažiuojančio vežimo dardėjimą paversdavo nejaukiu nelaimę nešančio sviedinio plazdesiu.

Beje, krūptelėjimas išgirdus bet kokį staigų ir netikėtą garsą lydės mus visą karą. Pro šalį pradundėjo traukinys, ant žemės nukrito knyga, naktį pasigirdo riksmas – pajutusi didelį ir nepažįstamą pavojų, širdis akimirką stabtelėdavo. Tai buvo ženklas, kad ketverius metus praleidome mirties šešėlyje. Šis išgyvenimas taip giliai įsismelkė į tamsų kraštą, plytintį kitapus sąmonės, kad vos sutrikdžius rutiną, giltinė lyg rūpestingas šveicorius šokdavo prie durų panašiai kaip tuose bokšto laikrodžiuose, kur ji kas valandą pasirodo virš ciferblato su smėlio laikrodžiu ir dalgiu.

Tos pačios dienos vakarą atėjo išsiilgta akimirka, kai sunkiai apsikrovę patraukėme į kovines pozicijas. Per Betrikūro kaimo griuvėsius, nerealiai dunksančius prieblandoje, mūsų kelias vedė į vienišą, eglyne pasislėpusią girininkiją, „Fazanyną“, kur buvo apsistojęs pulko rezervas – jam iki šios nakties priklausė ir devintoji kuopa. Rezervui vadovavo leitenantas Bramsas.

Mus pasitiko, paskirstė į skyrius, ir netrukus atsidūrėme tarp barzdotų, molio pluta apėjusių vaikinų, kurie pasveikino mus su ironišku prielankumu. Paklausė, kas gero Hanoveryje ir ar karas nesiruošia greit baigtis. Paskui lakoniškas pašnekesys, kurio godžiai klausėmės, pasuko prie įtvirtinimų, lauko virtuvės, apkasų ruožų, apšaudymo sviediniais ir kitų pozicinio karo reikalų.

Po kurio laiko už mūsų į lūšnelę panašios buveinės durų pasigirdo šūksnis:

– Lauke rikiuok!

Prisijungėme prie savo skyrių ir išgirdę komandą „Ginklą užtaisyk!“ su nebyliu pasimėgavimu į dėtuvę įspraudėme kovinių šovinių apkabą.

Toliau žygis link fronto naktiniu kraštu, nusėtu tamsiais miškeliais, tyloje, vyras už vyro. Kartkartėmis nuaidėdavo vienišas šūvis, šnypšdama į viršų šaudavo raketa; trumpai, pamėkliškai jos nušviesta tamsa paskui tapdavo dar juodesnė. Vienodas ginklų ir apkasų kasimo įrankių tarškėjimas, pertraukiamas perspėjimo „Atsargiai, viela!“

Staiga kažkas žvangėdamas nuvirsta ir nusikeikia:

– Velnias, gal gali prasižiot, kai prieky duobė?

Įsikiša kapralas:

– Baigt kalbas, po perkūnais, manot, kad prancūzas ausis mėšlu užsikimšęs?

Vėl judame greičiau. Nakties nežinia, mirgančios šviečiamosios raketos ir lėtai blėsčiojanti pabūklų ugnis kelia susijaudinimą, kuris keistai palaiko budrumą. Kartais pro šalį šaltai ir laibai pradūzgia aklomis iššautas sviedinys ir išnyksta tolumoje. Kaip dažnai po šio pirmojo sykio melancholiškai ir kartu neramiai nusiteikęs, žygiavau išmirusiu kraštu į priekinę liniją!

Galų gale pranykome vienoje iš tranšėjų, tarsi baltos gyvatės vinguriuojančių naktimi pozicijų link. Atsipeikėjau vienišas ir sužvarbęs tarp dviejų traversų, atidžiai įsistebeilijęs į eglių eilę priešais apkasą, kur mano vaizduotė tarėsi esant visokiausių pamėklių. Retsykiais šakose suteškendavo pasiklydusi kulka ir švilpdama nusirisdavo žemyn. Vienintelis paįvairinimas šiame bemaž begaliniame laike buvo tai, kad pašauktas vyresnio bendražygio ilga siaura eiga su juo nukiūtinau į priešakinės saugos postą, kur ir vėl užsiėmėme priešlaukio stebėjimu. Visiškai nusiplūkęs gavau dvi valandas plynoje kreidos duobėje, per kurias galėjau pabandyti užmigti. Pradėjus švisti, buvau išblyškęs ir išsitepęs moliu kaip kiti; atrodė, kad šitą kurmio gyvenimą gyvenu jau mėnesių mėnesius.

Pulko pozicijos vingiavo kalkiniais Šampanės laukais priešais Le Godos kaimą. Dešinėje jos rėmėsi į sumaltą miškelį, „Sviedinių giraitę“, paskui zigzagu ėjo milžiniškais cukrinių runkelių laukais, kuriuose švietė raudonos per ataką nukautų priešininkų kelnės, ir baigėsi ties upelio vaga. Upelis, kuriuo naktiniai patruliai palaikydavo ryšį su 74-uoju pulku, šniokštė per sugriauto, tamsių medžių apsupto malūno užtvanką. Jau keli mėnesiai jo vandenys plovė prancūzų kolonijų pulko žuvusiuosius veidais nelyginant iš juodo pergamento. Klaiki vieta – ypač kai naktį pro suplėšytus debesis mėnulis mesdavo besimainančius šešėlius ir prie vandens murmėjimo bei meldų šlamėjimo, rodos, prisidėdavo kažkokie keisti garsai.

Tarnyba buvo nelengva. Gyvenimas prasidėdavo ėmus temti: tuo metu visa sudėtis turėjo būti apkasuose. Nuo dešimtos vakaro iki šeštos ryto miegoti galėdavo po du vyrus iš kiekvieno skyriaus, taigi visi gaudavo dvi valandas naktinio miego, kuris dėl pakėlimo anksčiau, apsirūpinimo šiaudais ir kitos veiklos dažniausiai sutrumpėdavo iki keliolikos minučių.

Sargyba budėdavo arba apkasuose, arba viename iš daugelio saugos postų, su pozicijomis sujungtų ilgomis kastinėmis susisiekimo eigomis; dėl pavojingos postų padėties poziciniame kare šio tipo apsaugos netrukus atsisakyta.

Nesibaigiančios, varginančios naktinės sargybos buvo dar pakenčiamos giedru oru, net ir pašalus; tačiau lyjant, kaip kad didžiumą sausio, jos tapdavo tikra kančia. Kai drėgmė prasiskverbdavo iš pradžių pro palapinsiaustę, ištemptą virš galvos, paskui pro milinę, paskui – uniformą ir valandų valandas srovendavo kūnu, apimdavo tokia nuotaika, kurios praskaidrinti neįstengdavo netgi tavęs link brendančios pamainos šlempinimas. Aušra nušviesdavo išsekusias, kalkėmis išsiterliojusias figūras blyškiais veidais, kurios kalendamos dantimis drėgnuose blindažuose griūdavo ant papuvusių šiaudų.

Tie blindažai! Tai buvo išeinančios į apkasus, kreidoje išraustos duobės, uždengtos lentų sluoksniu ir keliais kastuvais žemės. Nustojus lyti, nuo jų kapsėdavo dar ištisas dienas; todėl juodojo humoro mėgėjai pažymėjo juos iškabomis „Stalaktitų grota“, „Vyrų pirtis“ ir panašiai. Jei tuo pat metu ilsėtis norėdavo daugiau karių, jie būdavo priversti į apkasus iškišti kojas – neišvengiamus spąstus kiekvienam praeinančiam. Tokiomis sąlygomis ir dieną apie miegą negalėjo būti nė kalbos. Be to, dienos metu turėjome dvi valandas budėti, valyti apkasus, atsigabenti valgio, kavos, vandens ir nudirbti daug kitų darbų.

Suprantama, kad šis neįprastas gyvenimas mums ėjosi itin sunkiai, juo labiau kad dauguma iki šiol tiktai teoriškai žinojo, kas yra tikras darbas. Be to, kitaip nei tikėjomės, mūsų niekas nesutiko su džiaugsmu. Priešingai, seni kariai pasinaudodavo kiekviena proga

mus apmauti, o kiekviena nemaloni arba netikėta užduotis, žinoma, atitekdavo naujokams savanoriams. Beje, šis iš kareivinių į karą atsineštas paprotys, negerinęs mūsų nuotaikos, dingo po pirmojo drauge atlaikyto mūšio, po kurio ir patys ėmėme laikyti save „seniais".

Nedaug malonesnis buvo laikas, kurį kuopa praleisdavo rezerve. Apsistodavome „Fazanyne" arba „Hilerio miškelyje", eglių šakomis dengtose žeminėse, kurių mėšlina žemė bent jau skleidė jaukią rūgimo šilumą. Kartais atsibusdavai kelių colių gilumo vandens klane. Nors „sausgėla" iki tol man buvo žinoma tik kaip žodis, jau po kelių nuolatinio peršlapimo dienų jaučiau skausmą visuose sąnariuose. Sapnuodavau, kad galūnėmis aukštyn žemyn važinėja geležiniai rutuliai. Ir čia naktys nebuvo skirtos miegui, o gausioms prisiartinimo eigoms gilinti. Jei tik prancūzas nepašviesdavo, turėjome visiškoje tamsoje su lunatiko tikrumu sekti įkandin priekinio kario, nes pasimetus būtų reikėję ilgai klaidžioti apkasų labirinte. Šiaip jau kasti buvo lengva; plonutė molio ir puvenų danga slėpė platų, minkštą kreidos sluoksnį, kurį kirtiklis perkirsdavo be vargo. Kartais pasipildavo žalios kibirkštys – plienas atsimušdavo į uolienoje išsimėčiusius kumščio didumo geležies pirito kristalus. Juos sudarė daugybė į rutulį suspaustų kubelių; pradaužti jie nušvisdavo auksiniu spinduliu.

Šią nykią monotoniją praskaidrindavo kas vakarą į „Hilerio miškelio" pakraštį atvykstanti lauko virtuvė; atvožus katilą, pasklisdavo gardus žirnių su spirgučiais ar kito puikaus valgio kvapas. Tačiau ir čia būta deguto šaukšto: džiovintų daržovių, nusivylusių gurmanų koneveikiamų kaip „vielų užtvara" arba „pasėlių žala".

Sausio 6-ąją dienoraštyje randu piktą pastabą: „Vakare atsivilko lauko virtuvė, davė kiaulių ėdalo, kurį tikriausiai išvirė iš sušalusių pašarinių runkelių." O štai 14-ąją – entuziastingas šūksnis: „Nuostabiai skani žirnių sriuba, nuostabios keturios porcijos, persirijimas. Surengėme valgymo varžybas ir ginčijomės, kokioje padėtyje išeina daugiausia susikimšti. Aš sakiau, kad stovint."

Gausiai gaudavome ir rausvos spalvos degtinės, kurios pripildavo į katiliukų dangčius. Ji smarkiai atsidavė spiritu, tačiau šaltu ir

drėgnu oru jos neniekindavome. Tabako irgi duodavo tik stipresnių rūšių, bet užtat ligi valiai. Atmintyje iš tų dienų likęs toks kareivio vaizdas: sargybinis papilkavusiu smaiginiu šalmu, į ilgos milinės kišenes sugrūstomis rankomis, stovintis prie šaudymo angos ir virš šautuvų buožių pučiantis pypkės dūmus.

Maloniausios buvo poilsio dienos Oranvilyje, praleidžiamos miegant, švarinantis ir treniruojantis. Kuopa gyveno milžiniškame kluone, į kurį patekdavome ir išeidavome dvejomis vištų laktas primenančiomis kopėčiomis. Nors pastatas buvo pilnas šiaudų, jame stovėjo krosnys. Kartą naktį nusiritau prie vienos ir prabudau tik nuo energingų bendražygių pastangų mane užgesinti. Su siaubu pamačiau, kad mano uniforma iš nugaros stipriai apdegusi. Todėl gana netrumpą laiką turėjau vaikščioti su panašia į fraką apranga.

Neilgai tepabuvę pulke, mes praradome visas iliuzijas, su kuriomis išsiruošėme į karą. Vietoj lauktų pavojų radome purvą, darbą ir bemieges naktis – jiems įveikti reikėjo didvyriškumo, bet ne tokio, kokį įsivaizdavome. Dar blogesnis dalykas buvo nuobodulys, kareivį nervinantis labiau nei mirties artumas.

Tikėjomės puolimo, bet fronte pasirodėme nepalankiu metu, kai kovos veiksmai apmirė. Sutvirtinus ir išplėtus apkasus, padidinus gynėjų ugnies naikinamąją galią buvo nutrauktos net ir nedidelės taktinės operacijos. Kelias savaites prieš mums atvykstant viena kuopa po silpno artilerinio rengimo poros šimtų metrų atkarpoje dar išdrįso padaryti vieną iš tokių dalinių puolimų. Užpuolikai, kurių tik vienetai pasiekė prancūzų vielas, buvo nudėti tarsi šaudykloje; keletas likusių gyvųjų pasislėpė duobėse ir laukė nakties, kad tamsos prieglobstyje paršliaužtų į pradines pozicijas.

Personalas nuolat persidirbdavo dar ir dėl to, kad pozicinis karas, kuriame tausoti jėgas reikėjo kitokiais būdais, dar buvo naujas ir netikėtas reiškinys. Baisus postų skaičius ir nepaliaujamas apkasų kasimas didžia dalimi nebuvo reikalingi, netgi žalingi. Svarbu ne galingi įtvirtinimai, o už jų stovinčių vyrų drąsa ir žvalumas. Vis gilesni apkasai kai ką galbūt apsaugojo nuo šūvio į galvą, tačiau išugdė prisirišimą prie gynybinių įrenginių ir saugumo poreikį, ku-

rio vėliau labai nenoriai atsisakydavome. Be to, norėdami išlaikyti esamus įtvirtinimus, turėjome dėti vis didesnes pastangas. Nemaloniausia, kas galėjo nutikti – tai atodrėkis, kuris šalčio sukaustytas kreidines apkasų sienas paverstų košės mase.

Žinoma, apkasuose girdėjome prašvilpiančias kulkas, retkarčiais nuo Reimso forto gaudavom keletą sviedinių, tačiau šitie nedideli koviniai incidentai vargiai atitiko mūsų lūkesčius. Nepaisant to, kartais mums būdavo primenama, koks kruvinas rimtumas slypi už, rodos, visiškai betikslio vyksmo. Sausio 8-ąją į „Fazanyną" pataikė sviedinys ir užmušė mūsų bataliono adjutantą, leitenantą Šmitą. Kalbėta, kad apšaudymui vadovavęs prancūzų artilerijos karininkas yra šio medžioklės namelio savininkas.

Artilerija dar buvo išdėstoma prie pat pozicijų; netgi priekinėje linijoje, negrabiai pridengtas palapinsiauste, stovėjo lauko pabūklas. Kalbėdamasis su „pūčkoriais", nustebęs išgirdau, kad švilpiančios kulkos jiems kelia daug didesnį nerimą nei sviedinių pataikymai. Taip yra visur: savos profesijos pavojai mums suprantamesni ir ne tokie baisūs.

Sausio 27-osios vidurnaktį kaizerio garbei* mes tris kartus sušukom „Valio!" ir visa ilga fronto linija užtraukė „Tau šlovė, pergalės vainiku vainikuotam"**. Prancūzai atsakė šautuvų ugnimi.

Tomis dienomis patyriau nemalonų nutikimą, dėl kurio mano karinė karjera vos nešlovingai nepasibaigė pirma laiko. Kuopa stovėjo kairiajame flange ir, prabudėjęs visą naktį, paryčiais su bendražygiu buvau paskirtas į sargybą dvigubame poste upelio vagoje. Dėl šalčio pasielgiau neleistinai: padėjau šautuvą į krūmą netoliese ir apklotu apsisukęs galvą atsirėmiau į medį. Staiga už nugaros išgirdęs triukšmą griebiau ginklą – jis buvo dingęs! Šautuvą nepastebimai paėmė prisėlinęs budintis karininkas. Už bausmę jis nusiuntė mane, ginkluotą vien kirtikliu, sargybon maždaug šimtą metrų į priekį link prancūzų postų – vaikiškas sumanymas, man vos nekainavęs gyvybės. Šios keistos bausmės metu nendrynu palei upelį slampino

* Kaizerio Vilhelmo II (1859–1941) gimtadienis.

** „Heil dir im Siegerkranz" – neoficialus Vokietijos imperijos himnas.

trijų savanorių patrulis, kurie taip nerūpestingai čežino ilgus stiebus, kad prancūzai juos pastebėjo ir apšaudė. Vienas, pavarde Langas, buvo pašautas ir niekas jo daugiau nebematė. Kadangi buvau visai netoli, gavau savo dalį tuomet itin mėgstamų sutelktinių skyriaus salvių, net gluosnio, prie kurio stovėjau, šakelės švilpė palei ausis. Sukandau dantis ir likau stovėti iš užsispyrimo. Pradėjus temti mane grąžino atgal.

Visi nuoširdžiai apsidžiaugėme išgirdę, jog galutinai paliksime šias pozicijas, ir atšventėme išsiskyrimą su Oranviliu didžiajame kluone išgerdami daug alaus. 1915-ųjų vasario 4-ąją, pakeisti saksų pulko, išžygiavome atgal į Bazankūrą.

NUO BAZANKŪRO IKI ATONŠATELIO

Bazankūre, nykiame Šampanės miestelyje, kuopą apgyvendino mokykloje, kurią stulbinantis mūsų žmonių tvarkingumas per trumpą laiką padarė panašią į taikos meto kareivines. Čia buvo budintis puskarininkis, punktualiai keliantis rytais, budėjimas kuopoje ir vakariniai patikrinimai, kuriuos atlikdavo skyrių vadai. Kuopos kas rytą žygiuodavo į aplinkines dykvietes ir keletą valandų vykdavo įtemptos rikiuotės pratybos. Nuo šitos tarnybos po kelių dienų buvau atleistas; pulkas pasiuntė mane į tobulinimosi kursus Rekuvranse.

Rekuvranse – nuošaliame, tarp žavingų kreidos kalvų pasislėpusiame kaimelyje – susirinko grupė jaunimo iš visų mūsų divizijos pulkų ir vadovaujami rinktinių karininkų bei puskarininkių ėmė nuodugniai mokytis karinių disciplinų. Mes, 73-iukai, dėl

šito, kaip ir dėl daugelio kitų dalykų, turėjome būti dėkingi leitenantui Hopei.

Gyvenimą atokiame užkampyje sudarė kareivinių muštras perpus su akademine laisve; ši keista jungtis paaiškinama tuo, kad didžioji personalo dalis dar prieš kelis mėnesius trynėsi Vokietijos universitetų auditorijose ir katedrose. Dienos metu juos pagal visas karo meno taisykles darė kareiviais, o vakare auklėtiniai su mokytojais susirinkdavo prie didžiulių iš markitanto parduotuvės Monkornė atgabentų statinių ir lygiai taip pat nuodugniai girtuokliaudavo. Kai paryčiais įvairūs padaliniai imdavo lįsti iš lėbavimo vietų, kalkakmenio namukai išvysdavo jiems neįprastas studentiškos Valpurgijos nakties linksmybes. Beje, mūsų kursui vadovavęs kapitonas turėjo pedagoginį įprotį kitą rytą vaikyti mus su dvigubu uolumu.

Kartą be pertraukos varėme ištisas keturiasdešimt aštuonias valandas, ir štai dėl ko: buvo pagarbus paprotys pasibaigus išgertuvėms saugiai parlydėti kapitoną į jo postovį. Vieną vakarą šią svarbią užduotį patikėjo klaikiai prisiliuobusiam vaikinui, kuris man priminė magistrą Laukardą*. Netrukus jis grįžo ir džiaugsmingai pranešė, kad „senį" pristatė ne į lovą, bet į karvidę.

Bausmės nereikėjo ilgai laukti. Vos tik atėjus į postovius ir ruošiantis gulti, sargyba paskelbė aliarmą. Keikdamiesi susijuosėme diržus ir išbėgome į susirinkimo vietą. Ten jau stovėjo itin bjauriai nusiteikęs senis, kuris tuojau pat išvystė plačią veiklą. Jis pasitiko mus šūksniu:

– Gaisras, sargybinė dega!

Nustebusių vietos gyventojų akivaizdoje iš gaisrinės buvo išridentas siurblys, prisukta žarna ir sargybinę užliejo grakščios vandens čiurkšlės. Senis stovėjo ant akmeninių laiptų ir su didėjančiu įniršiu vadovavo pratyboms, šūksniais iš viršaus ragindamas nesustoti. Retkarčiais aprėkdavo kokį jį itin papiktinusį kareivį ar civilį ir įsakydavo tuojau pat jį išvesti. Nelaiminguosius spėriai pašalindavo

* Friedrich Christian Laukhard (1758–1822) – vokiečių rašytojas ir evangelikų kunigas, tarnavęs ir šnipinėjęs Prūsijos armijai karuose su Napoleonu; žymus girtuoklis.

iš akių, nutempdami už namo. Pradėjo aušti, o mes drebančiais keliais dar vis darbavomės prie siurblio rankenų. Galiausiai buvo leista išsiskirstyti, bet tik tam, kad būtume galutinai pribaigti rikiuotės pratybomis.

Kai pasiekėme rikiuotės aikštę, senis jau laukė vietoje, nusiskutęs ir žvalus, pasirengęs mokyti su ypatingu įkarščiu.

Tarpusavyje bendravome labai bičiuliškai. Čia su keliais šauniais jaunuoliais, pavyzdžiui, su Klemensu, kritusiu prie Monši, su tapytoju Tebe (prie Kambrė), su broliais Štainfortais (prie Somos) užsimezgė draugystė, sutvirtėjusi daugybėje mūšio laukų. Gyvenome po tris ar keturis ir tvarkėmės bendrai. Ypač gerai prisimenu mūsų vakarienes su kiaušiniene ir keptomis bulvėmis. Sekmadieniais pasimėgaudavome vietinių mėgstamu triušiu arba gaidžiu. Kadangi produktus vakarienei parūpindavau aš, kartą mūsų šeimininkė parodė iš kareivių gautus rekvizicijos kvitus, liaudiško humoro antologiją, daugiausia tokio turinio: šaulys N. N., pamalonino dėmesiu šios šeimos dukterį ir pasistiprinimui rekvizavo dvylika kiaušinių.

Gyventojai labai stebėjosi, kad mes, paprasti kareiviai, visi geriau ar prasčiau kalbėjome prancūziškai. Kartais dėl to nutikdavo gana šmaikščių incidentų. Vieną rytą su Klemensu sėdėjau kaimo kirpykloje, kai vienas iš laukiančių klientų suvelta Šampanės valstiečių tarme metė kirpėjui, kuris tuo metu su skustuvu darbavosi prie Klemenso:

– *Eh, coupe la gorge avec!** – ir tiesiu delno kraštu brūkštelėjo sau per kaklą.

Jo pasibaisėjimui Klemensas, demonstruodamas kariui priderančią ramybę, abejingai atsakė:

– *Quant à moi, j'aimerais mieux la garder.***

Vasario viduryje mes, 73-iukai, sužinojome apie didelius pulko nuostolius prie Perto ir nusiminėme, kad tas dienas praleidome toli nuo bendražygių. Įnirtingai gynęs savo sektorių „Raganos katile“, pulkas užsidirbo garbingą Perto liūtų pravardę, kuri lydėjo mus

* „Ei, perrėžk gerklę su šituo!“ (Pranc.)

** „Aš tai geriau palikčiau ją sveiką.“ (Pranc.)

visame Vakarų fronte. Dar buvom žinomi kaip *Les Gibraltars** – dėl mėlynos Gibraltaro juostelės, kurią nešiojome atminimui mūsų pirmtako, Hanoverio gvardijos pulko, nuo 1779-ųjų iki 1783-iųjų gynusio šią tvirtovę nuo prancūzų ir ispanų.

Žinia apie nelaimę pasiekė mus nakčia, kai vadovaujant leitenantui Hopei kaip paprastai lėbavome. Po pirmos siaubo akimirkos vienas iš sugėrovų, ilgšis Berensas – tasai, kuris pristatė senį į tvartą, – norėjo atsisveikinti, nes „alus nebelenda". Tačiau Hopė jį sulaikė pastebėdamas, kad kareiviui toks elgesys netinka. Hopė buvo teisus; pats jis žuvo po kelių savaičių prie Lez Esparžo, priešais savo kuopos kovinę grandį.

Kovo 21-ąją išlaikę nedidelį egzaminą, grįžome į pulką, kuris vėl stovėjo Bazankūre. Tomis dienomis po didelio parado ir generolo fon Emicho atsisveikinimo kalbos pulkas paliko dešimtąjį korpusą. Kovo 24-ąją sėdome į traukinį ir pasiekėme Briuselio apylinkes, kur kartu su 76-uoju ir 164-uoju pulkais sudarėme 111-ąją pėstininkų diviziją ir šiame junginyje išlikome iki karo pabaigos.

Mūsų batalionas įsikūrė Erino miestelyje, belgišku jaukumu alsuojančiose apylinkėse. Kovo 29-ąją čia laimingas sulaukiau dvidešimtojo gimtadienio.

Nors belgų namuose vietos užteko, mūsų kuopą patalpino į didelį nesandarų kluoną, kurį skersai išilgai perpūtė atšiaurus šaltų kovo naktų vėjas nuo jūros. Bet šiaip postovis Erine teikė gerą poilsį; turėjome nemažai pratybų, tačiau maitinimas buvo geras, produktai pigūs.

Gyventojai – pusiau flamandai, pusiau valonai – buvo mums labai draugiški. Dažnai pasišnekėdavau su vieno *estaminet*** savininku, uoliu socialistu ir laisvamaniu, kurie Belgijoje esti savitos padermės. Velykų sekmadienį jis pakvietė mane šventinių pietų ir jokiu būdu nenorėjo imti pinigų net už gėrimus. Mes visi greitai užmezgėme pažintis su vietiniais ir laisvomis popietėmis slinkdavome į kurią nors iš plačiai po apylinkes išsimėčiusių sodybų, ir iki blizgesio iššveis-

* Gibraltariečiai. (Pranc.)

** Nedidelė užeiga, kavinaitė. (Pranc.)

tose virtuvėse sėsdavomės prie žemos krosnies, kur ant apskritos viryklės stovėdavo didelis kavinukas. Malonus pašnekesys vykdavo flamandų ir žemutinės Saksonijos kalbomis.

Į mūsų viešnagės pabaigą oras išgražėjo, viliodamas pasivaikščioti po žavias vandeningas apylinkes. Kraštą, kuriame per naktį prasiskleidė geltonos purienos, puošė tapybiškos išsirengusių kariškių grupės, tuopomis apaugusioje upelio pakrantėje pasidėjusių baltinius ant kelių ir uoliai medžiojančių utėles. Kadangi manęs ši rykštė dar beveik nebuvo palietusi, padėjau savo ginkladraugiui Pripkei, eksportuotojui iš Hamburgo: bandydami išnaikinti tą bjaurastį iš jo vilnonės liemenės, kuri buvo apgyvendinta taip gausiai, kaip kadaise Simplicisimo* apsiaustas, įsukome į ją sunkų akmenį ir paskandinome upelyje. Eriną palikome taip staiga, kad ji ten turbūt ramiai ir sutrūnijo.

1915-ųjų balandžio 12-ąją Hale sėdom į traukinį ir, kad apgautume šnipus, padarėme ilgą apylanką per šiaurinį fronto flangą į Mars la Turo mūšio rajoną. Kuopai buvo paskirtas įprastinis postovis, kluonas Tronvilio kaime – tipiškoje nuobodžioje Lotaringijos skylėje su kaip pakliūva išbarstytomis plokščiastogėmis, belangėmis akmeninėmis dėžutėmis. Dėl antskrydžių buvome priversti daugumą laiko praleisti perpildytoje gyvenvietėje; vis dėlto kelis kartus aplankėme netoliese esančius žymiųjų Mars laTuro ir Gravlotės** kautynių laukus. Keli šimtai metrų už kaimo kelią kirto siena; sulaužytas ant žemės gulėjo prancūziškas pasienio stulpas. Vakarais dažnai užsiimdavome melancholiška pramoga: eidavome pasivaikščioti į Vokietiją.

Mūsų kluonas buvo toks sukiužęs, kad norint išvengti papuvusių lentų ir nenusiversti ant grendymo, vaikščioti reikėdavo labai atidžiai. Vieną vakarą, kai mūsų skyrius, vadovaujamas šaunaus kapralo Kerkhofo, susirinko prie ėdžių ir dalijosi porcijas, lubų perdangoje išsijudino milžiniškas ąžuolinis rąstigalis ir braškėdamas nulėkė

* Vokiečių rašytojo Hanso Jakobo Christoffelio Grimmelshauseno (1622–1676) pikareskinio romano *Simplicisimo nuotykiai* (*Der abenteuerliche Simplicissimus*) herojus.

** 1870-aisiais per Prancūzijos ir Prūsijos karą vykusių svarbių mūšių vieta.

žemyn. Laimei, jis įstrigo tarp dviejų molio sienų vos aukščiau mūsų galvų. Taigi atsipirkome išgąsčiu, tik gražią mėsos porciją išpurvino smūgio sukeltos šiukšlės. Po šio blogo ženklo vos spėjome sulįsti į šiaudus, kai pasigirdo beldimas į duris ir aliarmą skelbiantis feldfebelio balsas išvijo iš gultų. Iš pradžių, kaip visad tokių staigmenų atveju, stojo akimirka tylos, paskui – baisus sambrūzdis ir žodžiavimasis:

– Mano šalmas!

– Kur mano duonmaišis?

– Neužmaunu aulinių!

– Tu pavogei mano šovinius!

– Užsičiaupk, juokdary!

Galų gale visi susiruošė, ir mes nužygiavome iki Šamblė stoties, kur po kelių minučių traukiniu išvykome į Panji prie Mozelio. Paryčiais užsikorėme ant Mozelio kalvų ir apsistojome Preni, pasakiškame kalnų kaimelyje, virš kurio stūksojo pilies griuvėsiai. Šįsyk mūsų kluonas pasirodė esąs akmeninis statinys, pilnas kvepiančio kalnų šieno; pro jo langelius matėsi vynuogynais apaugusios Mozelio kalvos ir Panji miestelis slėnyje, kurį smarkiai apšaudė artilerija ir lėktuvai. Kelis kartus sviediniai pataikė į upę, iškeldami aukštus vandens stulpus.

Šiltas pavasariškas oras gaivino ir viliojo laisvalaikiu pasibastyti po didingas kalvas. Buvome taip valiūkiškai nusiteikę, kad ir vakare ne iškart nustodavome krėsti pokštus. Be kita ko, mėgstama išdaiga buvo knarkiantiems į burną įpilti vandens arba kavos iš gertuvės.

Balandžio 22-osios vakarą išžygiavome iš Preni, įveikėme daugiau nei trisdešimt kilometrų iki Atonšatelio kaimo – visi iki vieno, nepaisydami sunkios mantos, – ir dešiniau garsiosios *Grande Tranchée**, miško viduryje pasistatėme palapines. Iš visa ko sprendžiant, kitą dieną turėjome stoti mūšin. Gavome tvarsliavos paketų, po antrą porciją mėsos konservų ir signalinių vėliavėlių artilerijai.

* Didžioji tranšėja. (Pranc.)

Kupinas nuojautų, apie kurias porina visų laikų kariai, vakare ilgai sėdėjau ant žydromis plukėmis apaugusio medžio kelmo, paskui pro bendražygių eiles nušliaužiau į savo palapinę. Naktį sapnavau neaiškius sapnus, kuriuose svarbiausią vaidmenį vaidino kaukolė.

Pripkė, kuriam ryte papasakojau apie sapną, išreiškė viltį, kad kaukolė buvo prancūzo.

LEZ ESPARŽAS

Ryto šviesoje mirgėjo švelni miško žaluma. Vingiuotais slaptais takeliais traukėme link siauros daubos už fronto linijos. Buvo pranešta, kad 76-asis pulkas po vos dvidešimt minučių truksiančio rengimo ugnimi eis į puolimą, o mes pasiruošę stovėsime rezerve. Lygiai dvyliktą valandą mūsų artilerija pradėjo smarkų apšaudymą, kurio aidai grumėjo visose miško daubose. Pirmą kartą išgirdome tą svarų žodį – uraganinė ugnis. Sėdėjome ant kuprinių neveiklūs ir susijaudinę. Pasiuntinys prišoko prie kuopos vado. Skubrus pašnekesys.

– Pirmieji trys apkasai mūsų rankose, paimti šeši pabūklai!

Kaip liepsna plykstelėjo „Valio!“ Apėmė nutrūktgalviška nuotaika.

Pagaliau atėjo išsiilgtas įsakymas. Ilga vora patraukėme į priekį, iš kur sklido neaiškus šautuvų spragsėjimas. Padėtis darėsi rimta. Tankiame eglyne šalia takelio dundėjo duslūs smūgiai, nuolat pylėsi

šakelės ir žemė. Vienas baikštuolis krito ant žemės, bendražygiai prisiversdami nusijuokė. Tada eilėmis nuėjo perspėjantis mirties šauksmas:

– Sanitarai – į priekį!

Netrukus pasiekėme vietą, kur pataikė sviedinys. Nukentėjusieji jau buvo išgabenti. Kruvinos medžiagos ir mėsos liekanos kabojo ant krūmų aplinkui – keistas, slogus vaizdas, privertęs prisiminti raudonnugarę medšarkę, savo grobį iškabinėjančią ant erškėtrožių.

Grande Tranchée skubėjo daliniai. Kelkraščiuose tupėjo vandens prašantys sužeistieji, iš paskos šniokštavo belaisviai su neštuvais, kietuoliai žvangančiais ginklais šuoliais lėkė per ugnį. Kairėje ir dešinėje sviediniai trempė minkštą žemę, lūžo ir krito sunkios šakos. Vidury kelio gulėjo negyvas arklys su milžiniškomis žaizdomis, šalimais – garuojančios žarnos. Tarp didžių, kruvinų vaizdų viešpatavo netikėta laukinė linksmybė. Į medį atsirėmęs barzdotas landveras:

– Jaunimas, paspaudžiam, prancūzas bėga!

Pasiekėme kautynių išmaltą pėstininkų viešpatiją. Medžius aplink pirmines atakos pozicijas sviediniai iškirto plynai. Apverstame lauke tarp frontų galvomis į priešą gulėjo puolimo aukos; pilkos milinės beveik susiliejo su žeme. Milžiniška figūra raudona krauju sutepta barzda, nagais įsikibusi purios žemės, pastėrusi žiūrėjo į dangų. Jaunas vyras, kurio bruožus jau ženklino gelsva mirties spalva, vartėsi sprogimo išrausoje. Atrodė, kad mūsų žvilgsniai jam nemalonūs; abejingu judesiu jis užsitraukė milinę ant galvos ir nurimo.

Atsiskyrėme nuo žygio kolonos. Mūsų pusėn ilgomis iškiliosiomis trajektorijomis tolydžio švilpė sviediniai, sprogimai įsukdavo proskynos dirvožemio sūkurius. Šaižaus lauko sviedinių švilpimo buvau nemažai prisiklausęs prie Orenvilio, todėl ir čia nejaučiau ypatingo pavojaus. Priešingai, rikiuočių, į kurias išsiskleidę mūsų kuopos būriai judėjo per apšaudomą lauką, tvarkingumas ramino; pagalvojau sau, kad šis ugnies krikštas vyksta ramiau, nei tikėjausi. Atidžiai dairiausi, į kokius gi taikinius lekia sviediniai, visiškai nesuvokdamas, kad tie taikiniai, į kuriuos kaip įmanydama stengiasi pataikyti artilerija, esame mes.

– Sanitarą!

Turėjome pirmą žuvusįjį. Šauliui Štiolteriui šrapnelio kulka perrėžė miego arteriją. Trys tvarsliavos paketai permirko akimirksniu. Jis nukraujavo per kelias sekundes. Šalia mūsų pastatė du pabūklus, kurie pritraukė dar stipresnę priešo ugnį. Artilerijos leitenantą, lauke ieškojusį sužeistųjų, žemėn parbloškė priešais iškilęs dulkių stulpas. Jis lėtai atsikėlė ir pabrėžtinai ramiai grįžo atgal. Rijome jį akimis.

Jau temo, kai gavome įsakymą vėl judėti pirmyn. Mūsų kelias pro sviedinių išvarpytą tankų pomiškį ėjo nesibaigiančia tranšėja, kurioje bėgantys prancūzai pribarstė ekipuotės dalių. Prisiartinę prie Lez Esparžo kaimo kaip priešakinis dalinys, pozicijas kietoje uolienoje turėjome kalte išsikalti. Galiausiai griuvau į krūmus ir užmigau. Kartais pusiausnūda išvysdavau lanku virš manęs skriejančius kažkurios artilerijos sviedinius su kibirkščiuojančiais sprogdikliais.

– Ei, tu, kelkis, mes traukiamės!

Prabudau šlapioje nuo rasos žolėje. Per kulkosvaidžio serijų spengsmą smukome atgal į savo tranšėją ir pamiškėje užėmėm prancūzų paliktas pozicijas. Salsvas kvapas ir spygliuotos vielos užtvaroje kybantis ryšulys patraukė mano dėmesį. Ryto rūke iššokau iš apkaso ir atsidūriau prieš susiraukšlėjusį prancūzo lavoną. Pro sudraskytą uniformą švietė žuvį primenantis suiręs žalsvas kūnas. Apsisukau ir pasibaisėjęs atšokau – prie gretimo medžio tupėjo kažin kokia figūra. Vilkėjo prancūzišką blizgios odos striukę, o ant nugaros pūpsojo kietai prikimšta kuprinė, kurią vainikavo apvalus katiliukas. Tuščios akiduobės ir reti plaukų kuokšteliai ant tamsiai rudos kaukolės sufleravo, kad susidūriau su negyvėliu. Kitas sėdėjo užsikniaubęs ant ištiestų kojų, tarsi jas ką tik būtų pakirtę. Aplinkui gulėjo dar tuzinai lavonų: suirusių, sukalkėjusių, sudžiūvusių į mumijas, sustingusių kraupiame mirties šokyje. Atrodo, kad prancūzai ištisus mėnesius ištvėrė tarp kritusių, bet nepalaidotų bendražygių.

Prieš pietus saulė išsklaidė rūką ir pasiuntė žemėn smagią šilumą. Truputį pamiegojus griovio dugne, mane pagavo smalsumas apžiūrėti vakar šturmu paimtus nuošalius apkasus. Juos dengė maisto, amunicijos, ekipuotės, ginklų, laiškų ir laikraščių kalnai. Blindažai

panėšėjo į išplėštas sendaikčių krautuvėles. Tarpuose gulėjo drąsių gynėjų, kurių šautuvai dar kyšojo iš šaudymo angų, kūnai. Suvarpytose sijose įstrigo liemuo be galvos ir kaklo; raudonjuodėje mėsoje baltavo kremzlės. Šalia ant nugaros gulėjo visai jaunas vyras, stiklinės akys ir taikantis sustingę kumščiai. Keistas jausmas – žvelgti į tokias negyvas, klausiančias akis; šiurpas, nepranykęs per visus karo metus. Jo kišenės buvo išverstos, o šalia gulėjo iškraustyta piniginė.

Nevarginamas ugnies, basčiausi po apleistus apkasus. Trumpos rytinės pertraukėlės metas dar ne kartą bus vienintelis atokvėpis mūšio lauke. Pasinaudojau ja, kad galėčiau viską išties ramiai ir patogiai apžiūrėti. Svetima ginkluotė, blindažų tamsa, margas kuprinių turinys – viskas buvo nauja ir paslaptinga. Į kišenes prisikimšau prancūziškos amunicijos, atsegiau švelnią kaip šilkas palapinsiaustę ir paėmiau mėlyna skepeta apsuktą gertuvę – o už trijų žingsnių vėl viską išmečiau. Gražūs dryžuoti marškiniai, gulintys šalia perplėšto karininko krepšio, sugundė mane greitai nusivilkti uniformą ir nuo galvos iki kojų apsigerbti naujais baltiniais. Džiaugiausi jausdamas maloniai odą kutenantį švarų audinį.

Taip pasipuošęs nusprendžiau papusryčiauti: radau saulėtą apkasų vietelę, atsisėdau ant sijos ir durtuvu atidariau apskritą mėsos konservų dėžutę. Paskui prisidegiau pypkę ir perverčiau gausybę išmėtytų prancūziškų laikraščių, kurių dalis, kaip supratau iš datos, tik dieną prieš mūšį atsiųsta į apkasus iš Verdeno.

Ne be savotiško šiurpo prisimenu, kaip per šią pusryčių pertrauką bandžiau išardyti griovyje rastą keistą mažą aparačiuką, kurį dėl nepaaiškinamų priežasčių maniau esant „puolimo žibintu". Tik daug vėliau man toptelėjo, kad daiktas, kuriuo žaidžiau, buvo granata be saugiklio.

Orui giedrijantis, iš tiesiai už apkasų esančio miškelio pradėjo šaudyti vokiečių baterija. Priešo atsakymo nereikėjo ilgai laukti. Išgąsdintas stipraus trenksmo už nugaros pašokau ir pamačiau stačiai kylantį dūmų kūgį. Nepažindamas karo garsų, negalėjau atskirti mūsiškės artilerijos švilpimo, šnypštimo ir pokšėjimo nuo vis trum-

pesniais tarpais sprogstančių priešo sviedinių aštraus trenksmo ir susidaryti aiškesnio vaizdo. Ypač keista buvo, kodėl šaudoma iš visų pusių ir sviedinių trajektorijos, rodos, be jokios tvarkos kryžiuojasi virš nedidelių apkasų labirinto, kuriame gulėjome kas sau. Šis reiškinys, kurio priežastys nebuvo akivaizdžios, man kėlė nerimą ir vertė pasukti galvą. Į kautynių mechanizmą dar žvelgiau nepatyrusiu rekrūto žvilgsniu – karingumo apraiškos man atrodė keistos ir tolimos nelyginant įvykiai kitoje planetoje. Tačiau bijoti nebijojau; jaučiausi nepastebimas ir negalėjau patikėti, kad į mane galėtų taikytis ir juolab pataikyti. Todėl, vėl prisijungęs prie skyriaus, visiškai abejingai stebėjau priešlaukį. Tai buvo drąsa iš nepatyrimo. Bloknote pasižymėjau laiką, kada apšaudymas susilpnėdavo arba sustiprėdavo; ilgainiui šitai tapo įpročiu.

Apie vidurdienį artilerijos ugnis virto laukiniu šokiu. Aplinkui be perstojo blykčiojo liepsnos. Maišėsi balti, juodi ir geltoni dūmai. Su itin didele jėga sprogdavo juodus dūmus leidžiantys sviediniai, kuriuos seni kariai vadino „amerikonais“ arba „anglių dėžėmis“. Tarpuose tarp sprogimų ypatinga kanarėles primenančia gaida čirkšdavo tuzinai sprogdiklių.

Per ilgą pataikymų mūšą jie nelyginant variniai muzikiniai laikrodžiai ar mechaninių vabzdžių atmaina tęsdavo melodiją išpjovomis, kur patekęs oras išgaudavo panašią į fleitos trelę. Buvo keista, kad šitas šimteriopas triukšmas, regis, visai netrikdė miško paukštukų; jie ramiai sau tupėjo apkapotose šakose virš dūmų kamuolių. Per pertraukas girdėjome jų šaukinius, nerūpestingą ir džiugų čiulbesį, ir atrodė, kad aplinkui siautėjantis triukšmo tvanas juos netgi įkvepia.

Tomis akimirkomis, kai apšaudymas sutankėdavo, kariai trumpais šūksniais paragindavo vieni kitus būti budrius. Apkasų ruože, kurį galėjau apžvelgti – nuo jo sienų jau nudribo keli dideli molio luitai, – viešpatavo visiška parengtis. Šautuvai nuleistais saugikliais gulėjo šaudymo angose, ir šauliai atidžiai stebėjo padūmavusį priešlaukį. Kartkartėmis jie žvilgtelėdavo kairėn ir dešinėn, kad įsitikintų, ar greta dar kas nors yra, ir nusišypsodavo pamatę pažįstamą.

Su bendražygiu sėdėjau ant molinėn apkaso sienon įkalto suoliuko. Šaudymo angos, pro kurią žiūrėjome, lenta staiga supoškėjo ir šautuvo kulka įsmigo į molį tarp mūsų galvų.

Pamažu ėmė rastis sužeistųjų. Nebuvo įmanoma matyti, kas vyksta apkasų labirinte, tačiau vis dažniau pasigirstantis šūksnis „Sanitarą!“ rodė, kad apšaudymas įsismarkavo. Retkarčiais išnirdavo skubanti figūra su šviežiu, iš toli šviečiančiu tvarsčiu ant galvos, kaklo arba rankos ir vėl pranykdavo užnugario pusėje. Vadovaujantis karišku prietaru, kad lengvas sužeidimas dažnai yra sunkaus pranašas, reikėjo tučtuojau aptvarstyti net saloninius veido ar rankos įbrėžimus.

Mano bendražygis savanoris Kolis išlaikė tą šiaurės vokiečių šaltakraujiškumą, kuris, atrodo, sukurtas specialiai tokioms situacijoms. Jis kramtė ir spaudė visiškai nenorintį degti cigarą, ir šiaip atrodė gana mieguistas. Jo ramybės nesudrumstė net staiga mūsų užnugaryje pasigirdęs poškėjimas lyg iš tūkstančio šautuvų. Paaiškėjo, kad nuo šaudymo užsidegė miškas. Didelės liepsnos traškėdamos lipo medžiais į viršų.

Šių įvykių metu mane kamavo keisti rūpesčiai, tai yra pavydas seniems Perto liūtams dėl jų išgyvenimų „Raganos katile“, kurį praleidau, nes buvau Rekuvranse. Todėl, kai mūsų pusėn ypač aršiai imdavo lėkti „anglių dėžės“, klausdavau mūšyje dalyvavusio Kolio:

– Ei, ar dabar kaip prie Perto?

Mano nusivylimui, atsakydamas jis kaskart vangiai mostelėdavo ranka:

– Toli gražu!

Kai apšaudymas taip sutankėjo, kad nuo juodų sproginėjančių pabaisų pradėjo siūbuoti mūsų molio suolas, vėl riktelėjau jam į ausį:

– Ei, ar *dabar* kaip prie Perto?

Kolis buvo labai sąžiningas kareivis. Iš pradžių atsistojo, tiriamai apsidairė aplinkui ir, mano pasitenkinimui, riktelėjo atgal:

– Į tą pusę!

Šis atsakymas sukėlė man beprotišką džiaugsmą, nes patvirtino, kad dalyvauju pirmose rimtose kautynėse.

Tą akimirką mūsų apkaso pakraštyje pasirodė žmogus:

– Kairėn paskui mane!

Dubliavome įsakymą ir patraukėme išilgai dūmų užtvindytos pozicijos. Ką tik buvo sugrįžę maistininkai, ir šimtai paliktų katiliukų garavo ant brustvero. Kas dabar norėtų valgyti? Pro mus prasispraudė virtinė sužeistųjų krauju persisunkusiais tvarsčiais ir blyškiais veidais, kupinais kovos jaudulio. Viršuje palei apkasų kraštą vieną po kito į užnugarį vilko neštuvus. Virš mūsų pleveno sunkių valandų nuojauta.

– Atsargiai, draugai, mano ranka, mano ranka!

– Ei, pirmyn, pirmyn, neatsilik!

Pažinau leitenantą Zandfosą, kuris išplėtęs akis, paskendęs mintyse skubėjo grioviu. Ilgas baltas tvarstis apie kaklą teikė jo išvaizdai keisto nerangumo, ir turbūt todėl tą akimirką jis man priminė antį. Reginys buvo tarsi iš tų sapnų, kur siaubas pasirodo prisidengęs juokinga kauke. Paskui pralėkėme pro pulkininką fon Openą, kuris, laikydamas ranką kitelio kišenėje, davė nurodymus adjutantui. „Aha, vis dėlto reikalas kontroliuojamas", – į galvą šovė mintis.

Apkasai baigėsi miškelyje. Neryžtingai stoviniavome po galingais bukais. Iš tankaus pomiškio išlindo mūsų būrio vadas leitenantas ir sušuko vyriausiam puskarininkiui:

– Išsiskleiskit į saulės laidos pusę, tada užimkit pozicijas. Raportuokit man blindaže prie proskynos.

Keikdamasis anas perėmė vadovavimą.

Mes išsiskleidėme ir susijaudinę sugulėme į negilius griovius, kuriuos išrausė kažkurie mūsų pirmtakai. Juokelius pertraukė iki gyvuonies smelkiantis klyksmas. Dvidešimt metrų nuo mūsų iš balto debesies sukdamiesi išlėkė žemės gabalai ir plojosi į aukštutines šakas. Aidas skersai išilgai ritosi per mišką. Slogiais žvilgsniais stebeilijomės vienas į kitą, kūnai, gniuždomi visiško bejėgiškumo pojūčio, spaudėsi prie žemės. Šūvis sekė šūvį. Pomiškis skendo troškiose dujose, viršūnes dengė dūmai, medžiai ir šakos šniokšdamos virto ant žemės, šūksmai garsėjo. Pašokome iraklai bėgome nuo medžio prie medžio, vaikomi žaibų ir kurtinančių smūgio bangų,

ieškodami priedangos ir nelyginant medžiojami žvėrys aplenkdami milžiniškų krituolių kamienus. Į blindažą, prie kurio puolė daugelis, kur link pasukau ir aš, pataikė sviedinys, nuplėšęs balkių klojinį taip, kad sunkūs rąstigaliai nuskriejo oru.

Mes su puskarininkiu šniokštuodami šokinėjome aplink galingą buką tarsi voveraitės, į kurias svaido akmenis. Paraginamas vis naujų sprogimų mechaniškai bėgau paskui vadą, kuris retkarčiais atsisukdavo ir pažiūrėjęs į mane paklaikusiomis akimis surikdavo:

– Nu, kas čia dabar? Kas čia dabar?

Staiga tarp išsikėtojusių šaknų blykstelėjo, ir smūgis į kairę šlaunį nutrenkė mane žemėn. Pamaniau, kad pataikė žemės gumulas, tačiau gausiai plūstančio kraujo šiluma greit privertė suprasti, kad esu sužeistas. Vėliau išaiškėjo, kad labai aštri skeveldra, kurios jėgą susilpnino piniginė, perrėžė minkštuosius audinius. Preciziškas pjūvis, prieš sužeisdamas raumenį perskyręs ne mažiau kaip devynis šiurkščios odos skyrelius, buvo tarsi skustuvu padarytas. Numečiau kuprinę ir nubėgau link apkasų, iš kurių išjudėjome. Į juos nelyginant į apskritimo centrą iš visų apšaudomo miško pusių plūdo sužeistieji. Klaikų praėjimą buvo užtvėrę sunkiai sužeistieji ir mirštantieji. Iki diržo apnuoginta figūra su išplėšta nugara rėmėsi į sieną. Kitas, kuriam nuo pakaušio karojo trikampis skuduras, be perstojo šaižiai, sukrečiančiai rėkė. Čia viešpatavo didis skausmas, ir aš pirmą kartą tarsi pro demonišką plyšį pažvelgiau į jo viešpatijos gelmę. Vis nauji sprogimai.

Visiškai pamečiau galvą. Be atodairos versdamas visus iš kojų, per skubėjimą kelis kartus nuvirtęs, išsikeberiojau iš pragariškos apkasų spūsties į viršų, į atvirą erdvę. Nelyginant nartus arklys skuodžiau per tankų pomiškį, takais ir proskynomis, kol nesusmukau miškelyje netoli *Grande Tranchée.*

Temstant pasirodė du vietovę apieškantys sanitarai. Jie įkėlė mane į neštuvus ir nugabeno į medžių kamienais pridengtą sanitarinį blindažą, kuriame praleidau naktį, ankštai susispaudęs su daugybe kitų sužeistųjų. Nusikamavęs gydytojas stovėjo dejuojančių žmonių kamšatyje, perrišinėjo žaizdas, leido vaistus ir ramiu balsu davė nu-

rodymus. Ant galvos užsitraukiau žuvusiojo milinę ir nugrimzdau į miegą, kurį prasidedanti karštinė persmelkė keisčiausiais sapnais. Prabudęs vidury nakties pamačiau, kad gydytojas vis dar dirba, pasišviesdamas žibintu. Vienas prancūzas be perstojo spigiai šūkčiojo; šalia manęs kažkas nepatenkintas suniurzgė:

– Ot, tai prancūzas. Jo, kol jie neparėkia, tol nepatenkinti.

Vėl užmigau.

Kitą rytą mane išnešant, skeveldra tarp kelių prapjovė neštuvų audeklą.

Kartu su kitais sužeistaisiais mane įkėlė į sanitarinį furgoną, kursuojantį tarp mūšio lauko ir centrinio perrišimo punkto. Sparčiai įveikėme vis dar smarkiai apšaudomą *Grande Tranchée*. Lėkėme dengiami pilko brezentinio tento, o pavojus milžiniškais žingsniais plumpino mums įkandin.

Mus sukišo į furgoną, tarsi duonos kepalus į krosnį. Vienuose neštuvuose gulėjo karys su žaizda pilve, keliančia dideles kančias. Jis kiekvieno iš eilės prašė paimti sanitaro pistoletą, kabojusį furgone, ir padaryti jam galą. Niekas neatsakė. Ir aš dar pažinsiu tą jausmą, kai kiekvienas krestelėjimas važiuojant kala per žaizdą tarsi kūju.

Centrinis perrišimo punktas buvo įrengtas miško proskynoje. Ant žemės patiestus ilgus šieno glėbius dengė lapinės pašiūrės. Iš sužeistųjų antplūdžio buvo nesunku suprasti, kad vyksta rimtas mūšis. Išvydęs kruviname sambrūzdyje patikrinimą vykdantį vyriausiąjį gydytoją, vėl patyriau tą sunkiai aprašomą įspūdį, kurį stichinių baisybių ir pergyvenimų viešpatijoje palieka žmogus, šaltakraujiškai kaip skruzdė įvedinėjantis savo tvarką. Pasistiprinęs valgiu bei gėrimu ir užsirūkęs gulėjau ilgos sužeistųjų eilės viduryje ant savo šieno ryšulio, krečiamas lengvo jaudulio, apimančio, kai išlaikai egzaminą ne be priekaištų, bet vis dėlto išlaikai. Netoliese nugirstas trumpas pašnekesys privertė susimąstyti.

– Kuo skundžiatės, kary?

– Peršauta šlapimo pūslė.

– Labai skauda?

– Niekai. Bet va, kad su šituo nebepakariausi – – –

Dar iki pietų mus nugabeno į didelį ligonių surinkimo punktą Sen Moriso kaimo bažnyčioje. Ten jau pūškavo sanitarinis traukinys, kuris per dvi dienas atvežė į Vokietiją. Keliaudamas nuo gulto mačiau pavasario apimtus laukus. Mus atidžiai prižiūrėjo nekalbus vyras, filosofijos privatdocentas. Pirmasis jo patarnavimas man – lenktiniu peiliu perpjauti ir nutraukti nuo kojų auliniai. Esama žmonių, turinčių ypatingą pašaukimą slaugyti; gydė vien jo, naktinės lempelės šviesoje skaitančio knygą, vaizdas.

Traukinys atvežė mus į Heidelbergą.

Pamatęs žydinčiomis vyšniomis pasipuošusius Nekaro šlaitus, pajutau, kad esu tėvynėje. Vis dėlto koks gražus šitas kraštas, tikrai vertas to, kad už jį būtų liejamas kraujas ir mirštama. Dar niekad jis nebuvo taip manęs pakerėjęs. Užplūdo geros ir rimtos mintys; pirmą kartą pajutau, kad šis karas yra daugiau nei didelis nuotykis.

Lez Esparžo mūšis man buvo pirmasis. Jis vyko kitaip, nei maniau. Dalyvavau dideliuose karo veiksmuose, nė karto neišvydęs priešininko veido. Tik daug vėliau man buvo lemta patirti susidūrimą, kautynių viršūnę, kuomet plyname lauke pasirodo puolančiųjų bangos, lemiamais, žudikiškais akimirksniais užpildančios chaotišką mūšio lauko tuštumą.

DIUŠI IR MONŠI

Žaizda užgijo per keturiolika dienų. Mane nukreipė į rezervo batalioną Hanoveryje; iš ten, norėdamas vėl įprasti vaikščioti, trumpų atostogų parvykau namo.

– Kodėl tau neužsirašius į kadetus? – pasiūlė tėvas, kai pirmą popietę ėjome per sodą pasižiūrėti išsprogusių medžių; ir aš išpildžiau jo norą, nors karo pradžioje daug patrauklesnis atrodė sumanymas dalyvauti jame kaip paprastam šauliui, atsakingam tik už save patį.

Taigi pulkas nusiuntė mane į Diobericą, į tobulinimosi kursus, kuriuos po šešių savaičių palikau kaip kariūnas. Iš šimtų jaunuolių, suvažiavusių čia iš visų Vokietijos kraštų, buvo galima spręsti, kad geros karingos vyrijos šalyje dar netrūksta. Rekuvranse lavinau individualius įgūdžius, o čia mus mokė ir mažų kovinių vienetų rikiuočių.

1915-ųjų rugsėjį grįžau į pulką. Iš traukinio išlipau Sen Ležė kaime, kuriame rezidavo divizijos štabas, ir kaip nedidelio rezervinio padalinio vadas nužygiavau iki Diuši, pulko bazės. Prancūzų rudeninė ofenzyva buvo pačiame įkarštyje. Krašto platybėse frontą žymėjo baltų kunkuliuojančių debesų linija. Virš mūsų tratėjo eskadrilių kulkosvaidžiai. Kartkartėmis, kai vienas iš prancūzų lėktuvų – jų margos kokardos šukavo žemę tartum didelės drugelio akys – praskrisdavo per žemai, aš su savo grupe slėpdavausi po pakelės medžiais. Zenitiniai pabūklai ore ištiesė ilgas baltas juosteles, ir skeveldrų lietus tai šen, tai ten švilpdamas krisdavo į dirvą.

Šis nedidelis žygis davė progą pritaikyti naujas žinias. Matyt, mus pastebėjo vienas iš daugybės pririšamųjų aerostatų, kurių geltoni kupolai švytėjo vakaruose, – nes kaip tik tuomet, kai norėjome sukti į Diuši kaimą, prieš mus iškilo juodas sprogimo kūgis. Sviedinys pataikė į vietinių kapinaičių vartus visai prie pat kelio. Čia pirmą kartą patyriau tą sekundę, per kurią į netikėtą įvykį reikia atsakyti sprendimu.

– Kairėn išsii-skleisk, marš, marš!

Kolona skubiai išsisklaidė laukuose; įsakiau jiems vėl susirinkti kairėje ir plačiu lanku nuvedžiau į kaimą.

73-iojo šaulių pulko bazė Diuši buvo vidutinio dydžio, nuo karo dar nedaug nukentėjęs kaimas. Per pusantrų pozicinio karo metų, praleistų kalvotame Artua krašte, ši gyvenvietė pulkui tapo antrosiomis kareivinėmis, poilsio ir pasistiprinimo vieta po sunkių kovos ir darbo dienų priekinėje linijoje. Kaip dažnai lengviau atsikvėpdavome, kai tamsią lietingą naktį įspįsdavo vienišas kaimo vartų žiburėlis! Vadinasi, vėl bus stogas virš galvos ir paprastas, nepaliestas guolis sausose patalpose. Galėsime miegoti iki soties: nereikės po keturių valandų vėl eiti į naktį, ir nuolatinis antpuolio laukimas nepersekios mūsų ligi sapnų. Pirmą poilsio dieną nusiprausęs ir nuo munduro nuvalęs apkasų purvą pasijusdavai tarsi per nauja gimęs. Pievose vykdavo rikiuotės pratybos ir mankšta – reikėjo vėl išmiklinti sumedėjusius sąnarius ir atgaivinti naktinėse sargybose ilgai vienišavusių karių bendrumo pojūtį. Tai suteikdavo stiprybės atei-

nančioms sunkioms dienoms. Iš pradžių kuopos naktimis pasikeisdamos žygiuodavo į pirmąsias linijas kasti apkasų. Vėliau įžvalgaus mūsų pulkininko fon Openo nurodymu šio varginančio užsiėmimo atsisakyta. Pozicijos saugumas priklauso nuo jos gynėjų žvalumo ir drąsos atsargų, o ne nuo painios prisiartinimo eigų sistemos ir kovinių apkasų gylio.

Laisvą valandą pilkosioms milinėms Diuši teikė nemažai pramogų. Gausios parduotuvės dar buvo apsčiai aprūpintos maistu ir gėrimais; turėjome skaityklą, kavinę, o vėliau – netgi kino teatrą, sumaniai įrengtą dideliame kluone. Karininkai klebonijos sode turėjo puikiai apstatytą klubą ir kėglinę. Dažnai švęsdavome kuopos šventes, per kurias vadai ir kariai senu vokišku papročiu dalyvaudavo gėrimo varžybose. Negaliu pamiršti ir iškilmingų skerstuvių, kai kuopos kiaulės, gerai nupenėtos lauko virtuvių atliekomis, turėdavo atsisveikinti su gyvenimu.

Kadangi gyventojai iš kaimo nebuvo evakuoti, erdvę teko išnaudoti visais įmanomais būdais. Daugelyje sodelių pastatyti barakai ir gyvenamieji blindažai; didelis sodas kaimo viduryje tapo šventoriumi, kitas, vadinamoji Emicho aikštė – parku. Ten, dviejuose blindažuose, pridengtuose medžių kamienais, įsikūrė kirpykla ir dantų taisykla. Didelė pieva šalia bažnyčios virto kapinėmis, į kurias kuopos žygiuodavo beveik kasdien ir skambant choralui į paskutinę kelionę palydėdavo vieną ar ne vieną bendražygį.

Taip iš griūvančio valstiečių kaimelio per metus tarsi milžiniškas parazitas išaugo karinis miestas. Senas taikos metų vaizdas dingo beveik be pėdsakų. Kaimo tvenkinyje dragūnai maudė žirgus, soduose treniravosi pėstininkai, pievose gulinėjo ir saulėje šildėsi kareiviai. Visi įrenginiai sugedo, veikė tik tai, kas skirta kovai. Tvoros ir gyvatvorės buvo nugriautos ar iškirstos dėl geresnio susisiekimo, o visose sankryžose švytėjo dideli skydai su krypčių nuorodomis. Nors įlinko stogai ir pranyko pamažu sukūrenti namų apyvokos reikmenys, atsirado telefono aparatų ir elektros laidų. Kad per apšaudymus namo gyventojai turėtų saugų prieglobstį, rūsiuose iškastos gilesnės šachtos; išrausta žemė

nerūpestingai išpilta sode. Visame kaime nebeliko ribų ir asmeninės nuosavybės.

Prancūzai buvo apgyvendinti kaimo pakraštyje, prie kelio į Monši. Vaikai žaidė prie griūvančių namų slenksčių, o senoliai susikūprinę slinko per beatodairišką naująjį sambrūzdį, padariusį vietas, kuriose jie praleido visą gyvenimą, neatpažįstamas. Jaunuoliai privalėjo kas rytą prisistatyti vietos komendantui, vyresniajam leitenantui Oberlenderiui, kuris paskirstydavo jiems darbus kaimo laukuose. Mes su vietiniais susitikdavome tik tada, kai nunešdavome išskalbti baltinius, arba pirkdami sviestą ir kiaušinius.

Viena iš šio kareivių miesto keistenybių buvo prie dalinio prisijungę du jauni našlaičiai prancūzai. Abu vaikai, kurių vienas galėjo būti aštuonerių, kitas – dvylikos metų amžiaus, buvo nuo galvos iki kojų pilkai kariškai apsirengę ir laisvai kalbėjo vokiškai. Savo tėvynainius jie, nusiklausę iš kareivių, vadindavo tik „šangeliais“*. Vaikų didžiausias troškimas – kad jiems leistų eiti į frontą su „jų“ kuopa. Jie puikiai mokėjo žygiuoti, atiduodavo pagarbą vyresniesiems, per patikrinimus stovėdavo kairiajame sparne ir norėdami lydėti į Kambrė apsipirkti važiuojančius valgyklos padėjėjus prašydavo leidimo. Antrajam batalionui kelioms savaitėms išvykus mokymų į Keaną, pulkininko fon Openo įsakymu vienas iš vaikų, vardu Lui, turėjo pasilikti Diuši. Žygio metu jo niekur nesimatė, tačiau batalionui pasiekus tikslą, jis patenkintas iššoko iš krovininio furgono, kur buvo pasislėpęs. Vyresnįjį vėliau esą nusiuntę į puskarininkių mokyklą Vokietijoje.

Mažiau kaip už valandos kelio nuo Diuši buvo Monši o Bua kaimas, kuriame įsikūrė abi pulko rezervo kuopos. 1914-ųjų rudenį čia vyko nuožmios kautynės; galiausiai jis liko vokiečių rankose, ir kovos ankštame puslankyje apie kadaise turtingos gyvenvietės griuvėsius pamažu nuslopo.

Namai buvo sudegę ir suvarpyti, sulaukėję sodai išarti sviedinių, vaismedžiai išlaužyti. Chaotiški akmenynai pritaikyti gynybai įren-

* Žargoniška prancūzų pravardė, kilusi iš vardo *Jean*, iškraipytai tariamo kaip „Šan“.

gus apkasus, vielos užtvaras, barikadas ir betonuotus atramos punktus. Gatves iš kulkosvaidžių apšaudyti galėjo pačiame viduryje stūksantis betoninis bunkeris, „Torgau tvirtovė". Kitas atramos punktas, „Altenburgo tvirtovė", buvo lauko redutas į dešinę nuo kaimo; jame apsigyveno vienas rezervinės kuopos būrys. Svarbų gynybinį vaidmenį turėjo ir šachta, kurioje taikos metu kastas kalkakmenis namams statyti. Ją aptiko atsitiktinai: vienos kuopos virėjui į šulinį įkrito kibiras, jis nusileido žemyn ir pamatė platėjančią kaip olą skylę. Vieta buvo ištirta ir, prakirtus antrą įėjimą, tapo didelį skaičių karių talpinančia slėptuve nuo bombų.

Ant vienišos kalvos prie kelio į Ransarą stūksojo *estaminet* griuvėsiai, dėl plačios fronto panoramos vadinami „Bellevue"* – vieta, kurią labai mėgau nepaisydamas jos pavojingos padėties. Iš ten žvilgsnis aprėpė visą išmirusį kraštą: tuščius kaimus, jungiamus kelių, kuriais nevažiavo nė vienas vežimas ir nesimatė nė vieno gyvo padaro. Su horizontu susiliejo apleisto Araso miesto apybraižos, o toliau į dešinę žibėjo išsprogdintų didžiųjų Sen Eluaminų kreidiniai krateriai. Dyki stovėjo ir piktžolėm apaugę laukai; jais slinko ilgi debesų šešėliai ir tiesėsi geltonos ir baltos tankiai supinto apkasų tinklo akutės, pritvirtintos prie ilgų lynų – prisiartinimo eigų. Vienur kitur pakildavo sviedinio dūmų verpetas, tarsi šmėklos ranka tempiamas į viršų, ir išsisklaidydavo vėjyje; arba kaip didelis baltas debesis virš dykynės kybodavo šrapnelio kamuolys, kol palengva sutirpdavo. Vietovės veidas buvo niūrus ir fantastiškas; karas nuplovė jos žavesį ir įrėžė savo geležinius bruožus, keliančius šiurpą vienišam stebėtojui.

Tuštumą ir gilią tylą, tik retkarčiais pertraukiamą duslaus pabūklų tono, stiprino liūdnos nuniokojimų žymės. Suplėšytos kuprinės, sulūžę šautuvai, medžiagos skutai, tarp jų šiurpus kontrastas: vaiko žaislas, sviedinių sprogdikliai, gilios sprogimų išrausos, buteliai, derliaus nuėmimo mašinos, sudraskytos knygos, sudaužyti rakandai, paslaptinga įgriuvų tamsa, bylojanti apie rūsį, kur, galimas daiktas, nelaimingų namo gyventojų lavonus graužia be

* Gražus vaizdas. (Pranc.)

galo darbščių žiurkių būriai, persiko medis, netekęs sienos, į kurią rėmėsi, ir šaukdamasis pagalbos išskėtęs savo rankas, grandinėmis pririštų gyvulių griaučiai tvartuose, kapai nusiaubtuose soduose, tarp jų sužaliavę, paskendę piktžolėse svogūnai, pelynai, rabarbarai ir narcizai, gretimuose laukuose – javų klėtelės, ant stogų joms sudygę javai; visa tai kerta pusiau užversta tranšėja ir smelkia gaisro bei puvimo kvapai. Tokioje vietoje karį apima liūdnos mintys apie tuos, kurie dar neseniai čia taikiai šeimininkavo.

Kaip minėta, kovos pozicijos puslankiu ėjo aplink kaimą, su kuriuo jas jungė eilė tranšėjų. Jos buvo padalytos į du barus, Monši pietinį ir Monši vakarinį, kurie savo ruožtu dalijosi į šešis kuopų sektorius nuo A iki F. Lenkta pozicijų forma atvėrė anglui gerą flankavimo galimybę, ir, sumaniai ją išnaudodamas, jis padarė mums daug nuostolių. Įdarbino iš karto už jo linijos paslėptą pabūklą, šaudantį mažais šrapneliais, kurių šūvio ir pataikymo garsai susiliedavo į vieną. Per visą apkasų ilgį tarsi iš giedro dangaus pasipildavo švino kulkų spiečius, gana dažnai pareikalaudavęs ir sargybinių gyvybių.

O dabar truputį pasivaikščiokime po to meto šaulių apkasus, kad susipažintume su kai kuriomis nuolat pasikartojančiomis sąvokomis.

Norėdami pakliūti į priekinę liniją, trumpai vadinamą „apkasu“, einame viena iš daugybės prisiartinimo eigų arba tranšėjų, kurių paskirtis – pridengti į kovines pozicijas žygiuojančius karius. Šie dažnai labai ilgi grioviai veda tiesiai priešininko link, tačiau, kad nebūtų galima išilgai šaudyti, jie yra zigzago formos arba truputį vingiuojantys. Po ketvirtį valandos trukusio ėjimo kertame antrąją liniją, besidriekiančią paraleliai pirmajai; joje pasipriešinimas būtų tęsiamas užėmus kovinius apkasus.

Koviniai apkasai jau iš pirmo žvilgsnio skiriasi nuo menkų karo pradžios įrenginių. Jau seniai tai nebe paprasti grioviai; jie pasidarę dviejų ar trijų vyrų ūgio gilumo. Tad gynėjai juda jais tarsi kasyklos tunelio dugnu; norėdami apžiūrėti vietovę arba atidengti ugnį, jie užlipa laiptais arba plačiomis medinėmis kopėčiomis ant posto pakylos, kuri iškirsta taip, kad atsistojus galva atsiduria aukščiau apžėlusio žemės

paviršiaus. Kiekvienas šaulys stovi savo poste, geriau ar prasčiau įtvirtintoje nišoje, galvą prisidengęs smėlio maišu arba plieniniu skydeliu. O žiūrima pro mažytę šaudymo angą, pro kurią iškišamas šautuvo vamzdis. Už linijos kasant apkasus atsiradusių žemių suformuojamas pylimas, taip padarant ir priedangą iš užnugario; šiame pylime įtaisyti kulkosvaidžių ugnies taškai. O priešakinėje apkasų pusėje dirva nuolat rūpestingai ravima, kad augmenija neužstotų šaudymo lauko.

Priešais apkasus eina vielos užtvara, painus dažnai keleto spygliuotų vielų eilių raizginys, kuris turi pristabdyti puolančiuosius, kad sargybos postai spėtų atidengti ugnį.

Vielų užtvara apaugusi aukšta žole, nes dirvonuojančiuose laukuose plinta nauja ir kitoniška augalija. Laukinės gėlės, kurios pavieniui augo tarp javų, dabar įsiviešpatavo visur; šen bei ten galvas kelia ir žemi krūmynai. Apžėlė ir keliai, tačiau šie dar aiškiai matomi, kadangi ant jų veši apskriti gysločių lapai. Šioje dykynėje gerai jaučiasi paukščiai – pavyzdžiui, kurapkos, kurių keisti šauksmai dažnai girdisi naktį, arba vieversiai – jų daugiabalsė giesmė suskamba virš apkasų sulig pirmaisiais saulės spinduliais.

Kad kovinių apkasų neapšaudytų iš flangų, jie yra meandros formos – periodiškai išsilenkia atgal. Šie išlinkimai sudaro traversus, turinčius sulaikyti iš šono ateinantį šūvį. Taigi kovotoją iš nugaros saugo galinė priedangas, iš šonų – traversas, o priekinė apkaso siena tarnauja kaip brustveras.

Poilsiui skirti blindažai, iš paprastų landų išsivystę į uždaras gyvenamąsias patalpas su sijų lubomis ir lentomis apkaltomis sienomis. Blindažai yra maždaug žmogaus aukščio, iškasti taip, kad jų grindys sutampa su apkaso dugnu. Tad virš sijų perdangos dar eina žemės sluoksnis, atlaikantis lengvesnius pataikymus. Tačiau per smarkų apšaudymą atsiduriame spąstuose, todėl jų metu geriau leistis į slėptuvių gelmę.

Slėptuves laiko tvirti mediniai rėmai. Pirmasis įleistas į priekinę apkaso sieną lygiai su dugnu; kiti statomi per dvi plaštakas žemiau, taigi priedangos lygis kaskart išauga. Taip atsiranda slėptuvės laiptai; ties trisdešimtuoju laiptu virš galvos yra devyni, o priskaičiuojant

apkasų gylį – netgi dvylika metrų žemės. Tiesiai arba stačiu kampu į laiptus statomi truputį didesni rėmai; tai gyvenamosios patalpos. Jas vieną su kita sujungus, atsiranda požeminiai koridoriai, o į priešo pusę vedančios atšakos naudojamos kaip pasiklausymo ar minavimo slėptuvės.

Visa tai turite vaizduotis kaip didžiulę iš pažiūros išmirusią požeminę tvirtovę, kurios gelmėse nuolatos budima ir dirbama ir kur paskelbus aliarmą vos po keleto sekundžių visi vyrai stovi savo postuose. Tačiau nevertėtų manyti, kad čia vyrauja labai romantiškos nuotaikos; veikiau viešpatauja tam tikras mieguistumas ir stingulys, sukeliamas artimo sąlyčio su žeme.

Mane paskyrė į šeštąją kuopą; praėjus kelioms dienoms po atvykimo kaip skyriaus vadas patraukiau į poziciją, kur mane iš karto pasveikino kelios anglų apvaliosios minos. Tai buvo sprogmenų pripildyti trapaus plieno šaudmenys su kotais, kurių formą geriausiai įsivaizduosite galvodami apie šimtapūdį svarmenį su vienu nupjautu rutuliu. Jų šūvis duslus, negarsus, dažnai dar pridengiamas kulkosvaidžio ugnimi. Todėl man paliko pamėklišką įspūdį, kai netikėtai apkasą nušvietė visai šalia įsiplieskusios liepsnos ir mus supurtė bjauri smūgio banga. Vyrai greitai nutempė mane į skyriaus blindažą, pro kurį kaip tik ėjome. Ten tūnodami pajutome dar penkis ar šešis sunkius mortyrinius smūgius. Iš tikrųjų mina nesmogia, o „atsisėda“; šis atsargus naikinimo būdas itin nemaloniai veikia nervus. Kai kitą rytą pirmą kartą šviesoje ėjau per apkasus, prie blindažų mačiau kabant tuos rutulius su koteliu, išminuotus ir paverstus aliarmo gongais.

C sektorius, kuriame stovėjo kuopa, buvo labiausiai į priekį išsikišęs pulko ruožas. Mūsų kuopos vadas leitenantas Brechtas prasidėjus karui atskubėjo iš Amerikos; šis vyras tiko tokios vietos gynybai. Jis mėgo pavojų ir krito kovoje.

Gyvenimas apkasuose vyko pagal griežtą tvarką; čia užrašau vienos paros seką, kuri diena po dienos kartojosi aštuoniolika mėnesių – išskyrus tada, kai įprastinis ugnies tankis sustiprėdavo iki akivaizdžios „nepagados“.

Diena apkasuose prasideda tik pradėjus temti. Septintą valandą mano skyriaus vyras pažadina iš popiečio miego, kurio priguliau numatydamas naktinę sargybą. Susijuosiu perpete, įsidedu signalinį pistoletą, granatas ir palieku daugmaž jaukų savo blindažą. Apėjęs gerai pažįstamą skyriaus sektorių įsitikinu, kad visi sargybiniai stovi vietose. Tyliai pasikeičiama slaptažodžiais. Per tą laiką visai sutemo, ir pirmos šviečiamosios raketos sidabruodamos kyla aukštyn, o akys įtemptai stebi priešlaukį. Tarp konservų dėžučių, išmestų už priedangos, krebžda žiurkė. Prie jos cypčiodama prisideda kita, ir greitai čia jau šmėkščioja visas tuntas šešėlių, atklydusių iš sugriauto kaimo rūsių arba susprogdintų slėptuvių.

Žiurkių medžioklė yra mėgstama pramoga, paįvairinanti sargybos rutiną. Padedamas jaukas – gabaliukas duonos – ir nutaikomas šautuvas arba į urvus įberiama nesprogėlių parako ir padegama. Cypdamos, apsvilusiais kailiukais, jos šoka laukan. Šlykštūs padarai; nepaliauju galvoti apie tai, kaip jos kaimo rūsiuose slapta darko lavonus. Kartą, kai šiltą naktį ėjau per Monši griuvėsius, iš slėptuvių jų išlindo tiek, kad žemė virto gyvu kilimu, šen bei ten pamargintu baltu albinoso kailiuku. Iš sugriautų kaimų į apkasus atkeliavo ir keletas kačių; jos mėgsta žmogaus artumą. Didelis baltas katinas peršauta priekine letenėle mėklinėja po niekieno žemę ir, atrodo, lankosi abiejose pusėse.

Bet aš pasakojau apie budėjimą apkasuose. Mes mėgstame tokius nukrypimus, greitai įsišnekame, užpildydami tamsią naktį ir begalinį laiką. Todėl ir aš likau stovėti prie pažįstamo kario arba kito puskarininkio ir nepaprastai atidžiai klausiausi pasakojimo apie tūkstantį mažmožių. Mane, kariūną, į malonų pašnekesį neretai įtraukia sargyboje budintis karininkas, kuris jaučiasi taip pat nejaukiai. Štai jis pereina į visiškai bičiulišką toną, kalba pašnibždomis, uoliai klodamas savo paslaptis ir troškimus. O aš noriai tą priimu, nes ir mane slegia sunkūs juodi apkaso pylimai, ir aš šitoj šiurpioj vienatvėj ilgiuosi šilumos, kažko žmogiško. Naktį vietovė skleidžia keistą šaltį, ir tas šaltis yra dvasinės prigimties. Kirsdamas tuščius apkasų ruožus, kuriuos apeina tik sargyba, sužvarbsti; įžengus į niekieno žemę

už vielų užtvaros sužvarbimas virsta lengvu šiurpuliu ir dantų kalenimu. Romanų autoriai apie kalenimą dantimis dažniausiai rašo neteisingai: čia nėra jokios prievartos, veikiau panašu į silpną elektros srovę. Dažnai to visai nepastebi, nelyginant kalbėjimo per miegus. Beje, kai tik nutinka kas nors rimtesnio, jis tuojau pat praeina.

Pokalbis išsenka. Esame pavargę. Mieguisti remiamės į traversą ir stebeilijamės į tamsoje žioruojančią cigaretę.

Kai pasidaro šalta, trypiame, ir kieta žemė skamba nuo daugybės kojų. Vėsiomis naktimis iš tolo girdisi nepertraukiamas kosėjimas. Šliaužiant niekieno žeme toks kosėjimas dažnai būna pirmasis priešo fronto linijos ženklas. Kartais sargyba švilpauja arba niūniuoja dainelę, ir tai sudaro didžiulį kontrastą žudikiškiems ketinimams, su kuriais prie jos artinamasi. Dažnai lyja; tada stovi liūdnas po stogeliu prie slėptuvės įėjimo, pastatęs milinės apykaklę. Jei išgirsti viršininko žingsnius, žlegsinčius šlapiu griovio dugnu, greitai šoki į priekį, eini toliau, staigiai apsisuki, sumuši kulnais ir raportuoji:

– Apkasuose budintis puskarininkis. Sektoriuje nieko naujo! – nes stovėti ties slėptuvės įėjimu draudžiama.

Mintys klaidžioja. Matai mėnulį ir galvoji apie gražias, jaukias dienas namie arba apie didelį miestą ten, užnugaryje, kuriame dabar iš kavinių į lauką plūsta žmonės ir lenkti žibintai nušviečia gyvą naktinį centro šurmulį. Atrodo, kad tau prisisapnavo – taip toli visa tai.

Priešais apkasus kažkas sušlama, tyliai cingteli dvi vielos. Akimoju sapnai išsilaksto, visos juslės įsitempia iki skausmo. Užsikabaroji ant posto pakylos, iššauni šviečiamąją raketą: niekas nejuda. Matyt, tik kiškis arba kurapka.

Dažnai girdi, kaip priešininkas dirba prie savo vielų užtvaros. Tada greitai leidi ton pusėn šūvį po šūvio, kol dėtuvė ištuštėja. Ne tik todėl, kad taip įsakyta; šaudydamas jauti ir tam tikrą pasitenkinimą. „Dabar jie ten sėdi įsitempę. Galbūt net į kurį nors pataikiau.“ Mes irgi tiesiam vielas beveik kasnakt, ir dažnai turim sužeistųjų. Tada keikiame tas šlykščias kiaules anglus.

Kai kuriose pozicijų dalyse, kaip antai prakasų galuose, sargybų neskiria nė trisdešimt žingsnių. Čia kartais užsimezga asmeninės

pažintys: Fricas, Vilhelmas ar Tomis, atpažįstamas iš to, kaip kosti, švilpauja ar dainuoja. Pirmyn atgal kursuoja trumpi šūksniai, kupini grubaus humoro.

– Ei, Tomi, tu dar čia?

– Taip!

– Tada įtrauk galvą, pradedu šaudyt!

Kartais pasigirsta duslus šūvis ir švilpiantis, plazdenantis garsas.

– Dėmesio, mina!

Puolame prie artimiausios slėptuvės įėjimo ir sulaikome kvapą. Minos sprogsta visai kitaip, labiau tampydamos nervus negu sviediniai. Ir apskritai jos kažkokios plėšrios, klastingos, tarsi tau asmeniškai priešiškos. Tai pasalūniški padarai. Šautuvinės granatos yra miniatiūrinis minų variantas. Lyg strėlės jos išlekia iš priešo apkasų, spindėdamos rusvai raudono metalo galvutėmis; kad lengviau suskiltų, jos padalytos į plyteles kaip šokoladas. Jeigu naktinis horizontas tam tikrose vietose nušvinta, visi sargybiniai šoka nuo savo postų ir dingsta. Iš ilgos patirties jie žino, kur stovi į C sektorių nutaikyti pabūklai.

Šviečiantis ciferblatas rodo, kad dvi valandos pagaliau praėjo. Greitai pažadinti pamainą ir į blindažą. Galbūt maistininkai atnešė laiškų, siuntinių arba laikraščių. Apima keistas jausmas, kai žvakės šešėliams plevenant ant žemų, netašytų sijų skaitai žinias iš gimtinės apie tenykščius taikius rūpesčius. Mediniu šipuliu nukrapštęs didžiausius purvo gurvuolius nuo aulinių ir pabrūžinęs juos į grubiai sukalto stalo koją, išsitiesiu ant gulto ir ant galvos užsitraukiu apklotą, kad keturias valandas „pakriokčiau“, vartojant mokslinį terminą. Lauke į priedangą monotoniškai kala sviediniai, palei veidą ir rankas šmirinėja pelė, bet tai netrikdo mano poilsio. Ramybės nedrumsčia ir smulkieji gyviai, nes prieš keletą dienų blindažą nuodugniai išrūkėme.

Dar du kartus keliuosi iš miego atlikti savo pareigų. Per paskutinę sargybą šviesus brūkšnys rytinėje dangaus pusėje už mūsų skelbia naują dieną. Apkaso apybraižos pasidaro ryškesnės; pilkoje apyaušrio šviesoje jis kelia nenusakomo nykumo įspūdį. Pakyla vyturys;

jo čyravimas erzina. Atsirėmęs į traversą, su nepaprastu nusivylimu žiūriu į negyvą, vielų apsuptą priešlaukį. Paskutinės dvidešimt minučių – jos niekad nesibaigs! Pagaliau tranšėjoje sutarška kavą parnešusių karių katiliukai: septynios ryto. Naktinė sargyba baigėsi.

Einu į blindažą, geriu kavą ir nusiprausiu silkių skardinėje. Tai išblaško miegus; praradau norą gultis. Juk devintą vėl turėsiu paskirstyti darbus savo skyriui. Esame tikri visų galų meistrai; apkasai kasdien mums kelia tūkstančius reikalavimų. Rausiame gilias slėptuves, statome blindažus ir betoninius bunkerius, ruošiame vielines kliūtis, darome drenažus, apkalame lentomis, paremiame ir išlyginame, pakeliame ir nusklembiame, užkasame išvietes, žodžiu, patys atliekame visus darbus. Ir kodėl gi ne, argi savo gretose neturime visų luomų ir profesijų atstovų? Ko nesugeba vienas, gali kitas. Visai neseniai, kasant mūsų skyriaus slėptuvę, vienas kalnakasys paėmė man iš rankų kirtiklį ir tarė:

– Visad duokit į apačią, tamsta kariūne, mėšlas viršuj pats nukris!

Keista, kad iki tol nesupratau tokio paprasto dalyko. Čia, tuščioje vietovėje, kurioje turėjome greitai rasti apsaugą nuo kulkų, slėptis nuo vėjo ir darganos, susikalti stalą ir lovą, statyti krosnis ir laiptus, mes greitai išmokome naudotis rankomis. Suvokėme, koks vertingas dalykas yra amatas.

Apie pirmą valandą dideliuose induose, kurie ankstesniame gyvenime buvo pieno bidonai ir uogienių kibirai, iš viename Monši rūsyje įsikūrusios virtuvės atgabenami pietūs. Maistas kariškai vienodas, tačiau dar gana gausus – su sąlyga, kad maistininkai pakeliui negauna „smarvės“ ir pusės neišlaisto. Pavalgius truputį pasnaudžiama arba skaitoma. Pamažu priartėja ir tos dvi valandos, skirtos dienos budėjimui apkasuose. Jos prabėga žymiai greičiau nei naktį. Puikiai pažįstamos priešo pozicijos stebimos pro žiūronus arba pro žirklinį periskopą ir neretai prieinama iki šūvių į galvas iš snaiperio šaudyklės. Tačiau atsargiai – ir anglas turi aštrias akis bei gerus žiūronus.

Staiga vienas sargybinis susmunka, apsipylęs krauju. Pataikyta į galvą. Bendražygiai nuo jo kitelio nuplėšia tvarsliavos paketą ir sutvarsto žaizdą.

– Nebėr prasmės, Vilemai.

– Žiūrėk, jis dar kvėpuoja.

Ateina sanitarai, neš į perrišimo punktą. Neštuvai smarkiai trankosi į kreivus traversus. Tik jiems pradingus, viskas vėl po senovei. Vienas karys ant raudono klano užmeta porą kastuvų žemės ir visi grįžta prie savo užsiėmimų. Tik naujokas išbalusiu veidu vis dar remiasi į lentų sienelę. Tai nutiko taip staigiai, taip baisiai netikėtai, neapsakomai brutalus antpuolis. Juk tai neįmanoma, negali būti tikra. Vargšeli, tavęs dar ne tas laukia.

Dažnai būna ir visai neprastai. Kai kurie kariauja su medžiotojo įkarščiu. Mėgaudamiesi stebi artilerijos smūgius priešo apkasuose.

– Biče, tas sėdi!

– Po perkūnais, pažiūrėk, kaip tyška! Vargšas Tomis! Visi gaus į skūrą!

Jie mielai laido šautuvines granatas ir lengvąsias minas – dideliam baugštesnių sielų nepasitenkinimui.

– Ė, nedaryk nesąmonių, mums ir taip užtenka pipirų!

Tačiau tai nekliudo jiems nuolatos sukti galvą, kaip geriausiai su savadarbe lyg ir katapulta nusviesti granatas arba kaip kokia nors pragaro mašina sukelti pavojų priešlaukiui. Vieną sykį užtvaroje priešais postą padaro siaurą koridorių ir taip tiesiai prieš savo šaudykles prisivilioja patogiu praėjimu apsidžiaugusią klientūrą. Kitą sykį nušliaužia į aną pusę ir prie vielų pririša varpą, kurį iš savo apkaso tampo ilga virve, nervindami anglų sargybinius. Tokiems karas teikia malonumą.

Popiečio kavos pertrauka kartais gali būti labai jauki. Kariūnas dažnai turi sudaryti kompaniją vienam iš kuopos karininkų. Tai vyksta gana oficialiu stiliumi; netgi du porcelianiniai puodukai spindi ant staltiesės iš smėlio maišo audinio. Paskui ant klibančio stalo tarnas padeda butelį ir dvi taures. Pokalbis pasidaro intymesnis. Keista, bet ir čia brangus artimas tavo išlieka mėgstamiausia pokalbio tema. Atsirado netgi gausių apkasų paskalų, uoliai skleidžiamų per popiečio vizitus, vos ne kaip mažose kareivinėse. Išsamiai iškritikuojami viršininkai, bendražygiai ir pavaldiniai, o naujas gandas

akimirksniu apskrieja visų šešių sektorių būrių vadų blindažus nuo dešiniojo iki kairiojo flango. Iš dalies dėl to kalti inspektuojantys karininkai, su žiūronais ir eskizų aplanku šniukštinėjantys po pulko pozicijas. Kuopos pozicija nėra visiškai uždara; joje vyksta gyvas tranzitas. Ramiomis ryto valandomis pasirodo štabai ir paskleidžia veiklų sambrūzdį, labai sunervindami frontininką, kuris ką tik atsigulė pailsėti po paskutinės sargybos, bet išgirdęs baisų šauksmą:

– Divizijos vadas apkasuose! – su apranga, atitinkančia statuto reikalavimus, vėl puola iš slėptuvės.

Tada ateina pionierių, inžinerijos ir drenažo karininkai – ir visi elgiasi taip, lyg apkasai būtų sukurti tik jų specialybėms. Ne itin draugiškai sveikinamasi su artilerijos koreguotoju, norinčiu atlikti užveriamosios ugnies bandymą, nes vos tik jis pasišalins su savo žirkliniu periskopu, kurį tai šen, tai ten triūsliai kaišioja iš apkaso nelyginant vabzdys čiuptuvėlius, tuojau prabils anglų artilerija, o nuo to kaip visad kentės pėstininkas. Be to, pasirodo avangardo komandų ir apkasų tarnybos vadai. Jie iki sutemų sėdi būrio vado blindaže, geria grogą, lošia lenkišką loteriją ir galiausiai palieka stalą švarutėlį nelyginant po žiurkių apsilankymo. Tamsoje po apkasą maklinėja žmogelis; jis prislenka prie sargybinių, surinka į ausį „Dujų ataka!“ ir skaičiuoja, per kiek sekundžių jie užsimauna dujokaukę. Tai dujų saugos karininkas. Vidury nakties kažkas vėl pabeldžia į medines blindažo duris:

– Ė, jau parpiat? Dar greitai pasirašykit man už dvidešimt spygliuotos vielos ežių ir šešis slėptuvės rėmus!

Atėjo intendantas. Taigi bent jau ramiomis dienomis amžinai ateinama ir išeinama, ir galiausiai nelaimingam slėptuvės gyventojui ištrūksta atodūsis:

– Pašaudytų ar ką, nes visai ramybės nėr.

Ir iš tikrųjų, keletas stambių driokstelėjimų suteikia jaukumo; tada liekame vieni tarp savų, nebekamuojami biurokratinės kebeknės.

– Tamsta leitenante, leiskite atsisveikinti, po pusvalandžio budėjimas!

Lauke paskutiniuose saulės spinduliuose blizga moliniai pylimo šlaitai, o apkasai jau skendi tirštoje tamsoje. Netrukus į dangų šaus pirmoji šviečiamoji raketa, ir į postus išsiruoš naktinė sargyba.

Prasideda nauja apkasų kovotojo diena.

APIE POZICINIO KARO KASDIENYBĘ

Varginančią monotoniją, su kuria bėgo mūsų dienos, pertraukdavo tik trumpas poilsis Diuši. Tačiau ir fronte kartais pasitaikydavo gražių valandėlių. Sėdėdavau už stalo mažame blindaže, kurio grubios, ginklais apkabinėtos lentinės sienos priminė Laukinius Vakarus, gurkšnodavau arbatą, rūkydavau ir skaitydavau, jausdamasis jaukiai ir saugiai; tuo metu mano tarnas triūsdavo prie miniatiūrinės krosnies, užliejusios patalpą skrudinamos duonos kvapu. Kuriam apkasų kovotojui nežinoma ši nuotaika? Lauke, poste, girdėdavosi sunkus tolygus trepsėjimas; susitikę sargybiniai monotoniškai šūktelėdavo vienas kitam. Apkurtusios ausys beveik nebefiksuodavo nei niekad nenutylančios šautuvų ugnies, nei į priedangą šmaukšinčių kulkų, nei šviečiamosios raketos, kuri sušnypštusi užgeso prie orlaidės žiočių. Tada iš planšetės išsiimdavau užrašų knygelę ir trumpai aprašydavau dienos įvykius.

Taip ilgainiui mano dienoraščio dalis virto savotiška C sektoriaus kronika – mažo ir vinguoto ilgo fronto baro, kuriame jautėmės kaip namuose, kur seniai žinojome kiekvieną užžėlusį prakasą, kiekvieną apgriuvusį blindažą. Aplinkui supiltuose molio pylimuose ilsėjosi kritusių bendražygių kūnai, kiekvienoje žemės pėdoje vyko drama, už kiekvieno traverso dieną naktį tykojo lemtis, be atrankos čiumpanti auką. Vis dėlto visi buvome labai prisirišę prie savo sektoriaus, beveik suaugę su juo. Matėme, kaip jis juoda juosta vingiavo per apsnigtą vietovę, kaip žydintis šėlsmas vidurdienį siautė jį kvaitulingais kvapais, kaip pamėkliškai blyškūs pilnaties spinduliai pynė tinklus jo tamsiuose užkampiuose, kuriuose cypiančių žiurkių būriai dirbo savo kraupius darbus. Ilgais vasaros vakarais linksmi sėdėjom ant jo molio suolų, ir švelnus oras nešė priešui energingai mušamą taktą ir gimtinės dainą. Kai mirtis geležine kuoka daužydavo apkasus ir iš sutrūkinėjusių molio sienų lėtai srovendavo dūmai, pasileisdavome perdangomis ir nukirpdavome vielas. Pulkininkas ne kartą norėjo mus paskirti į ramesnę pulko pozicijų dalį, bet kiekvieną kartą visa kuopa kaip vienas žmogus paprašydavo leisti pasilikti C sektoriuje. Pateikiu kelias ištraukas iš pastabų, kurias pasižymėjau anomis Monši naktimis.

1915-ųjų spalio 7-oji. Paryčiais stovėjau šalia savo skyriaus sargybinio ant šaulio pakylos, kai kulka perplėšė jo lauko kepurę nesužeisdama. Tuo pat metu prie vielų sužeidė du pionierius. Vienam – rikošetas per abi kojas, kitam – peršauta ausis.

Priešpiet kairiojo flango sargybiniui peršovė abu skruostikaulius. Kraujas iš žaizdų tryško didelėmis čiurkšlėmis. Lyg to dar nebūtų gana, šiandien į mūsų sektorių nufotografuoti vos penkiasdešimt metrų nuo priekinės linijos esančio prakaso N atėjo leitenantas fon Evaldas. Kai apsisuko norėdamas nulipti nuo posto pakylos, šaudmuo sutriuškino jam pakaušį. Mirė akimirksniu. Poste mėtėsi dideli kaukolės gabalai. Dar vienas vyras buvo lengvai sužeistas į petį.

Spalio 19-oji. Viduriniojo būrio sektorių apšaudė penkiolikos centimetrų sviediniais. Vieną vyrą smūgio banga bloškė į apkasų

apkalos baslį. Sunkūs vidiniai sužalojimai, be to, skeveldra perrėžė rankos arteriją.

Ryto rūke taisydami savo vielas priešais dešinįjį flangą radome prancūzo lavoną, kuris turėjo būti kelių mėnesių senumo.

Naktį sužeisti du mūsų žmonės, tiesę vielas. Gutšmitui peršautos abi plaštakos ir šlaunis, Šeferiui – kelis.

Spalio 30-oji. Naktį po smarkios liūties įgriuvo visi traversai ir, susimaišę su lietaus vandeniu, virto klampia koše, o apkasai – gilia pelke. Vienintelė paguoda – kad anglams ėjosi taip pat, nes buvo matyti, kaip stropiai semia vandenį iš apkasų. Kadangi mūsų pozicijos šiek tiek aukščiau, savo perteklių nupylėme jiems. Be to, įdarbinom snaiperių šaudykles.

Įgriuvusios sienos atidengė daug lavonų iš praėjusio rudens kautynių.

Lapkričio 9-oji. Stovėjau šalia landšturmo Vygmano priešais „Altenburgo tvirtovę", kai iš toli atlėkusi kulka pramušė jo durtuvą, kurį buvo persimetęs per petį, ir sunkiai sužeidė dubenį. Tos angliškos kulkos su lengvai nuskylančia viršūne yra tikri dumdumai.

Šiaip jau tie nedideli vietovėje paslėpti įtvirtinimai, kuriuose esu dislokuotas kartu su puse padalinto būrio, teikia daugiau judėjimo laisvės negu priekinė linija. Frontą dengia nedidelė aukštuma, o už mūsų vietovė kyla Adinferio miško link. Už penkiasdešimties žingsnių nuo įtvirtinimų, taktiniu požiūriu ne itin gerai parinktoje vietoje, yra mūsų išvietė: ant dviejų ožių uždėta sija, po kuria iškastas ilgas griovys. Kareiviai mėgsta čia užgaišti – ar kad paskaitytų laikraštį, ar kad surengtų bendrą kanarėlių stiliaus pasisėdėjimą. Tai šaltinis visokiausių tamsių gandų, cirkuliuojančių fronte, dažniausiai ir vadinamų „išvietės šnekomis". Tačiau mūsų vietos jaukumą mažina ta aplinkybė, kad ji, nors ir nepastebima, per plokščią kalvelę gali būti netiesiogiai apšaudoma. Kai taikomasi palei pat aukštumos keterą, kulkos lekia per daubą krūtinės aukštyje, ir būni saugus tik išsitiesęs ant žemės. Taigi pasitaiko, kad vieno pasisėdėjimo metu turi labiau ar menkiau apsirengęs du ar net tris kartus pulti ant žemės ir virš galvos nelyginant gamą praleisti

kulkosvaidžio seriją. Savaime suprantama, tai duoda dingstį įvairiausiems pokštams.

Prie paįvairinimų, kuriuos teikia šis postas, priklauso ir gyvūnų medžioklė – daugiausia kurapkų, kurių devynios galybės gyvena ištuštėjusiuose laukuose. Neturėdami šratinių šautuvų, privalome prisėlinti prie pat nebaikščių „kandidačių į katiliuką" ir paleisti joms kulką į galvą, nes kitaip nelieka ką kepti. Tiesa, reikia saugotis, kad persekiojimo įkarščio apimtas neišlįstumei iš griovio, mat tuomet iš medžiotojo pavirsi medžiojamuoju, į kurį pilsis šūviai iš priešo apkasų.

Žiurkes gaudome tvirtais spąstais. Tačiau šie gyvūnai tokie stiprūs, kad bando pasišalinti kartu su visa geležimi; išgirdę jų keliamą triukšmą, puolame iš blindažų ir pribaigiame lazdomis. Išradome ypatingą medžioklės būdą ir pelėms, kurios apgraužia mūsų duoną: ginklas užtaisomas šoviniu, kurio tūtoje paliktos tik kelios parako kruopelės, o vietoje kulkos įkištas popieriaus gniutulas.

Pagaliau mudu su kitu puskarininkiu sugalvojome dar vieną įdomią, nors ir kiek pavojingą šaudymo sporto rūšį. Ūkanotu oru surenkame didelius ir mažus nesprogėlius, kurių čičia niekad netrūksta, kartais pūzrus iki centnerio svorio. Juos už tam tikro atstumo sustatome šalia kaip kėglius ir, pasislėpę už ambrazūrų, atidengiame ugnį. Be abejo, mums nereikia teisėjo, nes pataikymas, tai yra šūvis į sprogdiklį, pats apsiskelbia baisingu trenksmu, kuris dar gerokai sustiprėja, jeigu pataikoma „į dešimtuką" – jei sprogimas persiduoda visai sviedinių serijai.

Lapkričio 14-oji. Naktį sapnavau, kad man pašovė ranką. Todėl dieną buvau truputį atsargesnis.

Lapkričio 21-oji. Priešais „Altenburgo tvirtovę" į C sektorių vedžiau inžinierinį padalinį. Landšturmas Dyneris, norėdamas už priedangos išpilti žemę, palipo ant apkaso sienos pakopos. Vos tik užsilipus, jam kiaurai per galvą perėjo iš prakaso iššauta kulka, ir jis negyvas nukrito ant griovio dugno. Buvo vedęs, keturių vaikų tėvas. Jo bendražygiai dar ilgai tykojo prie šaudymo angų, tikėdamiesi už kraują atsimokėti tuo pačiu. Jie tiesiog verkė iš įtūžio. Mirtiną šūvį iššovęs anglas tapo asmeniniu priešu.

Lapkričio 24-oji. Vieną vyrą iš kulkosvaidininkų kuopos sunkiai sužeidė į galvą. Po pusvalandžio vienam mūsų kuopos kariui kulka perplėšė skruostą.

Lapkričio 29-ąją mūsų batalionas pasitreniruoti ir pasimėgauti užnugario malonumais keturiolikai dienų pasitraukė į divizijos užnugariui priklausantį Keano miestelį. Miestelis vėliau įgis itin kruviną šlovę. Viešnagės metu sužinojau, kad man suteiktas leitenanto laipsnis ir esu perkeltas į antrąją kuopą.

Keano ir kaimyninių gyvenviečių komendantai mus dažnai kviesdavo į rimtas išgertuves, ir taip susipažinome su beveik neribota valdžia, kurią šie kaimo kunigaikščiai turėjo savo pavaldiniams ir vietiniams gyventojams. Mūsų rotmistras save vadino Keano karaliumi ir kiekvieną vakarą lėbautojų kompanijos būdavo sveikinamas iškelta dešine ir griausmingu riksmu „Tegyvuoja karalius!“; jis karaliaudavo ligi aušros kaip kaprizinga didenybė, už kiekvieną nusižengimą etiketui ir nepaprastai painioms elgesio taisyklėms bausdavusi dar vienu alaus. Mums, prie tokių dalykų nepripratusiems frontininkams, tai, žinoma, baigdavosi labai blogai. Kitą dieną išvysdavai jį papietavusį, dažniausiai šiek tiek apsiblaususį, dviračiu vežimu važiuojantį per savo valdas vizito pas kaimyninį karalių, kurio metu buvo dosniai aukojama Bakchui ir deramai pasiruošiama vakarui.

Tai rotmistras vadino „padaryti antpuolį“. Kartą jis susikirčijo su Inši karaliumi ir per raitą lauko žandarą paskelbė anam karą. Po daugybės karo veiksmų, kurių metu netgi du arklių prižiūrėtojų padaliniai nedideliuose, vielomis sutvirtintuose apkasuose mėtėsi žemės gabalais, Inši karalius pasidarė toks neatsargus, kad Keano valgykloje prisisiurbė skanaus bavariško alaus ir nuėjęs ten, kur karaliai pėsti vaikšto, buvo užkluptas ir paimtas nelaisvėn. Išsipirko didele alaus statine. Taip baigėsi dviejų valdovų vaidas.

Gruodžio 11-ąją priedanga patraukiau į priekinę liniją, kad prisistatyčiau leitenantui Vetjei, mano naujosios kuopos vadui; pakaitomis su senąja šeštąja ji gynė C sektorių. Ruošdamasis šokti į apkasus, nusigandau išvydęs pokyčius, kuriuos pozicijos patyrė per

keturiolika dienų, kai mūsų čia nebuvo. Jos virto milžinišku purvo loviu, kuriame liūdnai žliugsėdami gyvaliojo kariai. Prasmegęs purve iki juosmens, melancholiškai prisiminiau Keano karaliaus apskritąjį stalą. Vargšai mes, frontininkai! Beveik visi blindažai buvo įgriuvę, o slėptuvės – apsemtos. Ateinančias savaites turėsime be perstojo dirbti, kad kojos nors kai kur pajustų tvirtą žemę. Mane laikinai apgyvendino kartu su leitenantais Vetje ir Boje slėptuvėje, kurios lubos, nepaisant pakabintos palapinsiaustės, čiurškė kaip laistytuvas, todėl tarnai kas pusvalandį turėjo vandenį kibirais nešti į viršų.

Kai kitą rytą kiaurai peršlapęs išlindau iš slėptuvės, negalėjau patikėti savo akimis. Vietovė, kurią iki šiol ženklino mirtina vienatvė, dabar šurmuliavo nelyginant jomarkas. Abiejų pusių įgulas purvas suvarė ant brustverų, ir per vielos užtvaras mezgėsi gyvas bendravimas, buvo keičiamasi degtine, cigaretėmis, uniforminėmis sagomis ir kitkuo. Daugybė chaki spalvos figūrų, išnirusių iš ligi šiolei visiškai tuščių anglų apkasų, glumino tarsi šmėkla vidury baltos dienos.

Staiga iš anos pusės pasigirdo šūvis, ir vienas iš mūsiškių negyvas paniro į purvą; abi pusės pranyko apkasuose nelyginant kurmiai. Patraukiau į mūsų pozicijos pusę, priešais kurią buvo anglų prakasas, ir šūktelėjau jiems, kad noriu kalbėtis su karininku. Ir tikrai, keli anglai nuėjo atgal ir netrukus iš pagrindinio apkaso atvedė jauną vyrą, kuris, kaip pastebėjau pro žiūronus, iš kitų išsiskyrė dailesne kepure. Mes derėjomės iš pradžių angliškai, tada, šiek tiek sklandžiau, prancūziškai, aplink apstojusiems kareiviams klausantis. Prikišau jam, kad vienas mūsiškis buvo nušautas klastingu šūviu, o jis į šitai atsakė, kad tai padarė ne jo, o gretima kuopa.

– *Il y a des cochons aussi chez vous!** – pasakė jis, kai keli iš mūsų sektoriaus paleisti šūviai pataikė šalia jo galvos, o aš pasirengiau užimti priedangą.

Tačiau mes dar ilgai kalbėjomės, reikšdami beveik sportinę pagarbą vienas kitam, ir pabaigoje būtume mielai apsikeitę atminimo dovanomis.

* „Ir tarp jūsų yra paršų!“ (Pranc.)

Kad mūsų santykiai vėl būtų aiškūs, iškilmingai paskelbėme, kad deryboms pasibaigus karą tęsime už trijų minučių, ir po „Viso gero!“ iš jo pusės ir „*Au revoir!*“ iš manosios, nepaisydamas vyrų apgailestavimo, paleidau šūvį į jo apsauginį skydelį; tuojau pat atėjo atsakymas, vos neišmušęs ginklo man iš rankų.

Ta proga pirmą kartą turėjau galimybę apžiūrėti tarpulaukį priešais prakasą, mat šioje pavojingoje vietoje paprastai negalėdavai iškišti nė kepurės krašto. Pastebėjau, kad visiškai prie pat mūsų užtvaros guli griaučiai, kurių balti kaulai prasišvietė pro mėlynas uniformos draiskanas. Iš anglų kepurių kokardų tądien nustatėme, kad prieš mus stovi Hindustano-Lesteršyro pulkas.

Neilgai trukus po šio pasikalbėjimo mūsų artilerija į priešo pozicijas paleido kelis sviedinius, po kurių per plyną lauką mūsų panosėje anglai nunešė ketverius neštuvus, tačiau, mano džiaugsmui, iš mūsų pusės nepasigirdo nė šūvio.

Kare aš visada stengiausi žiūrėti į priešininką be neapykantos ir vertinti jį kaip vyrą, pagal drąsą. Kovodamas siekiau jį rasti ir nukauti, ir iš jo nesitikėjau nieko kito. Tačiau niekad negalvojau apie jį su panieka. Kai vėliau į mano rankas pakliuvo belaisvių, jaučiausi atsakingas už jų saugumą ir mėginau dėl jų padaryti viską, ką leido mano jėgos.

Artėjant Kalėdoms, oras darėsi vis nykesnis; kad bent kiek sulaikytume vandenį, apkasuose turėjome pastatyti pompas. Per šitą purvo periodą mūsų nuostoliai smarkiai išaugo. Gruodžio 12-ąją dienoraštyje randu pažymėta: „Šiandien Diuši palaidoti septyni mūsų žmonės, o jau nušovė dar du.“ Gruodžio 23-iąją parašyta: „Purvas ir dumblas ima viršų. Šįryt trečią valandą į mano blindažo įėjimą su griausmu įlėkė milžiniškas užtaisas. Turėjau paskirti tris žmones, kurie vargais negalais išsėmė vandenį, čiurkšlėmis besiliejantį į blindažą. Mūsų apkasai beviltiškai skęsta, dumblas iki bambos, visiška neviltis. Dešiniajame flange į paviršių iškilo negyvėlis, kol kas tiktai kojos.“

Kūčių vakarą praleidome pozicijoje ir stovėdami purve traukėme Kalėdų giesmes, kurias anglai užtrenkė kulkosvaidžiais. Kalėdų

dieną praradome vieną vyrą iš trečiojo būrio, rikošetas į galvą. Iš karto po to anglai pabandė su mumis susidraugauti, ant savo brustvero išstatydami Kalėdų eglutę, kurią įsiutę vyrai keliais šūviais nušlavė nuo vaizdo, o tomiai į tai atsakė šautuvinėmis granatomis. Taigi Kalėdos praėjo labai nesmagiai.

Gruodžio 28-ąją vėl buvau paskirtas „Altenburgo tvirtovės" komendantu. Tą dieną vienam geriausių mano žmonių, šauliui Honui, sviedinio skeveldra nutraukė ranką. Kitą, Heidėtingą, į šlaunį sunkiai sužeidė viena iš daugybės paklydusių kulkų, zvimbusių aplink dauboje esantį mūsų įtvirtinimą. Ir ištikimasis Augustas Ketleris, pirmasis iš daugelio mano tarnų, tapo auka šrapnelio, parbloškusio jį žemėn su perrėžta trachėja pakeliui į Monši, kur norėjo paimti man maisto. Jam išeinant su katiliuku, dar pasakiau:

– Augustai, eik atsargiai, gerai?

– Ką jūs, tamsta leitenante!

Mane pašaukė, ir pamačiau jį šalia blindažo gulintį ant žemės ir gargaliuojantį; sulig kiekvienu kvėptelėjimu pro žaizdą kakle į krūtinę veržėsi oras. Liepiau nunešti į užnugarį; po kelių dienų jis mirė lazarete. Šiuo, kaip ir keliais kitais atvejais, mane ypač prislėgė tai, kad nukentėjusysis negalėjo kalbėti ir žiūrėjo į jam padedančius žmones kaip užpjudytas žvėris.

Kelias iš Monši į „Altenburgo tvirtovę" kainavo daug kraujo. Jis ėjo nedidelės aukštumos šlaito apačia, gal apie penkis šimtus metrų nuo mūsų priekinės linijos. Priešininkas, greičiausiai iš aerofotografijų nustatęs, kad tai judrus kelias, išsikėlė uždavinį nereguliariais tarpais jį prašukuoti kulkosvaidžiais arba užmesti šrapnelių. Nors palei kelią buvo iškastas griovys ir griežtai įsakyta juo naudotis, paprastai visi su senų kareivių abejingumu per pavojingą zoną bindzindavo be priedangos. Dažniausiai viskas baigdavosi gerai, tačiau kiekvieną dieną lemtis pasiglemždavo po vieną ar dvi aukas, ir ilgainiui tai ėmė jaustis. Ir prie išvietės į pasimatymą iš visų pasaulio kraštų vis sulėkdavo kulkos, ir dažnai tekdavo mosuojant laikraščiu ir be kai kurių aprangos dalių sprukti į atvirą lauką. Nepaisant to, ši būtina įstaiga ir toliau liko toje pačioje nepridengtoje vietoje.

Sausis buvo ir sunkaus darbo mėnuo. Kiekvienas skyrius kastuvais, kibirais ir pompomis iš pradžių pašalindavo purvą palei savo blindažą, tada, po kojomis pajutęs tvirtą žemę, bandydavo atkurti susisiekimą su kaimyniniais skyriais. Adinferio miške, kur buvo dislokuota mūsų artilerija, medkirčių komandos nukirsdavo jaunų medelių šakas ir suskaldydavo jas į ilgas pliauskas. Apkasų sienas nusklembdavo ir sutvirtindavo medine apkala. Taip pat įrengta daug vandens surinkimo duobių, drenažinių šachtų bei latakų, ir pamažu mūsų sąlygos vėl pasidarė pakenčiamos. Ypač efektyvios buvo drenažinės šachtos, einančios kiaurai per vandenį sulaikančią molio dangą ir įgalinančios nuotėkį į pralaidžius kreidos klodus.

1916 metų sausio 28-ąją vienam mano skyriaus vyrui į pilvą pataikė atsitrenkusio į apsauginį skydelį sviedinio skeveldra. Sausio 30-ąją kitas gavo kulką į šlaunį. Kai vasario 1-ąją mus pakeitė, prisiartinimo eigos buvo smarkiai apšaudomos. Šrapnelis nukrito prie mano buvusio pasiuntinio šeštoje kuopoje šaulio Jungės kojų, tačiau nesprogo, o plykstelėjo ilgom liepsnom, ir jį išnešė sunkiai apdegusį.

Tomis dienomis ir mano gerai pažinotą šeštosios kuopos puskarininkį, kurio brolis krito prieš keletą dienų, mirtinai sužeidė rasta apvalioji mina. Jis nusuko sprogdiklį ir, pastebėjęs, kad išbarstytas žalsvas parakas lygiai dega, įkišo kiaurymėn rūkstančią cigaretę. Žinoma, mina sprogo ir padarė jam per penkiasdešimt žaizdų. Neretai patirdavome tokių ar panašių nuostolių, kurių priežastis – gyvenimo tarp sprogmenų sąlygojamas lengvabūdiškumas. Šiuo požiūriu nemalonus kaimynas buvo leitenantas Pokas, gyvenęs vienišame blindaže, esančiame apkasų labirinte už kairiojo flango. Į tą blindažą jis sutempė nemažai milžiniškų nesprogėlių ir pramogavo išsukdamas sprogdiklius ir išardydamas juos į detales tarsi laikrodžius. Kiekvieną kartą, kai tekdavo eiti pro šitą baisią buveinę, apsukdavau didelį ratą. Nuolatos kas nors nutikdavo ir tada, kai vyrai nuo nesprogėlių nukaldavo varinius nukreipiamuosius sviedinių žiedus, norėdami perdaryti juos į peilį laiškams atplėšti arba apyrankę.

Vasario 3-iosios naktį po varginančio laikotarpio fronte vėl atvykome į Diuši. Kitą rytą, apimtas pirmosios poilsio dienos nuotaikos,

sėdėjau savo postovyje prie Emicho aikštės ir maloniai gurkšnojau kavą, kai staiga visai prie pat durų bumtelėjo pabaisiškas sviedinys, prasidedančio smarkaus gyvenvietės apšaudymo ženklas, ir įvertė langus į kambarį. Trim šuoliais atsidūriau rūsyje, kuriame stulbinančiu greičiu rinkosi ir kiti namo gyventojai. Kadangi dalis rūsio buvo išmūryta virš žemės ir tik plona sienele atskirta nuo sodo, visi susigrūdome trumpose, ankštose vos prieš keletą dienų pradėtos kasti slėptuvės žiotyse. Instinkto vedamas, pro susikimšusius kūnus į tamsų kampą inkšdamas spraudėsi mano aviganis. Tolumoje girdėjosi duslios, ritmiškos šūvių serijos; suskaičiavus maždaug iki trisdešimties, pasigirdo švilpiantis sunkių geležies luitų kauksmas, pasibaigęs kurtinančiais sprogimais aplink namelį. Kiekvieną kartą pro rūsio langus prasiskverbdavo bjauri smūgio banga, žemės gabalai ir skeveldros barbeno į stogo čerpes, o sunerimę arkliai arklidėse prunkštė ir trypė kojomis. Be viso to, dar inkštė šuo, o storas muzikas švilpimui priartėjus kaskart garsiai surikdavo, lyg jam būtų traukę dantį.

Galiausiai audra praėjo, ir mes vėl išdrįsome išeiti į gryną orą. Nusiaubta kaimo gatvė kirbėjo lyg sutrikdytas skruzdėlynas. Mano postovis atrodė baisiai. Visai prie pat rūsio sienos žemė buvo keliose vietose išrausta, vaismedžiai išlaužyti, o ant tako, vedančio vartų link, pašaipiai gulėjo nesprogėlis. Stogas buvo žiauriai suvarpytas. Stambi nuoskila nukirto pusę kamino. Gretimoje pulko raštinėje keletas smagių skeveldrų perėjo kaurai sienas bei didelę drabužių spintą ir sudraskė ten atostogoms laikomas uniformas.

Vasario 8-ąją ruožas smarkiai apšaudytas. Jau paryčiais nuosava artilerija į mano kairiojo flango skyriaus blindažą pasiuntė nesprogėlį, kuris nemaloniai nustebino jo gyventojus išlauždamas duris ir sugriaudamas krosnį. Šį labai laimingai pasibaigusį įvykį įamžino karikatūra, vaizduojanti aštuonis vyrus, pro rūkstančią krosnį vienu metu besigrūdančius prie sulaužytų durų; kampe grėsmingai mirksi sviedinys. Po pietų subombarduoti dar trys blindažai, tačiau, laimei, tik vienas vyras lengvai sužeistas į kelį, nes visi, įskaitant ir sargybinius, buvo pasitraukę į slėptuvę. Kitą dieną mano būrio šaulį Hartmaną į šoną mirtinai sužeidė flankuojanti baterija.

Vasario 25-ąją mus nepaprastai prislėgė puikų bendražygį atėmęs mirtinas atvejis. Prieš pat pamainos pasikeitimą savo blindaže gavau žinią, kad gretimoje slėptuvėje ką tik krito savanoris Kargas. Nuėjau ten ir pamačiau, kaip jau ne kartą, rimtą skyrių prie nejudančios figūros, kuri mėšlungio išriestomis rankomis gulėjo kraujo prisigėrusiame sniege, stiklinėmis akimis žiūrėdama į temstantį žiemos dangų. Dar viena flankuojančios baterijos auka! Pasigirdus pirmiesiems šūviams Kargas buvo apkasuose ir tuojau pat šoko žemyn į slėptuvę. Sviedinys pataikė į apkaso kraštą priešais taip nelemtai, kad nusviedė didelę skeveldrą į šiaip visiškai uždengtas slėptuvės žiotis. Kargui, kuris jau tarėsi esąs saugus, ji pataikė į pakaušį; jis mirė greitai ir netikėtai.

Tomis dienomis flankuojanti baterija apskritai buvo labai veikli. Maždaug kas valandą paleisdavo vieną nelauktą salvę, kurios skeveldros peršluodavo kaip tik mūsų apkasą. Per šešias dienas, nuo vasario 3-iosios iki 8-osios, ji atsiėjo tris žuvusius, tris sunkiai ir keturis lengvai sužeistus. Nors stovėjo daugių daugiausia per šimtą penkiasdešimt metrų nuo mūsų kairiojo flango ant įkalnės, mūsiškių artilerija niekaip negalėjo jos nutildyti. Todėl aukštindami esamus traversus ir pildami naujus, kiek įmanydami stengėmės, kad jos poveikis apsiribotų nedideliais apkasų ruožais. Tas vietas, kurios matėsi nuo aukštumos, užmaskavome uždangomis iš šieno arba skarmalų. Postų pakylas sustiprinome gelžbetonio sijomis arba plokštėmis. Vis dėlto užteko stipresnio judėjimo tranšėjoje, kad anglui būtų nesunku be didelių amunicijos sąnaudų įgyvendinti ketinimą „nukepti kokį vieną“.

Kovo pradžioje didžiausias šlykštumas baigėsi. Nustojo lyti, o apkasai buvo tvarkingai apkalti medžiu. Kiekvieną vakarą sėdėdavau blindaže prie savo rašomojo staliuko ir skaitydavau arba, jei turėdavau svečių, šnekučiuodavausi. Įskaitant kuopos vadą, buvome keturi karininkai ir gyvenome labai bičiuliškai. Kasdien tai vieno, tai kito blindaže gerdavome kavą arba valgydavome vakarienę, dažnai su vienu ar keliais buteliais, rūkydavome, žaisdavome kortomis ir kalbėdavomės kareiviškomis temomis. Ypatingomis progomis

vaišindavomės silke su neluptom bulvėm ir spirgučiais, nepaprastai gardžiu patiekalu. Tos smagios valandos atmintyje atsveria ne vieną kraujo, purvo ir darbo kupiną dieną. Beje, jos buvo įmanomos tik šiuo pastovių pozicijų periodu, kai tvirtai susigyvenome vienas su kitu ir įgijome kone taikos meto įpročių. Didžiausias mūsų pasididžiavimas buvo statybinė veikla, į kurią viršininkai beveik nesikišo. Nepaliaujamai triūsdami, molingame kreidos grunte kasėme vieną trisdešimties pakopų slėptuvę po kitos; sujungtos skersinėmis galerijomis, jos leido giliai po žeme pereiti nuo dešiniojo iki kairiojo mūsų būrių flango. Mano mėgstamiausias darbas buvo šešiasdešimties žingsnių ilgumo slėptuvės pasažas nuo manojo iki kuopos vado bunkerio, kuriame nelyginant požeminiame vestibiulyje į abi puses atsišakojo celės amunicijai ir gyvenamosios patalpos. Šis įrenginys pravertė per vėlesnes kovas.

Kai po rytinio tualeto ir kavos – net ir laikraščius gaudavome beveik kasdien – su išlankstomomis liniuotėmis rankose susitikdavome apkase, palygindavome mūsų sektorių pažangą, pasikalbėdavome apie slėptuvių rėmus, pavyzdinius blindažus, darbo valandas ir panašius dalykus. Mėgstama pokalbių tema buvo statyba mano „bordelio“ – nedidelės miegamosios nišos, kuri, sujungta su požeminiu pasažu, turėjo būti iškasta sausoje kreidoje – savotiškos lapės olos, kur būtum pramiegojęs netgi pasaulio pabaigą. Čiužiniui atsidėjau smulkų vielinį tinklą, sienų apmušimui – ypatingą smėlio maišų medžiagą.

Kovo 1-ąją su landveru Ikmanu, kuriam buvo lemta netrukus žūti, stovėjau po palapinsiauste, kai visiškai šalia sprogo sviedinys. Skeveldros prašvilpė pro ausis, mūsų nesužeisdamos. Pamatėme, jog palapinsiaustę išvarpė daugybė klaikaus dydžio ir aštrumo plieno gabalų. Šituos daiktus vadinome barškučiais arba kartečėmis, mat jie visiškai negirdimi, tik staiga atsiduri skeveldrų debesies vidury.

Kovo 14-ąją į kaimyninį sektorių dešinėje tiesiogiai pataikė penkiolikos centimetrų sviedinys; trys vyrai sunkiai sužeisti, trys užmušti. Vienas pradingo be pėdsakų, kitas sudegė iki juodumo. 18-ąją

į sargybinį priešais mano blindažą pataikė skeveldra, kuri perrėžė skruostą ir nukirto ausies kraštelį. 19-ąją kairiajame flange į galvą sunkiai sužeidė šaulį Šmitą antrąjį. 23-iąją dešiniau nuo mano blindažo šūviu į galvą užmuštas šaulys Lomanas. Tą patį vakarą sargybinis pranešė, kad vielos užtvaroje tūno priešo patrulis. Su keletu vyrų išlipome iš apkaso, tačiau nieko neaptikome.

Balandžio 7-ąją dešiniajame flange šautuvo kulkos skeveldra į galvą sužeidė šaulį Kramerį. Tokie sužeidimai dėl anglų kulkų, skylančių nuo mažiausio susidūrimo, pasitaikydavo labai dažnai. Po pietų mano blindažą kelias valandas apšaudė stambaus kalibro sviediniais. Orlaidė suskilo ir sulig kiekvienu smūgiu pro kiaurymę pasipildavo kietų molio' grumstų kruša, tačiau tai netrukdė mums gerti kavą.

Vėliau turėjome dvikovą su nutrūktgalviu anglu, kurio galva kyšojo virš apkaso krašto, nutolusio daugiausia per šimtą žingsnių; jis papipirino mūsų šaudymo angas serija puikiai nutaikytų šūvių. Su keletu vyrų atsakiau į ugnį, tačiau tuojau pat į šaudymo angos kampą atsimušė taikli kulka, prižėrusi mums į akis smėlio ir lengvai įbrėžusi man kaklą. Mes irgi nenurimom: staiga išlįsdavom, greitai nusitaikydavom ir vėl pradingdavom. Neilgai trukus kulka pataikė į šaulio Štorcho ginklą, ir mažiausia dešimčia skeveldrų sužeistas jo veidas apsipylė krauju. Kitas šūvis išplėšė gabalą šaudymo angos rėmo; dar kitas sutrupino veidrodį, kuriuo naudodamiesi stebėjome priešą, tačiau buvome užganėdinti, kai po kelių tiksliai į molio brustverą priešais jo veidą kalusių kulkų mūsų priešininkas dingo be ženklo. Trimis šarvamušės amunicijos šūviais aš nuspriegiau apsauginį skydelį virš žemių krūvos, už kurios pasirodydavo šitas piktas vaikinas.

Balandžio 9-ąją anglų lėktuvai kelis kartus žemai praskrido virš mūsų pozicijų. Visa įgula metėsi iš blindažų ir kaip pasiutusi ėmė šaudyti į viršų. Žiojausi sakyti leitenantui Zyversui: „Kad tik flankuojanti baterija nepastebėtų!“, kai pro ausis prašvilpė plieno nuolaužos ir mes sušokome į slėptuvę. Zyversas stovėjo prie įėjimo; patariau eiti giliau, ir tik tekšt! – prie jo kojų į šlapią molį plojosi dar garuojanti delno platumo skeveldra. Biso gavome šrapnelinių minų,

kurių juodi rutuliai su didele jėga suskilo mums virš galvų. Vieną vyrą į petį sužeidė šaudmens atplaiša, ne didesnė už adatos galvutę, tačiau labai skausminga. Už tai anglų apkasuose aš pasodinau keletą ananasų, tai yra penkiapūdžių svaidomųjų minų, kurių forma priminė tuos gardžius vaisius. Tarp pėstininkų galiojo nebylus susitarimas apsiriboti šautuvais, o už sprogmenų panaudojimą būdavo atsilyginama dvigubai. Deja, priešininkas dažniausiai turėdavo tokias šaudmenų atsargas, kad mus perspjaudavo.

Nusiraminimui Zyverso blindaže išgėrėm keletą butelių raudonojo vyno, kuris netikėtai man taip pakėlė nuotaiką, kad nepaisydamas ryškios mėnulio šviesos nutariau į savo buveinę grįžti per viršų. Greitai pasiklydau, patekau į milžinišką minos išrausą ir išgirdau netolimame priešo apkase dirbančius anglus. Sutrukdęs jų ramybę dviem granatomis, skubiai grįžau į mūsų apkasus, įsigudrinęs įsidurti ranką į mūsų puikiųjų spąstų spyglį. Spąstus sudarė keturi užaštrinti plieniniai dygliai, sustatyti taip, kad vienas iš jų visad atsikišęs į viršų. Padėdavome juos ant žvalgymo takelių.

Tomis dienomis palei vielas apskritai buvo daug veiksmo, nestokojusio ir tam tikro kruvino humoro. Tarkim, vieną mūsų patrulio žmogų apšaudė saviškiai, nes šis mikčiojo ir negalėjo pakankamai greitai sušukti slaptažodžio. Kitą kartą tūlas vyrukas, iki vidurnakčio šventęs virtuvėje Monši, perlipo per užtvarą ir iš šautuvo atidengė ugnį į mūsišką frontą. Pasibaigus šoviniams, jį įsitempė į apkasą ir gerokai apkūlė.

SOMOS MŪŠIO PRADŽIA

1916-ųjų balandžio viduryje gavau įsakymą vykti į Kruazijų, miestelį mūsų divizijos užfrontėje, į kursus, kuriuos vedė divizijos vadas generolas majoras Zontagas. Turėjome daugelio karinių disciplinų teorines paskaitas ir praktines pratybas. Ypač įdomios buvo taktinės išvykos arkliais su majoru fon Jarockiu, žemu ir storu štabo karininku, kuris neretai baisingai įsikarščiuodavo. Vadinome jį Virduliu. Dažnos iškylos ir ekskursijos po daugiausia visiškai plynoje vietoje išdygusias užnugario įstaigas mums, pripratusiems į visa tai, kas už pirmosios apkasų linijos, žiūrėti iš aukšto, leido suprasti, koks neįkainojamas darbas dirbamas kovinių dalinių užnugaryje. Buajelyje aplankėme skerdyklą, maisto sandėlį ir šautuvų remonto dirbtuves, Burlono miške – lentpjūvę ir pionierių parką, Inši – pieninę, kiaulių fermą ir maitos perdirbimo punktą, Keane – aviacijos parką ir kepyklą. Sekmadieniais važiuodavome

į netolimus Kambrė, Duė ir Valansjeno miestus, „kad vėl pamatytume moteris su skrybėlėmis“.

Būtų negražu, jei šioje knygoje, papasakojęs apie tiek kruvinų dalykų, nutylėčiau vieną nuotykį, kuriame vaidinau šiek tiek komišką vaidmenį. Aną žiemą, kai mūsų batalionas svečiavosi pas Keano karalių, man, kaip jaunam karininkui, teko pirmą kartą atlikti sargybos patikrinimą. Gyvenvietės pakraštyje pasiklydau ir, norėdamas paklausti kelio į nedidelį stoties postą, užsukau į mažą nuošalų namą. Radau ten vienintelę gyventoją – septyniolikmetę merginą vardu Žana, kurios tėvas buvo neseniai miręs ir dabar ji šeimininkavo čia viena. Rodydama kelią, ji nusišypsojo; kai paklausiau, kodėl šypsosi, tarė:

– *Vous êtes bien jeune, je voudrais avoir votre devenir.**

Dėl karingos dvasios praminiau ją Žana d'Ark ir vėliau, kaudamasis apkasuose, kartais prisimindavau tą vienišą namelį.

Vieną vakarą Kruazijuje staiga pajutau norą ją aplankyti. Liepiau pabalnoti arklį ir greitai išjojau iš miestelio. Buvo gegužės vakaras, lyg sutvertas tokiam pasijodinėjimui. Gudobelių gyvatvorių juosiamose pievose sunkiomis tamsiai raudonomis pagalvėmis augo dobilai, o palei kaimų vartus sutemose degė didžiuliai kaštonų kandeliabrai. Prajojau pro Biulkūrą ir Ekutą, nenujausdamas, kad po dvejų metų iš pagrindų pasikeitusiame kraštovaizdyje pulsiu šiurpius šitų kaimų, kurie dabar taip taikiai dunksojo vakaro prietemoje tarpkūdrų ir kalvų, griuvėsius. Prie nedidelės stoties, kurią anąsyk tikrinau, civiliai krovė dujų balionus. Pasisveikinau ir kurį laiką stebėjau jų darbą. Tada prieš mane išniro tamsiai rudas, apvaliomis pelėsių dėmėmis nušlakstytas namelio stogas. Pabeldžiau į jau užvertas langines.

– *Qui es là?*

– *Bon soir, Jeanne d'Arc!*

– *Ah, bon soir, mon petit officier Gibraltar!***

* „Jūs toks jaunas, norėčiau turėti jūsų ateitį.“ (Pranc.)

** „Kas čia?“ – „Labas vakaras, Žana d'Ark!“ – „A, labas vakaras, mano mažasis Gibraltaro karininke!“ (Pranc.)

Mane priėmė draugiškai, kaip ir tikėjausi. Pririšęs arklį, įžengiau vidun ir buvau pakviestas vakarienės, kuri, žadindama apetitą, gulėjo ant kopūsto lapo: kiaušiniai, balta duona ir sviestas. Tokiomis aplinkybėmis nelaukdamas raginimų imi ir vaišiniesi.

Viskas būtų taip gražiai ir pasibaigę, jeigu ne žibintuvėlis, žybtelėjęs prieš mane, kai vėl išėjau į lauką, ir jei lauko žandaras nebūtų paprašęs parodyti dokumentų. Mano pašnekesys su civiliais, dėmesys, su kuriuo apžiūrėjau dujų balionus, nepažįstamojo pasirodymas šitoje menkai saugomoje vietovėje – visa tai sukėlė įtarimų šnipinėjimu. Žinoma, savo karinį pažymėjimą buvau pamiršęs, ir mane nuvedė pas Keano karalių, kuris, kaip įprasta, dar sėdėjo prie apskrito stalo.

Ten tokias avantiūras suprato ir vertino. Patvirtinus tapatybę, mane draugiškai priėmė į kompaniją. Šį kartą karalių išvydau kitoje šviesoje; buvo vėlu, ir jis pasakojo apie tropikų džiungles, kur ilgai vadovavo geležinkelio tiesimo darbams.

Birželio 16-ąją generolas paleido mus atgal į dalinius; iš jo neilgo kreipimosi supratome, kad Vakarų fronte priešas ruošia didelį puolimą, kurio kairysis flangas atsidurs maždaug priešais mūsų pozicijas. Čia savo šešėlį jau metė Somos mūšis. Su juo baigėsi pirmasis, lengviausias karo tarpsnis; dabar, sakytum, išėjom į naują karą. Ką mes patyrėme iki šiol – tiesa, to nenujausdami – buvo bandymas laimėti karą seno stiliaus lauko mūšiais, bandymas, pasibaigęs pozicinio karo akligatviu. Dabar mūsų laukė milžiniškų mastų sekinamasis karas. Savo ruožtu maždaug 1917-ųjų pabaigoje jį pakeitė mechanizuotas karas, bet šis karas nebespėjo įgauti aiškių bruožų.

Kad kažkas tvyro ore, buvo aišku ir grįžus į pulką, nes bendražygiai pasakojo, jog priešlaukyje darosi vis neramiau. Į C sektorių anglai du kartus suruošė nesėkmingus kovinius reidus. Atsikeršijome suruošę gerai parengtą trijų karininkų patrulių reidą į vadinamąjį apkasų trikampį ir paėmę belaisvių. Kol manęs nebuvo, Vetję kulkos šrapnelis sužeidė į ranką, tačiau man grįžus netrukus jis vėl perėmė vadovavimą kuopai. Per tą laiką pasikeitė ir mano blindažas: dėl pataikymo tapo perpus mažesnis. Per minėtą reidą anglai apmėtė

jį granatomis. Mane pavadavusiam karininkui pro orlaidės šachtą pavyko išlįsti į viršų, jo tarnas žuvo. Ant panelio lentų dar matėsi didelės rudos kraujo dėmės.

Birželio 20-ąją gavau užduotį pasiklausyti prie priešo apkaso, ar šis neužsiima minavimu, ir vidurnaktį mes su kariūnu Volgemutu, jefreitoriumi Šmitu ir šauliu Partenfelderiu perlipome gana aukštą mūsų vielos užtvarą. Pirmą atkarpą nuėjome susilenkę, o tada vienas paskui kitą ėmėm šliaužti tankiai apžėlusiu priešlaukiu. Pilvu vagodamas rasotą žolę bei dagių brūzgynus ir iš paskutiniųjų stengdamasis išvengti šlamesio, nes už penkiasdešimties metrų prieblandoje kaip juodas brūkšnys ryškėjo anglų apkasas, prisiminiau penktos klasės Karlo Majaus lektūrą. Aplink mus beveik statmenai žemyn sukrito tolimo kulkosvaidžio serija; kartkartėmis į dangų šaudavo šviečiamoji raketa, ant šio niauraus žemės kampelio žerdama šaltą spindesį.

Už mūsų pasigirdo smarkus šnarėjimas. Dvi žiurkės šmėkštelėjo tarp apkasų. Kol prisiruošėme ant jų šokti, tos jau buvo dingusios be pėdsakų. Anglų pozicijose driokstelėjusios dvi granatos bylojo, kad mūsų kelią perkirto saviškiai. Vėl lėtai šliaužėme į priekį.

Staiga kariūno ranka mėšlungiškai įsikibo manosios:

– Dėmesio, dešinėj, labai arti, tyliai, tyliai!

Iškart po to už dešimties žingsnių išgirdau keliose vietose šlamant žolę. Pametėme kryptį ir šliaužėme išilgai anglų vielų; greičiausiai priešas mus išgirdo ir išėjo iš savo apkaso, ketindamas apieškoti priešlaukį.

Nepamirštamos naktinės žvalgybos akimirkos! Rega ir klausa įsitempusios iki ribos, artėjantis svetimų kojų čiužėjimas aukštoje žolėje įgyja baisingą, fatališką mastą. Imi trūkčiojamai kvėpuoti; valios pastangomis užgniauži tą šniokštavimą. Nuleidžiamas pistoleto saugiklis tyliai metališkai trakšteli; garsas eina per nervus kaip peilis. Susidūrimas bus trumpas ir mirtinas. Drebi apimtas dviejų galingų jausmų: medžiotojo susijaudinimo ir medžiojamojo baimės. Esi atskiras pasaulis, persunktas tamsios, pasibaisėtinos nuotaikos, kuri slegia šią dykvietę.

Neryškių pavidalų eilė išniro prie pat mūsų kažką šnibždėdamasi. Pasukome galvas į jų pusę; išgirdau, kaip bavaras Partenfelderis sukanda savo durklo ašmenis.

Jie žengė dar kelis žingsnius į mūsų pusę, bet paskui, nieko nepastebėję, pradėjo dirbti prie vielų. Labai lėtai, nenuleisdami nuo jų akių, nušliaužėme atgal. Mirtis, kuri lūkuriuodama stovėjo tarp abiejų pusių, nepatenkinta pasitraukė. Po kurio laiko atsistojome ir ėjome toliau, kol sveiki pasiekėme savo sektorių.

Laiminga išvykos pabaiga įkvėpė mintį paimti belaisvį, ir mes nusprendėme pakartoti žygį kitą vakarą. Dėl to po pietų priguliau atsipūsti, bet pašokau nuo perkūniško trenksmo netoli mano blindažo. Anglai atsiuntė apvaliųjų minų, kurios, nors ir negarsiai iššaunamos, buvo tokios sunkios, kad jų skeveldros plynai nuskabė medžio storumo apkalos baslius. Keikdamasis išsiropščiau iš savo „*coucher*“* ir pasukau į apkasą, bet vėl išvydęs juodą rutulį su kotu, keliaujantį lenkta trajektorija, ir sušukęs „Mina kairėj!“, nudūmiau į artimiausią slėptuvę. Ateinančias savaites buvome taip gausiai aprūpinti visokių dydžių ir rūšių minomis, kad išsiugdėme įprotį eidami apkasu vieną akį nukreipti į dangų, o kitą – į artimiausią slėptuvės angą.

Taigi naktį su trimis palydovais vėl išėjau pasižvalgyti tarp apkasų. Ant pėdų ir alkūnių priropoję prie pat anglų užtvaros pasislėpėme už pavienių žolės kuokštų. Po kurio laiko pasirodė keli anglai, nešini vielos ritiniu. Sustojo visai šalia mūsų, padėjo ritinį, ir, pakarpę jį vielos žirklėmis, ėmė tyliai kalbėtis. Prišliaužėme vienas prie kito ir greitai pašnibždomis pasišnekėjome:

– Granatą į tarpą ir tada puolam!

– Ei, čia juk keturi vyrai!

– Ans vielekį kelns pristūm!

– Nešnekėk nesąmonių!

– Tyliai tyliai!

Mano įspėjimas pavėlavo; pakėlęs galvą pamačiau, kaip anglai tarsi driežai lenda po savo vielomis ir dingsta apkasuose. Nuotaika gerokai

* Guolio. (Pranc.)

susidrumstė. Nuo minties „tuoj jie į poziciją atgabens kulkosvaidį" burnoje atsirado blogas skonis. Ir kiti turėjo panašių nuogąstavimų. Garsiai žvangindami ginklais, ėmėm keberiotis atgal. Anglų apkasai sujudo. Tapenimas, šnibždėjimasis, bėgiojimas pirmyn atgal. Šššš-štt... šviečiamoji raketa. Aplinkui pasidarė šviesu lyg dieną, o mes stengėmės paslėpti galvas už žolės kuokštų. Dar viena šviečiamoji raketa. Kankinančios akimirkos. Norėtųsi prasmegti į žemę ir atsirasti kitoje vietoje, o ne dešimt metrų nuo priešo posto. Dar viena. Pykšt! Pykšt! Su niekuo nesupainiojamas aštrus, kurtinantis iš nedidelio atstumo iššautų šūvių spengimas.

– Oje! Mus pastebėjo.

Jau nebesisaugodami garsiai padrąsinome vienas kitą nešti iš čia kudašių, pašokome ir per visur spragsinčią ugnį nulėkėme mūsų pozicijų link. Po kelių šuolių kluptelėjau ir nugriuvau į mažą negilią išrausą; kiti trys palaikė mane nukautu ir praskuodė pro šalį. Stipriai prisispaudžiau prie žemės, nuleidau galvą ir ištiesiau kojas, leisdamas šaudmenims šukuoti aukštą žolę virš manęs. Ne mažiau nemalonūs buvo žioruojantys šviečiamųjų raketų magnio gabaliukai, kurie kartais nukrisdavo visai greta manęs; nuo jų bandžiau atsiginti kepure. Pamažu šaudymas darėsi retesnis, ir po dar ketvirčio valandos palikau savo priebėgą – iš pradžių lėtai, o paskui taip greitai, kiek tik kojos ir rankos išnešė. Kadangi per tą laiką nusileido mėnulis, netrukus praradau orientaciją ir nebesupratau, kur vokiečių, kur anglų pusė. Horizonto fone neišsiskyrė netgi charakteringi Monši malūno griuvėsiai. Kartkartėm iš vienos ar kitos pusės palei žemę gąsdinančiai aštriai prašvilpdavo kulka. Galiausiai atsiguliau ant žolės ir nusprendžiau palaukti aušros. Staiga visai netoli pasigirdo kuždesys. Vėl pasiruošiau kautis, bet, kaip apdairus vyras, iš pradžių išleidau eilę natūralių garsų, iš kurių nebuvo įmanoma atspėti, ar aš vokietis, ar anglas. Patį pirmąjį anglišką šūktelėjimą nusprendžiau patvirtinti granata. Apsidžiaugiau supratęs, kad priešais yra maniškiai, kurie kaip tik juosėsi perpetes, kad galėtų parnešti mano lavoną. Kurį laiką pasėdėjome išrausoje drauge, džiaugdamiesi laimingu pasimatymu. Tada patraukėme atgal į savo apkasą. Grįžome į jį, žygyje užtrukę tris valandas.

Penktą ryto ir vėl turėjau budėti apkasuose. Pirmojo būrio sektoriuje prie blindažo sutikau feldfebelį Hoką. Kai nusistebėjau, kad matau jį tokią ankstyvą valandą, šis pasipasakojo, kad tykoja didelės žiurkės, kurios graužimas ir šnarėjimas trukdo miegoti. Kalbėdamas atidžiai žvalgė savo nepaprastai mažą blindažą, kurį buvo pavadinęs „Leberechto Hiuncheno* vila". Taip stovėdami vienas šalia kito išgirdome duslų šūvį, nežadantį nieko ypatingo. Tačiau Hokas, vakar vos neužmuštas didelės apvaliosios minos ir labai įsibaiminęs, kaip žaibas nulėkė į artimiausią slėptuvę ir beskubėdamas pirmuosius penkiolika laiptų įveikė ant sėdynės, o per penkiolika likusių tris kartus vertėsi kūliais. Aš stovėjau viršuje prie įėjimo ir girdėdamas, kaip vargšelis, masažuodamas įvairias jautrias savo kūno dalis ir bandydamas atstatyti išnarintą nykštį, skundėsi taip skausmingai nutraukta žiurkės medžiokle, iš juoko pamiršau ir miną, ir slėptuvę. Nelaimėlis dar prisipažino, kad vakar kaip tik vakarieniavo, kai jį išgąsdino mina. Ji apibėrė smėliu visą maistą, negana to, jau tada jis labai skaudžiai nusirito nuo laiptų. Hokas buvo ką tik grįžęs iš atostogų ir dar nepripratęs prie mūsų šiurkštaus stiliaus.

Po šio nuotykio patraukiau į savo blindažą, tačiau ir šįkart maloniai pasnausti neteko. Nuo pat ankstyvo ryto mūsų apkasą su vis trumpesnėmis pertraukomis apšaudė minomis. Vidurdienį praradau kantrybę; su keliais vyrais paruošiau mūsų „Lanz" minosvaidį ir atidengiau ugnį į priešo apkasus. Tiesa, tai buvo silpnas atsakas į sunkiuosius sviedinius, kuriais mus gausiai apdovanojo priešas. Prakaituodami tupėjome ant birželio saulės įkaitinto nedidelės daubos molio ir siuntėme į aną pusę miną po minos.

Kadangi anglų tai visai netrikdė, mudu su Vetje patraukėme prie telefono ir nuodugniai apsvarstę perdavėme tokį pagalbos šauksmą: „Helena spjaudo į mūsų apkasą, vien stambūs luitai, mums reikia bulvių, didelių ir mažų!" Šitaip adverniškai kalbėdavome tada, kai būdavo pavojus, jog priešininkas klausosi; netrukus iš vyresniojo leitenanto Daichmano atėjo paguodžiantis atsakymas, kad storasis

* Vokiečių rašytojo ir inžinieriaus Heinricho Seidelio (1840–1906) prozinių idilių personažas, kukliai ir paprastai gyvenantis vyras, mokantis būti laimingas.

vachmistras griežtais ūsais atvyks su keliais nedideliais jaunuoliais, ir iškart į priešo apkasus su neįtikėtinu trenksmu nušvilpė pirmoji mūsų dviejų centnerių mina, kurią sekė kelios lauko artilerijos salvės, ir iki vakaro vėl įsivyravo ramybė.

Tačiau kitos dienos vidurdienį šokiai atsinaujino su gerokai didesniu įkarščiu. Po pirmojo šūvio požeminiu pasažu patraukiau į antrąją apkasų liniją, o iš ten – į tranšėją, kur stovėjo mūsų minosvaidis. Atidengėme ugnį taip, kad į kiekvieną atskrendančią apvaliąją miną atsakydavome viena „Lanz“ mina. Apsikeitus maždaug keturiasdešimčia minų, priešo taikytojas, atrodo, pradėjo šaudyti asmeniškai į mus. Netrukus keletas sviedinių sprogo dešinėje, keletas kairėje, nesutrukdydami veiklos, kol vienas atlėkė tiesiai į mus. Paskutinę akimirką dar truktelėjome atotampą ir kiek galėdami greičiau sprukome šalin. Man pasiekus purviną, vielų išvagotą apkasą, užpakalyje driokstelėjo ta pabaisa. Stipri smūgio banga nusviedė mane virš spygliuotos vielos į išrausą, pilną žalsvo purvo, ir tuo pat metu pasipylė kietų molio gniutulų kruša. Atsikėliau apdujęs ir smarkiai apdaužytas. Kelnes ir aulinius suplėšė spygliuotos vielos, veidas, rankos ir uniforma išsitepė lipniu moliu, iš ilgo įpjovimo kelyje bėgo kraujas. Gerokai nusikamavęs, nuslinkau iki savo blindažo atsipūsti.

Apskritai minos nepadarė didelių nuostolių. Keliose vietose sugriauti apkasai, sudaužytas vienas „Priester“ minosvaidis, o „Lebechto Hiuncheno vilą“ galutinai pribaigė tiesioginis pataikymas. Jos nelaimingas savininkas jau sėdėjo apačioje, slėptuvėje, kitaip ta proga jis, ko gero, būtų turėjęs trečią kartą nusiristi nuo laiptų.

Visą popietę šaudė be perstojo, o vakare, prisidėjus nesuskaičiuojamai galybei cilindrinių minų, tai virto uraganine ugnimi. Šiuos ritinio pavidalo šaudmenis vadinome „skalbinių krepšių minomis“, nes kartais susidarydavo įspūdis, kad jas iš dangaus beria krepšiais. Jų formą geriausiai įsivaizduosite galvodami apie kočėlą su dviem trumpomis rankenomis. Besivartančias ore ir nerangiai šniokščiančias minas tikriausiai paleisdavo iš ypatingų revolverinių stovų; iš toliau jos atrodė kaip ilgos dešros. Jos ėjo taip tankiai viena po kitos, kad pataikymai priminė baigiančią degti raketų seriją. Apvaliosios

minos viską aplinkui tarsi ištrypdavo, o šios daug smarkiau patampydavo nervus.

Mes sėdėjome slėptuvių angose, įtemptai laukdami, pasiruošę pasveikinti kiekvieną atėjūną šautuvu ir granata, tačiau po pusės valandos šaudymas vėl atslūgo. Naktį atlaikėme dar du ugnies antpuolius; jų metu mūsų nepajudinama sargyba žvalgėsi postuose. Kai ugnis susilpnėdavo, į viršų gausiai kylančios šviečiamosios raketos nutvieksdavo iš slėptuvių besiveržiančius gynėjus, ir pašėlusi ugnis įtikindavo priešą, kad mūsų apkasai dar gyvi.

Nors apšaudymas buvo smarkus, praradome tik vieną vyrą, šaulį Dyrsmaną: į apsauginį skydelį atsitrenkusi mina sutrupino jam kaukolę. Kitas karys sužeistas į nugarą.

Neramią naktį pakeitus dienai, gausūs ugnies pliūpsniai ruošė mus artėjančiam puolimui. Tuo metu mūsų apkasai buvo sušaudyti skersai ir išilgai, beveik nepraeinami dėl sulaužytų apkalos lentų; taip pat užversta visa eilė blindažų.

Sektoriaus komendantas į pirmąsias linijas atsiuntė pranešimą: „Perimta anglų žinutė telefonu: anglai tiksliai nusako mūsų vielų užtvaros skyles ir reikalauja „plieno šalmų“. Ar plieno šalmas yra sunkiųjų minų kodinis pavadinimas, dar neišsiaiškinta. Būkit pasiruošę!“

Tad mes nutarėm visą ateinančią naktį budėti sargyboje ir susitarėme, kad tas, kuris atsakydamas į „labas“ iškart neištars savo vardo, bus tuojau pat nušautas. Visi karininkai signalinius pistoletus užsitaisė raudonomis raketomis, kad galėtų nedelsdami įspėti artileriją.

Naktis iš tikrųjų buvo dar pasiutesnė nei praeita. Ypač vienas ugnies antpuolis apie 2.15 val. ryto pranoko viską, kas buvo anksčiau. Aplink mano blindažą krito sunkiųjų sviedinių kruša. Su visa ginkluote stovėjome ant slėptuvės laiptų, o trumpo žvakigalio šviesa blizgino drėgnas, pelėsiais apsitraukusias sienas. Pro angas veržėsi mėlyni dūmai, nuo lubų byrėjo žemė. Bumm!

– Po velnių!

– Degtuką degtuką!

– Viską baigt!

Širdis pašėlusiai daužėsi krūtinėje.

– Šita paskutinė!

– Pirrrmyn!

Puolus prie išėjimo, sprogo dar viena mina su delstiniu sprogdikliu, ir jos sukelta smūgio banga vėl nubloškė mus atgal. Bet šitai nesutrukdė kariams užimti visus postus, paskutiniams geležiniams paukščiams dar lekiant pro šalį. Šviečiamųjų raketų fejerverkas lyg vidurdienį nušvietė tirštų dūmų kamuolių dengiamą priešlaukį. Didžiausios įtampos akimirksniai, kai visa sudėtis stovi už brustvero, turi kažką magiško; jie primena tą kvapą užimančią sekundę prieš ypatingos svarbos spektaklį, kuomet nutyla muzika ir įsižiebia ryškiosios šviesos.

Tą naktį keletą valandų prarymojau savo blindažo angoje, nusižengiant taisyklėms atsuktoje į priešo pusę, ir žvilgčiojau į laikrodį, kad galėčiau pasižymėti, kaip vyksta apšaudymas. Stebėjau sargybinį, vyresnio amžiaus šeimos tėvą, kuris stovėjo viršuje prie ginklo visiškai nejudėdamas, retkarčiais nušviečiamas sprogimo blyksčių.

Ugniai nutilus, patyrėme dar vieną netektį. Šaulys Nynhiuzeris staiga nugriuvo nuo posto pakylos ir bildėdamas slėptuvės laiptais nusirito į stovinčių bendražygių rato vidurį. Apžiūrėję šiurpų atvykėlį, jie rado mažą žaizdelę kaktoje ir kraujuojančią kiaurymę virš dešiniojo spenelio. Taip ir liko neaišku, ar mirties priežastis – sužeidimas, ar smarkus kritimas.

Pasibaigus šiai siaubų nakčiai, mus pakeitė šeštoji. Apimti keisto nepasitenkinimo, kurį po prabudėtos nakties sukelia ryto saulė, patraukėme tranšėja į Monši, o iš ten – į Adinferio miško pakraštin perkeltą antrinę poziciją, kur mums atsivėrė plati prasidedančio Somos mūšio panorama. Fronto sektorius į kairę nuo mūsų gaubė balti ir juodi dūmų debesys, sunkiųjų sviedinių sprogimai kėlė vieną stulpą po kito; virš jų blykčiojo trumpi šimtų šrapnelių žaibai. Tiktai margos signalinės raketos, nebylūs artilerinės paramos prašymai liudijo, kad pozicijose dar esama gyvų. Čia pirmą kartą išvydau artilerijos ugnį, kurią galima palyginti tik su gamtos stichijomis.

Vakare, kai ketinome pagaliau išsimiegoti, gavome įsakymą Monši iškrauti sunkiąsias minas ir visą naktį turėjome bergždžiai laukti kažkur įstrigusio vagono. O anglas tuo metu kėsinosi į mūsų gyvybę iškiliąja kulkosvaidžių ugnimi ir gatvę šluojančiais šrapneliais – laimei, nesėkmingai. Ypač erzino vienas šaudymo iš kulkosvaidžio meistras, kuris savo seriją paleisdavo į orą tokiu stačiu kampu, kad kulkos, veikiamos vien tik sunkio jėgos, vertikaliai krisdavo į žemę. Taigi slėptis už sienos buvo beprasmiška.

Tą naktį priešininkas pademonstravo mums atidaus stebėjimo pavyzdį. Antrinėse pozicijose maždaug per du tūkstančius metrų nuo priešininko, priešais kasamą amunicijos podėlį išaugo kreidos krūva. Anglas padarė, deja, teisingą išvadą, kad naktį ši kalva bus maskuojama, ir paleido ton pusėn seriją šrapnelių, kurie sunkiai sužeidė tris vyrus.

Rytą mane iš miegų vėl išbudino įsakymas nuvesti būrį į C sektorių tvirtinti apkasų. Mano skyrius paskirstė po šeštąją kuopą. Su keliais žmonėmis grįžau į Adinferio mišką ir pristačiau juos kirsti medžių. Vėl nuėjęs į apkasus, atsiguliau savo blindaže, kad bent pusvalandį pailsėčiau. Veltui; tomis dienomis nebuvo lemta netrukdomam pamiegoti. Vos tik nusiaviau aulinius, išgirdau, kad miško pakraštyje keistai pagyvėjo mūsų artilerija. Tuo pat metu slėptuvės žiotyse pasirodė mano tarnas Paulikė ir sušuko žemyn:

– Dujų ataka!

Pačiupau dujokaukę, įšokau į aulinius, susisegiau perpetę ir nubėgęs į viršų išvydau, kad virš Monši tirštėja didžiuliai balkšvi dujų debesų kamuoliai; nešami silpno vėjelio, jie slinko žemumoje esančio taško 124 link.

Kadangi didžioji mano būrio dalis stovėjo priekinėse pozicijose, o puolimas buvo tikėtinas, ilgai nesvarsčiau. Peršokęs per antrinės pozicijos užtvarą, pasileidau bėgti pirmyn ir netrukus atsidūriau dujų debesies viduryje. Aštrus chloro kvapas liudijo, kad čia ne dūmų uždanga, kaip iš pradžių maniau, o iš tikrųjų stiprios kovinės dujos. Tad užsidėjau dujokaukę, bet netrukus ją vėl nusiėmiau, nes bėgau taip smarkiai, kad jos tiekiamo oro neužteko; be to, stiklai tuojau

pat aprasojo ir pasidarė visiškai neperregimi. Visa tai buvo ne pagal „Paskaitą apie dujų ataką“, kurią ir pats ne kartą dėsčiau. Kadangi pradėjo diegti krūtinę, bandžiau kiek įmanoma greičiau ištrūkti iš debesies. Kaimo pakraštyje dar turėjau įveikti užtveriamąją ugnį, kurios sprogimai, karūnuoti gausiais šrapnelio debesėliais, nutiesė ilgą lygią grandinę tuščiuose, šiaip niekad neįžengiamuose laukuose.

Artilerijos ugnis atviroje vietoje, kur gali laisvai judėti, neturi tokio poveikio – nei fizinio, nei moralinio – kaip gyvenvietėse arba pozicijose. Taigi akimirksniu prašokau ugnies liniją ir atsidūriau Monši, siaubiamame pašėlusios šrapnelių krušos. Kulkų, išdegusių sviedinių ir sprogdiklių liūtis sulaukėjusiuose soduose šnypštė ir švilpė pro vaismedžių šakas arba teškėjo į mūrus.

Viename sodo blindaže pamačiau sėdint kuopos bendražygius Zyversą ir Fogelį; jie sukūrė smagų laužą ir, norėdami išvengti chloro padarinių, pasilenkę kaitinosi valančioje liepsnoje. Palaikiau jiems kompaniją, kol laužas prigeso, o tada pro tranšėją nr. 6 patraukiau į priekį.

Slampinėdamas apžiūrėjau nunuodytus chloru gyvūnėlius, kurių galybės gulėjo apkaso dugne, ir galvojau sau: „Tuojau vėl atidengs užtveriamąją ugnį, ir jeigu toliau taip šlaistysiesi, įstrigsi čia kaip pelė spąstuose.“ Nepaisydamas šios minties, atsidaviau savo nepataisomam flegmatiškumui.

Ir iš tikrųjų atsitiko taip, kad būdamas vos už penkiasdešimties metrų nuo kuopos blindažo, patekau į naują, dar baisesnį ugnies antpuolį. Net ir tokį trumpą atstumą įveikti nesužeistam rodės visiškai neįmanoma. Laimei, visai šalia pat pamačiau nišą, kokias tranšėjos sienose iškasa pasiuntiniams. Trys slėptuvės rėmai – nedaug, bet vis dėlto geriau nei nieko. Taigi įsispraudžiau tenai ir ėmiau laukti audros pabaigos.

Tačiau pasirodė, kad pasirinkau patį vėjuočiausią kampelį. Lengvos ir sunkios apvaliosios minos, pailgosios minos, šrapneliai, „barškučiai“, visų rūšių sviediniai – nebegalėjau atskirti, kas ten vienas per kitą dūzgia, ūžia ir trinksi. Prisiminiau savo dorąjį kapralą Esparžo miške ir jo išgąstingą šūksnį: „Nu, kas čia dabar?“

Kartkartėmis visiškai apkursdavau nuo vieno vienintelio liepsnų lydimo pragariško trenksmo. Tada vėl – nepertraukiamas aštrus šnypštimas keldavo įspūdį, kad vienas po kito nežmonišku greičiu pro šalį lekia šimtai svarų sterlingų. Kartkartėm su trumpu ir sunkiu garsu žemėn tėkšdavosi nesprogėlis, ir dirva sudrebėdavo. Dailūs kaip petardos šrapneliai sproginėjo tuzinais, paskleisdami tirštą kulkelių debesį, o tušti korpusai šnypšdavo jiems įkandin. Kai netoliese sprogdavo sviedinys, žemėn imdavo kristi ir tekėti visokios atliekos, o tarp jų susmigdavo aštrūs skeveldrų dantys.

Šiuos garsus lengviau aprašyti negu ištverti, nes jausmas kiekvieno geležies gabalo švilpimą susieja su mirties idėja, tad tupėjau savo duobėje ranka užsidengęs akis, o vaizduotėje vienas kitą keitė visi įmanomi pataikymų variantai. Man regis, radau palyginimą, kuris gerai apibūdina ypatingą šios padėties, kurioje dažnai atsidurdavo kiekvienas šio karo kareivis, pojūtį: įsivaizduokite, kad esate tvirtai pririštas prie stulpo ir jums nuolatos graso sunkiu kūju mosuojantis vaikinas. Štai jis užsimoja, štai kūjis skrieja į priekį ir vos nesutriuškina kaukolės, štai vėl pataiko į stulpą, net skiedros lekia, – tokia padėtis atitinka tai, ką patiri be priedangos patekęs į smarkų apšaudymą. Laimei, dar turėjau nedidelę pasitikėjimo, to „viskas bus gerai“, kurį jauti žaisdamas, atsargą; nors ji buvo visiškai nepagrįsta, tačiau vis tiek veikė raminančiai. Tad ir šis apšaudymas galiausiai pasibaigė, ir aš galėjau tęsti kelionę, šįkart skubindamasis kiek kojos neša.

Fronto linijoje kareiviai pagal taip dažnai kartotus „Ką daryti dujų atakos metu“ nurodymus riebalais trynė ginklus, kurių vamzdžiai nuo chloro buvo visiškai pajuodavę. Kariūnas liūdnai parodė man savo naują portupėją, praradusią sidabrinį spindesį ir pasidariusią žalsvai juodos spalvos.

Kadangi priešininko pusėje buvo ramu, aš su savo skyriais vėl atsitraukiau. Monši prie ambulatorijos išvydome sėdinčius apsinuodijusius dujomis, kurie spaudė rankas prie šonų, dejavo ir springo, o iš akių jiems bėgo ašaros. Reikalas anaiptol nebuvo nekaltas, nes po kelių dienų kai kurie iš jų mirė baisiuose skausmuose. Patyrėme

gryno chloro dujų ataką – tai cheminis ginklas, ėdantis ir deginantis plaučius. Nuo tos dienos daviau sau žodį niekur neiti be dujokaukės, nes iki tol neįtikėtinai lengvabūdiškai palikdavau ją blindaže, o į dėklą, nelyginant botanikas augalus, dėdavau sumuštinius. Šis vaizdas buvo man pamoka.

Pakeliui atgal, ketindamas šį tą nusipirkti, užsukau į antrojo batalionо parduotuvę ir radau ten nusiminusį pardavėjo padėjėją, stovintį tarp sudaužytų prekių. Stogą pramušęs sviedinys sprogo viduje ir jo lobius pavertė marmelado, ištekėjusių konservų ir žalio muilo mišraine. Ką tik su prūsišku tikslumu jis surašė aktą dėl 82 markių ir 58 pfenigų nuostolių.

Vakare mano būrį, kuris iki tol stovėjo atskirai, antrinėse pozicijose, dėl neaiškios mūšio situacijos perdislokavo į kaimą ir apnakvindino šachtoje. Daugybę nišų pavertėme gultais ir uždegėme milžinišką laužą, labai suerzinusį keletą kuopos virėjų, kurie viršuje vos neužduso keldami kibirus su vandeniu. Kadangi mums išdalijo stipraus grogo, susėdome ratu apie laužą ant kreidos luitų, dainavome, gėrėme ir rūkėme.

Apie vidurnaktį fronto lanke prie Monši prasidėjo pragariškas spektaklis. Skambėjo tuzinai pavojaus varpų, tratėjo šimtai šautuvų, be perstojo kilo žalios ir baltos šviečiamosios raketos. Tuoj po to mūsiškai atidengė užtveriamąją ugnį, krito sunkiosios minos, paskui tempdamos žibančių kibirkščių uodegas. Visur, kur tik šitam griuvėsių labirinte būta gyvos sielos, girdėjosi pratisas šauksmas:

– Dujų ataka! Dujų ataka! Dujos! Duujos! Duuujos!

Raketų šviesoje per juodas dantytas sienas ritosi akinanti dujų srovė. Kadangi ir šachtoje pasijuto stiprus chloro kvapas, prie angų uždegėme didelius šiaudų laužus, kurių akis graužiantys dūmai mus beveik išginė iš priebėgos ir privertė pravalyti orą mosuojant paltais ir palapinsiaustėmis.

Kitą rytą kaime nustebę apžiūrinėjome dujų paliktus pėdsakus. Didžiuma augalų nuvyto, sraigės ir kurmiai gulėjo negyvi, o Monši laikomiems raitųjų pasiuntinių arkliams iš snukių ir akių bėgo vanduo. Visur besimėtantys šaudmenys ir sviedinių skeveldros pa-

sidengė gražia žalia patina. Debesis buvo pastebimas netgi Diuši. Persigandę civiliai susirinko prie pulkininko fon Openo postovio ir pareikalavo dujokaukių. Juos susodino į sunkvežimius ir nuvežė į atokesnes gyvenvietes.

Kitą naktį vėl praleidome šachtoje; vakare gavau žinią, kad 4.15 val. ryto reikės parsinešti kavą, nes perbėgėlis anglas pranešė, jog puolimas bus penktą ryto. Iš tikrųjų, grįžę su kava budėtojai vos spėjo mus pakelti iš miego, kai pasigirdo jau pažįstamas šauksmas: „Dujų ataka!“ Lauke tvyrojo salsvas kvapas; kaip vėliau sužinojome, šįkart mus pavaišino fosgenu. Monši lanke siautėjo uraganinė ugnis, tačiau greitai aprimo.

Po neramių valandų atėjo malonus rytas. Iš tranšėjos nr. 6 į kaimo gatvę su kruvinu raiščiu aplink galvą išėjo leitenantas Brechtas, lydimas vieno vyro su užmautu durtuvu ir į nelaisvę paimto anglo. Brechtą triumfališkai sutiko vakarinio baro štabe, ir jis papasakojo štai ką.

Penktą valandą anglai paleido dujas ir dūmus, paskui apkasus stipriai apšaudė minomis. Mūsų kariai kaip įprastai iššoko iš priedangos dar tebešaudant ir neteko daugiau nei trisdešimties žmonių. Tada, pasislėpę už dūmų uždangos, pasirodė du stiprūs anglų patruliai; vienas iš jų įsiveržė į apkasus ir paėmė sužeistą puskarininkį. Kitą sukalė dar prieš vielų užtvarą. Vienintelį įveikusį kliūtį anglą Brechtas, kuris prieš karą Amerikoje turėjo plantaciją, paėmė už gerklės ir pasveikino žodžiais „*Come here, you son of the bitch!*“* Šį vienintelį dabar pavaišino taure vyno ir jis pusiau išsigandusiomis, pusiau apstulbusiomis akimis žiūrėjo į ką tik dar visiškai tuščią kaimo gatvę, kurioje dabar knibždėte knibždėjo maistininkų, sanitarų, pasiuntinių ir smalsuolių. Tai buvo aukštas jaunas vyras aukso spalvos plaukais, skaistaus vaikiško veido. „Siaubas, kad reikia nušauti tokius vaikinus!“ – pagalvojau jį pamatęs.

Ilga neštuvų eisena pasiekė perrišimo punktą. Ir iš pietinio Monši baro atkeliavo daug sužeistųjų, nes kuopos E sektoriuje priešui taip

* „Ateik čia, šunsnuki!“ (Angl.)

pat pavyko trumpam įsiveržti į pozicijas. Tarp įsibrovėlių buvo vienas baisus pasiutėlis. Nepastebėtas jis įšoko į apkasus ir pasileido bėgti už postų, kuriuose kariai stebėjo priešlaukį. Jis užpuldavo dujokaukes užsidėjusius ir dėl to prastai matančius mūsiškius iš nugaros ir, vėzdu ar buože ne vieną patiesęs, lygiai taip pat nepastebėtas grįžo į anglų linijas. Išvalius apkasus, buvo rasti aštuoni sargybiniai suknežintais pakaušiais.

Apie trisdešimt neštuvų, ant kurių dejuodami gulėjo sužeistieji su krauju permirkusiais baltais raiščiais, sustatė greta kelių gofruotos skardos lakštų; po jais darbavosi gydytojas atraitotomis rankovėmis.

Jaunas vaikinukas, kurio baltutėliame veide kaip blogas ženklas žibėjo pamėlynavusios lūpos, lemeno:

– Aš per sunkiai... aš daugiau nebe... aš... turiu... mirti.

Storas sanitarijos puskarininkis su užuojauta žiūrėjo į jį ir kelis kartus sumurmėjo paguodžiantį:

– Na jau, na jau, bičiuli...

Nors anglai šį nedidelį puolimą, turėjusį sukaustyti mūsų pajėgas prieš jų Somos ofenzyvą, parengė ne viena minų ataka ir dujų debesimi, jie tesugebėjo paimti vieną belaisvį, ir tą sužeistą, o prie mūsų vielų paliko daugybę žuvusiųjų. Tiesa, mūsų nuostoliai taip pat buvo ženklūs; tą rytą pulkas neteko daugiau nei keturiasdešimties vyrų, tarp jų trijų karininkų, daug karių sužeista.

Kitą popietę pagaliau vėl kelioms dienoms nužygiavome atgal į savo mielą Diuši. Tą patį vakarą atšventėme sėkmingą mūšio eigą ištuštindami kelis užtarnautus butelius.

Liepos 1-ąją turėjome atlikti liūdną pareigą: bažnyčios šventoriuje palaidoti dalį mūsų žuvusiųjų. Vieną po kito į duobę nuleidome trisdešimt devynis karstus su pieštuku ant neobliuotų lentų užrašytais vardais. Kunigas kalbėjo apie skaitinį: „Jūs iškovojote gerą kovą“, pradėdamas žodžiais: „Gibraltaras – tai jūsų ženklas, ir išties, jūs stovėjot kaip uola šėlstančioje jūroje!“

Tomis dienomis išmokau branginti vyrus, su kuriais praleisiu dar dvejus kovos metus. Anglų operacija buvo tokio masto, kad karinės vadovybės pranešimuose ji, galima sakyti, nepaminėta; jos tikslas –

laikyti mus užimtus sektoriuje, kuriame nevyko didysis puolimas. Kariams kiekvieną kartą reikėjo tik žengti kelis žingsnius, tai yra įveikti tą trumpą atstumą, skiriantį slėptuvės angą nuo posto pakylos. Tačiau šiuos žingsnius reikėjo daryti per patį smarkumą ugnies, rengiančios puolimą, kurio pradžią gali nuspėti tik intuityviai. Tamsi banga, kuri tomis naktimis dažnai ir be jokio įsakymo per siautėjančią ugnį kilo link brustverų, mano širdies gelmėje liko žmogiško patikimumo simboliu.

Ypač ryškiai įsiminiau vaizdą sudaužytų ir dar garuojančių pozicijų, kuriomis praėjau netrukus po antpuolio. Dienos sargyba jau buvo savo vietose, tačiau apkasai dar nesutvarkyti. Postuose šen bei ten dar tįsojo žuvusieji, o tarp jų, sakytum, išaugusi iš jų kūnų, prie ginklų stovėjo nauja pamaina. Šių grupių reginys skleidė keistą sąstingį – tarsi skirtumas tarp gyvenimo ir mirties akimirkai būtų išnykęs.

Liepos 3-iosios vakare vėl patraukėme į frontą. Buvo sąlygiškai ramu, tačiau kai kurie ženklai rodė, kad ore kažkas tvyro. Iš malūno nuolat sklido plakimo ir kalimo garsai, tarsi ten apdirbinėtų metalą. Dažnai perimdavome paslaptingus anglų pionierių karininkui priekinėje linijoje skirtus telefoninius pokalbius apie dujų balionus ir sprogdinimus. Nuo ankstyvo ryto iki sutemų anglų lėktuvai tankia oro užtvara laikė užblokavę užnugarį. Apkasus apšaudė gerokai smarkiau nei paprastai; įtartinai keitėsi taikiniai, lyg įsišaudytų naujos baterijos. Nepaisant to, jokių nemalonių išgyvenimų neturėjome, ir, liepos 12-ąją pakeisti, likome Monši kaip rezervas.

13-osios vakarą mūsų blindažus soduose apšaudė iš dvidešimt keturių centimetrų jūrinio pabūklo, kurio sunkūs gurgantys sviediniai lėkštomis trajektorijomis lėkė mūsų pusėn. Jie sprogdavo su tikrai klaikiu trenksmu. Naktį mus išbudino smarki ugnis ir dujų ataka. Užsidėję dujokaukes sėdėjome blindaže aplink krosnį – išskyrus Fogelį, kuris negalėjo rasti savo dujokaukės ir vaikštinėjo aplinkui, šniukštinėdamas po visus kampus, o kai kurie vaikinai, jo anksčiau muštruoti, pikdžiugiškai pranešinėjo, kad dujų kvapas vis stiprėja. Galiausiai daviau jam savo atsarginį deguonies patroną, ir jis gerą valandą sėdėjo už smarkiai dūmijančios krosnies, užsispaudęs nosį ir žįsdamas kandiklį.

Tą pačią dieną kaime sužeidė du būrio žmones: Haselmaną šautuvo šūviu į ranką, Mašmajerį – šrapnelio kulka į kaklą.

Naktį puolimo nebuvo; tačiau pulko nuostoliai vėl siekė dvidešimt penkis žuvusius ir daug sužeistųjų. 15-ąją ir 17-ąją turėjome ištverti dar dvi dujų atakas. 17-ąją mus pakeitė, bet Diuši buvome dar du kartus smarkiai apšaudyti. Vienas apšaudymas užklupo sode per majoro fon Jarockio vadovaujamą karininkų pasitarimą. Nepaisant pavojaus, buvo labai juokinga matyti, kaip draugija išsilakstydama nosim išarė žemę, neįtikėtinu greičiu prasibrovė pro gyvatvores ir žaibiškai užėmė visas įmanomas priedangas. Mano postovio sode sviedinys užmušė mažą mergaitę, kuri rausėsi atliekų duobėje.

Liepos 20-ąją patraukėme į frontą. 28-ąją su kariūnu Volgemutu ir jefreitoriais Bartelsu ir Birkneriu sutarėm padaryti patrulį. Neturėjome kito tikslo, kaip truputį pasibastyti tarp vielų ir pažiūrėti, ką naujo siūlo niekieno žemė, nes pozicijose vėl darėsi nuobodu. Po pietų į blindažą užsuko mane keičiantis šeštosios kuopos karininkas, leitenantas Braunsas, ir atnešė gero burgundiško vyno. Apie vidurnaktį pasisėdėjimą baigėme; nuėjau į apkasą, kur tamsioje traverso kertėje jau stovėjo trys mano bendražygiai. Išsirinkęs keletą sausų granatų kuo puikiausiai nusiteikęs perlipau per vielas, o Braunsas iš paskos juokais palinkėjo nusisukti sprandą.

Neilgai trukus prisėlinome prie priešo užtvaros. Greta jos aukštoje žolėje radome gana storą, gerai izoliuotą vielą. Man šitas radinys pasirodė svarbus ir aš liepiau Volgemutui atpjauti gabalą ir paimti su savim. Kol jis, neturėdamas kitų instrumentų, kamavosi su cigaro žirklutėmis, viela prieš pat mus barkštelėjo; išnirę keli anglai pradėjo dirbti, nepastebėję žolėje pranykusių mūsų figūrų.

Prisimindamas bjaurius ankstesnės ekspedicijos patyrimus, beveik negirdimai sušnibždėjau:

– Volgemutai, granatą per vidurį!

– Tamsta leitenante, man rodos, reikia leisti jiems padirbėti!

– Tai įsakymas, kariūne!

Formulė puikiai suveikė net ir šioje dykynėje. Su fatališku žmogaus, įsitraukusio į neaiškią avantiūrą, jausmu klausiausi, kaip šali-

mais sausai spragtelėjo ištraukta padegamoji virvutė ir žiūrėjau, kaip Volgemutas, stengdamasis kuo mažiau išsikišti, pažeme parideno granatą. Ji nuriedėjo iki brūzgynų, vos ne į vidurį tarp anglų, kurie, atrodo, nieko nepastebėjo. Praėjo keli didžiausios įtampos akimirksniai. Trinkt! Žaibas nušvietė svyruojančias figūras. Su atakos šūkiu: „*You are prisoners!*“* kaip tigrai metėmės į baltą debesį. Baisus spektaklis pasibaigė per sekundės dalį. Nutaikiau pistoletą į veidą, kuris tamsoje švytėjo nelyginant blyški kaukė. Rėkiantis šešėlis atbulomis nukrito ant vielų užtvaros. Tai buvo siaubingas riksmas, maždaug: „Uėaaaa!“ – žmogus tokį išspaudžia turbūt tik tada, kai prieš jį išnyra vaiduoklis. Į kairę nuo manęs Volgemutas atidengė ugnį iš pistoleto, o susijaudinęs Bartelsas tarp mūsų aklai mestelėjo granatą.

Po pirmojo šūvio iš mano pistoleto iškrito dėtuvė. Rėkdamas stovėjau priešais siaubo apimtą anglą, kuris nugara spaudėsi prie spygliuotos vielos, ir bergždžiai spaudžiau ir spaudžiau gaiduką. Šūvio vis nesigirdėjo – kaip kankinančiam sapne. Apkasai priešais mus atgijo. Pasigirdo šūksniai, sutarškėjo kulkosvaidis. Puolėme atgal. Vieną kartą dar stabtelėjau išrausoje ir nutaikiau pistoletą į man ant kulnų lipusį šešėlį. Šį kartą jo užsikirtimas pasirodė esąs laimė, nes tai buvo Birkneris, kuris, maniau, jau seniai parsiradęs.

Skuodėme link savųjų apkasų. Prieš mūsų vielas šaudmenys švilpė jau taip smarkiai, kad buvau priverstas šokti į pilną vandens ir vielų priraizgytą minos išrausą. Ant spygliuotos vielos supdamasis virš vandens, girdėjau, kaip virš manęs tarsi galingas bičių spiečius zvimbė kulkos, o vielos atplaišos ir metalo skeveldros šlavė išrausos šlaitus. Po pusvalandžio, nurimus ugniai, perlipau per mūsų kliūtį ir džiaugsmingai sveikinamas įšokau į apkasą. Volgemutas ir Bartelsas jau buvo grįžę; po pusvalandžio grįžo ir Birkneris. Visi pasidžiaugėm laiminga baigtimi ir apgailestavome tik dėl to, kad ir šįkart nepavyko pačiupti trokštamų belaisvių. Kad nuotykis paveikė nervus, pastebėjau tik tada, kai kalendamas dantimis gulėjau blindaže ant gulto ir, nors baisiai nuvargęs, negalėjau užmigti. Priešingai,

* „Jūs – belaisviai!“ (Angl.)

buvau didžiausio, įtempčiausio budrumo būsenos, tarsi kūne nepaliaujamai skambėtų elektrinis skambutis. Kitą rytą vos paėjau, nes per mano kelį, turintį jau ne vieną istorinį randą, ėjo ilgas vielos pjūvis, o kitame buvo įsmigusi mažytė Bartelso mestos granatos skeveldra.

Tie trumpi reidai, per kuriuos turėdavai sukaupti visą drąsą, buvo geras būdas charakteriui grūdinti ir apkasų buities monotonijai pertraukti. Kareivis nieku gyvu neturi nuobodžiauti.

Rugpjūčio 11-ąją prie Berl o Bua kaimo blaškėsi juodas žirgas, kurį trimis šūviais pribaigė tūlas landveras. Tai išvydęs anglų karininkas, nuo kurio tas žirgas paspruko, turbūt nebūtų nutaisęs patenkinto veido. Naktį šauliui Šulcui į akį pataikė pėstininko šaudmens tūta. Nuostoliai augo ir Monši, nes artilerijos apgriautos sienos teikė vis mažesnę apsaugą nuo aklai paleistų kulkosvaidžių serijų. Pradėjome ir kaime kasti apkasus, o pavojingiausiose vietose surentėme naujas sienas. Sulaukėjusiuose soduose prinoko uogos; kadangi jų pasmaguriauti galėdavai tik zvimbiant kulkoms paklydėlėms, uogos rodėsi dar saldesnės.

Rugpjūčio 12-oji buvo toji išsiilgta diena, kai mane antrą kartą išleido atostogų. Bet vos tik apsipratau namuose, atėjo telegrama: „Tuojau pat grįžti. Detalesnių nurodymų teirautis Kambrė komendantūroje.“ Po trijų valandų sėdėjau traukinyje. Pakeliui į stotį pro mane praėjo trys merginos šviesiais drabužiais, su teniso raketėmis po pažastim – spindintis gyvenimo atsisveikinimas, kurį fronte dar ilgai prisimindavau.

21-ąją vėl atsidūriau pažįstamame krašte, kurio keliuose knibždėjo kareivių, nes išžygiavo 111-oji divizija ir atvyko nauja. Pirmasis batalionas įsikūrė Ekut Sen Meino kaime, kurio griuvėsius šturmuosime ir užimsime po dvejų metų.

Mane pasveikino Paulikė, kurio dienos jau irgi buvo suskaičiuotos. Jis pranešė, kad mano būrio jaunimas gal tuziną kartų teiravosi, ar dar nesugrįžau. Ši žinia mane sujaudino ir suteikė jėgų; pamaniau, kad mūsų laukiančiomis karštomis dienomis galiu pasitikėti palydovais ne tik dėl savo laipsnio, bet ir dėl asmeninio indėlio.

Kartu su aštuoniais kitais karininkais mane apnakvindino apleisto namo palėpėje. Vakare ilgai negulėme ir stokodami ko nors stipresnio gėrėme kavą, kurią išvirė dvi prancūzės iš gretimo namo. Žinojome, kad eisime į kautynes, kokių pasaulis dar nematė. Buvome ne mažiau karingi nei pajėgos, kurios prieš dvejus metus peržengė sieną, bet pavojingesni, nes labiau patyrę kovoje. Geriausiai, smagiausiai nusiteikę, mes nežinojome tokių sąvokų kaip „vengti kontakto“. Matydamas šitą linksmą draugiją, bet kas būtų pasakęs, kad jiems patikėtos pozicijos bus prarastos tik tada, kai kris paskutinis gynėjas.

Būtent taip ir atsitiko.

GIJEMONAS

1916 rugpjūčio 23-iąją mus susodino į sunkvežimius ir nuvežė iki Le Menilio. Nors jau žinojome, kad stosime į kovą legendiniame Somos mūšio epicentre, Gijemono kaime, nuotaika buvo puiki. Visiems kvatojantis, pokštai skriejo nuo vieno automobilio prie kito.

Po sustojimo užvesdamas mašiną vairuotojas suknežino sau nykštį. Išvydęs šitą žaizdą aš, visada jautrus tokiems dalykams, vos nesublogavau. Miniu tai, nes atrodo dar keisčiau, kad ateinančiomis dienomis įstengiau ištverti sunkių sužalojimų vaizdus. Šis pavyzdys rodo, kad gyvenime įspūdžius nulemia bendra prasmė.

Sutemus nuo Le Menilio nužygiavome iki Saji Sejizelio, kur didelėje pievoje batalionas pasidėjo kuprines ir parengė atakos ekipuotę.

Priešais mus griaudė ir dundėjo neįtikėtino stiprumo artilerijos ugnis; tūkstančiai tvyksinčių žaibų pavertė vakarinį horizontą liepsnų jūra. Į užnugarį be pertrūkio klibinkščiavo sužeistieji blyškiais,

įkritusiais veidais, kuriuos dardančios pabūklų ar amunicijos kolonos neretai nustumdavo į pakelės griovius.

Man prisistatė vieno Viurtembergo pulko pasiuntinys, kad nuvestų būrį į žymųjį Komblė miestelį, kur turėjome stovėti rezerve. Tai buvo pirmasis vokiečių kareivis, kurį pamačiau dėvint plieno šalmą, ir jis pasirodė man tarsi kito, rūstesnio, pasaulio gyventojas. Sėdėdamas šalimais pakelės griovyje, godžiai klausinėjau jo apie situaciją fronte ir išgirdau monotonišką pasakojimą, kaip ištisas dienas tupima sprogimų išrausose be jokių ryšių ir prisiartinimo kelių, apie nepaliaujamas atakas, lavonais nusėtus laukus ir beprotišką troškulį, apie sužeistųjų agoniją ir taip toliau. Plieninio šalmo rėminamas sustingęs veidas ir fronto triukšmo lydimas monotoniškas balsas padarė pamėklišką įspūdį. Vedliui, vesiančiam mus į liepsnų viešpatiją, keletas dienų įspaudė antspaudą, nenusakomu būdu skiriantį nuo mūsų.

– Jei kas krinta, lieka gulėti. Ten niekas negali padėti. Nė vienas nežino, ar grįš gyvas. Jie puola kiekvieną dieną, bet nepraeina. Kiekvienas žino, kad tai gyvybės ar mirties klausimas.

Šiame ugnies išdegintame balse nebebuvo likę nieko, išskyrus didį šaltakraujiškumą. Su tokiais vyrais galima kovoti.

Žygiavome plačiu keliu, mėnulio šviesoje tarsi balta juosta vingiuojančiu tamsia vietove, link pabūklų kanonados, kurios plėšrus riaumojimas darėsi vis garsesnis. Palikite viltį, čia įeidami! Kraštovaizdis ypač niūriai atrodė todėl, kad visi keliai mėnesienoje tiesėsi tarsi šviesios kraujagyslės, tačiau juose nesimatė nė vienos gyvos būtybės. Atrodė, lyg žygiuotume boluojančiais vidurnakčio kapinių takais.

Netrukus mūsų kelio dešinėje ir kairėje sprogo pirmieji sviediniai. Kalbos pritilo, o paskui visai nuščiuvo. Kiekvienas klausėsi pratiso sviedinių kauksmo su keista įtampa, kuri nepaprastai užaštrina klausą. Pirmasis išbandymas mūsų laukė žygiuojant per Frežikūro fermą, nedidelę namų grupę priešais Komblė kapines. Ant Komblė užmautas maišas šioje vietoje jau buvo tvirtai užrištas. Visi, norintys įžengti arba palikti miestelį, turėjo keliauti per čia, todėl smar-

kiausia pastovi ugnis nelyginant lupos spindulys buvo nutaikyta į šią gyvybinę arteriją. Vadovas perspėjo mus apie liūdnai pagarsėjusią perėją; įveikėme ją ristele, griuvėsiams spragsint.

Virš griuvėsių, kaip ir virš kitų pavojingų apylinkės zonų, tvyrojo tirštas lavonų tvaikas, nes ugnis buvo tokia stipri, kad kritusiais niekas nesirūpino. Čia tikrąja žodžio prasme bėgdavai dėl savo gyvybės, ir kai pirmą kartą užuodžiau tą smarvę, nenustebau – ji derėjo prie vietos. Beje, sunkus ir salsvas kvapas nebuvo vien tik šlykštus: susimaišęs su aštriais sprogmenų dūmais, jis keldavo beveik aiškiaregišką jaudulį, koks randasi tik betarpiškoje mirties artumoje.

Šiame mūšyje – per visą karą tiktai šiame mūšyje – pastebėjau, kad egzistuoja siaubo atmaina, paslaptinga nelyginant neištirtas kraštas. Tomis akimirkomis nejaučiau jokios baimės, tik ryškų ir beveik demonišką lengvumą; ištikdavo netikėti juoko priepuoliai, kurių niekaip neišeidavo sutramdyti.

Kiek galėjome įžiūrėti tamsoje, iš Komblė gyvenvietės buvo likę tik griaučiai. Daugybė medienos tarp griuvėsių ir ant kelio išmėtyti rakandai sufleravo, kad sunaikinta ji visai neseniai. Perlipę daugybę nuolaužų krūvų, vis paskubinami šrapnelių, pasiekėme postovio vietą – didelį, skylių išvarpytą namą, kurį su trimis skyriais pasirinkau savo buveine, o kiti du skyriai įsikūrė priešais buvusių griuvėsių rūsyje.

Jau ketvirtą valandą mus pakėlė iš guolių, kuriuos pasiklojome iš patalynės skiaučių, ir išdalijo šalmus. Ta proga rūsio nišoje radome pilną kavos pupelių maišą – po šio atradimo stropiai virėme moką.

Papusryčiavęs truputį apsidairiau aplinkui. Taikų užnugario miestelį sunkioji artilerija per keletą dienų pavertė košmarišku reginiu. Pataikymai ištisus namus tiesiog sugrūdo žemėn arba perplėšė taip, kad mebliuoti kambariai kybojo viršum chaoso tarsi teatro kulisai. Iš kai kurių griuvėsių sklido lavonų dvokas, nes pirmasis staigus antpuolis ir gyventojus užklupo visiškai nepasiruošusius; daugelis jų, nespėję išbėgti iš namų, buvo palaidoti po griuvėsiais. Prie vieno slenksčio raudoname klane tįsojo maža mergaitė.

Smarkiai apšaudoma zona buvo aikštė tarp sugriautos bažnyčios ir įėjimo į katakombas – labai seną olą su išsprogdintomis nišomis, kuriose, ankštai susispaudę, įsikūrė beveik visų kovinių dalinių štabai. Sklido kalbos, kad prasidėjus apšaudymui gyventojai kauptukais atkasę užmūrytą prieigą, kurią slėpė per visą vokiečių okupacijos laiką.

Gatvės buvo ne kas kita kaip siauri išmindžioti takai, vinguriuojantys tarp didžiulių sijų bei mūro kalvų ir per jas. Apverstuose soduose puvo daržovės ir vaisiai.

Po pietų, kuriuos virtuvėje sutaisėme iš gausingų neliečiamųjų atsargų ir užbaigėme, be abejo, stipria kava, priguliau ant fotelio pailsėti. Iš aplinkui besimėtančių laiškų sužinojau, kad namas priklausė bravoro savininkui Lesažui. Kambaryje stovėjo atlapotos spintos ir komodos, apversta prausyklė, siuvamoji ir vaiko vežimėlis. Ant sienų kabojo sudaužyti paveikslai ir veidrodis. Grindis metro storumo sluoksniu dengė padrikai gulintys ištraukti stalčiai, baltiniai, korsetai, knygos, laikraščiai, naktiniai staliukai, šukės, buteliai, partitūros, kėdžių kojos, sijonai, paltai, lempos, užuolaidos, langinės, nuo vyrių nuplėštos durys, nėriniai, fotografijos, aliejiniais dažais tapytas paveikslas, albumai, sulaužytos dėžės, moteriškos skrybėlės, gėlių vazonai ir tapetai.

Pro suskaldytas langines matėsi sviedinių išartas tuščios aikštės keturkampis, kurį pridengė apdraskytų liepų lapija. Šitą įspūdžių maišalynę niauriai papildė nepaliaujama artilerijos ugnis, šėlstanti aplink gyvenvietę. Triukšmą retkarčiais permušdavo milžiniško trisdešimt aštuonių centimetrų sviedinio sprogimas. Tada per Komblė debesimis lėkdavo skeveldros, teškėdamos į medžių šakas arba su tokia jėga trenkdavosi į keletą dar išlikusių stogų, kad šiferio lakštai nuvažiuodavo žemyn.

Per popietę ugnis sustiprėjo tiek, kad liko tik nežmoniško, visus atskirus garsus prarijusio gausmo pojūtis. Nuo septintos valandos aikštę ir aplinkinius namus penkiolikos centimetrų sviediniais apšaudė kas pusę minutės. Tarp jų buvo daug nesprogėlių, kurių trumpi, nemalonūs smūgiai sudrebindavo namą iki pat pamatų. Visą tą laiką

sėdėjome rūsyje prie stalo ant šilkais aptrauktų krėslų ir rankomis parėmę galvas skaičiavome laiką tarp sprogimų. Sąmojai darėsi vis retesni, galiausiai nutilo ir didžiausias narsuolis. Aštuntą valandą du tiesioginiai pataikymai sunaikino gretimą namą. Griūdamas jis į orą pakėlė galingą dulkių debesį.

Nuo devintos iki dešimtos ugnis daužėsi su beprotišku įsiūčiu. Žemė siūbavo, dangus atrodė kaip gigantiškas kunkuliuojantis katilas. Šimtai sunkiųjų baterijų šaudė į Komblė ir aplinkui, virš mūsų kaukdami ir šnypšdami kryžiuodavosi nesuskaitomi sviediniai. Viską siaubė tiršti dūmai, kuriuos tarsi nelaimės ženklai nušviesdavo margos šviečiamosios raketos. Smarkiai gėlė galvą ir ausis; susikalbėti galėjome tik išrėkdami atskirus žodžius. Atrodė, kad pranyko gebėjimas logiškai mąstyti ir sunkio jėgos pojūtis. Jautėme, kad tatai neišvengiama ir besąlygiškai būtina it gamtos gaivalų protrūkis. Vieną trečiojo būrio puskarininkį ištiko siuto priepuolis.

Dešimtą valandą šitas pragaro karnavalas pamažėle nurimo ir perėjo į ramesnę uraganinę ugnį; tačiau ir joje dar nebuvo galima išskirti atskirų šūvių.

Vienuoliktą valandą kurjeris atnešė įsakymą išrikiuoti skyrius bažnyčios aikštėje. Ten žygiui į pozicijas susijungėme su dviem kitais būriais. Ketvirtasis būrys, vadovaujamas leitenanto Zyverso, atsiskyrė, nes į frontą turėjog abenti maistą. Jo žmonės apstojo mus, skubiais šūksniais raginančius vienas kitą rinktis pavojingoje vietoje, ir apkrovė duona, tabaku ir mėsos konservais. Zyversas įbruko man sviesto pilną katiliuką, atsisveikindamas paspaudė ranką ir palinkėjo sėkmės.

Tada išžygiavome vora po vieną. Visiems buvo griežtai įsakyta laikytis priekinio kario. Dar gyvenvietės pakraštyje mūsų vadovas pastebėjo, kad pasiklydo. Per smarkią šrapnelių ugnį teko grįžti atgal. Tada žygiavome atviru lauku, dažniausiai ristele, palei patiestą kelrodį – į skutelius sušaudytą baltą juostą. Vadovui pametus kryptį, dažnai turėdavome stoviniuoti pačiose bjauriausiose vietose. Tačiau tam, kad nepasimestume, buvo uždrausta gultis ant žemės.

Nepaisant to, staiga pradingo pirmasis ir trečiasis būriai. Pirmyn! Smarkiai apšaudomame tarpeklyje grūdosi skyriai. Gult! Bjauriai

skvarbus kvapas liudijo, kad ši perėja pareikalavo jau daug aukų. Po mirtinai pavojingo spurto patekome į kitą tarpeklį, kuriame buvo fronto linijos vado blindažas, vėl pasiklydome ir susijaudinusių žmonių spūstyje vargais negalais apsisukome. Į šlaito galą daugiausia per penkis metrus nuo manęs ir Fogelio su dusliu trenksmu pataikė vidutinio kalibro sviedinys, apipylė didžiuliais žemės gabalais, ir mūsų nugaromis perėjo mirties drebulys. Galų gale vadovas vėl rado kelią pagal orientyrą – neįprastą lavonų grupę. Vienas iš žuvusiųjų gulėjo ant kreidos atšlaitės lyg nukryžiuotas – kieno vaizduotė galėtų išgalvoti kelio nuorodą, labiau tinkančią šiam kraštovaizdžiui?

Pirmyn! Pirmyn! Žmonės susmukdavo bėgdami, mūsų griežtai prigrasinti, kad iš išsekusių kūnų išspaustų paskutines jėgas. Sužeistieji, šaukdamiesi pagalbos, krito į išrausas kairėj ir dešinėj, bet niekas į juos nekreipė dėmesio. Judėjom toliau per negilų, vos iki kelių, griovį, vingiuojantį per virtinę didžiulių kraterių, žvilgsnius įsmeigę į priekinį karį, aplenkdami vieną žuvusįjį po kito. Koja nenoriai lipo ant minkšto, susispaudžiančio kūno, kurio formos tamsoje akys neįžiūrėjo. Ant tako nuvirtę sužeistieji taip pat negalėjo išvengti priekin skubančiųjų aulinių.

Ir visą laiką tas salsvas tvaikas! Svirduliuoti pradėjo ir mano pasiuntinys, mažasis Šmitas, ne vieno pavojingo reido palydovas. Išplėšiau ginklą jam iš rankų – net ir tokios būsenos šaunusis vaikinas bandė priešintis.

Galų gale nusigavome iki priekinės linijos – duobėse vienas prie pat kito tupinčių vyrų, kurių kimūs balsai virpėjo iš laimės pamačius pamainą. Bavaras feldfebelis, taręs kelis žodžius, perdavė man sektorių ir signalinį pistoletą.

Mano būrio sektorius buvo dešiniajame pulko pozicijų flange; jį sudarė tarpeklis, nuolatinio apšaudymo išplotas į daubą, einančią atvira vietove per kelis šimtus žingsnių nuo Gijemono ir šiek tiek į dešinę nuo *Bois de Trônes**. Nuo kaimyninio dalinio, 76-ojo pėsti-

* *Trônės* miškas. (Pranc.)

ninkų pulko, mus skyrė penkių šimtų žingsnių pločio tuščia zona, kur dėl nepaprastai stiprios ugnies niekas negalėjo išsilaikyti.

Bavaras feldfebelis staiga pradingo, ir aš likau visiškai vienas su signaliniu pistoletu rankoje viduryje kraupiai išraustos vietovės, kurią dengė pažemiu tvyrantys, grėsmės ir paslapties persmelkti miglos kamuoliai. Už nugaros pasigirdo slopus, nemalonus garsas; su keistu dalykiškumu nustačiau, jog jis sklido iš milžiniško pradėjusio irti lavono.

Kadangi netgi nesusigaudžiau, maždaug kur gali būti priešas, patraukiau prie savo vyrų ir patariau būti viskam pasiruošusiems. Niekas nemiegojo; naktį kartu su Paulike ir abiem savo pasiuntiniais praleidau gal kubinio metro tūrio nišoje.

Auštant rytui, prieš apstulbusias akis pamažu ėmė vertis nepažįstamos apylinkės.

Tarpeklis pasirodė esąs eilė didžiulių išrausų, užverstų uniformos dalimis, ginklais ir numirėliais; kiek tik siekė žvilgsnis, sunkieji sviediniai viską buvo apvertę aukštyn kojom. Nesimatė nė menkiausio žolės stiebelio. Sujauktas kovos laukas atrodė siaubingai. Tarp gyvų gynėjų gulėjo žuvę. Kasdami priedangos nišas pastebėjome, kad jie suguldyti sluoksniais vienas ant kito. Kuopa po kuopos, susispaudusi kęsdama uraganinę ugnį, būdavo nušienaujama, tada lavonus užversdavo sviedinių išmestos žemės, o į kritusiųjų vietą ateidavo nauja pamaina. Dabar buvo mūsų eilė.

Tarpeklyje ir už mūsų gulėjo vokiečiai, vietovėje priešais – anglai. Šlaituose styrojo rankos, kojos ir galvos; priešais mūsų duobes gulėjo nutrauktos galūnės ir numirėliai, kai kurie pridengti paltais arba palapinsiaustėmis, kad nereiktų nuolat matyti iškreiptų veidų. Nors buvo karšta, niekas nė nemanė užpilti kūnus žeme.

Atrodė, kad Gijemono kaimas pradingo be pėdsakų; tik balkšvos dėmės išrausų lauke rodė plotus, kur į dulkes buvo sumaltas namų kalkakmenis. Priešais mus dunksojo kaip vaikiškas žaislas sulamdyta stotis; už jos – į šipulius suskaldytas Delvilio miškas.

Vos įdienojus atskrido anglas ir pradėjo nelyginant maitvanagis sukti ratus pažemiui, o mes nulėkėme slėptis į duobes. Aštri žvalgo

akis mus vis tiek pastebėjo – netrukus iš viršaus atsklido duslūs, su trumpomis pertraukomis tęsiami sirenos garsai. Jie panėšėjo į mitinės būtybės, grėsmingai sklendžiančios virš dykumos, šauksmus.

Neilgai trukus signalus priėmė viena baterija. Su neįtikėtina jėga lėkštąja trajektorija atskriejo vienas stambaus kalibro sviedinys po kito. Tupėjome dyki savo priebėgose, retkarčiais prisidegdami ir vėl numesdami cigarą, kiekvieną akimirką pasiruošę būti palaidoti po žemėmis. Didelė skeveldra prapjovė Šmito švarko rankovę.

Vos po trečio šūvio galingas sprogimas užvertė žemėmis gretimo plyšio įnamį. Jį tuojau pat atkasėme; tačiau suspaustas žemių jis buvo mirtinai išsekęs, veidas įkritęs, panašus į kaukolę. Tai buvo jefreitorius Simonas. Nukentėjęs jis pasimokė; kai dienos metu lėktuvo akivaizdoje žmonės judėdavo be priedangos, pasigirsdavo jo besibarantis balsas, o iš palapinsiauste užmaskuotos nišos angos išlįsdavo grasinantis kumštis.

Apie trečią valandą popiet atėjo mano kairioji sargyba ir pranešė, kad nebegali išsilaikyti, nes jų duobės sunaikintos. Turėjau panaudoti visą turimą valdžią, kad grąžinčiau juos atgal. Tiesa, mano vieta buvo pati pavojingiausia, o tokioje vietoje esančio autoritetas didžiausias.

Prieš pat dešimtą vakaro kairiajame pulko flange prasidėjo ugnies audra, kuri po dvidešimties minučių atėjo ir iki mūsų. Greit mus apgaubė dūmai ir dulkės, tačiau dauguma sviedinių sprogo prieš pat apkasus – jei mūsų suverstą griovį galima taip pavadinti – arba už jų. Aplink mus šėlstant šitam uraganui, apėjau savo būrio sektorių. Vyrai užsidėjo durtuvus. Su šautuvais rankose jie stovėjo ant priešakinio tarpeklio šlaito sustingę kaip akmenys ir stebėjo priešlaukį. Kartą kitą, šovus šviečiamajai raketai, išvysdavau, kaip blyksi plieno šalmas prie šalmo, ašmenys prie ašmenų, ir mane apimdavo nepažeidžiamumo jausmas. Mus galėjo sutraiškyti, bet ne nugalėti.

Gretimame būryje iš kairės feldfebelis Hokas, nelaimingasis Monši pelių gaudytojas, norėjo iššauti baltą šviečiamąją raketą, tačiau apsiriko ir į dangų nušnypštė raudonas iš visų pusių dubliuotas užtveriamosios ugnies signalas. Mūsų artilerija įsijungė tą pačią aki-

mirką, net gražu buvo pažiūrėti. Mortyrų sviediniai vienas po kito kaukdami krito iš padangės žemyn ir priešlaukyje dužo skeveldromis ir žiežirbomis. Iš išrausų pakilo dulkių, troškių dujų ir sprogimų pamėtėtų lavonų tvaiko mišinys.

Po šios naikinimo orgijos ugnis vėl nuslūgo iki įprastinio lygmens. Vieno susijaudinusio žmogaus veiksmas įsuko galingą karo mašineriją.

Hokui nesisekė ir toliau: dar tą pačią naktį, užtaisinėdamas pistoletą, jis iššovė šviečiamąją raketą į savo bato aulą ir smarkiai apdegęs neštuvuose iškeliavo užnugarin.

Kitą dieną smarkiai įsilijo; tai mums nebuvo nemalonu, mat nusėdus dulkėms, nebe taip kamavo perdžiūvęs gomurys, be to, lietus nuvaikė dideles tamsiai mėlynas muses, kurios saulėtose vietose susirinkdavo į milžiniškus spiečius, nelyginant tamsias aksomo pagalves. Beveik visą dieną sėdėjau savo nišoje, rūkiau ir, nepaisydamas aplinkos, valgiau su apetitu.

Kitą rytą mano būrio šaulys Knikė nežinia iš kur gavo kulką į krūtinę, kuri kliudė ir nugaros smegenis, – jis nebegalėjo pajudinti kojų. Kai nuėjau pažiūrėti, ramiai gulėjo savo duobėje kaip žmogus, jau susitaikęs su mirtimi. Vakare per artilerijos ugnį Knikę išnešė; o kai sanitarai turėjo staiga slėptis, jis dar susilaužė koją. Knikė mirė perrišimo punkte.

Po pietų mane pašaukė mano būrio vyras ir šautuvo taikiklį virš nuplėštos anglo kojos nukreipė į Gijemono stotį. Lėkšta tranšėja priekin skubėjo šimtai anglų, ne itin trikdomi silpnos šautuvų ugnies, kurią tučtuojau liepiau į juos atidengti. Šis vaizdas gerai parodė nevienodus kovojančių pusių išteklius. Jei būtume išdrįsę padaryti tą patį, mūsų daliniai būtų nuploti per keletą minučių. Mūsų pusėje nesimatė nė vieno pririšamojo aerostato, tuo tarpu anapus ištisos trys dešimtys susitelkė į didelę ryškiai geltoną kekę ir Argo akimis sekė kiekvieną krustelėjimą išmaltoje vietovėje, kad ten tučtuojau nukreiptų geležinę krušą.

Vakare, kai susakiau slaptažodžius, didelė sviedinio skeveldra dūgzdama trenkėsi man į pilvą; laimei, jos skrydis buvo prie pabaigos,

tad ji stipriai atsimušė į perpetės sagtį ir nukrito ant žemės. Buvau toks apstulbęs, kad įsisąmoninau pavojų tik tada, kai susirūpinę palydovai ėmė šūkčioti, siūlydami savo gertuves.

Temstant priešais pirmojo būrio sektorių pasirodė du pasiklydę anglų maistininkai. Jie artinosi nepaprastai romiai: vienas nešė apvalų puodą, kitas rankose laikė pailgą arbatos katilą. Abu nušovė tiesiu taikymu; vienas iki juosmens įvirto į tarpeklį, o kojos liko ant šlaito. Šiame inferno nebuvo įmanoma paimti belaisvių – kaip juos reiktų pergabenti per užtveriamosios ugnies zoną?

Apie pirmą nakties Šmitas purtydamas pažadino mane iš painaus sapno. Susijaudinęs pašokau ir čiupau ginklą. Atėjo nauja pamaina. Perdavėme visa, ką turėjome perduoti, ir kiek įmanoma greičiau palikome šitą velnišką vietą.

Tik pasiekus lėkštą tranšėją, tarp mūsų sprogo pirma šrapnelių salvė. Prieš mane ėjusiam kariui kulka pataikė į riešą, ir pasipylė kraujas. Jis ėmė svyruoti ir jau norėjo prigulti pakraštyje. Suėmiau jį už rankos, nepaisydamas dejonių pakėliau ir paleidau tik sanitariniame blindaže greta fronto linijos vado slėptuvės.

Abu tarpekliai virte virė. Pradėjome dusti. Bjauriausia vieta buvo slėnis, kuriame be perstojo sproginėjo šrapneliai ir lengvieji sviediniai. Bum! Bum! dundėjo geležinis sūkurys, į tamsą žerdamas žiežirbų lietų. Ūūūūūiii! Dar viena salvė! Užėmė kvapą, nes per sekundės dalį iš vis aštrėjančio kauksmo supratau, kad sviedinio skrydžio šaka nulinks prie pat manęs. Iš karto po to stiprus smūgis šalia mano pėdos į visas puses ištaškė minkštus molio gniutulus. Būtent šis sviedinys nesprogo!

Per naktį ir ugnį skubėjo pakeistos ir naujos karių pamainos, kai kurios visiškai pasiklydusios, vaitojančios iš jaudulio ir nuovargio; girdėjosi šūkčiojimai, įsakymai ir monotoniškai pasikartojantys, pratisi išrausų lauke prapuolusių sužeistųjų pagalbos šauksmai. Bėgdamas parodydavau kelią pasiklydusiems, ištraukdavau žmones iš sprogimo išrausų, pagrūmodavau kitiems, norėjusiems atsigulti, nuolatos rėkiau savo vardą, idant neišsibarstytume ir taip lyg per stebuklą atvedžiau savo būrį į Komblė.

Dar turėjome per Saji ir Guvernemeno fermą nužygiuoti į Enua mišką, kur buvo numatyta įrengti žygio stovyklą. Tik dabar pajutome, kokie esame išsekę. Abejingai nukorę galvas slampinome keliu, dažnai nustumiami į pakraštį automobilių arba amunicijos kolonų. Liguistai suirzęs aš neabejojau, kad pro šalį dardančios mašinos važiuoja taip arti kelkraščio specialiai mus pykindamos, ir ne kartą aptikau savo plaštaką ant pistoleto rankenos.

Po žygio dar turėjome pasistatyti palapines ir tik tada galėjome kristi ant kietos žemės. Mums besiilsint šioje miško stovykloje, prasidėjo smarki liūtis. Šiaudai palapinėse pradėjo pūti, ir daugelis karių susirgo. Mes, penki kuopos karininkai, nesileidome drėgmės išmušami iš vėžių, vakarais susėsdavome palapinėje ant savo mantos ir ištuštindavome po kelis storapilvius butelius, kuriuos iš kažkur gaudavome. Tokiose situacijose raudonvynis yra vaistas.

Vieną tokį vakarą gvardija surengė kontrataką ir šturmavo Morpos kaimą. Kol abiejų pusių artilerijos plačiu frontu siautėjo viena prieš kitą, prasidėjo baisi audra, taigi, kaip homeriškame dievų ir žmonių mūšyje, čia varžėsi sukilę žemė ir dangus.

Po trijų dienų vėl patraukėme į Komblė, kur su būriu įsikūriau keturiuose nedideliuose rūsiuose. Rūsiai buvo siauri, gaubtomis kaip statinės lubomis, išmūryti iš kalkakmenio blokų; jie žadėjo, jog būsime saugūs. Atrodo, kad jie priklausė vyndariui – bent jau taip aiškinau tai, kad juose stovėjo maži į sienas įleisti židiniai. Išstatę sargybas, išsitiesėme ant čiužinių, kurių čia gausiai sutempė mūsų pirmtakai.

Pirmą rytą buvo palyginti ramu, todėl apleistame sode truputį pasivaikščiojau ir apiplėšiau gardžiais persikais apkibusį špalerį. Klaidžiodamas patekau į aukštų gyvatvorių apsuptą namą, kuriame, matyt, gyveno gražių sendaikčių mėgėjas. Kambariuose ant sienų kabojo ištapytų lėkščių kolekcija, švęsto vandens dubenėliai, vario graviūros ir medžio raižiniai su šventųjų atvaizdais. Didelėse spintose stovėjo senas porcelianas, ant grindų mėtėsi dailios odinės juostos, tarp jų – vertingas senas *Don Kichoto* leidimas. Visi šie lobiai buvo atiduoti likimo valiai. Mielai būčiau pasiėmęs suvenyrą, tik

iš jo naudos man nelyginant Robinzonui iš aukso gabalo; čia šitie daiktai neturėjo jokios vertės. Antai vienoje manufaktūroje suiro didžiulės puikiausio šilko rietuvės, ir niekas jomis nepasirūpino. Bet pagalvojęs apie šią apylinkę perskyrusią žėrinčią ugnies užtvarą prie Frežikūro fermos, nesunkiai atsisakydavai bet kokio nereikalingo krovinio.

Kol pasiekiau savo buveinę, vyrai, grįžę iš panašios tiriamosios ekspedicijos po sodą, iš mėsos konservų, bulvių, žirnių, morkų, artišokų ir kitokių žalumynų išvirė tokią sriubą, kad net šaukštas stovėjo. Bevalgant į namą pataikė vienas, o netoliese – dar trys sviediniai, bet mūsų tai nė kiek netrikdė. Buvome pernelyg atbukę nuo įspūdžių pertekliaus. Name, atrodo, vyko kruvina drama, nes viduriniame kambaryje ant nuolaužų krūvos stovėjo grubiai išskaptuotas kryžius su eile išpjaustytų vardų. Kitą vidurdienį iš porceliano kolekcionieriaus namo atsinešiau tomelį iliustruotų *Petit Journal** priedų, nuėjau į nenuniokotą kambarį, iš baldų lūženų židinyje sukūriau ugnelę ir pradėjau skaityti. Buvau priverstas dažnai purtyti galvą, nes man į rankas pateko Fašodo** incidento metu išleisti numeriai. Beskaitant mūsų namą vienodais laiko tarpais supurtė keturi sprogimai. Maždaug septintą užverčiau paskutinį puslapį ir nuėjau į rūsio prieangį, kur vyrai ant nedidelės viryklės ruošė vakarienę.

Man tik prie jų atsistojus, prieš namo duris pasigirdo aštrus trenksmas, ir tą pačią akimirką pajutau stiprų smūgį į kairę blauzdą. Su senoviniu kario šūksniu „Aš sužeistas!“ įsikandęs pypkę nušuoliavau rūsio laiptais žemyn.

Greitai buvo uždegta šviesa ir apžiūrėtas sužeidimas. Kaip paprastai, iš pradžių stebeilydamasis į lubas išklausiau raportą, nes tokiais atvejais apžiūrinėti save patį nėra malonu. Autuose žiojėjo dantyta žaizda, iš kurios tryško plona kraujo srovė. Iš kitos pusės pūpsojo apvalus po oda palindusios šrapnelio kulkos gumbas.

* Mažasis laikraštis. (Pranc.)

** Miestas Sudane, kur 1898 metais susikirto Britanijos ir Prancūzijos kolonijiniai interesai. Prancūzų atsitraukimas nutiesė kelią Britanijos ir Prancūzijos karinei sąjungai – Antantei.

Taigi diagnozė buvo paprasta – „bilieto namo“ tipo šūvis, nei per lengvas, nei per sunkus. Beje, tai buvo paskutinė galimybė „įsibrėžti“, jei norėjai suspėti į traukinį Vokietijon. Pataikyta kažkaip gudragalviškai, nes šrapnelis sprogo ant žemės už mūrinės sienos, supančios mūsų kiemą. Toje sienelėje sviedinys buvo išmušęs apvalią skylę, o priešais ją stovėjo kubilas su oleandru. Vadinasi, mano kulka iš pradžių pralėkė pro sviedinio skylę, tada pro oleandro lapiją, praskrido kiemą bei namo duris ir iš daugybės koridoriuje stovėjusių kojų išsirinko manąją.

Greitomis uždėję tvarstį, bendražygiai per apšaudomą gatvę nunešė mane į katakombas ir iškart paguldė ant operacinės stalo. Atskubėjęs leitenantas Vetjė laikė man galvą, o vyriausias štabo gydytojas peiliu ir žirklėmis išpjovė šrapnelio kulką, sveikindamas su tuo, kad švinas perėjo tarp blauzdikaulio ir šeivikaulio, nesužalojęs nė vieno iš jų.

– *Habent sua fata libelli et balli**, – tarė senas korporantas ir sanitarui paliepė perrišti žaizdą.

Iki sutemų gulėjau ant neštuvų katakombų nišoje; buvo džiugu, kad atsisveikinti atėjo daug žmonių. Jų laukė sunkūs laikai. Su trumpu vizitu apsilankė ir mano garbinamas pulkininkas fon Openas.

Vakare mane su kitais sužeistaisiais nubogino į gyvenvietės pakraštį ir pakrovė į sanitarinį furgoną. Nekreipdamas dėmesio į keleivių klyksmus, vairuotojas visu greičiu lėkė prie Frežikūro fermos dar smarkiai apšaudomu keliu per duobes ir kitas kliūtis; galiausiai buvome perkelti į automobilį, kuris nugabeno mus į Feno kaimo bažnyčią. Transporto priemones pakeitėme vidury nakties prie vienišos namų grupės; gydytojas patikrino tvarsčius ir sprendė, ar mus vežti toliau. Karščiuodamas regėjau dar visai jauną vyriškį žilutėliais plaukais, nepaprastai atsargiai besirūpinantį žaizdomis.

Feno bažnyčioje gulėjo šimtai sužeistųjų. Viena seselė pasakojo, kad per pastarąsias savaites šioje vietoje pamaitinta ir perrišta

* Lotyniško posakio „knygos turi savo likimą“ variacija; *balli* – kulkos. (Lot. ir vok. k. mišinys.)

daugiau nei trisdešimt tūkstančių. Tokių skaičių akivaizdoje aš su vargana peršauta koja pasijutau visai nereikšmingas.

Iš Feno mane su keturiais kitais karininkais nugabeno į mažą ligoninę, įrengtą pasiturinčio Sen Kanteno miestelėno namuose. Mus iškraunant, sudrebėjo visi miesto langų stiklai; kaip tik tuo metu, pasitelkę visus artilerijos pajėgumus, anglai užiminėjo Gijemoną.

Kai iš furgono kėlė gretimus neštuvus, išgirdau vieną iš tų neišraiškingų balsų, kurių niekaip negali pamiršti:

– Greičiau gydytoją, prašau, aš sunkiai sergu – man dujų flegmona.

Šiuo vardu vadinta baisi kraujo užkrėtimo forma, kuri kartais, kaip sužeidimo komplikacija, būdavo mirtina.

Mane nunešė į kambarį, kur dvylika lovų stovėjo taip arti viena kitos, kad atrodė, jog visą plotą yra užpildžiusios vien tik sniego baltumo pagalvės. Daugumos sužeidimai buvo sunkūs, ir vyravo šurmulys, kuriame aš karščiuodamas dalyvavau kažkokiu nerealiu būdu. Netrukus po mano atvykimo jaunas vyras su turbaną primenančiu galvos tvarsčiu visu ūgiu atsistojo lovoje ir išrėžė kalbą. Pamaniau, kad tai keistas pokštas, tačiau jis susmuko lygiai taip pat staigiai kaip buvo pašokęs. Stojus slogiai tylai, jo lovą išvežė pro mažas tamsias duris.

Šalia manęs gulėjo pionierių karininkas. Apkase jis užlipo ant sprogmens, kuris paliestas išspjovė ilgą liepsnos liežuvį. Ant ugnies sudarkytos kojos uždėjo permatomos marlės gaubtą. Šiaip jau jis buvo geros nuotaikos, laimingas, kad mano asmenyje rado klausytoją. Į kairę nuo manęs jaunutį kariūną maitino raudonvyniu ir kiaušinio tryniu; jis buvo pasiekęs didžiausią išsekimo laipsnį, kokį tik galima įsivaizduoti. Kai seselė norėdavo pakloti lovą, kilstelėdavo jį kaip plunksnelę; po oda matėsi visi žmogaus turimi kaulai. Vakare seselei paklausus, ar jis nenorėtų parašyti gražaus laiško tėvams, nujaučiau, kokia valanda išmušė, ir iš tikrųjų dar tą pačią naktį jo lovą pro tamsias duris išvežė į mirtininkų palatą.

Kitą vidurdienį gulėjau sanitariniame traukinyje, nuvežusiame mane į Gerą; įgulos ligoninėje mane puikiai slaugė. Jau po savaitės

vakarais išeidavau pavaliūkauti, tik, žinoma, turėjau saugotis, kad nesutikčiau vyriausiojo gydytojo.

Čia kaip karo paskolą įmokėjau turėtus tris tūkstančius markių ir daugiau niekad jų nepamačiau. Rankose laikydamas blankus, prisiminiau gražų fejerverką, kurį sukėlė supainiota šviečiamoji raketa, – tokio reginio tikrai nenuspirktum nė už milijoną.

Dar kartą grįžkime į tą siaubingą tarpeklį, kad išvystume paskutinį dramos veiksmą; remsimės keleto išgyvenusių sužeistųjų, visų pirma mano tarno Oto Šmito, pasakojimais.

Mane sužeidus, vadovavimą būriui perėmė pavaduotojas, feldfebelis Heistermanas, ir po kelių minučių išvedė jį į išrausų lauką prie Gijemono. Išskyrus kelis žmones, kurie dar žygio metu buvo sužeisti ir, galėdami paeiti, grįžo į Komblė, sudėtis be pėdsako pranyko ugniniuose mūšio labirintuose.

Atlikęs rotaciją, būrys vėl įsitaisė gerai pažįstamose nišose. Dėl nepertraukiamos naikinamosios ugnies spraga dešiniajame flange išsiplėtė tiek, kad už jos nieko nebesimatė. Spragų atsirado ir kairiajame flange, taigi pozicijos prilygo galingų lavos srautų apjuostai salai. Ir visą sektorių sudarė panašios, didesnės ar mažesnės, nuolat tirpstančios salelės. Puolantieji rado tinklą, kurio akutės pasidarė per didelės, kad galėtų juos sulaikyti.

Naktis praėjo vis augant nerimui. Paryčiais pasirodė 76-ojo pulko dviejų vyrų patrulis, kuris po nežmoniškų pastangų galiausiai čia prasibrovė. Neilgai trukus jis vėl pranyko ugnies jūroje, o su juo – ir paskutinis ryšys su išoriniu pasauliu. Vis smarkiau įsisiautėjanti ugnis persikėlė į dešinįjį flangą, kur, išvesdama iš rikiuotės vieną pasipriešinimo lizdą po kito, pamažu platino spragą.

Apie šeštą ryto Šmitas norėjo pusryčiauti ir stvėrė katiliuką, kurį laikė priešais mūsų senąją nišą, bet rado tik lygiai išplotą, skylėtą aliuminio skardos lakštą. Greitai apšaudymas vėl atsinaujino ir sustiprėjo tiek, kad nebeliko abejonių dėl artėjančio puolimo. Pasirodė lėktuvai ir tartum maitvanagiai pradėjo sukti žemėjančiais ratais.

Heistermanas ir Šmitas – du lyg per stebuklą išsilaikiusios mažytės olos gyventojai – žinojo, kad atėjo laikas užimti poziciją. Išėję į dūmų ir dulkių kupiną tarpeklį, jie pamatė, kad yra visiškai vieni. Per naktį ugnis sulygino paskutines menkas priedangas tarp jų ir dešiniojo flango, o jose tūnojusius karius užvertė žeme. Tačiau ir kairėje niekas nebegynė tarpeklio pakraščio. Personalo likučiai, tarp jų ir viena kulkosvaidžio tarnyba, susirinko ankštame, tik lentomis ir plonu žemės sluoksniu pridengtame blindaže; jis turėjo du išėjimus ir buvo iškastas maždaug tarpeklio viduryje, galiniame šlaite. Heistermanas ir Šmitas mėgino pasiekti šią paskutinę priebėgą. Tačiau pakeliui feldfebelis, kuris tą dieną kaip tik šventė gimtadienį, dingo. Jis atsiliko už posūkio ir daugiau jo niekas nebematė.

Vienintelis žmogus, iš dešinės prisijungęs prie nedidelės blindažo grupės, buvo jefreitorius sutvarstytu veidu, kuris staiga nuplėšė tvarstį, apšvirkštė vyrus bei ginklus kraujo čiurkšle ir atsigulęs numirė. Tuo metu ugnies galingumas dar nuolat augo; kiekvieną akimirką perpildytas blindažas, kuriame visi jau senokai nepratarė nė žodžio, galėjo sulaukti pataikymo.

Pozicijos dešinėje, ankstesnės spragos, jau senokai tapusios plačia užtvankos pralauža, pusėje, nustojo egzistuoti, o tolėliau kairėje kai kurie trečiojo būrio žmonės iš paskutiniųjų laikėsi savo išrausose. Šie vyrai tikriausiai buvo pirmieji, po paties paskutinio, sutelktinio ugnies smūgio išvydę besiveržiančius anglų smogiamuosius būrius. Šiaip ar taip, karius apie priešininką pirmiausia įspėjo iš kairės atsklidęs šauksmas.

Šmitas, paskutinis pasiekęs blindažą, todėl sėdėjęs arčiausiai išėjimo, pirmasis pasirodė tarpeklyje. Įšokęs į purškiantį sviedinio kūgį jis pro besisklaidantį dūmų debesį pamatė, kad chaki spalvos figūros gunkso jau ir dešinėje, kaip tik prie mus ištikimai saugojusios senosios nišos. Tą pačią akimirką priešininkas tankiomis gretomis įsiveržė į kairiąją pozicijos dalį.

Kas vyko už priešakinio šlaito, nesimatė dėl gilaus tarpeklio.

Šioje beviltiškoje padėtyje su veikiančiu kulkosvaidžiu ir taikytoju iš blindažo iššoko kiti, pirmiausia feldfebelis Zyversas. Per ke-

lias sekundes ginklas pastatytas ant tarpeklio dugno ir nusitaikyta į priešininką dešinėje. Tačiau kai taikytojo kumštis jau buvo prie juostos, o pirštas – ant spynos rankenėlės, priešakiniu šlaitu nuriedėjo anglų granatos. Abu šauliai susmuko šalia ginklo, nepaleidę nė šūvio. Visus, šokančius iš blindažo, pasitikdavo šautuvų šūviai, taigi po kelių akimirkų apie abu išėjimus atsirado platus kritusiųjų ratas.

Šmitą ant žemės patiesė pati pirmoji granatų salvė. Viena skeveldra sužeidė jam galvą, kitos nutraukė tris pirštus. Prispaudęs veidą prie žemės, jis gulėjo netoli blindažo, kuris dar ilgesnį laiką pritraukdavo smarkią šautuvų ir granatų ugnį.

Galiausiai viskas nurimo; anglai užėmė ir šitą pozicijų dalį. Šmitas, turbūt paskutinė gyva siela tarpeklyje, girdėjo žingsnius, skelbiančius, kad užpuolikai artėja. Tuoj po to pasigirdo skardžiai pažemiu aidintys šautuvų šūviai ir užtaisų bei dujinių granatų sprogimai, kuriais buvo valomas blindažas. Vis dėlto į vakarą iš jo išropojo keletas gyvųjų, pasislėpusių viename apsaugotame kampelyje. Iš jų susidarė šturmo būriams atitekusių belaisvių grupelė. Anglų sanitarai juos surinko ir nugabeno į užnugarį.

Kiek vėliau, prie Frežikūro fermos užveržus maišą, krito ir Komblė. Paskutiniai gynėjai, kurie per apšaudymą tūnojo katakombose, krito kovodami dėl bažnyčios griuvėsių.

Tada šiame krašte įsiviešpatavo ramybė, kol 1918-ųjų pradžioje mes vėl jį užėmėm.

PRIE SEN PJER VA

Praleidęs keturiolika dienų ligoninėje ir tiek pat atostogaudamas, vėl nuvykau į pulką, dislokuotą prie Dioznu, labai netoli mums gerai pažįstamos *Grande Tranchée*. Man atvykus, jis dar dvi dienas stovėjo čia, o kitas dvi praleido senoviškame Atonšatelio kalnų kaimelyje. Tada iš Mars la Turo stoties mes vėl iškeliavome Somos kryptimi.

Mus išsodino Boene, o apnakvindino Brankūre. Šiuose kraštuose, į kuriuos vėliau dažnai užsuksime, gyvena žemdirbiai, tačiau beveik kiekviename name stovi audimo staklės.

Postovį man paskyrė šeimoje, kuri turėjo labai gražią dukterį. Dalijomės du kambarius – tiek jų tebuvo namelyje – todėl vakarais turėdavau eiti per šeimos miegamąjį.

Tėvas pačią pirmąją dieną paprašė mane surašyti kaltinamąjį raštą vietos komendantui, nes vienas kaimynas jį pačiupęs už

gerklės, sumušęs ir, šaukdamas „*Demande pardon!*“*, grasinęs nužudyti.

Kartą ryte, kai norėjau išeiti iš savo kambario ir keliauti į tarnybą, dukra iš išorės užrėmė duris. Pamaniau, kad tai vienas iš jos pokštų, ir iš savo pusės taip pat stipriai stumtelėjau duris; dėl mūsų abiejų spaudimo jos išsinėrė iš vyrius, ir mes pradėjome svyrinėti po kambarį. Staiga pertvara nukrito, ir, mudviejų sumišimui bei didelei motinos linksmybei, gražuolė pasirodė esanti Ievos kostiumu.

Dar nieko negirdėjau keikiantis taip išraiškingai kaip ši „Brankūro rožė“, išgirdusi kaimynės kaltinimą, jog ji gyvenusi tam tikroje Sen Kanteno gatvėje.

– *Ah, cette plure, cette pomme de terre pourrie, jetee sur un fumier, c'est la creme de la creme pourrie,*** – bėrė ji, iškeltomis rankomis lyg žnyplėmis lakstydama po kambarį ir nerasdama aukos siutui išlieti.

Šitame užkampyje viskas vyko gana landsknechtišku stiliumi. Vieną vakarą norėjau aplankyti bendražygį, gyvenusį pas minėtą kaimynę, drūtą flamandų gražuolę, vadinamą madam Luiza. Ėjau tiesiai per sodą ir pro mažą langelį pamačiau madam Luizą, sėdinčią už stalo ir prie didelio kavinuko besimėgaujančią kava. Staiga atsidarė durys ir į kambarį su somnambulišku tikrumu įžengė šio jaukaus postovio savininkas – mano nuostabai, ir apsirengęs ne ką daugiau kaip somnambulas.Netaręs nė žodžio, jis paėmė kavinuką ir iš snapelio burnon taikliai susipylė rimtą kavos porciją. Tada, taip nieko ir nepasakęs, grįžo atgal. Pajutęs, kad galiu sutrukdyti šią idilę, tyliai pasitraukiau.

Vietovėje vyravo lengvabūdiški papročiai, kurie sudarė keistą kontrastą jos kaimiškumui. Tai turbūt susiję su audimu, nes miestuose ir apylinkėse, kur viešpatauja verpstė, pajusime visai kitokią dvasią nei, pavyzdžiui, tose, kur daug kalvių.

Kadangi buvome išmėtyti po atskiras vietoves kuopomis, vakarais susirinkdavo tik nedidelis ratelis. Mūsų kompaniją paprastai su-

* „Prašyk pasigailėjimo!“ (Pranc.)

** „O, šita kekšė, šita supuvusi bulvė, išaugusi šūde, šita puvėsių esencija!“ (Pranc.)

darydavo antrosios kuopos vadas leitenantas Bojė, leitenantas Hailmanas, nuožmus kovotojas, kuriam kulka išmušė vieną akį, kariūnas Gornikas, vėliau perėjęs pas Paryžiaus lakūnus, ir aš. Kiekvieną vakarą valgydavome virtas bulves su guliašu iš konservų, tada ant stalo atsirasdavo kortos ir keli „Lenkų raitelio“ arba „Žalio pomarančo“ buteliai. Pokalbį užvesdavo daugiausia Hailmanas, vienas iš tų žmonių, kuriems niekas nedaro įspūdžio. Jis gyveno antrarūšiame bute, buvo apysunkiai sužeistas, dalyvavo didokose laidotuvėse. Išimtį sudarė tik jo gimtinė Aukštutinė Silezija, nes ten buvo didžiausias kaimas, didžiausia prekinė stotis ir giliausia šachta pasaulyje.

Būsimam koviniam sąlyčiui mane paskyrė žvalgybos karininku; su grupe, kurią sudarė du puskarininkiai ir keturi vyrai, buvau priskirtas divizijos dispozicijai. Tokios ypatingos užduotys man neitin patikdavo, nes savo kuopoje jaučiausi kaip šeimoje, ir labai nenoriai palikdavau ją prieš mūšį.

Lapkričio 8-ąją, pilant smarkiam lietui, batalionas nuvyko į gyventojų paliktą Goneliu kaimą. Iš ten žvalgybos grupę išsiuntė į Lieramoną ir pavedė divizijos žvalgybos karininkui, rotmistrui Bėkelmanui. Rotmistras, mes, keturių žvalgybos grupių vadai, du stebėjimo karininkai ir rotmistro adjutantas – visi gyvenome erdvioje klebonijoje, išsidalįję kambarius. Vieną pirmųjų vakarų bibliotekoje užsimezgė ilgas pokalbis apie ką tik paskelbtą vokiečių taikos pasiūlymą. Bėkelmanas užbaigė jį sakiniu, kad karo metu kiekvienam kareiviui turėtų būti uždrausta netgi ištarti žodį „taika“.

Pirmtakai supažindino mus su divizijos pozicijomis. Kiekvieną naktį turėjome eiti į frontą. Mūsų užduotis buvo ištirti susiklosčiusią padėtį, patikrinti dalinių sąveiką ir susidaryti bendrą vaizdą, kad blogiausiu atveju galėtume parodyti kelią pajėgoms ir atlikti ypatingus pavedimus. Mano zonai priskyrė ruožą kairiau Sen Pjer Va miško, tiesiai priešais Bevardį mišką.

Naktinis kraštas buvo pažliugęs ir tuščias; jį dažnai sudrebindavo galingos ugnies papliūpos. Dažnai pakildavo geltonos raketos, ore sprogdavusios ir pažerdavusios ugnies lietų, kurio spalva man priminė alto tembrą.

Jau pačią pirmąją naktį visiškoje tamsoje pasiklydau Tortijo upokšnio klampynėse ir vos nepaskendau. Čia buvo tikrų bedugnių; praėjusią naktį pakinkytas amunicijos vežimas be pėdsakų pranyko milžiniškoje sprogimo išrausoje, slypėjusioje po purvu.

Ištrūkęs iš šitų kemsynų pamėginau nusigauti iki Bevardžio miško, kurio rajonas buvo apšaudomas silpna, bet nuolatine ugnimi. Žingsniavau į tą pusę gana nerūpestingai, nes iš nestipraus sprogimųgarso spėjau, kad anglas iššaudo užsigulėjusius sviedinius. Tačiau staiga lengvas vėjo gūsis atnešė salsvą svogūnų kvapą, ir tuojau pat miške išgirdau daugybę balsų:

– Dujos, dujos, dujos!

Per atstumą šitas šauksmas skambėjo nepaprastai subtiliai ir graudžiai, sakytumei, žiogų čirškimas.

Kitą rytą sužinojau, kad tuo metu miške daugelis mūsiškių mirė apsinuodiję fosgeno dujomis, kurių sunkūs debesys ilgai laikėsi pomiškyje.

Ašarojančiomis akims nušlitinėjau atgal į Vo mišką, nieko neįžiūrėdamas pro aprasojusius dujokaukės stiklus ir griuvinėdamas į vieną išrausą po kitos. Ši naktis, jos erdvių platybė ir niaurumas skleidėpamėklišką vienatvę. Kai šitame patamsyje susidurdavau su patruliu arba išblaškytais kariais, mane apimdavo kaustantis jausmas, kad kalbu nebe su žmonėmis, o su demonais. Mes klaidžiojome kažkokiame milžiniškame sąvartyne už žinomo pasaulio ribų.

Lapkričio 12-ąją, tikėdamasis didesnės sėkmės ir turėdamas pavedimą patikrinti sąveiką išrausų pozicijose, antrą kartą nukakau į priekinę liniją. Palei duobėse pasislėpusių ryšių patrulių grandinę artėjau prie savo tikslo.

„Išrausų pozicijos“ pagrįstai buvo taip vadinamos. Aukštumos keteroje priešais Rankūro kaimą išsimėčiusiose nesuskaičiuojamose sprogimo išrausose šen bei ten tūnojo keletas karių. Tamsūs plotai, virš kurių švilpdami kryžiavosi sviediniai, buvo tušti ir bauginantys.

Po kurio laiko praradau ryšį su išrausų grandine ir, nenorėdamas pakliūti prancūzams į rankas, pasukau atgal. Sutiktas pažįstamas ka-

rininkas iš 164-ojo pulko mane įspėjo, kad auštant čia ilgiau nepasilikčiau. Todėl sparčiai perėjau Bevardį mišką, griuvinėdamas įgilias išrausas, ant išverstų medžių ir klupinėdamas beveik nepraeinamoje nukirstų šakų raizgalynėje.

Kai išėjau į miško pakraštį, prašvito. Prieš mane be jokių gyvybės ženklų plytėjo išrausų laukas. Sunerimau, nes kare erdvės be žmonių visada įtartinos.

Staiga pasigirdo nematomo šaulio paleistas šūvis, kuris pataikė man į abi kojas. Puoliau į artimiausią išrausą ir perrišau žaizdas nosine, nes tvarsliavos paketą, žinoma, vėl buvau pamiršęs. Šaudmuo pervėrė dešinę blauzdą ir užkliudė kairiąją.

Kuo atsargiausiai nušliaužiau atgal į mišką ir iš ten per smarkiai apšaudomą vietovę nušlubčiojau į perrišimo punktą.

Akimirką prieš tai vėl turėjau progą patirti, kad sėkmę kare lemia menkiausios aplinkybės. Iki sankryžos likus maždaug šimtui metrų, mane pašaukė apkasų tarnybos vadas, su kuriuo kartu buvau devintojoje kuopoje. Mūsų pokalbis nesitęsė nė minutės, kai sankryžos viduryje bumbtelėjo sviedinys, kurio auka tikriausiai būčiau tapęs, jei ne susitikimas. Panašių dalykų negalima laikyti atsitiktinumu.

Sutemus mane ant neštuvų nugabenoį Nurlu. Iš ten rotmistras išvežė automobiliu. Priešo prožektorių nušviestame vieškelyje vairuotojas staiga paspaudė stabdžius. Kelią užtvėrė tamsi kliūtis.

– Nežiūrėkit! – pasakė mane rankose laikantis Bėkelmanas.

Tai buvo pėstininkų skyrius su vadu, ką tik tapęs tiesioginio pataikymo auka. Mirties suvienyti bendražygiai gulėjo ramūs, tarsi miegantys.

Klebonijoje prisidėjau prie vakarieniaujančių – bent jau tuo būdu, kad mane paguldė svetainėje ant sofos ir pavaišino skanaus raudonvynio taure. Tačiau greitai ramybę sudrumstė vakarinis Lieramono palaiminimas. Gyvenviečių apšaudymas yra ypač nemalonus reikalas, todėl kelis kartus išklausę šnypščiančią plieninio pasiuntinio dainą, pasibaigiančią trenksmu sode ar namų konstrukcijose, skubiai persikėlėme į rūsį.

Mane pirmąjį susuko į apklotą ir nunešė žemyn. Dar tą pačią naktį atsidūriau Vilereto lauko lazarete, o iš ten – Valansjeno karo ligoninėje.

Ligoninė buvo įrengta gimnazijoje netoli stoties, joje gulėjo daugiau nei keturi šimtai sunkiai sužeistų vyrų. Kiekvieną dieną, dusliai dundant būgnams, pro paradinį portalą eidavo laidotuvių procesijos. Erdvioje operacinėje savo kruvinu amatu užsiėmė gydytojai. Čia amputavo galūnę, ten vyko kiaušo trepanacija, ten šalino pridžiūvusį tvarstį. Vaitojimai ir aimanos aidėjo negailestingos šviesos pripildytoje patalpoje, o darbščios baltarūbės seselės su instrumentais ar tvarsliava skubėjo nuo vieno stalo prie kito.

Šalia mano lovos gulėjo kojos netekęs feldfebelis, kovojantis su sunkiu kraujo užkrėtimu. Nereguliarūs karščio protrūkiai kaitaliojosi su krečiančiu šalčiu, o temperatūros kreivė šokinėjo it pasibaidęs arklys. Gydytojai bandė palaikyti jo gyvybę šampanu ir kamparu, bet svarstyklės vis aiškiau sviro mirties pusėn. Keista: paskutines dienas prabuvęs be sąmonės, mirties valandą jis visiškai atgavo protą ir netgi truputį pasiruošė. Liepė seselei perskaityti mėgstamiausią Biblijos skirsnį, tada atsisveikino su mumis, prašydamas visų atleidimo, kad savo karščiavimo priepuoliais taip dažnai sutrukdydavo nakties ramybę. Galiausiai sušnibždėjo, dar bandydamas balsui suteikti juokaujamą skambesį:

– Fricą, a turietumę biškiuką dūnas?– ir po kelių minučių mirė. Šis paskutinis sakinys, skirtas mūsų sanitarui Fricui, vyresnio amžiaus vyrui, kurio tarimą buvome pratę pamėgdžioti, sukrėtė, nes parodė mirštančiojo troškimą mus pralinksminti.

Šį kartą ligoninėje mane persekiojo melancholija; prie jos greičiausiai prisidėjo ir šaltos pirmykščio purvo vietovės, kurioje buvau sužeistas, prisiminimas. Kiekvieną popietę šlubčiodavau tuščio kanalo pakrante tarp belapių tuopų. Mane ypač slėgė, kad negalėjau dalyvauti Sen Pjer Va miško puolime – nuostabi pulko akcija, po kurios į mūsų rankas pakliuvo šimtai belaisvių.

Po keturiolikos dienų, žaizdoms apgijus, grįžau į dalinį. Divizija vis dar stovėjo tose pačiose pozicijose, kurias palikau sužeistas. Kai

traukinys įvažiavo į Epeji, lauke pasigirdo keliolika sprogimų. Sulamdytos prekinių vagonų liekanos, besimėtančios šalia bėgių, rodė, kad reikalas rimtas.

– Kas atsitiko? – paklausė priešais sėdintis kapitonas, akivaizdžiai ką tik iš tėvynės.

Negaišdamas laiko atsakymui, atlapojau kupė duris ir pasislėpiau už geležinkelio pylimo, o traukinys dar kiek pavažiavo priekin. Laimei, šie smūgiai buvo paskutiniai. Iš keleivių niekas nenukentėjo; tik iš galvijų vagono išvedė kelis kraujuojančius arklius.

Kadangi dar negalėjau kaip reikiant žygiuoti, mane paskyrė į stebėjimo karininko pareigas. Stebėjimo postas buvo žemėjančiame šlaite tarp Nurlu ir Mualeno. Žirkliniu periskopu žvalgydavau gerai pažįstamą priekinę liniją. Apie smarkesnę ugnį, spalvotas šviečiamąsias raketas arba ypatingus įvykius divizijai reikėjo pranešti telefonu. Ištisas dienas tupėdavau ant kėdutės prie žiūronų, stirdamas lapkričio migloje, ir šiek tiek prasiblaškydavau tik tikrindamas ryšį. Jei pasirodydavo, kad laidas nutrauktas, jį sutaisyti turėdavo avarinė tarnyba. Šie vyrai, kurių veikla mūšio lauke man iki tol nekrito į akis, buvo ypatinga bevardžių mirtinos erdvės darbininkų rūšis. Visi kiti paprastai stengdavosi vengti apšaudymo zonų, o avarinės tarnybos profesinė pareiga buvo į jas tuojau pat veržtis. Dieną naktį jie šliauždavo į dar šiltas sprogimų išrausas, kad sujungtų du laido galus; jų veikla buvo lygiai tiek nepastebima, kiek pavojinga.

Stebėjimo postą vietovėje įrengė taip, kad jis nekristų į akis. Iš išorės matėsi tik siauras plyšys, kurį pusiau pridengė žolės kauburėlis. Todėl čia atskriedavo tik atsitiktiniai sviediniai, ir iš saugios slėptuvės galėjau patogiai stebėti atskirų žmonių ir mažų padalinių elgesį, į kurį nelabai kreipi dėmesį, kai pats eini per apšaudomą zoną. Kartais, pirmiausia sutemus, apylinkė panėšėjo į didelę žvėrių gyvenamą stepę. Ypač matant, kaip į nuolatos apšaudomus taškus plūsta vis nauji atvykėliai, o paskui staiga krinta ant žemės ir didžiausiu greičiu pasišalina, piršdavosi palyginimas su grėsminga natūraliąja buveine. Įspūdis buvo toks stiprus greičiausiai dėl to,

kad aš, sakytumei, išsikišęs vadovybės jutimo organas, įvykius stebėjau visiškai ramus. Iš tiesų man nereikėjo daryti ničnieko, kaip tik laukti puolimo.

Praėjus dvidešimt keturioms valandoms, mane pakeisdavo kitas karininkas, o aš pasiilsėdavau netolimame Nurlu, kur dideliame vyno rūsyje buvo įrengtas ganėtinai patogus postovis. Kartais prisimenu ilgus, mąslius lapkričio vakarus, kuriuos praleisdavau vienas prie nedidelės skliautuotos patalpos židinio, rūkydamas pypkę, o tuo metu lauke, apleistame parke, nuo plikų kaštonų šakų lašėjo dargana, ir retkarčiais tylą pertraukdavo aidintis sprogimas.

Gruodžio 18-ąją atėjo divizijos pamaina, ir aš vėl prisijungiau prie savo pulko, kuris ilsėjosi Frenua le Grano kaime. Ten iš atostogų išėjusio leitenanto Bojės perėmiau vadovavimą antrajai kuopai. Frenua pulkas turėjo keturias netrikdomos ramybės savaites, ir kiekvienas kaip įmanydamas stengėsi jomis pasimėgauti. Kalėdas ir Naujuosius metus šventėme visa kuopa, ir alus su grogu tekėjo upeliais. Antrojoje kuopoje iš kartu su manimi Monši apkasuose šventusių praėjusias Kalėdas buvo likę tik penki žmonės.

Su kariūnu Gorniku ir mano broliu Fricu, kuris šešioms savaitėms atvyko į pulką kaip kadetas, užėmėme smulkaus prancūzų rentininko saloną ir du miegamuosius. Čia aš šiek tiek atsigavau ir namo neretai grįždavau tik paryčiais.

Vieną rytą, kai apsnūdęs dar gulėjau lovoje, į kambarį įžengė bendražygis, kviesdamas eiti tarnybon. Besišnekučiuojant jis paėmė mano pistoletą, kuris kaip įprasta gulėjo ant naktinio staliuko, ir žaisdamas paleido kulką man palei pat makaulę. Kare dėl neatsargaus elgesio su ginklais teko matyti ne vieną mirtiną atvejį; tokie atsitiktinumai kelia didžiausią apmaudą.

Pirmąją savaitę į apžiūrą atvyko generolas Zontagas, kuris pagyrė pulką už pasiekimus puolant Sen Pjer Va mišką ir gausiai apdovanojo. Rikiuotės žingsniu žygiuodamas antrosios kuopos priešakyje, tariausi pastebėjęs, kad pulkininkas fon Openas kažką apie mane pasakė generolui. Po keleto valandų buvau iškviestas į štabą, kur generolas įteikė pirmo laipsnio Geležinį Kryžių. Dėl to dar labiau

apsidžiaugiau, nes, tiesą sakant, vykdydamas įsakymą prisistatyti, slapta maniau, kad manęs laukia kailio karšimas.

– Atrodo, jus dažnai sužeidžia, – pasveikino mane generolas, – todėl pagalvojau, kad jums pravers trauklapis.

1917 metų sausio 17-ąją iš Frenua mane pasiuntė į kuopų vadų kursus kariuomenės poligone Sisone, prie Lano. Dėl mūsų skyriaus vado, kapitono Funko, mokymai buvo labai smagūs. Jis turėjo talentą daugybę nuostatų išvesti iš keleto esminių taisyklių; šis metodas visada veikia, kad ir kokioje srityje būtų taikomas.

Kita vertus, maitinimas kursų metu buvo išties apgailėtinas. Bulvės tapo retenybe; kiekvieną mielą dieną milžiniškame valgomajame pakėlę dubenų dangčius rasdavome ne ką kitą kaip vandeningus griežčius. Greitai į šitas geltonas daržoves negalėjome nė pažiūrėti. Nors šiaip jau griežčiai geresni nei jų reputacija – žinoma, tuo atveju, kai juos patroškina su geru kiaulienos šmotu ir negaili pipirų. O to kaip tik ir trūko.

PASITRAUKIMAS NUO SOMOS

1917-ųjų vasario pabaigoje vėl prisijungiau prie pulko, kuris jau keletą dienų stovėjo pozicijose prie Viler Karbonelio griuvėsių, ir perėmiau vadovavimą aštuntajai kuopai.

Kelias į kovinius apkasus vingiavo nejaukiu, tuščiu Somos slėniu; per upę vedė senas, stipriai apgadintas tiltas. Kiti prisiartinimo takai buvo slėnyje plytėjusiuose pelkynuose patiesti siauri rąstiniai paklotai; vyras už vyro turėjome skirti plačią, šnarančią nendrių juostą ir žengti per nebylius, juodai spindinčius vandens plotus. Kai į šį ruožą pataikydavo sviediniai ir pakeldavo aukštus marmalynės stulpus arba kai virš pelkynų klaidžiodavo kulkosvaidžio serijos, tegalėdavai tik sukąsti dantis, nes eidavai tarsi lynu, ir nė vienoje pusėje nebuvo jokios priedangos. Todėl keletą neįtikėtinai suvarpytų lokomotyvų, stovinčių ant bėgių aukštame krante kitapus ir žyminčių kelio galą, kas kartą pasveikindavome su palengvėjimu.

Slėnyje buvo Bri ir Sen Kri kaimai. Bokštai, iš kurių liko vienintelė siaura sienelė, o langų kiaurymėse žaidė mėnesiena, tamsios griuvėsių krūvos, virš kurių kyšojo neaiškios sienojų konstrukcijos, medžiai nukirstomis šakomis dideliuose, juodų pataikymų išmargintuose sniego plotuose supo kelią lyg sustingę metaliniai kulisai; atrodė, kad už jų tyko visos šio krašto šmėklos.

Po smarkaus purvo periodo koviniai apkasai vėl buvo šiek tiek aptvarkyti. Būrių vadai pasakojo, kad kurį laiką, nenorėdami nuskęsti, jie keisdavosi pamainomis signalizuodami šviečiamosiomis raketomis. Viena įstrižai apkaso iššauta raketa reiškė „Aš baigiu sargybą", kita, į priešingą pusę – „Aš ją perėmiau".

Mano blindažas buvo maždaug už penkiasdešimties metrų nuo priekinės linijos, skersinėje tranšėjoje; be manęs ir nediduko štabo, jame gyveno mano dispozicijoje esantis skyrius. Blindažas buvo sausas ir gerai įrengtas. Prie abiejų palapinsiaustėmis uždengtų išėjimų stovėjo mažos geležinės krosnelės su ilgais kaminais, kuriais per smarkius apšaudymus su nemaloniu bildesiu žemyn risdavosi žemės. Nuo slėptuvės į dešinę atsišakojo keli aklini koridoriai, kuriuose įsirengėme mažytes celes. Vienoje iš jų apsigyvenau aš. Be siauro gulto, stalo ir keleto granatų dėžių, joje buvo tik keletas senų gerų daiktų: spiritinė viryklė, žvakidė, katiliukas ir asmeniniai reikmenys.

Čia dažną vakarą smagiai šnekučiuodavomės, kiekvienas sėdėdami ant dvidešimt penkių kovinių granatų. Man kompaniją palaikė abu kuopos karininkai, Hambrokas ir Eizenas; manau, kad požeminiai mūsų mažo ratelio posėdžiai, vykę už trijų šimtų metrų nuo priešo, buvo ganėtinai keisti.

Hambrokas, iš profesijos astronomas, didelis E. T. A. Hofmano mėgėjas, sakydavo ilgas prakalbas apie Veneros stebėjimą; anot jo, gryna šios žvaigždės šviesa žemėje niekur nematoma. Jis buvo smulkios figūros, plonas kaip skiedra, raudonplaukis, geltonomis ir žalsvomis strazdanomis nusėto veido, kuris tarp mūsų uždirbo jam pravardę Markizas Gorgonzola. Kariaudamas jis įgijo keistų įpročių; antai dienomis miegodavo ir atgydavo tik vakarais, kuomet

kartais vienas pat išeidavo paklaidžioti priešais vokiečių arba anglų apkasus. Hambrokas taip pat turėjo abejotiną papratimą tyliai prislinkti prie sargybinio ir staiga prie pat ausies iššauti šviečiamąją raketą „drąsai patikrinti“. Deja, karui jis buvo gerokai per silpnos sveikatos; matyt, todėl mirė nuo šiaip jau nepavojingo sužeidimo, kurį netrukus patyrė prie Frenua.

Eizenas taip pat buvo neaukšto ūgio, tačiau apkūnus; kadangi jis, emigranto sūnus, užaugo šiltesniame Lisabonos klimate, jį nuolat kankino drebulys. Dėl šios priežasties galvą Eizenas šildydavosi didele raudona languota nosine, kuria viršuje apgaubdavo šalmą, o užsirišdavo apačioje, po smakru. Be to, jis mėgo apsikarstyti ginklais – neskaitant šautuvo, kurį visada nešiodavosi, dar turėjo visokiausių peilių, pistoletų, granatų, lempą prie perpetės – taigi susidūręs su juo apkasuose, iš pradžių pamanydavai, kad sutikai kažkokį armėną. Savo laiku kelnių kišenėse Eizenas nešiojosi dar ir keletą kiaušininių granatų, kol šis įprotis privedė prie vieno labai nemalonaus įvykio, kuriuo jis pradžiugino mus vieną vakarą. Jis ėmė raustis kišenėse, norėdamas išsiimti pypkę, o ta užkliuvo už granatos žiedo ir jį ištraukė. Staiga Eizeną nustebino su niekuo nesupainiojamas lengvas pokštelėjimas, kurį sekė tris sekundes degančio delsiklio tylus šnypštimas. Paklaikusiai stengdamasis ištraukti tą daikčiuką ir nusviesti už priedangos, jis taip susipainiojo nuosavoje kišenėje, kad seniai būtų suplėšytas į gabalus, bet dėl pasakiškai laimingo atsitiktinumo kaip tik ši granata buvo brokuota. Pusiau paralyžiuotas ir pasruvęs baimės prakaitu, Eizenas regėjo save grįžusį gyveniman.

Vis dėlto taip jis tik neilgam atidėjo savo lemtį, nes po kelių mėnesių krito mūšyje prie Langemarko. Ir šiuo atveju valia dažnai turėjo ateiti į pagalbą kūnui; jis buvo trumparegis ir neprigirdėjo, todėl, kaip netrukus paaiškėjo per nedidelį susidūrimą, jo kariai turėjo nurodyti, kurioje pusėje priešas, kad Eizenas galėtų dalyvauti kautynėse.

Šiaip ar taip, nestiprūs, bet nuoširdūs žmonės geriau nei stiprūs bailiai; tai ne vieną kartą pasitvirtino per kelias savaites, kurias praleidome šiose pozicijose.

Nors šią fronto dalį buvo galima pavadinti ramia, galingos ugnies papliūpos, kurios kartais netikėtai smogdavo į apkasus, rodė, kad artilerijos čia netrūko. Anglas taip pat buvo labai smalsus, ir nė viena savaitė nepraėjo be nedidelių žvalgybos grupių bandymų gudrumu ar jėga sužinoti, kas pas mus dedasi. Sklido gandai, kad laukia milžiniškas sekinamasis „supermūšis“, pavasarį žadantis mums parodyti, iš kur kojos dygsta – dar smarkiau nei per Somos mūšį praėjusiais metais. Norėdami prislopinti pirmojo smūgio jėgą, ruošėmės didžiulei evakuacijai. Štai kai kurie to laikotarpio įvykiai:

1917 metų kovo 1-oji. Po pietų dėl giedro oro – tanki ugnis. Viena stambaus kalibro baterija, padedama stebėjimo baliono, su žeme beveik visiškai sulygino trečiojo skyriaus sektorių. Norėdamas papildyti savo pozicijų žemėlapį, popiet per visiškai pažliugusį „Bevardį apkasą“ nušlempinau į tą pusę. Keliaudamas pamačiau, kaip priešais mus leidžiasi milžiniška geltona saulė, kuri paskui save tempė ilgą juodą dūmų uodegą. Vokiečių lakūnas prisiartino prie bjauriojo aerostato ir jį šūviu padegė. Persekiojamas pašėlusios zenitinės ugnies, jis padarė kelis staigius viražus ir laimingai pasišalino.

Vakare pas mane atėjo jefreitorius Šnau ir pranešė, kad jau keturios dienos, kaip jo skyriaus blindaže girdisi stuksenimas. Perdaviau pastebėjimą toliau ir sulaukiau pionierių komandos su klausymosi aparatu, kuri nieko įtartino neaptiko. Vėliau kalbėta, esą visa pozicija buvusi užminuota.

Ankstyvą kovo 5-osios rytą kovinis patrulis prisiartino prie mūsų apkasų ir pradėjo kirpti vielos užtvaras. Gavęs sargybos pranešimą, su keliais žmonėmis atskubėjo Eizenas ir apmėtė užpuolikus granatomis, kurie pasileido bėgti, palikę du vyrus. Vienas jų, jaunas leitenantas, mirė iš karto, kitas, seržantas, buvo sunkiai sužeistas į ranką ir koją. Iš leitenanto popierių paaiškėjo, kad jis vardu Stouksas ir priklauso 2-ajam karališkajam Munsterio šaulių pulkui. Labai gerai apsirengusio karininko veidas, perkreiptas mirties, buvo inteligentiškų, energingų bruožų. Jo užrašų knygutėje radau nemažai Londono merginų adresų; tai mane sujaudino. Palaidojome jį už apkaso ir pastatėme paprastą kryžių, kuriame batų vinimis liepiau iškalti jo

vardą. Šis įvykis parodė, kad ne kiekvienas reidas baigiasi taip laimingai kaip mano ankstesnieji.

Kitą rytą po trumpo artilerinio rengimo penkiasdešimt anglų puolė kaimyninės kuopos sektorių, kuriam vadovavo leitenantas Reinhartas. Užpuolikai prišliaužė prie spygliuotos vielos, tada, vienam ant rankovės pritvirtinta nusvidinta plokštele davus šviesos signalą anglų kulkosvaidžiams nutilti, kartu su paskutiniais sviediniais pasileido bėgti į mūsų apkasus. Visi buvo išsisuodinę veidus, kad kuo mažiau matytųsi tamsoje.

Tačiau mūsų vyrai sutiko juos taip meistriškai, kad apkasus pasiekė tik vienas. Tas nubėgo iki antrosios linijos, kur jį, nereaguojantį į raginimus pasiduoti, nušovė. Spygliuotą vielą peršokti pavyko tik vienam leitenantui ir vienam seržantui. Leitenantas krito, nors po uniforma turėjo šarvus: Reinharto tiesiu taikymu paleista kulka įvarė jam į kūną šarvų juostelę. Seržantui granatų skeveldros beveik nupjovė abi kojas; nepaisydamas to, jis su stojiška ramybe iki pat mirties laikė įsikandęs savo trumpą pypkę. Ir šį kartą, kaip visada, kai susidurdavome su anglais, liko džiuginantis drąsaus vyriškumo įspūdis.

Šios sėkmingos dienos rytą basčiausi po savo apkasą ir poste pamačiau leitenantą Pfafendorfą, kuris žirkliniu periskopu nustatinėjo savo minosvaidžių ugnį. Priėjęs prie jo, iškart pastebėjau anglą, kuris ėjo priedanga už trečiosios priešo linijos ir chaki spalvos uniforma ryškiai išsiskyrė iš aplinkos. Išplėšiau šautuvą iš artimiausio sargybinio rankų, nustačiau taikiklį šeši šimtai, greitai nusitaikiau jam į galvą ir paspaudžiau gaiduką. Jis žengė dar tris žingsnius, tada parkrito ant nugaros, lyg būtų staiga atėmę kojas, kelis kartus sumosavo rankomis ir nusirito į išrausą, kur pro žiūronus dar ilgai matėme šviečiant jo rudą rankovę.

Kovo 9-ąją anglas pagal visas artilerijos meno taisykles vėl sudaužė mūsų sektorių. Ankstyvą rytą, prikeltas smarkaus ugnies pliūpsnio, čiupau pistoletą ir mieguistas šokau laukan. Nutraukiau palapinsiaustę nuo slėptuvės įėjimo: buvo dar visiškai tamsu. Akinančiai sproginėjantys sviediniai ir lekiantis purvas mane tučtuojau

išbudino. Bėgau per apkasus nesutikdamas nė gyvos sielos, kol atsidūriau prie vienos slėptuvės laiptų, kur susispaudęs krūvon tarsi vištos per lietų tupėjo skyrius be vado. Paėmiau jį su savimi ir išjudinau apkasus. Apsidžiaugiau kažkur išgirdęs ciepsintį mažojo Hambroko balsą, kuris irgi panašiai įvedinėjo tvarką.

Ugniai vėl aprimus, suirzęs grįžau į slėptuvę, kur mano blogą nuotaiką visai sugadino skambutis iš vadavietės.

– Po velnių, kas ten pas jus dedasi? Kodėl tik dabar prieinat prie telefono?

Po pusryčių apšaudymas atsinaujino. Šį sykį anglas lėtai, bet planingai daužė pozicijas stambaus kalibro sviediniais. Galiausiai pasidarė nuobodu; požeminiu koridoriumi nuėjau aplankyti Hambroko, pažiūrėjau, kokių gėrimų jis turi, ir palošiau su juo „Dvidešimt vieną“. Kartą mus pertraukė baisingas trenksmas; žemės gumulai ritosi pro duris ir krosnelės kaminą. Slėptuvės anga buvo užversta, sienelės suknežintos kaip degtukų dėžutė. Retkarčiais šachta pakvipdavo troškiu karčiųjų migdolų kvapu – negi vaikinai šaudo ciano rūgštimi? Na, į sveikatėlę! Vieną sykį turėjau eiti savo reikalais; pertraukiamas sunkiųjų sviedinių, atlikau juos per keturis kartus. Iškart po to įgriuvo pasiuntinys su pranešimu, kad išvietę tiesioginis pataikymas pavertė skiedromis; šitai Hambroką pastūmėjo teigiamai atsiliepti apie mano sėkmę. Pasakiau:

– Jei būčiau pasilikęs lauke, dabar turėčiau turbūt tiek strazdanų, kiek jūs.

Į vakarą ugnis nurimo. Jausdamasis taip, kaip visad po smarkių apšaudymų – tą nuotaiką galiu palyginti tik su palengvėjimu po audros – apėjau apkasus. Jie atrodė baisiai; ištisi ruožai sulyginti su žeme, penkių slėptuvių angos užverstos. Nemažai žmonių sužeista; aplankiau juos ir įsitikinau, kad jaučiasi palyginti neblogai. Apkase, pridengtas palapinsiauste, gulėjo vienas žuvusysis. Stovinčiam slėptuvės gilumoje, laiptų apačioje, ilga skeveldra jam nuplėšė kairįjį klubą.

Vakare mus pakeitė.

Kovo 13-ąją iš pulkininko fon Openo gavau užduotį su dviejų skyrių patruliu išlaikyti kuopos sektorių iki visiško pulko pasitrau-

kimo už Somos. Tokie patruliai, kuriems vadovauti patikėta karininkams, turėjo saugoti visus keturis priekinės linijos sektorius. Pradedant nuo dešiniojo flango, sektoriai buvo pavesti leitenantams Reinhartui, Fišeriui, Lorekui ir man.

Kaimai, pro kuriuos pražygiavome, buvo virtę dideliais beprotnamiais. Ištisos kuopos vertė ir griovė sienas arba sėdėjo ant stogų ir trupino čerpes. Medžius kirto, langų stiklus daužė; iš milžiniškų nuolaužų krūvų kilo dūmų ir dulkių kamuoliai. Matėme karius, lakstančius su gyventojų paliktais kostiumais ir moteriškais rūbais, cilindrais ant galvų. Destruktyvaus įžvalgumo vedami, jie rasdavo laikančiąsias namų sijas, pririšdavo prie jų virves ir ritmiškai šūkčiodami traukdavo tol, kol namas su trenksmu sugriūdavo. Kiti mojavo didžiuliais kūjais ir trupino jais viską, kas pasitaikydavo pakeliui: nuo gėlių vazono ant palangės iki subtilių oranžerijos konstrukcijų.

Iki pat Zygfrydo linijos visi kaimai buvo griuvėsių krūva, visi medžiai nukirsti, visi šaltiniai užnuodyti, visų upių vagos užtvenktos, visi rūsiai susprogdinti arba užminuoti paslėptomis minomis, visi bėgiai nuplėšti, visi telefono laidai susukti, viskas, kas dega, sudeginta; trumpai tariant, kraštą, kurį užims priekin besiveržiantis priešininkas, mes pavertėme dykviete.

Kaip sakyta, vaizdai priminė beprotnamį ir kėlė panašią, pusiau komišką, pusiau atgrasią reakciją. Taip pat iš karto krito į akis, kad jie blogai veikė karių discipliną. Čia pirmą kartą išvydau planingą destrukciją, kurią vėliau gyvenime dar teks stebėti iki pasišlykštėjimo; ji pragaištingai susijusi su ekonominiu mūsų epochos mąstymu, tačiau ir naikintojui ji atneša daugiau žalos negu naudos, o kareiviui neteikia jokios garbės.

Kai kurie mūsų įpėdiniams paruošti siurprizai buvo išradingai piktybiški. Antai namų ir slėptuvių įėjimuose nutiestos beveik nematomos, arklio plauko storumo vielos; menkiausias prisilietimas prie jų suaktyvindavo užmaskuotus užtaisus. Keliuose iškastos siauros šachtos, į kurias įleisdavo sviedinį; visa tai uždengdavo ąžuolo lentomis, o tada žemėmis. Į lentą įkaldavo vinį, kuri styrodavo visai šalia sviedinio sprogdiklio. Lentos storis buvo apskaičiuotas taip,

kad žygiuojantys daliniai praeidavo saugiai, bet kai tik per ją persirisdavo pirmasis sunkvežimis arba pabūklas, lenta įlinkdavo ir sviedinys detonuodavo. Prie šlykščiausių išradimų priskirtinos uždelsto veikimo bombos, kurias užkasdavo nesugriautų pastatų rūsiuose. Metalinė sienelė dalijo jas į dvi dalis. Viena kamera buvo pripildyta sprogmenų, kita – rūgšties. Paslėpus šituos velnio kiaušinius, rūgštis savaitėmis graužsaid pro metalinę sienelę ir galiausiai pasiekdavo sprogmenis. Nuo vienos tokios bombos į orą išlėkė Bapumo rotušė – kaip tik tada, kai atšvęsti pergalės ten susirinko valdžios viršūnės.

Taigi kovo 13-ąją antrasis pulkas paliko pozicijas, kurias perėmiau aš su abiem skyriais. Naktį nuo šūvio į galvą krito vyras vardu Kirchhofas. Keista, bet šis lemtingas šūvis buvo vienintelis, kurį priešininkas paleido per kelias valandas.

Liepiau daryti visa, kas įmanoma, kad priešas apsigautų vertindamas mūsų stiprumą. Tai šen, tai ten per priedangą būdavo permetami keli kastuvai žemės, o mūsų vienintelis kulkosvaidis paleisdavo seriją tai iš dešiniojo, tai iš kairiojo flango. Tačiau kai per pozicijas pažemiu praskrisdavo žvalgybiniai lėktuvai arba kai priešo užnugariu eidavo inžinerinis padalinys, mūsų ugnis būdavo labai skysta. Todėl kiekvieną naktį įvairiuose taškuose prieš mūsų apkasus pasirodydavo patruliai ir kibdavo į spygliuotą vielą.

Priešpaskutinę dieną vos negavau apmaudaus galo. Balionus apšaudžiusio pabūklo nesprogėlis nukrito iš didelio aukščio ir detonavo ant traverso, į kurį nieko nenujausdamas buvau atsirėmęs. Smūgio banga nusviedė mane tiesiai į slėptuvės angą priešais, kur atsipeikėjau nepaprastai suglumęs.

17-osios rytą pastebėjome, kad bręsta puolimas. Priekiniuose anglų apkasuose, paprastai tuščiuose ir uždumblėjusiuose, girdėjosi daugybės aulinių maknojimas. Skaitlingų dalinių juokas ir šūksniai rodė, kad šitie žmonės turėjo būti gerai įmirkę ir iš vidaus. Tamsios figūros prisiartino prie mūsų spygliuotos vielos, bet buvo nugintos šūviais; viena dejuodama parkrito ir liko tįsoti. Prie tranšėjos žiočių sustačiau skyrius į ežį ir stengiausi šviečiamosiomis raketomis nušviesti priešlaukį, kurį staiga ėmė siaubti artilerijos ir minų ugnis.

Kadangi baltos raketos greit baigėsi, į orą paleidome tikrą spalvotą fejerverką. Penktą valandą atėjus evakuacijos laikui, dar greitai granatomis išsprogdinome blindažus, jei juose anksčiau nebuvome įtaisę iš dalies genealiai sukonstruotų pragaro mašinų, kuriomis pavertėme mūsų amunicijos likučius. Paskutinėmis valandomis jau nebedrįsau liesti nė vienos dėžės, nė vienų durų ir nė vieno kibiro, kad staiga neišlėkčiau į orą.

Nustatytu laiku patruliai, iš dalies įsivėlę į granatų kautynes, pasitraukė už Somos. Mums paskutiniams perėjus slėnį, pionierių komandos išsprogdino tiltus. Mūsų pozicijose vis dar siautėjo uraganinė ugnis. Pirmieji priešo patruliai prie Somos pasirodė tik po kelių valandų. Mes atsitraukėme iki vis dar statomos Zygfrydo linijos; batalionas apsistojo prie Sen Kanteno kanalo esančiame Leokūro kaime. Su tarnu apsigyvenau jaukiame namelyje, kurio skryniose ir spintose buvo likę nemažai atsargų. Ištikimojo Knigės niekaip negalėjau priversti bent jau nakčiai persikelti į šiltą gyvenamąjį kambarį; nepaisydamas įtikinėjimų, jis miegojo šaltoje virtuvėje. Taip pasireiškė Žemutinės Saksonijos gyventojams būdingas santūrumas.

Pirmą poilsio vakarą pakviečiau draugus karšto vyno, paruošto su visais visais namo savininko paliktais prieskoniais, nes, be padėkų ir pagyrimų, mūsų patrulis gavo ir dviejų savaičių atostogas.

FRENUA KAIME

Atostogų, kurių išėjau po keleto dienų, šįsyk niekas nepertraukė. Dienoraštyje randu trumpą, bet iškalbingą įrašą: „Atostogas praleidau labai gerai, po mirties nereikės sau priekaištauti.“ 1917-ųjų balandžio 9-ąją vėl grįžau į antrąjį pulką, apsistojusį Merinji kaime netoli Duė. Pasimatymo džiaugsmą sudrumstė aliarmas, kurį ypač apkartino užduotis nuvesti karinę gurguolę į Bomoną. Per smarkią liūtį, virstančia šlapdriba, jojau keliu šliaužiančios transporto kolonos priešakyje, kol pirmą nakties pasiekėme tikslą.

Suradęs bėdiną nakvynę žmonėms ir arkliams, išėjau paieškoti postovio sau, bet net mažiausi užkaboriai buvo užimti. Galiausiai intendantūros darbuotojui į galvą atėjo gera mintis pasiūlyti man savo lovą, nes jis turėjo budėti prie telefono. Dribau jon su auliniais ir pentinais, o jis papasakojo, kad anglai iš bavarų atsikariavo Vimi aukštumas ir nemažą plotą teritorijos. Nors mane priėmė svetingai,

mačiau, kad tylaus užnugario kaimelio metamorfozė į frontininkų susitikimo vietą jam nebuvo maloni.

Kitą rytą batalionas išžygiavo pabūklų griausmo link iki Frenua kaimo. Čia gavau įsakymą įrengti stebėjimo postą. Su keletu vyrų išsirinkau namelį vakariniame kaimo pakraštyje ir jo stoge liepiau padaryti į frontą nukreiptą stebyklą. Savo būstus perkėlėme į rūsį, kurį tvarkydami aptikome malonų mūsų itin vargano maitinimo priedą – bulvių maišą. Tad Knigė man kiekvieną vakarą patiekdavo bulvių su lupenomis. Be to, Gornikas, kurio užkarda saugojo jau evakuotą Vilervalio kaimą, atsiuntė man bičiulišką dovaną iš skubant paliktų maisto sandėlio atsargų – keletą butelių raudonvynio ir didelę skardinę kepeninės dešros. Deja, šių lobių gelbėjimo komanda, kurią iškart aprūpinau vaikų vežimėliais ir panašiomis transporto priemonėmis, grįžo nieko nepešusi, nes kaimo pakraštį buvo pasiekusios tankios anglų kovinės grandys. Gornikas vėliau man pasakojo, kad atradus raudonvynio sandėlį jau apšaudomame kaime prasidėjo nerūpestingos išgertuvės, kurių ilgai nepavyko nutraukti. Mes tokiais atvejais pintus butelius ir panašius indus tiesiog sudaužydavome pistoleto šūviais.

Balandžio 14-ąją gavau nurodymą kaime įrengti ryšių centrą. Tuo tikslu mano dispozicijon buvo atiduoti pėstieji pasiuntiniai, dviratininkai, telefonai, šviesos signalų stotis ir telegrafas, pašto balandžiai ir signalinių postų grandinė. Vakare suradau tinkamą rūsį su įrengta slėptuve, o tada paskutinį kartą nukakau į savo seną gyvenamąją vietą vakariniame pakraštyje. Tą dieną turėjau daug darbo ir grįžau pavargęs.

Naktį tariausi kelis kartus girdėjęs duslų trenksmą ir Knigės riksmą, bet buvau toks apsimiegojęs, kad tik sumurmėjau: „Tegu šaudo!“ ir apsiverčiau ant kito šono – nors patalpoje buvo tiek dulkių kaip kalkių malykloje. Kitą rytą mane pabudino pulkininko fon Openo sūnėno, mažojo Šulco šūksnis:

– Ei, ar nežinot, kad jūsų namas sugriautas?

Atsikėlęs ir apžiūrėjęs nuostolius, turėjau konstatuoti, kad ant stogo sprogo stambaus kalibro sviedinys ir sugriovė visas patalpas

aplink stebėjimo postą. Jeigu sviedinys būtų nors truputį stambesnis, mus būtų reikėję „sugramdyti šaukšteliu ir palaidoti katiliuke“, anot gražaus frontininkų posakio. Šulcas papasakojo, kad išvydęs sugriautą namą jo pasiuntinys pasakė:

– Vakar čia gyveno vienas leitenantas, įdomu, ar Tebė.

Knigę labai sukrėtė mano neįtikėtinai gilus miegas.

Priešpiet persikėlėme į naująjį rūsį. Pakeliui mūsų vos nepritrėškė griūnantis bažnyčios bokštas, kurį lyg niekur nieko susprogdino pionierių komanda, norėdama pasunkinti priešo artilerijos įsišaudymą. Gretimame kaime jie netgi pamiršo pranešti dviem iš bokšto langelio stebėjimą vykdžiusiems sargybiniams. Iš nuolaužų juos stebuklingai ištraukė nesužeistus. Tą patį priešpietį artimiausiose apylinkėse į orą išlėkė daugiau nei tuzinas bažnyčių bokštų.

Gana pakenčiamai įsitaisėme dideliame rūsyje, sutempę baldus iš visur, kur pakliuvo – ir iš rūmų, ir iš lūšnelių. Kas nepatikdavo, sukūrendavome.

Tomis dienomis virš mūsų vyko eilė įnirtingų oro kautynių, kurios beveik visada baigdavosi anglų pralaimėjimu, nes apylinkėse sukinėjosi Richthofeno* eskadrilė. Neretai penki ar šeši lėktuvai vienas po kito plodavosi į žemę arba užsiliepsnodavo pašauti. Kartą išvydome, kaip plačiu lanku iš orlaivio išskrido juodas taškas – lakūnas, ir atskirai trenkėsi žemėn. Beje, stebėti tai nebuvo nepavojinga; vieną vyrą iš ketvirtosios kuopos į kaklą mirtinai sužeidė iš dangaus atšvilpusi skeveldra.

Balandžio 18-ąją aplankiau antrosios kuopos pozicijas, kurios puslankiu juosė Arlė kaimą. Bojė papasakojo, kad jis iki šiol turi tik vieną sužeistąjį, nes pedantiškas anglų įsišaudymas kaskart leisdavo evakuoti žmones iš apšaudomų sektorių.

Palinkėjęs jam visa ko geriausio, kaimą palikau bėgte, mat nuolat krito sunkieji sviediniai. Trys šimtai metrų už Arlė sustojau ir sužiurau į aukštai kylančius sprogimų debesis, kurie priklausomai nuo to, ar pataikyta į mūrą, ar į sodo žemę, būdavo rausvi arba

* Manfred von Richthofen (1892–1918), pramintas Raudonuoju Baronu – legendinis vokiečių karo lakūnas.

juosvi, o galiausiai susimaišydavo su švelniais baltais šrapnelių kamuoliais. Tačiau kai kelios nedidelių sviedinių salvės nukrito ant siaurų ištryptų takelių, jungiančių Arlė su Frenua, nusprendžiau, jog įspūdžių pakaks, ir skubiai pasitraukiau, kad nepasidaryčiau „negyvokas“, anot tuo metu paplitusio antrosios kuopos termino.

Į tokius pasivaikščiojimus, kurie kartais nuvesdavo iki pat Henen-Lietaro miestelio, leisdavausi gana dažnai, nes nepaisant gausaus personalo, per keturiolika pirmųjų dienų negavau nė vieno pranešimo.

Nuo balandžio 20-osios Frenua ėmė apšaudyti laivo pabūklas, kurio sviediniai lėkdavo į mūsų pusę velniškai šnypšdami. Po kiekvieno sprogimo kaimas apsigaubdavo didžiuliu raudonai rusvu grybo formos pikrino rūgšties debesiu. Netgi nesprogėliai sukeldavo nedidelį žemės drebėjimą. Vieną vyrą iš šeštosios kuopos toks sviedinys užklupo dvaro kieme, nusviedė aukštai virš parko medžių ir sulaužė visus kaulus.

Vieną vakarą dviračiu važiavau nuo kalvos kaimo link ir pamačiau kylant pažįstamą raudonai rusvą debesį. Nulipau nuo dviračio ir, norėdamas ramiai sulaukti apšaudymo pabaigos, pasitraukiau į lauką. Praėjus maždaug trims sekundėms po kiekvieno pataikymo išgirsdavau galingą trenksmą, kurį sekdavo daugiabalsis švilpimas ir čirškimas, tarsi artėtų didelis paukščių pulkas. Tada aplinkui krisdavo šimtai skeveldrų ir pakeldavo išdžiūvusio arimo dulkes. Žaidimas kartojosi daugybę kartų, ir aš kiekvieną kartą laukiau palyginti lėto skeveldrų artėjimo su pusiau kankinančiu, pusiau kutenančiu smalsumu.

Po pietų kaimą apšaudydavo įvairiausių kalibrų sviediniais. Nepaisydamas pavojaus, negalėjau persiskirti su savo namo stoglangiu, nes pro jį mačiau jaudinantį vaizdą, kaip atskiri padaliniai ir pasiuntiniaijuda apšaudoma vietove greitai ir dažnai krisdami ant žemės, o jų kairėje ir dešinėje kyla žemės sūkuriai. Taip žvilgčiojant į lemties kortas, nesunku pamiršti savo saugumą.

Kaime, į kurį nuėjau pasibaigus vienam iš šių pabūklų bandymų, – nes tai, matyt, buvo ne kas kita kaip bandymas – užvertė vieną rūsį. Rūkstančioje patalpoje pavyko atkasti tik tris lavonus. Prie įėjimo ant

pilvo gulėjo negyvėlis sudraskyta uniforma; galva nutraukta, o kraujas nubėgęs į vandens klaną. Norėdamas patikrinti, ar turi vertingų daiktų, sanitaras jį apvertė, ir aš tarsi baisiame sapne pamačiau, kad iš rankos bigės styro vien nykštys.

Artilerija kasdien darėsi vis guvesnė, ir greitai išsklaidė bet kokias abejones dėl artėjančio puolimo. 27-ąją apie vidurnaktį gavau telefonogramą: „67 nuo 5 a. m.“, kuri mūsų skaičių šifru reiškė „nuo penktos valandos ryto sustiprinta kovinė parengtis“.

Atsiguliau, kad būčiau pasiruošęs laukiantiems sunkumams, tačiau kaip tik tada, kai pradėjau snausti, į namą pataikė sviedinys ir nuvertė rūsio laiptinės sieną, į patalpą prižerdamas mūro gabalų. Pašokome ir nuskubėjome į slėptuvę.

Šviečiant žvakei, suirzę ir išvargę tupėjome ant laiptų; atlėkė mano šviesos signalininkų, kurių stotį kartu su dviem vertingomis signalinėmis lempomis popiet sudaužė į šipulius, vadas ir pranešė:

– Tamsta leitenante, į vienuolikto namo rūsį pataikė tiesiogiai, po griuvėsiais yra nukentėjusių!

Kadangi tame name buvo du mano dviratininkai ir trys telefonistai, su keliais žmonėmis nuskubėjau į pagalbą.

Slėptuvėje radau jefreitorių bei vieną sužeistąjį ir gavau tokį raportą: kai pirmieji šūviai pataikė įtartinai arti, keturi iš penkių gyventojų nusprendė trauktis į slėptuvę. Vienas iš karto nušoko žemyn, vienas liko ramiai gulėti lovoje, o kiti ėmė autis aulinius. Kaip dažniausiai kare, atsargiausias ir abejingiausias liko sveiki, pirmasis visai nesužeistas, o antrasis – su skeveldra šlaunyje. Kitus tris sudraskė rūsio sieną pramušęs ir kampe priešais sprogęs sviedinys.

Išklausęs šį pasakojimą, dėl visa ko prisidegiau cigarą ir įžengiau į dūmų pilną erdvę, kurios viduryje beveik iki lubų kilo padrika šiaudų maišų, suskaldytų lovų ir baldų nuolaužų krūva. Į sienos sandūras įkišę keletą žvakigalių, ėmėmės liūdno darbo: čiupome iš griuvėsių kyšančias galūnes ir traukėme lavonus. Vienam buvo nukirsta galva, ir kaklas pūpsojo ant liemens kaip didelė kruvina kempinė. Iš kito rankos bigės kyšojo sutrupinti kaulai, o uniforma buvo persisunkusi

krauju iš didelės žaizdos krūtinėje. Trečiam iš perplėšto kūno dribo žarnos. Mums jį traukiant, perskelta lenta skleisdama šlykštų garsą įsirėmė į šiurpulingą žaizdą. Vienas ordonansas padarė pastabą, bet Knigė jį nutildė sakydamas:

– Užsičiaupk, ką čia beprišnekėsi!

Sudariau vertingų daiktų, kuriuos pas juos radome, sąrašą. Tai buvo klaikus užsiėmimas. Pro tirštą ūkaną raudonai blykčiojant žvakėms, vyrai nešė man pinigines ir sidabrinius daiktus tarsi atlikdami kokį slaptą tamsų ritualą. Ant žuvusiųjų veidų nusėdo smulkios geltonos plytų dulkės, paversdamos juos sustingusiomis vaško kaukėmis. Užmetėme ant jų antklodes ir, paguldę sužeistąjį į palapinsiaustę, išskubėjome iš rūsio. Prisiminę stojišką patarimą: „Sukąsk dantis, kary!“, per pašėlusią šrapnelių ugnį nunešėme jį į sanitarinį blindažą.

Grįžęs į savo buveinę, pirmiausia vyšninės pagalba grąžinau pusiausvyrą. Greitai vėl gavome smarkesnės ugnies ir spėriai susirinkome slėptuvėje, nes ką tik matytas artilerijos poveikio pavyzdys visiems dar stovėjo akyse.

5.14 val. ugnis per kelias sekundes neregėtai sustiprėjo. Taigi mūsų žvalgybos prognozė buvo tiksli. Slėptuvė svyravo ir drebėjo kaip laivas audringoje jūroje; aplinkui dundėjo skylantis mūras ir su trenksmu griuvo sviedinių kliudyti gretimi namai.

Septintą valandą priėmiau šviesinį pranešimą iš brigados, adresuotą antrajam batalionui: „Brigadai tuojau pat pranešti apie padėtį.“ Po valandos mirtinai išvargęs pasiuntinys grįžo su žinia: „Priešas užėmė Arlė, Arlė parką. Į kontrataką pasiunčiau aštuntąją kuopą, kol kas jokių žinių. Rocholis, kapitonas.“

Tai buvo vienintelė, tiesa, labai svarbi žinia, kuria savo didžiule ryšių sistema perdaviau per tris viešnagės Frenua savaites. Kaip tik dabar, kai ši veikla pasidarė nepaprastos svarbos, artilerija iš rikiuotės išvedė beveik visus įtaisus. Aš pats sėdėjau po ugnies gaubtu kaip į spąstus pakliuvusi pelė. Įrengti šį ryšių punktą buvo netikslinga; jis buvo pernelyg centralizuotas.

Šita netikėta informacija man paaiškino, kodėl jau kurį laiką į sienas tarškina iš gana arti paleistos šautuvų kulkos.

Kol išsiaiškinome didelius pulko nuostolius, apšaudymas atsinaujino su tokiu pat smarkumu. Knigė paskutinis stovėjo ant viršutinio slėptuvės laipto, kai perkūniškas griausmas pranešė, jog anglui pagaliau pavyko pataikyti į mūsų rūsį. Dorasis Knigė stambiu bordiūro luitu gavo į kuprą, tačiau daugiau sužalojimų nepatyrė. Viršuje viskas buvo sumalta į druzgus. Dienos šviesa iki mūsų prasiskverbė tiktai pro du prie slėptuvės angos prispaustus dviračius. Ganėtinai nedrąsiai susispaudėme ant žemiausios laiptų pakopos, o nuolatiniai duslūs smūgiai ir dardantys akmenys įtikinamai įrodinėjo, kad mūsų prieglobstis nesaugus.

Stebuklingu būdu dar veikė telefonas; divizijos ryšių tarnybos šefui pranešiau apie mūsų padėtį ir gavau įsakymą su personalu pasitraukti į netolimą sanitarinę slėptuvę.

Tad susidėjome būtiniausius daiktus ir ketinome palikti slėptuvę pro antrąjį, dar išlikusį išėjimą. Nors švaisčiausi įsakymais ir grasinimais, mūšiuose nelabai užsigrūdinę telefonistų kuopos žmonės taip ilgai dvejojo, nesiryždami iš saugios slėptuvės šokti į ugnį, kad ir šis antrasis išėjimas, sumaltas sunkiojo sviedinio, su trenksmu užgriuvo. Laimei, niekas nebuvo sužeistas, tik mūsų mažas šuniukas gailiai sukaukė ir nuo to momento niekas jo nebematė.

Nustūmėme rūsio išėjimą užtvėrusius dviračius šonan, keturiomis perropojome griuvėsių krūvą ir pro sienos plyšį išsigavome į lauką. Negaišdami laiko neįtikėtinų gyvenvietės permainų apžiūrai, nubėgome link jos pakraščio. Paskutiniam iš mūsų kirtus dvaro vartus, namas sulaukė malonės dūrio – galingo pataikymo.

Plote tarp kaimo pakraščio ir sanitarų slėptuvės viešpatavo aklina užtveriamoji ugnis. Lengvieji ir sunkieji sviediniai su smūginiais, degikliniais ir delstiniais sprogdikliais, nesprogėliai, šrapneliai ir tušti šrapnelių korpusai jungėsi į regą ir klausą gluminantį šėlsmą. Tarp viso šito iš abiejų pusių lenkdami velniavą kaime, pirmyn veržėsi paramos daliniai.

Frenua vieną varpinės aukštumo žemės stulpą keitė kitas, kiekviena sekundė, rodos, norėjo pranokti ankstesniąją. Tarsi burtų galia vienas namas po kito pranykdavo žemėje; sienos skilo, frontonai

griuvo, o plikos gegnės skriejo oru, šienaudamos gretimus stogus. Virš balkšvų dūmų kamuolių šoko skeveldrų debesys. Akys ir ausys tarsi užkerėtos sekė šį naikinimo verpetą.

Sanitarų slėptuvėje, kankinamai susigrūdę, praleidome dar dvi dienas; be mano žmonių, čia dar gyveno dviejų batalionų štabai, rotuojantys vienetai ir neišvengiami „išsprogdintieji". Gyvas judėjimas prie įėjimų, kur žmonių knibždėjo kaip bičių prie avilio lakų, žinoma, neliko nepastebėtas. Netrukus tiksliai nutaikyti sviediniai ėmė minutės tarpu kristi ant gretimo keliuko ir pareikalavo daug aukų, tad sanitarų kvietimui, atrodė, nebus galo. Per šitą nemalonų šaudymą aš praradau keturis dviračius, kuriuos paguldėme šalia slėptuvės įėjimo. Įgavę keistus pavidalus, jie išsilakstė į visas pasaulio šalis.

Prie įėjimo gulėjo aštuntosios kuopos vadas leitenantas Lemeras, kurį čia atnešė jo žmonės – sustingęs ir nebylus, suvyniotas į brezentą, dideliais raginiais akiniais vis dar pabalnota nosimi. Kulka jam pataikė į burną. Jo jaunesnysis brolis krito po kelių mėnesių, pašautas lygiai į tą pačią vietą.

Balandžio 30-ąją mano tarnybą perėmė mus pakeitusio 25-ojo pulko karininkas, o mes atsitraukėme į Flerą, pirmojo bataliono surinkimo punktą. Smarkiai apšaudytą kalkinę *Chezbontemps** palikę kairėje, šiltą popietę lauko keliu patenkinti slinkome į Bomoną. Akys vėl mėgavosi žemės grožiu, džiaugdamosi pabėgusios iš nepakeliamos slėptuvės ankštumos, o plaučiai svaigo nuo švelnaus pavasario oro. Už nugaros griaudžiant pabūklams, galėjome pasakyti:

Diena, kurią pasaulio viešpats Dievas
*Sukūrė smagesniems dalykams negu muštis.***

Flere paaiškėjo, kad man skirtą postovį yra užėmę keli užnugario feldfebeliai, kurie atsisakė užleisti vietą ta dingstimi, neva laiko

* Gerais laikais. (Pranc.)

** Eilutės iš vokiečių rašytojo Heinricho von Kleisto dramos *Mūšis prie Ferbelino* (*Die Schlacht bei Fehrbellin*, 1822).

kambarį baronui fon X., bet nesitikėjoišvargusio ir suirzusio fronto kario blogo ūpo.Liepiau palydovams nedelsiant išlaužti duris, ir po nedidelių kumštynių, stebint išsigandusiems namo gyventojams su naktiniais, tie ponai nudardėjo laiptais žemyn. Knigė buvo toks mandagus, kad įkandin nusviedė jų ilgus aulinius. Po šio antpuolio atsiguliau į prišildytą lovą, kurios pusę dar pasiūliau be postovio klaidžiojančiam savo draugui Kijui. Poilsis ant šio baldo, kurio mums ilgai stigo, paveikė taip teigiamai, kad kitą rytą prabudome „šviežutėliai kaip andai“.

Kadangi per praėjusias kautynes pirmasis batalionas nukentėjo nedaug, mums žygiuojant į Duė nuotaikos buvo gana smagios. Mūsų tikslas buvo Sereno kaimas, kur laukė kelių dienų poilsis. Pas draugiškus gyventojus radome gerą nakvynę, ir jau pirmąjį vakarą iš daugybės namų sklido linksmas bendražygių susitikimų triukšmas.

Šitie nuliejimaipo sėkmingai atlaikytų kautynių yra vieni gražiausių senų kovotojų atsiminimų. Net jei krisdavo dešimt iš dvylikos, paskutiniai du likusieji pirmąjį ramų vakarą būtinai susitikdavo prie taurės, pakeldavo nebylų tostą už žuvusius bendražygius ir šmaikštaudami aptardavo bendrus išgyvenimus. Šiuose vyruose gyvavo pradas, pabrėžiantis karo baisumą ir vis dėlto jį sudvasinantis – konkretus pavojaus pomėgis, riteriškas siekis nugalėti kovoje. Per ketverius metus ugnis išliedino vis grynesnę, vis drąsesnę kareiviją.

Kitą rytą pasirodė Knigė ir ėmė skaityti įsakymus, iš kurių apie vidurdienį supratau, kad turiu perimti vadovavimą ketvirtajai kuopai. Šioje kuopoje 1914-ųjų rudenį prie Reimso krito Žemutinės Saksonijos poetas Hermanas Lėnsas*, būdamas beveik penkiasdešimties savanoriu išėjęs į karą.

* Hermann Löns (1866–1914) – vokiečių žurnalistas ir rašytojas.

PRIEŠ INDUS

1917 metų gegužės 6-ąją mes vėl iššygiavome į gerai pažįstamą Brankūrą, ir kitą dieną per Monbreaną, Ramikūrą, Žonkūrą pasiekėme Zygfrydo liniją, paliktą vos prieš mėnesį.

Pirmasis vakaras buvo audringas, stipri liūtis sėmė žemę. Tačiau keletas gražių, šiltų dienų netruko mus sutaikyti su nauja gyvenamąja vieta. Visa esybe mėgavausi nuostabiu kraštovaizdžiu, nejaudinamas, beveik nepastebėdamas baltų šrapnelių kamuolių ir kylančių sviedinių kūgių. Sulig kiekvienu pavasariu prasidėdavo nauji karo metai; naujos didelės ofenzyvos ženklai prie jo priderėjo lygiai taip pat, kaip raktažolės ir šviežia žaluma.

Mūsų sektorius puslankiu ėjo prieš Sen Kanteno kanalą, už kurio buvo žymioji Zygfrydo linija. Liko neaišku, kodėl turime gultis į ankštus, primityvius kreidos griovius, kai už nugaros stūkso nepaprastai stiprūs įtvirtinimai.

Priekinė linija vingiavo per švelniomis ankstyvo pavasario spalvomis pasipuošusią pievą, kurią dengė neaukštų medžių guotų šešėliai. Galėjome laisvai judėti prieš apkasus ir už jų, nes pozicijas saugojo daug toli priekyje esančių užkardų. Šitos pozicijos priešininkui buvo kaip krislas akyje, ir kai kuriomis savaitėmis nepraeidavo nė viena naktis, kad jis klasta ar jėga kur nors nebandytų pašalinti mūsų nedidelių įgulų.

Tačiau pirmoji pamaina pozicijose praslinko maloniai ir ramiai; oras buvo toks puikus, kad šiltas naktis praleisdavome gulėdami žolėje. Gegužės 14-ąją pakeisti aštuntosios kuopos, iš dešinės aplenkėme degantį Sen Kanteną ir patraukėme į mūsų bazę Monbreaną, didelį kaimą, nedaug nukentėjusį nuo karo ir suteikusį tikrai jaukų postovį. 20-ąją kaip rezervinė kuopa užėmėm Zygfrydo liniją. Tai buvo tikra poilsiavietė; ištisas dienas sėdėjome šlaite įtaisytose pavėnėse arba maudėmės ir irstėmės kanale. Tuo laiku, išsitiesęs žolėje, su dideliu malonumu perskaičiau visą Ariostą*.

Tokių pavyzdinių pozicijų trūkumas – dažni vyresnybės vizitai, kurie būtent šaulių apkasuose gerokai apmažina jaukumą. Tiesa, mano kairysis flangas, besiribojantis su gerokai „apkandžiotu" Belenglizo kaimu, negalėjo skųstis ugnies trūkumu. Pačią pirmąją dieną vienam mano žmonių šrapnelio kulka pataikė į dešinę užpakalio pusę. Kai tai sužinojęs nuskubėjau į nelaimės vietą, jis jau pralinksmėjęs sėdėjo ant kairiojo sėdmens ir laukdamas sanitarų gėrė kavą bei valgė milžinišką sumuštinį su marmeladu.

Gegužės 25-ąją Rikevalio fermoje pakeitėme dvyliktąją kuopą. Šitoje fermoje, anksčiau dvaro sodyboje, visada būdavo dislokuota viena iš keturių fronto kuopų. Iš čia ji aptarnaudavo tris užnugaryje išmėtytus kulkosvaidžių lizdus, kiekviename išstatydama po skyrių. Šachmatiškai už pozicijų išdėlioti atsparos taškai buvo pirmieji mobiliosios gynybos bandymai.

Fermą nuo priekinės linijos skyrė daugiausia tūkstantis penki šimtai metrų, tačiau vešlaus parko apsupti pastatai buvo visiškai ne-

* Ludovico Ariosto (1474–1533) – italų renesanso poetas, epinės poemos apie Karolio Didžiojo kovas su saracėnais *Pašėlęs Rolandas* (*Orlando Furioso*) autorius.

nukentėję. Ir tirštai apgyvendinti, nes slėptuves dar reikėjo išsikasti. Žydinčios gudobelių alėjos parke ir žavios apylinkės leido nepaisant fronto artumo pajusti tuos giedrus kaimiško gyvenimo malonumus, kuriuos taip gerai išmano prancūzai. Mano miegamajame lizdą susisuko kregždžių pora, nuo pat ankstyvo ryto pradėdavusi triukšmingai maitinti savo nepasotinamus palikuonis.

Vakarais iš kampo pačiupdavau lazdą ir eidavau pasivaikščioti siaurais lauko keliukais, vinguriuojančiais po kalvotą vietovę. Apleistuose laukuose augo stiprų laukinį kvapą skleidžiančios gėlės. Kartkartėm palei kelią pasitaikydavo pavienis medis, po kuriuo taikos metu veikiausiai atsipūsti sustodavo kaimietis – linkstančios nuo baltų, rausvų arba tamsiai raudonų žiedų, magiškos pamėklės vienatvės platybėse. Karas šį kraštovaizdį nušvietė herojiška ir graudžia šviesa, nepanaikindamas jo žavesio; žydinti gausa svaigino ir švytėjo dar smarkiau nei paprastai.

Tokios gamtos apsuptyje eiti į mūšį kur kas lengviau negu negyvą, šaltą žiemą. Čia ir paprastą žmogelį persmelkia nuojauta, kad jo gyvenimą su aplinka sieja gilūs saitai ir mirtis nėra pabaiga.

Man ši idilė baigėsi gegužės 30-ąją, nes iš ligoninės išleistas leitenantas Fogelė vėl perėmė vadovavimą ketvirtajai kuopai. Nukakau į priekinę liniją pas savo seną antrąją.

Mūsų sektorių nuo romėnų kelio iki vadinamojo artilerijos apkaso užėmė du būriai; kuopos vadas kartu su trečiuoju būriu įsikūrė už nedidelio šlaito, maždaug už dviejų šimtų metrų į gilumą. Ten stovėjo ir mažulytė lentinė būdelė, kurioje įsitaisėme mudu su Kijumi, tikėdamiesi, kad anglų artileristai bus niekam tikę. Vienas būdelės šonas šliejosi prie nedidelio šaudymo kryptimi kylančio šlaito, kiti trys į priešą buvo atsukę flangus. Kiekvieną dieną, kai švilpdamas atlėkdavo rytinis pasveikinimas, tarp viršutinio ir apatinio gultų savininkų prasidėdavo maždaug toks pašnekesys:

– Ei, Ernstai!

– Ką?

– Man atrodo, jie šaudo!

– Na, dar truputį pagulėkim, čia turbūt paskutiniai.

Po ketvirčio valandos:

– Ei, Oskarai!

– Ką?

– Šiandien jie nepabaigs; man atrodo, per sieną ką tik pralėkė šrapnelio kulka. Gal vis dėlto kelkimės. Artilerijos stebėtojas šalimais jau seniai paspruk ęs!

Aulinius visada būdavome lengvapėdiškai nusiavę. Kai baigdavom rengtis, dažniausiai baigdavo ir anglai, ir mes galėdavome patenkinti sėstis prie juokingai mažo stalo, gerti kaitroje surūgusią kavą ir prisidegti rytinį cigarą. Popietėmis tyčiodamiesi iš anglų artilerijos prie durų pasitiesdavome palapinsiaustes ir degindavomės saulėje.

Ir apskritai mūsų būdelėje pramogų netrūko. Kai apimti saldaus tingulio, gulėdavome ant vielinio gultų tinklelio, žemės siena kursuodavo milžiniški sliekai; kilus pavojui, jie neįtikėtinu greičiu šaudavo į savo skyles. Kartais iš urvo apsišniukštinėti išlįsdavo rūškanas kurmis, labai pagyvindamas ilgas mūsų popietinio poilsio valandas.

Birželio 12-ąją su dvidešimčia vyrų turėjau užimti kuopos sektoriui priklausančią užkardą. Vėlyvą valandą palikome pozicijas ir ištryptu takeliu, kuris raitėsi po kalvotą vietovę, nužingsniavome švelnaus vakaro link. Sutemos jau buvo gan tirštos, ir dirvonuojančiuose laukuose pūdyminė aguona su šviesiai žaliomis žolėmis susiliejo į vieną sodrų toną. Gestančioje šviesoje vis labiau ryškėjo mano mėgstamiausia spalva – labai tamsi raudona, nuteikianti pašėlusiai ir sykiu melancholiškai.

Paskendę mintyse, ant pečių užsimetę šautuvus, be garso slinkome gėlėtu kilimu ir po dvidešimties minučių pasiekėme tikslą. Pašnibždomis perduoti slaptažodžiai ir sargyba, tyliai išsidalinti postai, ir pakeistasis būrys išnyko tamsoje.

Užkarda glaudėsi prie nedidelio skardžio, kuriame paskubomis buvo iškasta eilė nišų. Už nugaros naktis siaubė netvarkingai išsikerojusį miškelį; nuo skardžio jį skyrė šimto metrų pločio pieva. Priekyje ir dešiniajame flange stūksojo dvi kalvos, palei kurias ėjo

anglų linija. Ant vienos kalvos riogsojo griuvėsiai daug žadančiu pavadinimu „Dangun ėmimo ferma“. Tarp kalvų priešininko link vedė tarpeklis.

Ten, apeidamas savo postus, susidūriau su vicefeldfebeliu Hakmanu ir keletu žmonių iš septintosios kuopos: jie ketino eiti patruliuoti. Nors, tiesą sakant, neturėjau teisės palikti savo užkardos, prisidėjau prie jų kaip smalsuolis.

Pasitelkę mano išrastą judėjimo būdą, peržengėme dvi kelią blokavusias vielos užtvaras ir, nežinia kodėl neaptikę nė vieno posto, perlipome kalvos keterą girdėdami, kaip kairėje ir dešinėje anglai kasa apkasus. Vėliau supratau, kad priešininkai atitraukė sargybinius, kad šie nenukentėtų per netikėtą mūsų užkardos antpuolį, apie kurį netrukus papasakosiu.

Minėtas judėjimo būdas toks: vietovėje, kur kiekvieną akimirką galėjome susidurti su priešu, patruliuojantiems kariams liepdavau pakaitomis šliaužti į priekį. Taip vienu metu pavojuje, kad jį, likimui pasirinkus, nušaus tykantis šaulys, atsidurdavo tiktai vienas karys, tuo tarpu kiti, atsilikę, buvo pasiruošę sutelktai pulti. Čia nedariau išimties ir sau, nors šiaip jau teisingiau būtų buvę likti su patruliu; tačiau kare sveria ne vien taktiniai sumetimai.

Šliauždami aplenkėme keletą besidarbuojančių padalinių, kuriuos nuo mūsų, deja, skyrė plačios užtvaros. Trumpame pasitarime apsvarstę keistoką feldfebelio pasiūlymą – jis apsimeta perbėgėliu ir derasi tol, kol mes apeiname pirmąją priešo sargybą, – ir idėją atmetę, nusėlinome atgal į užkardą.

Tokios iškylos stimuliuoja; kraujas cirkuliuoja greičiau, užplūsta mintys. Nusprendžiau malonios nakties likutį prasvajoti ir, žolėje ant skardžio pasiklojęs milinę, įsitaisiau guolį. Tada kaip įmanoma slapčiau prisidegiau pypkę ir atsidaviau fantazijoms.

Bestatant gražiausią vaizduotės pilį, mane išblaškė keistas šnaresys miškelyje ir pievoje. Priešo akivaizdoje juslės visada pasiruošusios, ir nuostabu, kaip tokiomis akimirkomis išgirdusios net ir visai įprastus garsus jos išsyk žino: tuoj kažkas bus!

Iškart po to paknopstom atlėkė artimiausias sargybinis:

– Tamsta leitenante, ką tik septyniasdešimt anglų nuėjo link pamiškės!

Truputį nusistebėjau dėl pateikto tikslaus skaičiaus, tačiau dėl viso pikto su keturiais šalia buvusiais šauliais užsimaskavau skardžio viršuje, aukštoje žolėje, ir ėmiau stebėti, kaip vystosi įvykiai. Po kelių sekundžių pamačiau pievoje šmėkšintį karių būrį. Mano žmonėms ten nutaikius šautuvus, tyliai šūktelėjau:

– Kas ten?

Tai buvo puskarininkis Teilengerdesas, senas patikimas antrosios kovotojas, kuris rinko susijaudinusį savo skyrių.

Nedelsdami subėgo ir kiti skyriai. Liepiau stoti į kovinę grandį; jos flangai atsirėmė į skardį ir miškelį. Po minutės vyrai stovėjo su užmautais durtuvais. Krypties patikrinimas niekada nepakenkė; tokiomis situacijomis nėra nieko geriau už pedantiškumą. Kai norėjau pabarti vieną atokiau stovintį vyrą, gavau atsakymą:

– Aš sanitaras.

Jis išmanė savo statutą. Nusiraminęs įsakiau žengti pirmyn.

Mums einant per pievą, virš galvų praskriejo šrapnelio kulkų kruša. Priešininkas mus kišo po tankios ugnies gaubtu, taip stengdamasis atkirsti mūsų komunikacijas. Kad užimtume priešakyje esančios kalvos akląją zoną, nesąmoningai pasileidome bėgti ristele.

Staiga iš žolės prieš mane pakilo tamsus šešėlis. Ištraukiau granatą ir su šauksmu mečiau ją ton pusėn. Blykstelėjus sprogimui savo siaubui pamačiau puskarininkį Teilengerdesą, kuris nepastebėtas pabėgėjo į priekį ir užkliuvo už spygliuotos vielos. Laimei, jis liko nesužeistas. Tuo pat metu šalia mūsų pasigirdo stipresnis anglų granatų trenksmas, ir šrapnelių ugnis pasidarė nemaloniai tanki.

Grandis subyrėjo ir dingo smarkiai apšaudomo skardžio pusėje, tuo tarpu aš su Teilengerdesu ir trim ištikimiausiais vyrais likome vietoje. Staiga vienas jų kumštelėjo man:

– Anglai!

Mano akin pro vien tik žyrančių žiežirbų apšviečiamą pievą tarsi vizija pateko klūpančios dvigubos grandies vaizdas – kaip tik tą

sekundę, kai jie pakilo eiti pirmyn. Aiškiai mačiau figūrą karininko, kuris dešiniajame flange davė įsakymą judėti. Šitas staigus ir nelauktas susitikimas paralyžiavo ir draugus, ir priešus. Tada padarėme tai, kas mums liko – paspmkome, nustėrusiam priešininkui neiššovus nė šūvio.

Pašokome ir nubėgome link skardžio. Nors užkliuvau už aukštoje žolėje klastingai ištiestos vielos ir parkritau, vis dėlto laimingai pasiekiau tikslą ir vargais negalais surikiavau ten rastus susijaudinusius vyrus į glaudžiai susispaudusią kovinę grandį.

Mūsų padėtis buvo tokia: sėdėjome po ugnies gaubtu nelyginant po tankiai supintu krepšiu. Iš visa ko atrodė, kad mūsų antpuolis sutrikdė padalinio, kuris turėjo mus apsupti ir likviduoti, judėjimą. Gulėjome skardžio papėdėje ant truputį pravažinėto lauko keliuko. Negilių ratų provėžų vis dėlto iš bėdos užteko pasislėpti nuo šautuvų šūvių, nes atsidūręs pavojuje glaudiesi prie žemės nelyginant prie motinos. Šautuvus nukreipėme į miškelį, taigi anglų pozicijos buvo už mūsų. Ši aplinkybė man kėlė didesnį nerimą nei visa tai, kas darėsi miške, todėl įvykiams rutuliojantis kartkartėm pasiųsdavau žvalgą ant skardžio.

Staiga ugnis nutilo; reikėjo laukti puolimo. Vos tik ausis priprato prie netikėtos tylos, pomiškyje pasigirdo pasikartojantis traškėjimas ir šlamėjimas.

– Stot! Kas ten? Slaptažodis!

Riaumojom gal penkias minutes, išrėkėm ir seną pirmojo bataliono slaptažodį „Liutje Lage“* – kiekvienam hanoveriečiui pažįstamą frazę, reiškiančią degtinę ir alų; tačiau mums atsiliepė tik nesuprantamas šūkalojimas. Galiausiai nusprendžiau duoti komandą šaudyti, nors kai kurie mūsiškiai tvirtino girdėję vokiškus žodžius. Kulkos iš dvidešimties šautuvų šlavė miškelį, terškėjo spynos, ir greitai tankmėje išgirdome sužeistųjų dejones. Mane persekiojo bjaurus netikrumas – neatmestina, kad šaudėme į atskubėjusį pastiprinimą.

* *Lüttje Lage* – tarmiškas Hanoveryje populiaraus alaus ir degtinės gėrimo pavadinimas.

Nusiraminau tik tada, kai priešais šen bei ten blykstelėjo geltonos liepsnelės, kurios, beje, greitai užgeso. Vienam vyrui peršovė petį; juo pasirūpino sanitaras.

– Stop!

Komanda pamažu perėjo gretomis ir ugnis nurimo. Veiksmas apramdė įtampą.

Vėl riksmai – slaptažodį! Slaptažodį! Sukrapščiau visas savo anglų kalbos žinias ir riktelėjau anon pusėn kelis įtikinėjančius raginimus:

– *Come here, you are prisoners, hands up!**

Atsakymas buvo daugiabalsis šūkalojimas; mūsiškiai tvirtino, kad tai skamba kaip: „Kerštas, kerštas!" Vienas šaulys išėjo iš miško ir patraukė link mūsų. Kažkuris padarė klaidą pareikalaudamas slaptažodžio; jis neryžtingai sustojo ir apsisuko. Matyt, žvalgas.

– Nušaut jį!

Tuzinas šūvių; figūra susmuko ir šlumštelėjo į aukštą žolę.

Susidūrimas suteikė mums pasitenkinimo. Nuo pamiškės vėl atsklido keista balsų maišalynė. Atrodė, kad puolantieji drąsina vienas kitą pulti paslaptingus gynėjus.

Nepaprastai įsitempę stebeilijomės į tamsią pamiškę. Pradėjo švisti, virš pievos pakilo lengva migla.

Tada išvydome vaizdą, kurio šiame toliašaudžių ginklų kare beveik nebepamatysi. Nuo pomiškio tamsos atsiskyrė šešėlių eilė ir išėjo į atvirą pievą. Penki, dešimt, penkiolika, visa grandinė. Virpančios rankos nuleido saugiklius. Jie buvo už penkiasdešimties metrų, už trisdešimties, už penkiolikos... Uugnis! Šautuvai poškėjo keletą minučių. Čirškiantiems švino branduoliams atsitrenkiant į ginklus ir šalmus, žiro žiežirbos.

Staiga šūksnis:

– Dėmesio, kairėj!

Užpuolikų būrys lėkė į mus tiesiai iš devintos valandos, pats pirmasis – balta kuoka mojuojantis milžinas su atkištu revolveriu.

* „Ateikite čia, jūs belaisviai, rankas aukštyn!" (Angl.)

– Kairinis skyrius – kairėn!

Kariai persigrupavo ir atėjūnus pasitiko stovėdami. Keletas priešininkų, tarp jų ir vadas, po greitomis iššautų šūvių susmuko, kiti išnyko taip pat spėriai kaip ir atsirado.

Dabar atėjo mūsų eilė. Užsimovę durtuvus ir įnirtingai surikę „Valio!“ šturmavome miškelį. Į tankius brūzgynus nuskriejo granatos, ir akimirksniu vėl tapome vieninteliais mūsų užkardos šeimininkais, tiesa, nesučiupę vikraus priešininko.

Susirinkome gretimame javų lauke ir spoksojome vienas kitam į blyškius, bemiegės nakties išsekintus veidus. Tekėjo švytinti saulė. Į orą pakilo vyturys ir erzino mus savo trelėmis. Viskas buvo netikra kaip po karštligiškos kortavimo nakties.

Dalindamiesi gertuvėmis ir degdamiesi cigaretes, išgirdome, kaip priešininkai tolo tarpekliu su keliais garsiai dejuojančiais sužeistaisiais. Vieną akimirksnį netgi matėme eiseną, tačiau, deja, per trumpai, kad juos galutinai nuplotume.

Nusprendžiau apeiti kautynių vietą. Iš pievos sklido keisti šauksmai ir aimanos. Balsai priminė varlių kurkimą, pasigirstantį pievoje po audros. Aukštoje žolėje radome daug mirusiųjų ir tris sužeistuosius, kurie, pasirėmę ant rankų, maldavo pasigailėti. Jie atrodė įsitikinę, kad juos tuojau pat nužudysime.

Į mano klausimą: *„Quel nation?“* vienas atsakė: *„Pauvre Radschput!“**

Vadinasi, su mumis kovėsi indai, perplaukę jūras marias, kad šiame Dievo apleistame žemės lopinėlyje prasiskeltų galvas į Hanoverio šaulius.

Smulkutės figūros buvo bjauriai sumaitotos. Tokiais trumpais atstumais pėstininko šaudmuo įgyja sprogstamąjį poveikį. Į kai kuriuos gulinčius pataikė antrą kartą, tad šūvis perėjo visą kūną. Nė vienas nebuvo peršautas mažiau kaip du kartus. Paėmėme juos ir nunešėme prie mūsų apkasų. Kadangi jie rėkė lyg sodinami ant kuolo, mano žmonės užčiaupė jiems burnas ir pagrasino kumščiu, o tai dar

* „Kokia tautybė?“ – „Vargšas radžputas!“ (Pranc.) Radžputas – Indijos valdančiosios kastos atstovas.

padidino jų baimę. Vienas mirė pakeliui, bet jį vis tiek paėmėm, nes už kiekvieną belaisvį, gyvą ar mirusį, buvo mokamas atlygis. Kiti du bandė įgyti mūsų palankumą nuolatos šaukdami „*Anglais pas bon!*“* Taip ir nesupratau, kodėl jie kalbėjo prancūziškai. Eisena, kurioje belaisvių skundai pynėsi su mūsų džiūgavimais, turėjo kažką archajiška. Tai buvo jau ne karas, tai buvo archetipinis reginys.

Apkasuose mus triumfališkai sutiko kuopa, girdėjusi mūšio triukšmą ir gerokai paragavusi užtveriamosios ugnies, o mūsų laimikiu negalėta atsistebėti. Čia man pavyko šiek tiek nuraminti belaisvius, kuriems apie mus, regis, buvo papasakoję didžiulių baisybių. Jie pradėjo atitirpti ir pasakė savo vardus: vienas jų buvo Amaras Singas. Jie priklausė geram daliniui – pirmajam Harianos ulonų pulkui. Tada su Kijumi, kuris padarė pustuzinį nuotraukų, grįžau į mūsų trobelę ir jis iškepė šventinę kiaušinienę.

Mūsų nedidelis susirėmimas buvo paminėtas divizijos tarnybos įsakyme. Su dvidešimčia žmonių pergalingai pasipriešinome daug skaitlingesnei grupei, užėjusiai mums už nugaros, nors turėjome nurodymus trauktis, jei kiekybinė persvara priešininko pusėje. Tačiau pozicinio karo nykumoje aš pernelyg godžiai laukiau tokios progos.

Beje, išaiškėjo, kad, be mūsų sužeistojo, netekome dar vieno žmogaus – jis mįslingai pradingo. Tai buvo kareivis, kuris jau beveik nebetiko tarnybai, nes ankstesnis sužeidimas jį padarė liguistai bailų. Pasigedome jo tik kitą dieną; aš spėjau, kad apimtas panikos jis nubėgo į vieną iš javų laukų ir ten buvo patiestas taiklaus šūvio.

Kitą vakarą gavau įsakymą vėl užimti užkardą. Kadangi priešininkas per tą laiką jau tikriausiai apsikasė, miškelį apsupau dviejų padalinių replėmis; vienam vadovavo Kijus, kitam aš. Čia pirmą kartą panaudojau ypatingą prisiartinimo prie pavojingos vietos būdą, kurio esmė – einant vyras už vyro supti ją plačiu lanku. Jeigu pasirodo, kad vieta užimta, paprastas pasisukimas kairėn ar dešinėn

* „Anglas negeras!“ (Pranc.)

sukuria ugnies frontą iš flango. Po karo šią rikiuotę „Šaulių voros“ pavadinimu įtraukiau į pėstininkų kovos statutą.

Abu padaliniai susitiko prie skardžio be incidentų – jei neskaitysime to, kad Kijus, užtaisydamas pistoletą, vos manęs nepašovė. Priešo nebuvo matyti, tik iš tarpeklio, kurį apžiūrėjau su feldfebeliu Hakmanu, mus pašaukė vienas sargybinis – iššovė šviečiamąją raketą ir apšaudė. Šitą akiplėšišką jaunuolį numatėme aplankyti per kitą išvyką.

Toje vietoje, kur praėjusią naktį atmušėme puolimą iš flango, gulėjo trys lavonai: du indai ir baltasis karininkas su dviem auksinėmis žvaigždutėmis antpečiuose, taigi vyresnysis leitenantas. Kulka pataikė jam į akį. Išlėkdama ji pragręžė smilkinį ir sutrupino šalmo kraštą; šalmą pasiėmiau kaip trofėjų. Dešinėje jis dar laikė savo krauju aptaškytą kuoką, kairėje – sunkų šešiašūvį koltą, kurio būgne tebuvo du šoviniai. Taigi jis buvo rimtai ant mūsų užsėdęs.

Vėlesnėmis dienomis pomiškyje išryškėjo nemažai lavonų – smarkių užpuoliko nuostolių ženklas, kuris vietovę padarė dar niūresnę. Kartą, besibraunantį pro tankmę, mane nemaloniai nustebino tylus šnypščiantis ir burbuliuojantis garsas. Priėjau arčiau ir pamačiau du lavonus, kuriuos kaitra, rodės, prikėlė pamėkliškam gyvenimui. Naktis buvo tvanki ir tyli; aš ilgai tarsi pakerėtas stovėjau prieš šitą kraupų vaizdą.

Birželio 18-ąją užkardą vėl užpuolė; šį kartą reikalai pasisuko negera linkme. Prasidėjo panika; įgula išsilakstė ir jos nebebuvo galima surinkti. Per sumaištį puskarininkis Erdeltas nubėgo prie skardžio, nusirideno žemyn ir atsipeikėjo tykančio indų būrelio vidury. Jis ėmė svaidytis granatomis, tačiau tuojau pat už pakarpos buvo pastvertas indų karininko, kuris vieliniu botagu šniojo jam per veidą. Tada nuėmė laikrodį. Stumdomas ir kumščiuojamas jis ėmė žygiuoti; tačiau, kai apšaudyti žemuoju šaudymu indai sugulė ant žemės, jam pavyko pasprukti. Ilgokai paklaidžiojęs priešo užnugaryje jis grįžo į mūsų liniją su ryškiu rumbu veide.

Birželio 19-osios vakarą išėjau iš šios vis labiau slegiančios vietos į reidą su mažuoju Šulcu, dešimčia vyrų ir lengvuoju kulkosvaidžiu –

aplankyti sargybinio, kuris neseniai tarpeklyje taip energingai atkreipė į save dėmesį. Šulcas su savo žmonėmis nuėjo dešiniau, aš – kairiau tarpeklio, susitarę, kad padėsime vienas kitam, jeigu kuris būtų apšaudytas. Per žolę ir prožirnių brūzgynus judėjome šliaužte, periodiškai įsiklausydami.

Staiga suterškė atitraukiama ir vėl užstumiama šautuvo spyna. Gulėjome ant žemės kaip priklijuoti. Kiekvienas senas reidininkas žino, kad per kelias sekančias sekundes užplūsta tuntas nemalonių jausmų. Tuo tarpu praradai veiksmų laisvę, turi palaukti ir pažiūrėti, ko imsis priešininkas.

Slegiančią tylą pertraukė šūvis. Gulėjau už prožirnių kero; vyras dešinėje mėtė granatas tarpeklin. Tada virš mūsų pažiro kulkų serijos. Šlykštus, kurtinantis šūvių trenksmas rodė, kad šauliai gulėjo vos per kelis žingsnius nuo mūsų. Supratau, kad pakliuvome į bjaurius spąstus ir daviau komandą trauktis. Pašokome ir beprotiškai skubėdami nulėkėme atgal; tuo tarpu anglai atidengė ugnį iš šautuvų ir kairėje. Šiame tratėjime praradau bet kokią viltį grįžti sveikas. Sąmonė nuolatos laukė taiklaus šūvio. Čia medžiojo mirtis.

Iš kairės su šaižiu „Valio!“ mus atakavo anglų padalinys. Mažasis Šulcas man vėliau prisipažino, kad jam vaidenosi, jog, mosuodamas peiliu, jį vejasi prakaulus indas ir tuojau pačiups už pakarpos.

Staiga nugriuvau; užkliuvęs už manęs, nugriuvo ir puskarininkis Teilengerdesas. Pamečiau šalmą, pistoletą ir granatas. Tolyn, tik tolyn! Pagaliau pasiekėme priedangą teikiantį skardį ir pasileidome žemyn. Tuo pat metu su savo žmonėmis parsirado ir Šulcas. Gaudydamas orą jis pranešė, kad bent granatomis paauklėjo įžūlų sargybinį. Tuoj pat atnešė vyrą, kuriam buvo peršautos abi kojos. Visi kiti nebuvo sužeisti. Didžiausia nelaimė ta, kad kulkosvaidį nešęs naujokas užvirto ant sužeistojo ir paliko ginklą likimo valiai.

Kol gyvai dalijomės įspūdžiais ir planavome antrą ekspediciją, pliūptelėjo artilerijos ugnis, labai panaši į 12-osios naktį – be kita ko, ir dėl iškart įsivyravusios baisios maišaties. Atsitokėjau prie skardžio beginklis, likęs vienas su sužeistuoju, kuris, ištiesęs abi rankas, šliaužė prie manęs ir maldavo:

– Tamsta leitenante, nepalikite manęs vieno!

Nors ir labai apgailestaudamas, turėjau palikti jį gulintį ir išstatyti sargybą. Jį išgabeno dar neprašvitus.

Susirinkome sargybos apkasuose pamiškėje ir, be ypatingų nutikimų sulaukę aušros, labai pradžiugome.

Kitą vakarą pasitikome toje pačioje vietoje; ketinome parsigabenti kulkosvaidį, tačiau sėlinant virtinė įtartinų garsų parodė, jog mūsų ten vėl tyko stiprus kovinis vienetas.

Todėl gavome įsakymą prarastą ginklą atgauti jėga. Kitą naktį, dvyliktą valandą, po trijų minučių rengimo ugnimi turėjome pulti priešo sargybą ir surasti kulkosvaidį. Taip ir nujaučiau, kad jo praradimas pridarys mums nemalonumų, tačiau nutaisiau nerūpestingą miną ir popiet pats įšaudžiau keletą baterijų.

Vienuoliktą valandą su nelaimės draugu Šulcu vėl atsidūriau tame šiurpiame žemės lopinėlyje, kuriame mums jau teko išgyventi ne vieną audringą valandą. Tvankiame ore puvimo tvaikas darėsi visai nepakeliamas. Apibarstėme žuvusius chlorkalkėmis, kurias atsinešėme maišuose. Tamsoje baltos dėmės švietė nelyginant įkapės.

Operacija prasidėjo tuo, kad nuosavų kulkosvaidžių kulkos lakstė mums palei kojas ir tėškėsi į skardį. Dėl to aš ir juos nutaikęs mažasis Šulcas smarkiai susikivirčijome. Tačiau kai Šulcas rado mane už krūmo šnekantis su buteliu burgundiškojo, kurį buvau paėmęs pasistiprinti prieš pavojingą avantiūrą, mes vėl susitaikėme.

Sutartu laiku atšvilpė pirmasis sviedinys. Jis sprogo penkiasdešimt metrų už mūsų. Nespėjus net nustebti dėl tokio keisto šaudymo, antrasis plojosi į skardį visai šalia ir apibėrė mus žemės grumstų lietumi. Čia negalėjau net nusikeikti, nes ugnį nutaikiau juk pats.

Po šios neitin drąsinančios įžangos pajudėjome į priekį, labiau dėl garbės, nei tikėdamiesi sėkmės. Mums nusišypsojo laimė, kad sargybiniai, regis, apleido postus, nes kitaip turbūt būtume nesvetingai priimti. Deja, kulkosvaidžio neradome; tiesa, neilgai ir ieškojome. Greičiausiai jis jau seniai buvo anglų rankose.

Grįždami atgal Šulcas ir aš dar kartą išsamiai išsakėme vienas kitam savo nuomonę – aš apie kulkosvaidžių nutaikymą, jis – apie

pabūklų įšaudymą. Buvau taip tiksliai įšaudęs, kad nieko negalėjau suprasti. Tik vėliau sužinojau, kad naktį visi pabūklai šaudo arčiau ir kad nurodydamas nuotolį, turėjau pridėti šimtą metrų. Tada apsvarstėme svarbiausią operacijos dėmenį: raportą. Jį sukūrėme tokį, kad patenkinti likome abu.

Sekančią dieną mus pakeitė kitos divizijos daliniai, tad pasistumdymai baigėsi. Laikinai grįžome į Monbreaną, o iš ten nužygiavome į Kambrė, kur praleidome beveik visą liepos mėnesį.

Jau kitą naktį po mūsų pasitraukimo užkarda buvo galutinai prarasta.

LANGEMARKAS

Kambrė – tai mieguistas Artua miestelis, kurio vardas susijęs su ne vienu istoriniu įvykiu. Siauros senovinės gatvelės vinguriuoja apie didžiulę rotušę, apdūlėjusius miesto vartus ir daugelį bažnyčių, kuriose pamokslavo didysis Fenelonas*. Sunkūs bokštai kyla virš smailių frontonų maišalynės. Plačios alėjos veda į išpuoselėtą miesto sodą, kurį puošia paminklas lakūnui Blerio**.

Kambrė gyventojai – ramūs, draugiški žmonės, jaukiai įsikūrę dideliuose, paprastos išvaizdos, bet turtingai įrengtuose namuose. Čia gyvenimo saulėlydį leidžia daug pasiturinčių pensininkų. Miestelio pravardė pagrįstai yra *La ville des millionaires****, nes prieš pat karą čia gyveno daugiau nei keturiasdešimt milijonierių.

* François Fénelon (1651–1715) – Katalikų Bažnyčios arkivyskupas, teologas ir poetas.

** Louis Blériot (1872–1936) – prancūzų lakūnas, išradėjas ir inžinierius.

*** Milijonierių miestas. (Pranc.)

Didysis karas šią miegančią gražuolę pažadino iš snaudulio ir pavertė ją milžiniškų kovų centru. Greitas naujasis gyvenimas nužvangėjo duobėtu grindiniu ir pabarškino į mažus langelius, už kurių tūnojo baimingi veidai. Nepažįstami vyrukai išmaukė visą su meile pripildytų rūsių turinį, tįsojo didžiulėse raudonmedžio lovose ir nuolat keisdamiesi trukdė jaukią ramybę rentininkų, kurie dabar, pasikeitus aplinkai, būriavosi pakampėse ir tarpduriuose, atsargiais balsais dalindamiesi siaubingomis istorijomis ir patikimiausiomis žiniomis apie greitą galutinę tėvynainių pergalę.

Kareiviai įsikūrė kareivinėse, karininkus apgyvendino *rue des Liniers*[*]. Mūsų viešnagės metu ji ėmė priminti studentų kvartalo gatvę; vieši pokalbiai pro atvirus langus, naktinės dainos ir mažos avantiūros – štai kuo mes užsiėmėme.

Kas rytą žygiuodavome į didelę aikštę prie vėliau išgarsėjusio Fonteno kaimo rikiuotės pratybų. Gavau labai tinkančią tarnybą: pulkininkas fon Openas patikėjo man sudaryti ir apmokyti smogiamąją grupę. Į ją netrūko savanorių, bet aš teikiau pirmenybę žvalgybinių patrulių ir reidų bendražygiams. Kadangi tai buvo naujas darinys, pats parengiau jo statutą.

Mano postovis buvo jaukus; šeimininkai, sutuoktiniai juvelyrai Planko-Burlonai, per pietus dažnai į viršų atsiųsdavo kokį nors skanėstą. Vakarais sėdėdavom prie puodelio arbatos, žaisdavom nardais ir plepėdavom. Ypač dažnai, žinoma, svarstydavome sunkų klausimą, kodėl žmonės kariauja.

Tais vakarais gerasis ponas Planko pasakodavo apie taikos meto išdaigas dykinėjančių ir šmaikščių Kambrė piliečių, kurie, pripildydavę gatves, vynines ir turgus skambaus juoko, man gyvai priminė žavųjį Dėdę Benjaminą[**].

Štai, pavyzdžiui, tūlas šelmis pasiuntė visiems apylinkės kupriams kvietimą svarbiu reikalu atvykti pas vieną notarą. Numatytą valandą pro priešais stovinčio namo langus su keletu draugų jis mė-

* Linerio gatvė. (Pranc.)

** *Mano dėdė Benjaminas* (*Mon oncle Benjamin*, 1842) – prancūzų rašytojo Claude'o Tillierio (1801–1844) šelmių romanas.

gavosi reginiu, kaip septyniolika įtūžusių ir erzeliuojančių gnomų veržiasi pas vargšą notarą.

Puiki buvo ir istorija apie seną paną, kuri gyveno priešais ir išsiskyrė keistai į šoną išriestu gulbės kaklu. Prieš dvidešimt metų ji buvo žinoma kaip mergina, labai norėjusi ištekėti. Šeši jauni vyrukai susitarė ir visi lengvai gavo leidimą paprašyti tėvų jos rankos. Kitą sekmadienį atvažiavo didžiulė karieta, kurioje sėdėjo šeši pretendentai, kiekvienas su gėlių puokšte rankose. Siaubo apimta, gražuolė užrakino namus ir pasislėpė, o jaunikiai kaimynų džiaugsmui gatvėje sukėlė didelį triukšmą.

Arba tokia istorijėlė: į turgų ateina prastai pagarsėjęs jaunas kambrietis ir, rodydamas į minkštą, apvalų ir viliojančiai žaliais svogūno laiškais pabarstytą sūrį, klausia ūkininkės:

– Kiek kainuoja šitas sūris?

– Dvidešimt su, ponuli!

Jis duoda dvidešimt su.

– Tai dabar sūris priklauso man?

– Žinoma, ponuli!

– Ir aš galiu su šituo sūriu daryti, ką noriu?

– Tai žinoma!

Plekšt! Jis meta sūrį jai į veidą ir pasišalina.

Birželio 25-ąją atsisveikinome su mielu miesteliu ir išvažiavome į šiaurę, į Flandriją. Laikraščiuose perskaitėme, kad ten jau kelias savaites siautė artilerijos mūšis, kuris pranoko netgi Somos kautynes – jei ne absoliučiu tankumu kaip prie Gijemono ir Komblė, tai aprėptimi.

Stadene, tolumoje griaudžiant pabūklams, išlipome ir neįprastu kraštovaizdžiu nužygiavome Ondanko stovyklos link. Abiejose tiesaus kaip ištemptas siūlas karinio kelio pusėse žaliavo derlingi pakeltų lysvių laukai ir gyvatvorių apsuptos sultingos pievos. Plačiai išsibarstę laukuose stovėjo švarūs valstiečių ūkiai su žemais šiaudų arba čerpių stogais; sodybų sienos nukabinėtos džiovinamais tabako lapų pluošteliais. Keliu einantys valstiečiai buvo flamandų giminės ir kalbėjo rupia, gimtąją primenančia kalba. Popietę praleidome

vienkiemių soduose, pasislėpę nuo priešo lėktuvų. Kartkartėmis su toli sklindančiu gurguliavimu virš mūsų galvų praskriedavo laivų pabūklų sviediniai ir sprogdavo netoliese. Vienas pataikė į nedidelį upelį, kurių čia buvo gausu, ir užmušė keletą ten besimaudžiusių 91-ojo pulko karių.

Vakare su avangardu turėjau išžygiuoti į rezervinio bataliono pozicijas, kad paruoščiau pamainos pasikeitimą. Keliaudami bataliono link kirtome Autulsterio mišką bei Kokuito kaimą ir kelis kartus buvome „išmušti iš ritmo“ sunkiųjų sviedinių. Tamsoje išgirdau su mūsų papročiais dar nesusipažinusio naujoko balsą:

– Leitenantas niekada nesigula.

– Jis žino, – pamokė kažkas iš smogiamosios grupės, – kai atlėks iš tikro, jis gulsis pirmasis.

Priedangą užimdavome tik tuomet, kai būtina, bet staigiai. Žinoma, būtinumo laipsnį nustatyti gali tik patyręs karys, kuris jau jaučia galutinį sviedinio trajektorijos tašką, tuo tarpu naujokas fiksuoja tik artėjimą pranešantį lengvą plevenimą. Kad geriau girdėčiau, pavojingame rajone šalmą pakeičiau lauko kepure.

Mūsų vedliai, kurie neatrodė gerai žinantys maršrutą, sukinėjosi po nesibaigiančius krautinius apkasus. Vadinamosios eigos dėl gruntinio vandens ne įkasamos, o įrengiamos virš žemės paviršiaus kraunant smėlio maišus ir žabų ryšulius. Tada praėjome probaisiai sutaršytą mišką, iš kurio, pasak vedlių, prieš kelias dienas su tokiu menkniekiu kaip tūkstančiu dvidešimt keturių centimetrų kalibro sviedinių išvijo pulko štabą. „Čia jie labai dosnūs“, – pamaniau.

Skersai išilgai paklaidžioję po tankų pomiškį, pasimetę ir palikti vedlių, atsidūrėme meldais apaugusiame žemės lopinėlyje. Jį supo pelkėtos balos, kurių juoduose veidrodžiuose atsispindėjo mėnulio šviesa. Sviediniai smigo į minkštą žemę ir aukštyn išmestas purvas plekšėdamas teškėjo žemyn. Galų gale grįžo nelaimingas vedlys, į kurį nukrypo mūsų pyktis, ir pranešė, jog rado kelią. Tačiau jis vėl nusuko ne ten – prie sanitarinio blindažo, virš kurio pastoviais trumpais tarpais pūkštelėdavo du šrapneliai ir nuo kul-

kų ir tuščių korpusų imdavo spragsėti šakos. Budintis gydytojas davė nuovokų vyrą, palydėjusį mus iki „Pelių pilies“ – rezervo vado būstinės.

Aš tuoj pat patraukiau toliau, į 225-ojo pulko kuopą, kurią turėjo pakeisti mūsų antroji, ir po ilgų paieškų išrausų lauke radau kelis sugriuvusius namus, iš vidaus nepastebimai sutvirtintus gelžbetoniu. Vieną namą vakar suknežino didelis pataikymas; tarsi pelėkautuose atsidūrusius karius sutraiškė nukritusi lubų plokštė.

Likusiai nakčiai įsigrūdau į perpildytą betoninį bunkerį pas kuopos vadą, dorą frontininką, kuris su tarnu leido laiką prie degtinės butelio ir didelės sūdytos mėsos skardinės. Kartais jis nustodavo valgęs ir purtydamas galvą įsiklausydavo į nuolat stiprėjančią artilerijos ugnį; tada apgailėdavo gerus laikus Rusijoje ir keikdavosi, kad pulkas labai susilpnintas. Galiausiai sumerkiau akis.

Miegas buvo sunkus ir slogus; išmirusioje vietovėje apie namą aklinoje tamsoje krintantys ardomieji sviediniai kėlė neapsakomą vienatvės ir apleistumo jausmą. Nesąmoningai prisispaudžiau prie vyro, miegojusio gulte šalia manęs. Kartą prabudau nuo stipraus smūgio. Apšvietėme sienas, kad pažiūrėtume, ar jos nepramuštos. Paaiškėjo, kad nedidelis sviedinys pataikė į išorinę sieną.

Kitą popietę praleidau „Pelių pilyje“ su bataliono vadu. Vienas po kito šalia vadavietės krito penkiolikos centimetrų sviediniai, o rotmistras su savo adjutantu ir ordonansu pliekė nesibaigiančią skato partiją ir ratu leido naminės pilną selterio butelį. Retsykiais jis padėdavo kortas, kad išklausytų pasiuntinį arba susirūpinusia mina pradėdavo pokalbį apie tai, ar mūsų betoniniai bunkeriai gali apsaugoti nuo bombų. Nors jis karštai prieštaravo, įtikinome, kad pataikymo iš viršaus neatlaikytume.

Vakare ugnis ėmė siausti su beprotišku įtūžiu. Priekyje nenutrūkstama grandine kilo margos šviečiamosios raketos. Dulkėti kurjeriai atnešė žinią, kad priešas puola. Po savaites trukusio būgnijimo prasidėjo pėstininkų kautynės. Taigi atvykome pačiu laiku.

Grįžęs į kuopos vado būstinę laukiau, kol ateis antroji kuopa, pasirodžiusi ketvirtą ryto per smarkų ugnies antpuolį. Perėmiau savo būrį ir nuvedžiau į jo vietą – milžiniško ir siaubingai nuniokoto išrausų lauko viduryje buvusį betoninį statinį, kurį dengė namo griuvėsiai.

Šeštą ryto tirštas flandriškas rūkas prasisklaidė ir leido mesti žvilgsnį į mūsų kraupias apylinkes. Iškart po to pasirodė pažeme skriejančių priešo lėktuvų spiečius ir, duodamas signalus sirenomis, iššniukštinėjo sudarkytą vietovę; išblaškyti pėstininkai bandė pasislėpti sprogimų išrausose.

Po pusės valandos prasidėjo ugnies antpuolis, mūsų prieglobsčio salelę siaubęs nelyginant taifūno talžoma jūra. Sprogimų miškas apie mus sutankėjo iki kunkuliuojančios sienos. Susispaudėme į krūvą ir kiekvieną akimirką laukėme lemiamo blokštelėjimo, kuris be pėdsakų nušluos mus kartu su betono blokais ir šią priebėgą sulygins su išrausų dykuma.

Vis užeinant tokioms galingoms ugnies papliūpoms – joms galėjome pasiruošti per ilgokas pertraukas, – praėjo diena.

Vakare pasirodė išsekęs kurjeris ir perdavė įsakymą, iš kurio sužinojau, kad 10.50 val. pirma, trečia ir ketvirta kuopa turi pradėti kontrataką, o antroji – sulaukti pamainos ir persigrupavusi užimti pirmąją liniją. Kad sukaupčiau jėgų ateinančioms valandoms, priguliau, nenujausdamas, kad mano brolis Fricas, kurį maniau dar esant Hanoveryje, su savo trečiosios kuopos skyriumi per ugnies viesulą skubėjo į ataką visai pro pat mano trobelę.

Užmigti ilgai neleido dejuojantis sužeistasis, kurį pas mus paguldė du išrausų lauke išblaškyti saksai. Jie iš nuovargio tuojau pat užmigo. Prabudus kitą rytą jų bendražygis jau buvo miręs. Saksai nunešė jį į artimiausią išrausą, užmetė kelis kastuvus žemės ir išėjo, palikę vieną iš galybės vienišų bevardžių šio karo kapų.

Iš gilaus miego pabudau tik vienuoliktą valandą, nusiprausiau šalme ir pas kuopos vadą nurodymų išsiunčiau pasiuntinį; mano dideliam nustebimui, šis jau buvo išžygiavęs mums nieko nepranešęs. Taip kare nutinka; čia patiri tokių dalykėlių, apie kokius per manevrus net pasvajoti neišdrįstum.

Man sėdint ant gulto, keikiantis ir svarstant, ką daryti, pasirodęs bataliono pasiuntinys įteikė įsakymą tuojau pat perimti vadovavimą aštuntajai kuopai.

Sužinojau, kad praėjusią naktį pirmojo bataliono kontrpuolimui dėl didelių nuostolių žlugus, likučiai ginasi prieš mus esančioje Dobšuco miško dalyje, taip pat kairiau ir dešiniau jo. Aštuntoji kuopa turėjo užduotį kaip pastiprinimas prasiveržti iki miškelio, tačiau dėl užtveriamosios ugnies patyrusi smarkių nuostolių, pasklido po priešlaukį. Kadangi sužeistas buvo ir vadas, vyresnysis leitenantas Biudingenas, ją dar kartą vesti turėjau aš.

Atsisveikinęs su našlaičiu tapusiu savo būriu, įkandin patraukiau į kelionę per šrapneliais barstomą dykynę. Bėgome pasilenkę; mus akimirkai sustabdė beviltiškas balsas. Tolumoje kraujuojančia rankos bige mojavo iš išrausos išlindusi figūra. Parodėme į trobelę, kurią ką tik palikome, ir nuskubėjome tolyn.

Aštuntoji kuopa buvo nedrąsi, už betono bunkerių virtinės tūnanti karių saujelė.

– Būrių vadai!

Pasirodė trys puskarininkiai, kurie paaiškino, kad antrą kartą pulti Dobšuco mišką neįmanoma. Iš tiesų, stambaus kalibro sprogimai stojo prieš mus ugnine siena. Liepiau būriams susirinkti už trijų betono bunkerių; kiekviename buvo likę tik maždaug penkiolika–dvidešimt vyrų. Tą akimirką ugnis užklupo ir mus. Kilo neapsakoma sumaištis. Prie kairiojo bunkerio į orą išlėkė visas skyrius, į dešinįjį pataikė tiesiogiai ir po tonas sveriančiais griuvėsiais palaidojo vyresnįjį leitenantą Biudingeną, kuris sužeistas vis dar ten gulėjo. Buvome tarsi grūstuvėje, kurioje nepaliaujamai darbavosi sunki piesta. Mirtinai išblyškę veidai žiūrėjo vienas į kitą, vėl ir vėl pasigirsdavo nukentėjusiųjų šūksniai.

Dabar jau turbūt tas pats, ar liekame gulėti, ar bėgame atgal, ar judame į priekį. Taigi įsakiau sekti paskui ir nėriau tiesiai į ugnį. Jau po poros šuolių sviedinys apibėrė mane žemėmis ir nubloškė į artimiausią išrausą. Nesuvokiama, kaip nepataikė, nes ugnis buvo tokia tanki, kad sprogimai, rodos, lietė šalmą bei pečius ir

tartum didžiuliai žvėrys po kojomis kasė žemę. Pro juos pralėkiau nepaliestas gal tik dėl to, kad daugybę sykių išarta žemė prarydavo šaudmenis, ir tik gilumoje pasipriešindavo tiek, kad šie sprogdavo. Todėl kylantys sprogimų kūgiai panešėjo ne į plačius krūmynus, bet į smailias piramidinių tuopų ietis. Kiti buvo varpo formos. Greitai pastebėjau ir tai, kad priekyje ugnies įtūžis mažėja. Ištrūkęs iš blogiausio ruožo, apsidairiau. Aplink buvo tuščia.

Pagaliau iš dūmų ir dulkių debesies išniro du vyrai, paskui dar vienas, paskui vėl du. Su šiuo penketuku laimingai pasiekiau tikslą.

Pusiau sugriautame betoniniame bunkeryje sėdėjo trečiosios kuopos vadas leitenantas Zandfosas ir mažasis Šulcas su trim sunkiaisiais kulkosvaidžiais. Mane pasitiko garsiu „Labas" ir konjako gurkšniu, paskui paaiškino padėtį, kuri buvo ne itin maloni. Priešakyje visai šalia sėdėjo anglas, nei kairėje, nei dešinėje paramos nebebuvo. Nusprendėme, kad čia vieta tik seniems, nuo parako dūmų pražilusiems kovotojams.

Netikėtai Zandfosas paklausė, ar ką nors girdėjau apie savo brolį. Galite įsivaizduoti mano susirūpinimą, kai sužinojau, kad jis dalyvavo naktiniame puolime ir laikomas dingusiu. Brolis buvo artimiausias mano širdžiai žmogus; pajutau neatitaisomą netektį.

Netrukus atėjo vyras ir pranešė, kad brolis sužeistas ir guli blindaže netoliese. Parodė į apleistą blokhauzą, užverstą su šaknimis išrautais medžiais, kurį gynėjai jau buvo palikę. Nuskubėjau tenai per proskyną, dengiamą tiksliosios šautuvų ugnies, ir įėjau vidun. Koks susitikimas! Brolis gulėjo lavonų tvaiko pilnoje patalpoje tarp aibės vaitojančių sužeistųjų. Radau jį liūdnos būklės. Puolant į jį pataikė dvi šrapnelio kulkos: viena pramušė plaučius, kita sutriuškino dešinio žasto sąnarį. Brolio akys blizgėjo nuo karštinės; ant krūtinės karojo atverta dujokaukė. Vos galėjo judėti, kalbėti, kvėpuoti. Paspaudėme rankas ir apsikeitėme keletu žodžių.

Man nekilo abejonių, kad šioje vietoje jam nevalia pasilikti, nes kiekvieną akimirką galėjo prasidėti anglų puolimas arba smarkiai apgriautą bunkerį pribaigti sviedinys. Geriausias broliškas patarnavimas buvo tučtuojau jį nugabenti į užnugarį. Nors Zandfosas šiaušėsi

prieš bet kokį kovinių pajėgumų susilpninimą, penkiems su manimi atėjusiems kariams daviau užduotį nunešti Fricą į sanitarinį blindažą „Kolumbo kiaušinis“ ir iš ten atvesti žmonių kitiems sužeistiesiems išgabenti. Surišome jį į palapinsiaustę, prakišome ilgą kartį, tada du vyrai užsikėlė ant pečių. Dar vienas rankų paspaudimas, ir liūdna eisena pajudėjo.

Rijau akimis siūbuojantį krovinį, kuris sukiojosi milžiniškų sviedinių stulpų miške. Kiekvienas sprogimas vertė mane krūpčioti tol, kol būrelis pranyko mūšio dūmuose. Jaučiausi sykiu ir pavaduojantis motiną, ir atsakingas jai už brolio likimą.

Priešakiniame miško pakraštyje iš išrausos dar kiek pasipliekęs su lėtai į priekį besiskverbiančiais anglais, naktį praleidau tarp bunkerio griuvėsių su savo žmonėmis, kurių per tą laiką pagausėjo, ir kulkosvaidžio tarnyba. Netoliese be perstojo krito tiesiog neįtikėtinos jėgos ardomieji sviediniai; vakare vienas per plauką manęs nenukovė.

Ryte staiga sutratėjo kulkosvaidis – artinosi kažkokios tamsios figūros. Tai buvo su mumis susisiekti bandantis 76-ojo pėstininkų pulko patrulis, vieną jų vyrą kulkosvaidininkas nušovė. Tokių klaidų anomis dienomis pasitaikydavo dažnai, bet ilgai dėl to galvos nekvaršindavome.

Šeštą ryto mus pakeitė devintosios padaliniai, kurie perdavė įsakymą užimti kovines pozicijas „Žiurkių pilyje“. Pakeliui į tenai šrapnelio kulka išvedė iš rikiuotės dar vieną kadetą.

„Žiurkių pilis“ pasirodė esanti sušaudytas, betono plokštėmis sutvirtintas namas ant pelkėto Steno upelio kranto. Pavadinimas buvo taikliai parinktas. Gerokai nusikamavę griuvome ant šiaudais uždengtų gultų, kol sotūs pietūs ir žvalinanti pypkė po pietų mus šiek tiek pastatė ant kojų.

Ankstyvą popietę prasidėjo apšaudymas dideliais ir didžiausiais kalibrais. Nuo šeštos iki aštuntos vienas sprogimas vijo kitą; dažnai pastatą kone iki griuvimo sudrebindavo bjaurūs netoliese krintančių nesprogėlių smūgiai. Tuo laiku vyko įprastiniai pokalbiai apie buveinės saugumą. Mūsų nuomone, betoninė danga buvo pakankamai patikima; tačiau pilis stovėjo visai šalia stataus upelio kranto, todėl

baiminomės, kad stambus žemos trajektorijos šaudmuo gali ją išjudinti ir nuversti į upelį kartu su visais betono blokais.

Ugniai į vakarą aprimus, per švilpiančių šrapnelio kulkų tinklu aptrauktą aukštumą nusėlinau į sanitarinį blindažą – „Kolumbo kiaušinį“ – ir pasiteiravau apie brolį gydytojo, kuris tuo metu apžiūrinėjo žiauriai sužalotą mirštančiojo koją. Apėmė didžiulis džiaugsmas išgirdus, kad jis nugabentas į užnugarį palyginti geros būklės.

Vėlyvą vakarą atėjo maistininkai ir atnešė nedidelei, iki dvidešimties vyrų sumažėjusiai kuopai šiltos sriubos, konservuotos mėsos, kavos, duonos, tabako ir degtinės. Su apetitu pasistiprinome ir paleidome ratu „devyniasdešimtaštuntinės“ butelį. Tada sumigome, dažnai trikdomi nuo upelio kylančių uodų spiečių ir sviedinių – įprastinių, o kartkartėmis ir dujinių.

Po tos neramios nakties įmigau taip giliai, kad kai ryte sustiprėjusi ugnis žmonėms ėmė kelti įtarimą, mane reikėjo žadinti. Jie pranešė, esą grįžtantys išblaškyti kareiviai tvirtina, jog priekinė linija evakuota, o priešininkas juda pirmyn.

Vadovaudamasis senu kareivišku principu „Geri pusryčiai neleidžia persiskirti kūnui ir sielai“, iš pradžių papusryčiavau, prisidegiau pypkę, o tada apsižvalgiau, kas vyksta lauke.

Pamačiau nedaug, nes apylinkę dengė tiršti dūmai. Kiekvieną minutę ugnis vis stiprėjo ir netrukus pasiekė tokią ribą, kai susijaudinimą, nebeturintį kur kilti, pakeičia kone linksmas abejingumas. Į mūsų stogą be atvangos barbeno žemės gumulai, du kartus pataikyta į patį namą. Padegamieji sviediniai išmesdavo sunkius pieno baltumo debesis, iš kurių žemyn sroveno ugninės gijos. Šlakas šitos fosforinės masės tekštelėjo ant akmens prie mano kojų ir degė dar keletą minučių. Vėliau išgirdome, kad jai užtiškus ant žmonių, tie parkritę raitydavosi, negalėdami užgesinti ugnies. Uždelstojo veikimo sviediniai gausdami rausėsi į žemę, išmesdami plokščius dirvožemio šmotus. Dujų ir rūko kamuoliai lėtai rangėsi laukais. Netoliese pasigirdo šautuvų ir kulkosvaidžių kalenimas – ženklas, kad priešas jau visai arti.

Upeliu pro mušančių purvo geizerių permainingą mišką brido grupė karių. Atpažinau bataliono vadą kapitoną fon Brikseną subin-

tuota ranka, besiremiantį į du sanitarus, ir nuskubėjau prie jo. Šis greitomis sušuko, kad priešas juda priekin, ir įspėjo neužsibūti atvirame lauke.

Netrukus pirmosios kulkos jau lėkė į aplinkines išrausas arba susiplodavo į sienų liekanas. Vis daugiau sprunkančių figūrų pranykdavo miglose už mūsų, o pašėlusi šautuvų ugnis liudijo, kad esantieji priekyje įnirtingai ginasi.

Išmušė mūsų valanda. Turėjome apginti „Žiurkių pilį". Paaiškinau vyrams, kad apie atsitraukimą negali būti nė kalbos; kai kurių veidai ištįso. Būrys buvo paskirstytas prie šaudymo angų, vienintelis kulkosvaidis pastatytas lango angoje. Viena išrausa numatyta kaip perrišimo punktas, ten paskirtas sanitaras, kuris netrukus gavo apsčiai darbo. Ir aš pakėliau nuo žemės šeimininką praradusį šautuvą, ir ant kaklo užsikabinau šovinių diržą.

Kadangi mūsų buvo tik saujelė, bandžiau ją sustiprinti aplinkui gausiai klaidžiojančiais kareiviais be vadovybės. Dauguma noriai atsiliepė į kvietimą, nudžiugę, kad gali prisidėti, tuo tarpu kiti, akimirką apsidairę ir supratę, kad čia jų nelaukia nieko gero, skubėdavo tolyn. Tokioje situacijoje ceremonijoms ne vieta. Liepdavau į juos nusitaikyti.

Lyg magneto traukiami šautuvų žiočių, jie iš lėto prisiartindavo, nors iš nutaisytų minų būdavo matyti, kaip nenoriai jungėsi prie mūsų draugės. Pasitaikydavo išsisukinėjimų, begalinio plepėjimo, įtikinėjimo geruoju ar ne visai geruoju.

– Bet juk aš neturiu šautuvo!

– Tada palauksit, kol ką nors nušaus!

Paskutinį kartą galingai sutankėjus ugniai, kai ne kartą pataikyta į namo griuvėsius, ir iš aukštai krintančios plytų nuolaužos barškėjo į mūsų šalmus, baisaus smūgio žaibas parvertė mane ant žemės. Karių nuostabai, pašokau nesužeistas.

Po šio stipraus finalinio būgnijimo viskas šiek tiek aprimo. Ugnis peršoko per mus ir sustojo prie Langemarko–Biksšoto kelio. Bet mums nepalengvėjo. Iki šiol per medžius nematėme miško; pavojus užgriuvo ant mūsų galvų taip smarkiai ir tokia daugybe pavidalų,

kad negalėjome jo įsisąmoninti. Dabar, audrai praūžus, kiekvienam atsirado laiko pasirengti tam, kas neišvengiamai ateis.

Ir tai atėjo. Šautuvai priekyje nutilo. Gynėjai buvo nukauti. Iš tirštų dūmų išniro glaudi kovinė grandis. Mano žmonės, tupintys už griuvėsių, atidengė ugnį, sutratėjo kulkosvaidis. Užpuolikai pranyko išrausose kaip vėjo nupūsti ir sukaustė mus ugnimi. Iš abiejų flangų priekin ėmė stumtis gausūs padaliniai. Netrukus mus apsupo šaulių ratas.

Padėtis darėsi beviltiška; aukoti komandą nebuvo prasmės. Daviau įsakymą trauktis. Dabar jau buvo sunku pakelti į įnirtingą susišaudymą įsitraukusius vyrus.

Pasitraukėme pasinaudodami ilgu, ant žemės nusėdusiu dūmų debesimi, iš dalies tiesiai per upelius, kur vanduo siekė virš klubų. Nors maišas jau buvo beveik užrištas, mes atsargiai pralindome. Mažą tvirtovę palikau paskutinis, palaikydamas leitenantą Hėlemaną, kuriam iš sunkios žaizdos galvoje bėgo kraujas, bet jis nekreipė dėmesio į savo bejėgiškumą laidydamas sąmojus.

Pereidami kelią sutikome antrąją kuopą. Kijus iš sužeistųjų sužinojo apie mūsų situaciją ir ne tik savo paties sprendimu, bet ir raginamas vyrų atėjo mus ištraukti iš bėdos.

Tai nutiko be įsakymo. Šis poelgis mus sujaudino ir sukėlė džiaugsmingą šėlą, tą nuotaiką, kai, rodos, medžius su šaknimis išrautum.

Trumpai pasitarę, nusprendėme likti čia ir leisti priešininkui mus pasivyti. Tik prievarta pavyko įtikinti artileristus, šviesos signalininkus, telefonistus ir kitokius po mūšio lauką klaidžiojančius vienišius, kad šiomis aplinkybėmis ir jie turi imti šautuvus ir prisidėti prie kovinės grandies. Prašymais, įsakymais ir buožių stuktelėjimais sukūrėme naują ugnies liniją.

Tada atsisėdome į apkaso užuomazgą ir papusryčiavome. Kijus išsitraukė savo nepakeičiamą fotoaparatą ir padarė nuotraukų. Į kairę nuo mūsų, Langemarko pakraštyje, prasidėjo judėjimas. Mūsų žmonės apšaudė zujančias figūras, kol neuždraudžiau. Netrukus pasirodė puskarininkis ir pranešė, kad palei kelią įsikūrė gvardijos šaulių kuopa, kuri dėl mūsų ugnies turėjo nuostolių.

Per smarkią šautuvų ugnį paliepiau judėti jų aukštumos link. Kai kurie krito, leitenantą Bartmerį iš antrosios kuopos sunkiai sužeidė. Kijus liko prie manęs, žygiuodamas dar baigė valgyti sumuštinį. Užėmę kelią, nuo kurio vietovė leidosi į Steno upelį, pastebėjome, kad ir anglai ketina daryti tą patį. Pirmosios chaki spalvos figūros matėsi vos už dvidešimt metrų. Kiek tik aprėpė akys, priešlaukis buvo pilnas kovinių grandžių ir kolonų. Jų knibždėjo jau ir prie „Žiurkių pilies“.

Jie triūsė į nieką nekreipdami dėmesio. Vienas ant nugaros nešė ritinį, nuo kurio vyniojosi laidas. Matyt, dar nebuvo kaip reikiant apšaudyti, todėl žvaliai judėjo į priekį. Nors jų persvaros būta didžiulės, jiems į ratus iškart kyštelėjome pagalį. Šaudėme tankiąja ugnimi, bet taikydamiesi. Mačiau, kaip vienas plačiapetis aštuntosios kuopos jefreitorius labai ramiai atrėmė šautuvą į suskaldytą kelmą; sulig kiekvienu šūviu krisdavo po užpuoliką. Kiti sunerimo ir pradėjo šokinėti po ugnį kaip kiškiai, o tarp jų sūkuriuodami kilo dulkių debesėliai. Dalį pašovėme, likusieji sulindo į sprogimų išrausas, kad pasislėpę išsilaikytų iki tamsos. Ataka greitai sužlugo; jie brangiai už ją sumokėjo.

Apie vienuoliktą valandą sukdami ratus prie mūsų nusileido kokardomis papuošti lėktuvai; juos nuvijome tankiąja ugnimi. Per šitą pakvaišusį tratinimą mane prajuokino vyras, prašydamas užfiksuoti, kad jis šautuvu numušė lėktuvą.

Užėmęs kelią iš karto kreipiausi į pulką ir paprašiau paramos. Po pietų atvyko pastiprinimas – pėstininkų būriai, pionieriai ir kulkosvaidžiai. Vadovaujantis Senojo Frico* taktika, viskas sukišta į perpildytą priekinę liniją. Kartkartėmis anglai nušaudavo neatsargiai per kelią einantį žmogų.

Apie keturias prasidėjo labai nemalonus apšaudymas šrapneliais. Užtaisai pataikydavo tiesiai ant kelio. Be jokios abejonės, lakūnai nustatė naują mūsų gynybinę liniją, todėl turėjome laukti sunkių valandų.

* Fridricho Didžiojo (1712–1786) – Prūsijos karaliaus, talentingo karvedžio, pravardė.

Iš tikrųjų, įkandin šrapnelių mus smarkiai apšaudė smulkaus ir stambaus kalibro sviediniais. Gulėjome vienas greta kito perpildytame, tiesiame kaip styga pakelės griovyje. Prieš akis šoko ugnis, ant mūsų švilpdamos krito šakelės ir molio gabalai. Į kairę nuo manęs blykstelėjo liepsnos žaibas, palikęs baltą, troškų dūmą. Keturpėsčias nuropojau prie kaimyno. Jis nebejudėjo. Kraujas sunkėsi iš daugybės mažų dantytų skeveldrų padarytų žaizdų. Ir dešinėje pusėje turėjome didelių nuostolių.

Po pusvalandžio stojo tyla. Plokščiame apkaso lovyje ėmėme uoliai kasti gilias duobes, kad per antrą antpuolį turėtume apsaugą bent nuo skeveldrų. Mūsų kastuvai atsimušė į šautuvus, perpečių gabalus ir šovinių tūtas iš 1914 metų; tai buvo ženklas, kad ši žemė ne pirmą kartą laistoma krauju. Prieš mus čia kovojo Langemarko savanoriai.

Temstant gavome dar vieną didelę dovaną. Tupėjau šalia Kijaus sėdimoje duobėje, kuri mums kainavo ne vieną nuospaudą. Nuo netolimų ir visiškai artimų sprogimų žemė siūbavo kaip laivo lenta. Buvome pasiruošę pačiam blogiausiam.

Ant kaktos užleidęs šalmą, krimtau pypkę, žiūrėjau į kelią, kur šokinėjančios geležies nuolaužos iš akmenų skėlė žiežirbas, ir filosofavau apie drąsą. Į galvą šaudavo keistos mintys: pavyzdžiui, intensyviai mąsčiau apie prancūzišką bulvarinį romaną *Le vautour de la Sierra**, kuris Kambrė buvo pakliuvęs į rankas. Daugybę kartų murmėjau Ariosto eilutes: „kad ir kada ateitų mirtis, didi širdis nejaučia baimės, – jeigu mirtis šlovinga“. Tai sukėlė malonų svaigulį, panašų į tą, kurį juntame versdamiesi per galvą atrakcionų sūpynėse. Kai sviediniai leisdavo ausims kiek pailsėti, greta išgirsdavau gražios dainos „Juodas Askalono banginis“ nuotrupas ir pamanydavau, kad mano bičiulis Kijus kvanktelėjo. Bet kiekvienas turi savų keistenybių.

Apšaudymui baigiantis, didelė skeveldra pataikė man į ranką. Kijus pašvietė kišeniniu žibintuvėliu. Radome tik paviršinį įdrėskimą.

* Sieros grifas. (Pranc.)

Po vidurnakčio pradėjo lynoti; per tą laiką persigrupavusio pulko patruliai, nuslinkę iki Steno upelio, rado tik purvo pilnas išrausas. Priešas atsitraukė už upelio.

Išsekinti nepaprastai sunkios dienos, susėdome savo duobėse – visi, išskyrus budėti paskirtus sargybinius. Ant galvos užsitraukiau sudraskytą nebegyvo kaimyno milinę ir užmigau neramiu miegu. Apyaušriu atsibudau sužvarbęs ir pamačiau, jog atsidūriau liūdnoje padėtyje. Lijo kaip iš kibiro, ir vanduo nuo kelio upeliais tekėjo į mano sėdimąją duobę. Sukasiau nedidelį pylimą ir katiliuko dangčiu išsėmiau savo poilsio vietą. Upeliams didėjant, lipdžiau vieną vainiką po kito, bet galiausiai silpnas statinys neatlaikė didėjančio spaudimo ir purvina srovė gurgėdama užliejo duobę. Kol bandžiau iš pliurzės išžvejoti pistoletą ir šalmą, tabakas su duona nuplaukė pakelės grioviu, kurio kitiems gyventojams sekėsi panašiai kaip ir man. Drebėdami, sušalę, permirkę iki paskutinio siūlelio stovėjome kelio purve suprasdami, kad neturime jokios priedangos pasislėpti nuo kito apšaudymo. Rytas buvo apgailėtinas. Dar kartą įsitikinau: jokia artilerijos ugnis nepalauš kovinės dvasios taip smarkiai, kaip drėgmė ir šaltis.

Tačiau viso mūšio plotmėje šis ilgas lietus buvo mums tikra Dievo dovana, nes dėl jo anglų puolimas užstrigo pačiomis pirmosiomis, svarbiausiomis dienomis. Priešininko artilerija turėjo įveikti užpelkėjusią išrausų zoną, o mes galėjome atsigabenti amuniciją nepaliestais keliais.

Vienuoliktą valandą ryto, kai mus jau ėmė neviltis, pasirodė angelas gelbėtojas pasiuntinio pavidalu; jis atnešė įsakymą, kad pulkas turi susirinkti Kokuite.

Žygiuodami atgal pamatėme, koks sudėtingas susisiekimas su frontu turėjo būti puolimo dieną. Keliai nusėti žmonių ir arklių kūnais. Šalia keleto patrankų laibgalių, suvarpytų kaip tarkos, kelią užtvėrė dvylika žiauriai sudarkytų arklių.

Šlapioje nuo lietaus pievoje, virš kurios kartkartėmis pakibdavo pieniškas šrapnelio debesėlis, rinkosi pulko likučiai – kuopos dydžio žmonių saujelė, pora karininkų viduryje. Kokie nuostoliai! Beveik

du batalionai karininkų ir kareivių. Išgyvenusieji stovėjo žliaugiančiame lietuje ir niūrūs laukė butininkų. Tada mediniame barake, susispietę apie įkaitusią krosnį, išsidžiovinome ir sočiai papusryčiavę atgavome gyvenimo džiaugsmą.

Vakare į kaimą smogė sviediniai. Pataikė į vieną baraką ir užmušė keletą trečiosios kuopos kareivių. Nepaisydami apšaudymo, greitai sugulėme su vienintele viltimi – kad mūsų vėl neišvarys į lietų kontratakai ar netikėtai gynybai.

Trečią ryto atėjo įsakymas trauktis. Lavonais ir suvarpytomis transporto priemonėmis nuklotu keliu žygiavome į Stadeną. Ugnies siutas siekė toli; radome vienintelio sprogimo išrausą, apsuptą dvylikos negyvėlių. Stadene, mums atvykus dar judriame miestelyje, dabar matėsi daug sviedinių apgriautų namų. Tuščioje turgaus aikštėje mėtėsi sudaužyti namų apyvokos daiktai. Kartu su mumis miestelį paliko šeima, išsivedusi vienintelę nuosavybę – karvę. Tai buvo paprasti žmonės; vyras turėjo medinę koją, žmona ant rankų laikė verkiančius vaikus. Chaotiškas triukšmas už nugaros buvo tarsi šio liūdno paveikslo fonas.

Antrojo bataliono likučius apnakvindino vienišame ūkyje, vidury vešlių žaliuojančių laukų pasislėpusiame už tankios gyvatvorės. Čia mane paskyrė vadovauti septintajai kuopai, su kuria džiaugsmais ir vargais dalijomės iki pat karo pabaigos.

Vakare sėdėjome priešais senovinių koklių židinį, siurbčiojome stiprų grogą ir klausėmės atgyjančio kautynių griausmo. Naujame laikraštyje akys užkliuvo už tokio karinės vadovybės pranešimo sakinio: „Mums pavyko sustabdyti priešą palei Steno upelio liniją."

Buvo keista sužinoti, kad mūsų, rodos, chaotiški veiksmai tą tamsią naktį pateko į viešumą. Mes prisidėjome, kad tokiomis didžiulėmis pajėgomis pradėtas priešo puolimas sustojo. Kad ir kokie galingi būtų žmogiškieji ir materialiniai resursai, lemiamuose taškuose darbą nudirbo nedidelis skaičius kovotojų.

Netrukus patraukėme pailsėti kluonan ant šieno. Nors buvome pavartoję nemažai migdomojo gėrimo, dauguma kažką svajojo, vartydamiesi nuo šono ant šono, lyg dar kartą turėtų kovoti Flandrijos mūšyje.

Rugpjūčio 3-ąją, gausiai apsirūpinę galvijais ir žemės vaisiais, rastais apleistoje vietovėje, mes išžygiavome į gretimo miestelio Gitso stotį. Sumažėjęs, bet vėl atgavęs puikią nuotaiką batalionas stoties užeigoje gėrė kavą, kurią dvi stačiokiškos flamandų kelnerės visuotiniam džiaugsmui gardino labai drąsiais posakiais. Kareiviai ypač linksminosi iš to, kad vietiniu papročiu jos tujino visus, netgi karininkus.

Po keleto dienų iš Gelzenkircheno ligoninės gavau Frico laišką. Jis rašė, kad ranka greičiausiai taip ir liks nelanksti, o plaučiai – švokščiantys.

Iš jo užrašų įdedu šią ištrauką, kuri pratęsia mano pasakojimą, vaizdžiai perteikdama į sekinamojo karo siautulį mesto naujoko įspūdžius:

– Pasiruošti puolimui! – virš nedidelės olos palinko skyriaus vado veidas.

Trys kariai šalia manęs nutraukė pokalbį ir keikdamiesi pašoko. Atsistojau, pasitaisiau šalmą ir išėjau į sambrėškį.

Oras buvo miglotas ir vėsus; vaizdas pasikeitė. Dusliai griaudžianti sviedinių ugnis persimetė į kitas milžiniško mūšio lauko vietas. Padange prariaumojo lėktuvai, baimingai besidairančias mūsų akis ramindami ant korpusų apačios nudažytais dideliais geležiniais kryžiais.

Dar kartą nuėjau prie šaltinio, kuris tarp griuvėsių ir laužo išliko keistai švarus, ir pripildžiau gertuvę.

Kuopos kariai rikiavosi būriais. Skubiai prie perpetės prisikabinau keturias granatas ir patraukiau prie savo skyriaus, kuriame trūko dviejų vyrų. Vos spėjau užsirašyti jų vardus, ir mes pajudėjome. Vora po vieną būriai slinko per išrausų lauką, aplenkdavo rąstus, prisispausdavo prie gyvatvorių ir džeržgėdami, bildėdami artinosi prie priešo.

Puolimą vykdė du batalionai; kartu su mumis kovon stojo kaimyninio pulko batalionas. Įsakymas buvo trumpas ir aiškus. Kanalą forsavusius anglų dalinius turėjome atstumti atgal. Mano užduotis šioje operacijoje – su skyriumi likti užimtose pozicijose priekyje ir atremti kontrsmūgį.

Priėjome kaimo griuvėsius. Baisiais randais nusėtoje Flandrijos lygumoje stirksojo juodi, suskaldyti pavienių medžių strampai, didžiulio miško likučiai. Plaukiantys milžiniški dūmų kamuoliai užtraukė vakaro dangų niūria tiršta marška. Tingiai sklaistydamosi virš plikos, negailestingai vėl ir vėl plėšomos žemės, kybojo troškios geltonos ir rudos dujos.

Įsakė būti pasiruošusiems dujų atakai. Tą akimirką priešas atidengė baisingą ugnį – anglai pastebėjo mūsų puolimą. Žemės lėkė į orą šnypščiančiais fontanais, o skeveldrų kruša prašvilpė laukais kaip audra. Dar kartą išgirdau, kaip mūsų bataliono vadas, rotmistras Bėkelmanas, visa gerkle skelbia įsakymą, tačiau kokį – nesupratau.

Mano žmonės pradingo. Atsidūręs ne savo būryje su kitais veržiausi link kaimo griuvėsių, kuriuos nuožmūs sviediniai buvo sulyginę su žeme. Nusiplėšėm dujokaukes.

Visi puolė ant žemės. Man iš kairės klūpojo leitenantas Elertas, kurį pažinojau dar nuo Somos. Šalia jo žvalgydamasis gulėjo puskarininkis. Užtveriamosios ugnies jėga buvo siaubinga; turiu pripažinti, kad ji pranoko mano drąsiausius lūkesčius. Priešais plaikstėsi geltona ugnies siena; žemės gabalų, plytgalių ir plieno skeveldrų kruša biro ant mūsų ir iš šalmų išskeldavo šviesias kibirkštis. Manęs neapleido pojūtis, kad kvėpuoti pasidarė sunkiau, plaučiams nebeužtenka oro, jis taip prisotintas geležies.

Ilgai spoksojau į žioruojantį raganos katilą, kurio regimą ribą sudarė ryškios anglų kulkosvaidžių vamzdžių liepsnos. Ant mūsų pasipylęs tūkstantinis šaudmenų spiečius užtrenkė ausis. Sąmonę pasiekė mintis, kad pusvalandžio uraganine ugnimi parengtas puolimas dėl tokios galingos gynybinės ugnies žlugo vos prasidėjęs. Vieną, paskui iškart antrą kartą šėlsmą nustelbė neįtikėtinas trenksmas. Sprogo didžiausio kalibro minos. Ištisi nuolaužų laukai kilo į orą ir persimaišę, pragariškai spragėdami krito žemyn.

Reaguodamas į Elerto riksmą, žvilgtelėjau į dešinę. Elertas pakėlė kairę ranką, mostelėjo esantiems už jo ir pašoko. Nerangiai atsistojau ir nubėgau įkandin. Kojos vis dar degė kaip ugnyje, tačiau duriantis skausmas susilpnėjo.

Nenubėgus nė dvidešimties žingsnių, lendantį iš išrausos mane apakino deginanti šrapnelio šviesa; jis sprogo arčiau nei už dešimties žingsnių, trijų metrų aukštyje. Pajutau du bukus smūgius į krūtinę ir į petį. Šautuvas iškrito iš rankų, parkritau ant nugaros ir nusiritau atgal į išrausą. Lyg pro miglas išgirdau prabėgančio Elerto balsą:

– Tam kliuvo!

Jam nebuvo lemta sulaukti dienos pabaigos. Ataka nepavyko, ir traukiantis jį su visais palydovais nukovė. Šio narsaus karininko gyvenimą užbaigė šūvis į pakaušį.

Kai po ilgo laiko atgavau sąmonę, aplinkui buvo ramiau. Pabandžiau pasikelti, nes gulėjau galva žemyn, tačiau pajutau, jog labai skauda petį; skausmą stiprino kiekvienas judesys. Kvėpavau negiliai ir trūkčiojančiai, plaučiams stigo oro. Rikošetas į plaučius ir į petį, pagalvojau prisiminęs tuos du bukus, neskausmingus smūgius. Numečiau atakos ekipuotę, perpetę ir, apimtas visiško abejingumo, dujokaukę. Šalmo nenusiėmiau; ant kitelio juosmens kilpelių pakabinau gertuvę.

Man pavyko išsigauti iš išrausos. Tačiau maždaug už penkių žingsnių, kuriuos vargais negalais nušliaužiau, susmukau gretimoje išrausoje. Visą valandą bandžiau dar pašliaužti į priekį, juo labiau kad lauką ėmė užgriebti lengva uraganinė ugnis. Ir šis bandymas nebuvo sėkmingas. Pamečiau brangaus vandens pripildytą gertuvę; apėmė neapsakomas silpnumas, iš kurio po ilgo laiko pažadino kankinantis troškulys.

Pradėjo lynoti. Man pavyko į šalmą surinkti truputį nešvaraus vandens. Praradau bet kokią krypties nuovoką ir nebegalėjau susidaryti aiškaus vaizdo, kur eina frontas. Išrausa sekė išrausą, viena didesnė už kitą, o iš šitų gilių kraterių dugno matėsi tik molio sienos ir pilkas dangus. Užėjo audra, bet griaustinį užgožė vėl prasidėjusios uraganinės ugnies triukšmas. Prisispaudžiau prie išrausos sienelės. Molio gabalas pataikė į petį, sunkios skeveldros prašvilpė virš galvos. Pamažu praradau ir laiko nuovoką; nebežinojau, ar dabar rytas, ar vakaras.

Sykį pasirodė du žmonės, kurie ilgais perbėgimais kirto lauką. Pašaukiau juos vokiškai ir angliškai; neišgirdę pranyko rūke kaip šešėliai. Galiausiai prie manęs prisiartino kiti trys žmonės. Atpažinau vieną iš jų – puskarininkį, vakar gulėjusį greta. Jie nunešė mane į netoliese buvusią mažą trobelę, kimšte prikimštą sužeistųjų, kuriuos prižiūrėjo du sanitarai. Išrausoje pragulėjau trylika valandų. Galinga mūšio ugnis ūžė toliau nelyginant milžiniška kalvė ar staklės. Šalimais sproginėjo sviedinys po sviedinio, dažnai paberdami ant stogo smėlio ir žemių. Mane sutvarstė, davė naują dujokaukę, duonos su rupiu raudonu marmeladu ir truputį vandens. Sanitaras rūpinosi manimi kaip tėvas.

Anglai pradėjo pulti. Perbėgimais priartėdavo ir pranykdavo išrausose. Iš lauko vidun sklido riksmai ir raginimai.

Staiga į vidų įgriuvo nuo batų iki šalmo moliu aptaškytas jaunas karininkas. Tai buvo mano brolis Ernstas, vakar pulko štabe jau paskelbtas mirusiu. Pasisveikinome šypsodamiesi, truputį susinepatoginę ir susijaudinę. Jis apsidairė ir baimingai pažiūrėjo į mane. Jo akyse pasirodė ašaros. Nors priklausėme tam pačiam pulkui, vis dėlto šis susitikimas neaprėpiamame mūšio lauke buvo nuostabus, sukrečiantis, jo prisiminimas man visad liks brangus ir godotinas. Po kelių minučių brolis išėjo ir pakvietė penkis paskutinius savo kuopos kareivius. Mane paguldė į palapinsiaustę ir, pro sumazgytas virveles prakišę jauną medelį, išnešė iš mūšio lauko.

Dvi poros nešikų keitė viena kitą. Nedidelė vilkstinė skubėjo tai į dešinę, tai į kairę ir zigzagais traukdavosi iš kelio be perstojo krintantiems sviediniams. Staiga priversti slėptis, jie mane keletą kartų numetė, ir aš kassyk smarkiai trenkdavausi į išrausą.

Pagaliau pasiekėme iš betono ir skardos suręstą blindažą, vadinamą keistai – „Kolumbo kiaušiniu". Mane nunešė žemyn ir paguldė ant medinio gulto. Patalpoje tylėdami sėdėjo du nepažįstami karininkai ir klausėsi uraganinio artilerijos koncerto. Kaip vėliau sužinojau, vienas buvo leitenantas Bartmeris, kitas – felčeris vardu Helmsas. Dar joks gėrimas nebuvo toks skanus kaip jo sugirdytas lietaus vandens ir raudonvynio mišinys. Tartum gaisras mane apė-

mė karštinė. Dusdamas gaudžiau orą, slėgė košmariškas įsivaizdavimas, kad betoninės blindažo lubos guli man ant krūtinės ir kaskart įkvėpdamas turiu jas pakelti į viršų.

Įėjo uždusęs gydytojas asistentas Kopenas. Persekiojamas sviedinių, jis perbėgo mūšio lauką. Pažinęs pasilenkė virš manęs ir pamačiau, kaip jo veidą perkreipė raminamos šypsenos grimasa. Paskui įėjo mano bataliono vadas; kadangi jis, griežtas vyras, man švelniai paplekšnojo per petį, nusišypsojau, nes į galvą šovė mintis, kad tuojau įeis pats Kaizeris ir paklaus, kur aš.

Keturi vyrai susėdo drauge, gėrė iš skardinių puodukų ir šnibždėjosi. Pastebėjau, kad vieną akimirką jie kalbėjo apie mane; nugirdau paskirus žodžius: „brolis“, „plaučiai“, „sužeidimas“ ir ėmiau svarstyti, kaip jie tarpusavy susiję. Tada prakalbo garsiai – apie kautynių situaciją.

Nors buvau mirtinai nuvargęs, pasijutau laimingas; tas supratimas vis stiprėjo ir stiprėjo, ir neišnyko ilgas savaites. Mąsčiau apie mirtį, bet mintys apie ją nekėlė nerimo. Visa manyje ir aplink mane atrodė stebinančiai paprasta, ir su mintimi „tau viskas gerai“ panirau į miegą.

RENJEVILIS

1917-ųjų rugpjūčio 4-ąją išsilaipinome iš traukinio garsiajame Mars la Ture. Septintoji ir aštuntoji kuopos įsitaisė Donkūre, kur keletą dienų gana jaukiai pagyvenome. Tik varganos maisto normos kartais man keldavo keblumų. Buvo griežtai uždrausta laukuose ieškotis maisto, tačiau beveik kiekvieną rytą lauko žandarai pranešdavo vardus keleto kareivių, naktį sučiuptų kasant bulves, ir aš negalėjau jų nebausti: „kad leidosi pagaunami", kaip skambėjo mano, žinoma, neoficialus pagrindimas.

Tomis dienomis ir pats patyriau, kad neteisūs turtai neskalsūs. Iš apleisto flamandų dvaro mudu su Tebe paėmėm karališką įstiklintą karietą; važiuojant traukiniu mums pavyko paslėpti ją nuo smalsuolių akių. Dabar ketinome padaryti prabangią iškylą į Mecą, kad pagaliau vėl kaip reikiant pasimėgautume gyvenimu. Tad vieną popietę į karietą pakinkėme arklius ir išvykome. Deja, skirta Flamandijos

lygumoms, o ne kalnuotai Lotaringijai, ji neturėjo stabdžių. Dar kaime įgavome tokį pagreitį, kad netrukus švilpėme su vėju, o tai galėjo baigtis tik blogai. Pirmasis iššoko vežikas, tada Tebė, nukritęs ant padargų krūvos ir stipriai susimušęs. Ant šilkinių apmušalų sėdėti likau vienas ir jaučiausi labai nesmagiai. Atsilapojusias duris švariai nupjovė telegrafo stulpas. Galiausiai karieta nuriedėjo nuo skardžio ir atsitrenkė į namo sieną. Pro langą ropšdamasis iš sudaužyto vežimo nustebęs konstatavau, kad likau nesužeistas.

Rugpjūčio 9-ąją kuopą inspektavo divizijos vadas generolas majoras fon Busė, pagyręs už gerą veikimą kautynėse. Kitą popietę mus susodino į traukinį ir nuvežė prie Tiakūro. Iš ten iškart išžygiavome į naujas pozicijas, kurios ėjo per miškingas Kot Loreno aukštumas priešais sugriautą, iš ne vieno tarnybos įsakymo žinomą Renjevilio kaimą.

Pirmąjį rytą apžiūrėjau savo sektorių, kuris pasirodė ilgokas vienai kuopai; jį sudarė neperregimas iš dalies apgriuvusių apkasų labirintas. Priekinę liniją daugelyje vietų apgriovė čia paplitusios trikojės sparnuotosios minos. Atitraukta per šimtą metrų, mano slėptuvė buvo šalia vadinamosios susisiekimo tranšėjos, netoli iš Renjevilio vedančio kelio. Pirmą kartą po ilgo laiko vėl stovėjome prieš prancūzus.

Šiose pozicijose būtų gerai jautęsis geologas. Prisiartinimo eigose vėrėsi net šeši klodai, nuo koralinių kalkių iki „Gravlotės mergelio“, kuriame iškalti koviniai apkasai. Gelsvai rudoje uoloje buvo pilna suakmenėjusiųgyvūnų, pirmiausia plokščių, į bandelę panašių jūrų ežių: tūkstančiųjų šonai kyšojo iš apkaso sienų. Kiekvieną kartą apėjęs sektorių, į blindažą grįždavau pilnomis kišenėmis kriauklių, jūros ežių ir amonitų. Mergelis malonus dar ir tuo, kad jis daug atsparesnis oro permainoms nei įprastas molis. Apkasai vietomis netgi rūpestingai pamūryti, o dugnas pabetonuotas, taigi net ir didžiausi kritulių kiekiai be vargonu bėgdavo.

Mano slėptuvė buvo gili ir drėgna. Ypač erzino viena jos savybių: šiose apylinkėse vietoje įprastinių utėlių gyveno daug judresni jų giminaičiai. Šių dviejų rūšių santykiai, regis, priešiški, panašiai kaip rudųjų ir juodųjų žiurkių. Čia nepadėdavo netgi įpročiu tapęs

baltinių keitimas, nes šoklūs parazitai klastingai tykodavo gulto šiauduose. Į neviltį įvarytas miegalius galiausiai nusviesdavo apklotus ir pradėdavo atkaklią medžioklę.

Maitinimas taip pat galėjo būti žymiai geresnis. Be skystos pietų sriubos, gaudavome tik trečdalį kepaliuko duonos su juokingai mažu priedu – jį dažniausiai sudarė gesti pradėjęs marmeladas. Pusę mano davinio kaskart sugraušdavo riebi žiurkė, kurią dažnai, bet nesėkmingai medžiojau.

Rezervinės ir besiilsinčios kuopos apsistojo miško gilumoje pasislėpusiose senovinėse blokhauzų gyvenvietėse. Man ypač patiko postovis rezervinėje Kelmų stovykloje, kuri aklojoje zonoje glaudėsi prie siauro miško tarpeklio šlaito. Gyvenau ten mažiulytėje pusiau į atšlaitę įkastoje trobelėje, tankiai apaugusioje lazdynais ir sedulomis. Pro langą matėsi medžiais apaugęs kalno šlaitas, o apačioje – siauras, upelio vagojamas pievos rėžis. Smagiai leidau laiką maitindamas begalę vorų kryžiuočių, krūmuose išskleidusių galingus tinklus. Prie galinės blokhauzo sienos išrikiuota visokių rūšių butelių kolekcija liudijo, kad čia ramiai dūmodamas laiką leido ne vienas atsiskyrėlis, tad ir aš stengiausi nelaužyti garbingų šios vietos tradicijų. Kai vakarais tik pradėjus temti iš klonio kylantis rūkas susimaišydavo su tirštu baltu ugniakuro dūmu, o aš, atsidaręs duris, sėdėdavau tarp gaivaus rudens oro ir liepsnos šilumos, man dingojosi, kad prie viso to tinka taikus gėrimas – raudonvynis perpus su kiaušinių likeriu gaubtašoniame stikle. Skaitydavau knygą ir tęsdavau užrašus. Šios tylios šventės buvo paguoda dar ir dėl to, kad vadovavimą mano kuopai perėmė iš atsargos bataliono atvykęs laipsniu vyresnis ponas, o man kaip būrio vadui vėl teko nuobodžiai budėti apkasuose. Nesibaigiančių sargybų stengiausi išvengti – kaip įpratęs, dažnais reidais.

Rugpjūčio 24-ąją sviedinio skeveldra sužeidė narsųjį rotmistrą Bėkelmaną. Tai trečiasis bataliono vadas, kurį pulkas prarado per trumpą laiką.

Budėdamas susidraugavau su puskarininkiu Klopmanu, jau vyresniu, vedusiu, neįprastai karingu vyru. Jis buvo iš tų žmonių, kurie drąsos požiūriu neturi nė vienos silpnos vietos; tokių iš šimtų

pasitaiko vienetai. Susitarėme, kad norime pažiūrėti, kaip prancūzai apkasuose gyvena, ir rugpjūčio 29-ąją padarėme pirmą vizitą.

Nušliaužėme prie plyšio priešo užtvaroje, kurį Klopmanas prakirpo praėjusią naktį. Mus nemaloniai nustebino, kad spygliuota viela buvo vėl sumegzta; keldami nemažą triukšmą, ją dar kartą perkirpome ir nusileidome į apkasą. Ilgai tykoję už artimiausio traverso, pradėjome sėlinti toliau, sekdami paskui telefono laidą, kuris baigėsi prie žemėn įsmeigto durtuvo. Pozicijos buvo daug kartų užtvertos spygliuota viela, kartą – net grotuotomis durimis, tačiau tuščios. Viską gerai apžiūrėję, tuo pačiu keliu grįžome atgal ir vėl rūpestingai užtaisėme plyšį, kad mūsų vizitas liktų nepastebėtas.

Kitą vakarą Klopmanas vėl žvalgėsi apie tą vietą, tačiau jį pasitiko šautuvų šūviai ir citrinos formos granatos, vadinamieji „anties kiaušiniai"; viena granata nukrito visai šalia jo prie žemės prispaustos galvos, tačiau nesprogo. Jis buvo priverstas kuo skubiau paraityti kulnis. Dar kitą vakarą iškeliavome dviese ir pamatėme, kad priekinis apkasas užimtas. Pasiklausėme sargybinių ir nustatėme, kur jų postai. Vienas švilpiniavo smagią melodiją. Galiausiai gavome ugnies ir nuslinkome atgal.

Vėl budint apkasuose, staiga pasirodė mano bendražygiai Foigtas ir Haverkampas, kurie akivaizdžiai pašventė ir jiems kilo keistas sumanymas iš jaukios Kelmų stovyklos per tamsut tamsutėlį mišką nusigauti į priešakinę liniją, o tada eiti patruliuoti, kaip sakė. Mano principas visada buvo toks, kad kiekvienas pats geriausiai žino, kada jam žaisti su ugnimi, todėl leidau jiems išlipti iš apkaso, nors priešininkas dar nebuvo nusiraminęs. Patrulis apsiribojo tik prancūziškų sviedinių šilkinių parašiutų paieška ir vienas kito vaikymu palei priešo spygliuotą vielą mojuojant tom baltom skepetom. Be abejo, juos apšaudė, tačiau po kurio laiko jiedu laimingai sugrįžo. Juos saugojo Bakchas.

Rugsėjo 10-ąją iš Kelmų stovyklos patraukiau į pulko vadavietę, norėdamas paprašyti atostogų.

– Galvojau apie jus, – atsakė pulkininkas, – tačiau pulkas turi atlikti kovinę žvalgybą, ir aš noriu patikėti tai jums. Pasirinkite tinkamus žmones ir pasitreniruokite su jais Sulevro stovykloje.

Mūsų užduotis buvo dviejose vietose įsiveržti į priešo apkasus ir pamėginti paimti belaisvių. Patrulį sudarė trys vienetai: dvi smogiamosios grupės ir padalinys, turėjęs užimti priešakinę liniją bei pridengti mūsų užnugarį. Aš vadovavau visam patruliui ir kairiajai grupei, dešiniąją patikėjau leitenantui fon Kynicui.

Pakvietus savanorius, mano nuostabai, – vis dėlto jau buvo 1917-ųjų pabaiga – į priekį visose bataliono kuopose išėjo beveik trys ketvirtadaliai karių. Dalyvius pasirinkau tradiciniu metodu: eidamas išilgai rikiuotės ir ieškodamas „gerų veidų“. Kai kurie nepatekusieji vos neverkė.

Mano grupę, įskaitant ir mane, sudarė keturiolika vyrų, tarp jų kariūnas fon Zglinickis, puskarininkiai Klopmanas, Mevijus, Diujezyfkenas ir du pionieriai. Susitiko didžiausi antrojo bataliono pramuštgalviai.

Dešimt dienų treniravomės mėtyti granatas ir atlikome operaciją mokomajame objekte, imituojančiame realias sąlygas. Stebuklas, kad taip uoliai treniruojantis, turėjau tik tris sužeistus skeveldromis. Beje, mums nereikėjo budėti, todėl rugsėjo 22-osios popietę aš, laukinės, bet karui tinkančios gaujos vadas, kartu su gauja patraukiau į antrąją poziciją, kur turėjome praleisti naktį.

Vakare mudu su Kynicu per tamsų mišką nukeliavome į bataliono vadavietę, nes rotmistras Šumacheris buvo pakvietęs mus pasmerktųjų mirti vakarienės. Tada prigulėme slėptuvėje keletui valandų poilsio. Keistas jausmas, kai žinai, kad rytoj laukia gyvybės ar mirties reikalas, ir prieš užmigdamas dar kurį laiką klausaisi savęs, atlieki sąžinės sąskaitą.

Trečią ryto mus pažadino; pakilome, nusiprausėme ir liepėme paruošti pusryčius. Išsyk labai supykau, nes mano tarnas persūdė kiaušinienę, kurią užsakiau norėdamas pasistiprinti ir pažymėti šią dieną; pradžia buvo nuostabi.

Atstūmėme lėkštes ir šimtąjį kartą apšnekėjom visas smulkmenų, su kuriomis galėjome susidurti, detales. Protarpiais pasivaišindavome vyšnine, o Kynicas palinksmino mus keliais prieštvaniniais anekdotais. Be dvidešimt penkios pašaukėme vyrus ir nuvedėme

į bunkerį priešakinėje linijoje, kur spygliuotoje vieloje jau buvo prakirpti plyšiai, o ilgos, kalkių milteliais pabarstytos strėlės kaip didelės laikrodžio rodyklės rodė puolimo taškus. Atsisveikinome paspausdami rankas ir ėmėm nekantriai laukti, kas bus.

Ruošdamasis darbui, kuriuo ketinome užsiimti, apsivilkau atitinkamus darbinius drabužius: ant krūtinės – du smėlio maišai, kiekviename po keturias ilgakotes granatas, kairėje su smūginiais, dešinėje su degikliniais sprogdikliais; dešinėje kitelio kišenėje – pistoletas 08 su ilgu dirželiu, dešinėje kelnių kišenėje – mažas mauzeris, kairėje kitelio kišenėje – penkios kiaušininės granatos; kairėje kelnių kišenėje – šviečiantis kompasas ir švilpukas, ant perpetės – karabino kablys granatų žiedams traukti, durklas ir vielos kirpimo žirklės. Vidinėje kišenėje prie krūtinės pūpsojo pilna piniginė ir mano namų adresas, užpakalinėje kelnių kišenėje – plokščias vyšninės buteliukas. Antpečius ir Gibraltaro juosteles nusiėmėm, kad priešininkas nesusigaudytų, iš kur esame. Kaip atpažinimo ženklą ant abiejų rankų užsirišome baltus raiščius.

Be penkių penkios kaimyninė divizija atidengė klaidinančią ugnį. Lygiai penktą valandą už mūsų fronto užsiliepsnojo dangus ir virš galvų kelionę lenkta trajektorija pradėjo ūžiantys sviediniai. Stovėjau su Klopmanu prie slėptuvės angos ir rūkiau paskutinį cigarą; tačiau dėl daugybės neprielėkių turėjome pasiieškoti priedangos. Su laikrodžiais rankose skaičiavome minutes.

Lygiai penkios po penkių iššokome iš slėptuvės ir paruoštais takais prasibrovėme pro kliūtis. Iškėlęs granatą bėgau pirmas ir sambrėškyje mačiau, kad puola ir dešinysis patrulis. Priešo vielos užtvara buvo silpna; įveikiau ją dviem šuoliais, tačiau užkliuvau už atokiau ištiestos vielos spiralės ir nugriuvau į išrausą, iš kurios mane ištraukė Klopmanas ir Mevijus.

– Tyyy!

Įšokome į pirmąjį apkasą nesutikdami pasipriešinimo, tuo tarpu dešinėje prasidėjo triukšmingos granatų kautynės. Nekreipdami dėmesio, įveikėme smėlio maišų užtvarą, susigūžę pranykome išrausose ir vėl išnirome prie spygliuotos vielos ežių eilės priešais antrąją

liniją. Ji taip pat buvo visiškai sugriauta ir neteikė jokių vilčių paimti belaisvių, todėl nestabtelėdami nuskubėjome įtvirtinta tranšėja tolyn. Iš pradžių priekin buvau pasiuntęs pionierius, kad išvalytų kelią, paskui, kadangi tempas buvo nepakankamas, priekyje atsistojau pats. Negalėjome gaišti laiko fejerverkams.

Pasiekę trečiąją liniją aptikome radinį, nuo kurio mums užėmė kvapą: žioruojanti cigaretės nuorūka ant žemės skelbė, kad priešas labai netoli. Daviau ženklą savo žmonėms, stipriau sugniaužiau granatą ir ėmiau slinkti gerai įrengtu apkasu, iš kurio sienų kyšojo daugybė paliktų šautuvų. Tokiose situacijose atmintin įsirėžia kiekviena smulkmena. Šioje vietoje tarsi sapne įstrigo katiliuko su jame stovinčiu šaukštu vaizdas. Po dvidešimties minučių šis pastebėjimas išgelbės man gyvybę.

Staiga priešais šmėkštelėjo šešėliškos figūros. Pasileidome joms įkandin ir pakliuvome į akligatvį, kurio sienoje buvo iškastas slėptuvės įėjimas. Atsistojau prie jo ir sušukau:

– *Montez!**

Atsakė granata. Veikiausiai tai buvo sprogmuo su delstiniu sprogdikliu; išgirdęs negarsų trinktelėjimą turėjau laiko atšokti. Granata sprogo priešpriešinėje sienoje galvos aukštyje – sudraskė mano šilkinę kepurę, keliose vietose sužeidė kairę ranką ir nurėžė mažojo piršto galiuką. Šalia stovėjusiam pionierių puskarininkiui pervėrė nosį. Atsitraukėme kelis žingsnius ir granatomis subombardavome pavojingą vietą. Vienas karštakošis į angą įmetė padegamąjį vamzdelį ir tolesnis puolimas pasidarė nebeįmanomas. Apsisukome ir pasileidome trečiąja linija priešinga kryptimi, norėdami pagaliau sučiupti nors vieną priešininką. Visur mėtėsi numesti ginklai ir amunicijos dalys. Mūsų galvose vis kraupiau skambėjo klausimas: „Kurgi visų šitų šautuvų savininkai? Kurgi jie slepiasi?“, tačiau su paruoštomis granatomis ir nutaikytais pistoletais ryžtingai skubėjome vis gilyn į tuščius, parako dūmais pradvisusius apkasus.

* „Kelkitės!“ (Pranc.)

Mūsų tolesnis kelias paaiškėjo tiktai vėliau, kai viską apmąstėme. Nejučiomis mes įsukome į trečią tranšėją ir, jau apšaudomi nuosavos užtveriamosios ugnies, priartėjome prie ketvirtosios linijos. Retkarčiais atplėšdavome vieną iš sienon įleistų dėžių ir atminimui į kišenę įsikišdavome po granatą.

Prabėgę pro kelias kryžminių ir paralelinių tranšėjų eiles, nė vienas nebesusigaudėme, kur atsidūrėme, ir kurioje pusėje vokiečių pozicijos. Visi pamažu įsiaudrino. Drebančiose rankose šokinėjo kompasų strėlės, o ieškant Šiaurinės žvaigždės iš susijaudinimo išgaravo visa mokyklinė išmintis. Balsų šurmulys netolimuose apkasuose rodė, kad priešininkas jau atsigavo po pirmosios nuostabos. Tuoj jis nustatys mūsų buvimo vietą.

Mums dar kartą apsisukus, likau paskutinis ir staiga pamačiau, kad priešais, virš smėlio maišų traverso į šonus juda kulkosvaidžio žiotys. Šokau į tą pusę, suklupdamas ant prancūzo lavono, ir išvydau prie ginklo triūsiančius puskarininkį Klopmaną ir kariūną fon Zglinickį. Šaulys Haleris apžiūrinėjo sumaitotą lavoną, ieškodamas dokumentų. Nesirūpindami tuo, kas vyksta aplinkui, su karštligiška skuba triūsėme prie kulkosvaidžio, kad parsineštume bent kokį trofėjų. Aš bandžiau atsukti laikiklio veržles; kitas vielos žirklėmis nukirpo kulkų juostą; galiausiai pačiupome ant trikojo stovintį daiktą, norėdami parsitempti jį neišardytą. Tą akimirką iš paralelinio apkaso – iš tos pusės, kur manėme esant mūsų linijas, pasigirdo labai susijaudinęs, bet grasinantis priešo balsas:

– *Qu'est-ce qu'il y a?**

Ir į mūsų pusę aukštu lanku nuskriejo juodas kamuolys, vos matomas auštančio ryto dangaus fone.

– Dėmesio!

Tarp manęs ir Mevijaus blykstelėjo; skeveldra pataikė Mevijui į ranką. Išsilakstėme į šalis, dar labiau painiodamiesi apkasų raizgalynėje. Su manimi liko tik pionierių puskarininkis kraujuojančia nosimi ir Mevijus sužeista ranka. Tiktai iš plyšių vis dar nesiryžtančių

* „Kas ten?" (Pranc.)

lįsti prancūzų sutrikimas atidėjo mūsų pražūtį. Bet tai galėjo trukti tik keletą minučių, kol susidursime su gausesniais padaliniais, kurie mus su malonumu pribaigs. Pasigailėjimo tikėtis nevertėjo.

Praradęs bet kokią viltį sveikas grįžti iš šito širšių lizdo, staiga džiaugsmingai sušukau. Žvilgsnis užkliuvo už katiliuko su šaukštu; dabar žinojau, kur esame. Kadangi jau buvo gerokai prašvitę, negalėjome gaišti nė sekundės. Švilpiniuojant pirmosioms kulkoms, pralėkėme atvirą lauką ir priartėjome prie savo linijų. Priešakiniuose prancūzų apkasuose susidūrėme su leitenanto fon Kynico patruliu. Išgirdę šūksnį „Liutje Lage!“, supratome, kad blogiausia – praeityje. Deja, šokdamas žemyn pataikiau ant sunkiai sužeisto kario. Kynicas skubiai papasakojo, kad pirmajame apkase jis granatomis išvijo prancūzų inžinierinį padalinį, o paskui iškart buvo apšaudytas saviškės artilerijos ir turėjo žuvusiųjų ir sužeistųjų.

Ilgokai palaukus, pasirodė dar du mano žmonės, puskarininkis Diujezyfkenas ir kariūnas Haleris, kuris atnešė kad ir nedidelę paguodą. Klaidžiodamas nuošaliame prakase jis aptiko tris paliktus kulkosvaidžius; vieną atsuko nuo stovo ir pasiėmė. Kadangi darėsi vis šviesiau, per niekieno žemę nuskubėjome į mūsų priešakinę liniją.

Iš keturiolikos su manim išėjusių žmonių grįžo tik keturi; Kynico patrulis taip pat patyrė didelių nuostolių. Mano prislėgtą nuotaiką šiek tiek praskaidrino dorasis oldenburgietis Dujezyfkenas, kuris tuo metu, kai slėptuvėje man tvarstė ranką, prie įėjimo bendražygiams pasakojo, kas nutiko, baigdamas sakiniu:

– Leitenantą Jungerį aš nuo šiol gerbiu, kad būtum matęs, kaip jis dūmė per barikadas!

Tada mes, beveik visi sutvarstytom rankom ir galvom, per mišką nužygiavome į pulko vadavietę. Pulkininkas fon Openas mus pasveikino ir pavaišino kava. Jis buvo nusivylęs dėl nesėkmės, tačiau pareiškė padėką. Tai mus paguodė. Tada mane įsodino į automobilį ir nuvežė į diviziją, kuri norėjo turėti tikslią ataskaitą. Ausyse dar aidint koktiems granatų sprogimams, aš visa esybe mėgavausi malonumu atsilošus sėdynėje skrieti keliu.

Divizijos generalinio štabo karininkas priėmė savo kabinete. Buvo kupinas tulžies, savo apmaudui aš pastebėjau, kad atsakingą dėl operacijos baigties jis bandė padaryti mane. Jam pirštu baksnojant į žemėlapį ir klausiant tokių dalykų kaip antai: „Kodėl tranšėjoje nepasukote į dešinę?“, supratau, kad jis tiesiog nepajėgė įsivaizduoti tos maišalynės, kurioje pranyksta sąvokos dešinė ir kairė. Jam visa tai tebuvo planas, mums – su aistra išgyventa tikrovė.

Divizijos vadas draugiškai pasisveikino ir greitai išsklaidė mano blogą nuotaiką. Per pietus su nutrintu lauko kiteliu ir sutvarstyta ranka sėdėjau šalia jo ir bandžiau be apsimestinio kuklumo ir teisingai pavaizduoti rytinį žygį, ir tai man pavyko.

Kitą dieną pulkininkas fon Openas aplankė patrulį dar kartą, įteikė Geležinius Kryžius ir davė kiekvienam dalyviui keturiolika dienų atostogų. Popiet kareivių kapinėse Tiakūre palaidojome tuos kritusius, kuriuos pavyko parsigabenti. Tarp šio karo aukų ten ilsėjosi ir 1870–1871 metų kovotojai. Vieną iš senų kapų puošė apsamanojęs akmuo su užrašu: „Akims tolimas, širdžiai amžinai artimas!“ Didelėje akmeninėje lentoje buvo iškalta:

Didvyrių žygiai, didvyrių kapai – naujas prie seno,
skelbia, kaip valstybė gimė, kaip valstybę ginam.

Vakare perskaičiau prancūzų karinės vadovybės pranešimą: „Vokiečių operacija prie Renjevilio nepavyko, mes paėmėm belaisvių.“ Tai buvo vilkai, kurie įsibrovę į gardą pasiklydo. Pradžiugau iš šio lakoniško pranešimo sužinojęs, kad kai kurie iš prarastų bendražygių liko gyvi.

Po kelių mėnesių gavau laišką iš vieno dingusiojo, šaulio Mejerio, kuris granatų kautynėse neteko kojos. Po ilgo klaidžiojimo jis su trim bendražygiais įsivėlė į kovą ir kitiems, tarp jų Klopmanui, kritus, sunkiai sužeistas buvo pačiuptas. Be abejo, Klopmanas – iš tų žmonių, kurių neįmanoma įsivaizduoti paimtų į nelaisvę.

Kare patyriau ne vieną nuotykį, tačiau šis – pats klaikiausias. Kai prisimenu mūsų klystkelius nepažįstamuose, šaltos paryčio šviesos

nušviestuose apkasuose, mane vis dar apima slogi nuotaika. Tai buvo lyg klaidus sapnas.

Praėjus porai dienų leitenantai Domejeris ir Ciurnas su palydovais po keleto šrapnelių šūvių įšoko į pirmąją priešo liniją. Domejeris aptiko prancūzų landverą su galinga barzda, kuris į reikalavimą „*Rendez-vous!*“* nuožmiai atsakė „*Ah non!*“** ir puolė ant jo. Įnirtingų grumtynių metu Domejeris pistoletu peršovė jam kaklą ir lygiai kaip aš turėjo grįžti nepaėmęs belaisvių. Tik tiek, kad mano operacijai iššaudyta tiek amunicijos, kiek 1870-aisiais būtų užtekę visam mūšiui.

* „Pasiduokite!“ (Netaisykl. pranc.)

** „Ne-a!“ (Pranc.)

IR VĖL FLANDRIJA

Tą pačią dieną, kai grįžau iš atostogų, mus pakeitė bavarų daliniai, o mes apsistojome gretimame Labri kaime.

1917-ųjų spalio 17-ąją susėdome į traukinį ir po pusantros dienos kelionės vėl išsilaipinome Flandrijos žemėje, kurią palikome vos prieš du mėnesius. Permiegojome Izeghemo miestelyje ir kitą rytą išžygiavome į Rulerą, arba, kaip jis vadinasi flamandiškai, Ruselarę. Miestas buvo bepradedantis griūti. Prekės parduotuvėse dar išstatytos, tačiau gyventojai jau persikraustę į rūsius, o miesto gyvenimo saitai nutraukti dažnų apšaudymų. Karo maišatyje priešais mano postovį išlikusi vitrina su damų skrybėlėmis buvo reginys iš kito, pamėkliško pasaulio. Naktimis į apleistus butus braudavosi marodieriai.

Mano postovyje *Ooststraate** aš vienintelis gyvenau patalpose virš žemės. Namas priklausė audinių prekijui. Karo pradžioje jis pabėgo, namą prižiūrėti palikęs senai ūkvedei su dukra. Abi jos rūpinosi maža tėvų netekusia mergaite, kurią mūsų įžygiavimo metu rado klaidžiojančią po gatves; niekas nežinojo netgi jos amžiaus ir vardo. Ji labai bijojo bombų ir beveik atsiklaupusi maldavo manęs, kad viršuje nedegčiau šviesos ir nepriviliočiau piktų lakūnų. Man irgi pasidarė nebejuokinga, kuomet šalia bičiulio Reinharto stovint prie lango ir prožektorių šviesoje stebint žemai virš stogų šmėsčiojančius anglus, šalia namo sprogo milžiniška bomba ir smūgio banga mums palei ausis pametėjo stiklo šukių.

Artėjančioms kautynėms buvau paskirtas žvalgybos karininku ir priskirtas prie pulko štabo. Norėdamas susipažinti su situacija, dar prieš kovinį sąlytį nuvykau į rezervinio bavarų pulko, kurį turėjome pakeisti, vadavietę. Pulko vadas buvo draugiškas ponas, nors tik sutiktas suniurzgėjo kažką apie statuto neatitinkančią mano kepurės „raudoną šikšnelę“ – esą nenorint išprovokuoti šūvių į galvą, ją privalu apsiūti pilka medžiaga.

Du pasiuntiniai nuvedė mane į ryšių centrą, kur patogiausia sužinoti apie bendrą padėtį. Vos mums išėjus iš vadavietės, sviedinys į viršų pakėlė pievos gabalą, tačiau mano vedliai žinojo, kaip daugybės nedidelių tuopų giraičių dengiamoje vietovėje išvengti ugnies, vidurdienį virtusios nepertraukiamu dundėjimu. Jie veikė vadovaudamiesi instinktu seno sekinamojo karo kovotojo, kuris ir tankiausioje ugnyje sugeba rasti saugesnį taką per auksu žėrinčias rudens lygumas.

Ant vienišos sodybos su nesenų sprogimų žymėmis slenksčio išvydome veidu žemyn gulintį negyvėlį.

– Tam kliūv! – pareiškė dorasis bavaras.

– Doud ėš peteis! – tarė kitas, apsidairė ir greitai nužingsniavo tolyn.

Ryšių centras buvo įsikūręs anapus stipriai apšaudomo Pasendalės–Vestrosebekės plento ir nedaug kuo skyrėsi nuo mano vado-

* Rytų gatvė. (Nyderl.)

vautojo Fresnua. Jis glaudėsi prie namo, kurį artilerija pavertė laužo krūva, ir turėjo tokią silpną priedangą, kad pirmas rimtesnis pataikymas būtų jį sunaikinęs. Trys karininkai, draugiškai gyvenantys urve ir labai apsidžiaugę dėl artėjančios pamainos, informavo mane apie priešą, pozicijas ir prisiartinimą; tada per Rodkruisą ir Ostnieukerkę grįžau į Rulerą, kur raportavau pulkininkui.

Eidamas miesto gatvėmis, tyrinėjau jaukius gausių mažų smuklių pavadinimus, taip puikiai perteikiančius flamandišką romumą. Ko nesuviliotų užeigos iškaba, kur parašyta „De Zalm“, „De Reeper“, „De Nieuwe Trompette“, „De Drie Koningen“ arba „Den Olifant“*? Jaukią nuotaiką sukuria vien jau pasveikinimas ta sodria kalba su intymiu Tu. Dieve duok, kad šis nuostabus kraštas, kuris taip dažnai buvo kovojančių armijų arena, ir po šio karo vėl prisikeltų savo sename grožyje.

Vakarop mieste vėl lijo bombomis. Nusileidau į rūsį, kur moterys drebėjo susispaudusios kampe, ir, ramindamas mažąją mergaitę, ėmusią baimingai šaukti, kai sprogimas užgesino šviesą, įjungiau kišeninį žibintuvėlį. Čia dar kartą pasirodė, kaip glaudžiai žmogus suaugęs su tėvyne. Nors moterys pavojaus akivaizdoje ir išgyveno didžiulį siaubą, jos tvirtai laikėsi savosios žemės grumsto, kuris kiekvieną akimirką galėjo virsti jų kapu.

Spalio 22-osios rytą su savo keturių vyrų žvalgybos grupe iškeliavau į Kalvę, kur iki pietų turėjo rotuotis pulko štabas. Fronte siautė galinga ugnis; jos blyksniai miglą nudažė raudonai. Pasiekus Ostnieukerkę šalia mūsų su trenksmu nugriuvo namas, į kurį pataikė sunkusis sviedinys. Akmenų nuolaužos pažiro po gatvę. Bandėme gyvenvietę aplenkti, tačiau vis tiek turėjome eiti pro ją, nes Rodkruiso ir Kalvės krypties nežinojome. Skubėdamas paklausiau kelio nepažįstamo puskarininkio. Užuot atsakęs, jis sukišo rankas į kišenes ir gūžtelėjo pečiais. Apšaudymo metu negalėjau gaišti, todėl prišokau prie jo ir, prie nosies prikišęs pistoletą, išgavau reikiamą informaciją.

* „Lašiša“, „Garnys“, „Naujasis trimitas“, „Trys karaliai“, „Dramblys“. (Nyderl.)

Tai buvo pirmas kartas, kai kautynėse sutikau vyrą, sukėlusį sunkumų ne dėl bailumo, o, matyt, dėl visiško nenoro. Nors paskutiniais metais šis nenoras, žinoma, sustiprėjo ir paplito, tačiau kovos veiksmų metu jo apraiškos vis dėlto buvo labai retos, nes mūšis įpareigoja, o neveiklumas išblaško. Kautynių metu patiri konkretų spaudimą. Akivaizdžiausiai karinės disciplinos pakrikimas pasireikšdavo kolonose, grįžtančiose iš sekinamųjų mūšių.

Prie Rodkruiso, nedidelio ūkio šalia kelių išsišakojimo, situacija pasidarė pavojinga. Laibgaliai skraidė per apšaudomą kelią, pėstininkų grupės abiejose pusėse klydinėjo po vietovę, o gausybė sužeistųjų kėblino iš fronto į užnugarį. Sutikome jauną artileristą, iš kurio peties nelyginant nulūžęs ieties smaigalys kyšojo ilga, dantyta skeveldra. Jis praėjo pro mus nė nežvilgtelėjęs, tarsi somnambulas.

Nuo kelio pasukome dešinėn į ugnies rato apsuptą pulko vadavietę. Netoliese kopūstų lauke du telefonistai tiesė laidą. Šalia vieno sprogo sviedinys; matėme jį krintant ir pamanėme, kad viskas baigta. Tačiau jis tuoj pat vėl atsikėlė ir toliau šaltakraujiškai vyniojo laidą. Kadangi vadavietę sudarė tik vienas mažiukas betoninis bunkeris, vos talpinantis vadą su adjutantu ir ordonansu, pasiieškojau prieglobsčio netoliese. Su ryšių, dujų saugos ir minosvaidžių karininkais įsikūriau lengvame mediniame barake, kurio nepavadintumei bombų nepramušamu prieglobsčiu.

Pavakare patraukiau į pozicijas, nes atėjo žinia, kad ryte priešas užpuolė mūsų penktąją kuopą. Mano maršrutas per ryšių centrą vedė iki „Šiaurės rūmų“, neatpažįstamai sušaudyto ūkio, kurio griuvėsiuose buvo apsistojęs rezervinio bataliono vadas. Iš ten pas fronto linijos vadą vedė neva takas, o iš tikrųjų tik jo pėdsakas. Smarkios liūtys pastarosiomis dienomis išrausų lauką pavertė purvo jūra; jos gylis, ypač Padės upelio vagoje, buvo pavojingas gyvybei. Beklaidžiodamas praėjau pro keletą vienišų lavonų; kartais iš purvino išrausų paviršiaus kyšojo tik ranka arba galva. Taip miega tūkstančiai, ir jų kapo nepuošia draugo pastatytas paminklas.

Nepaprastai sunkiai perėjęs Padės upelį – tai pavyko padaryti tik per kelias sviedinių nuverstas tuopas – milžiniškoje išrausoje, tarp

saujelės ištikimiausių vyrų aptikau penktosios kuopos vadą, leitenantą Heinsą. Išrausa buvo ant šlaito, ne visiškai užpilta vandeniu, todėl nepretenzingi frontininkai galėjo laikyti ją tinkama gyventi. Heinsas papasakojo, kad ryte pasirodė anglų vora – apšaudžius ji dingo. Savo ruožtu jie nušovė kelis pasimetusius 164-ojo pulko karius, kurie anglams artinantis ėmė bėgti. O šiaip viskas buvo gerai, todėl grįžau atgal į vadavietę ir raportavau pulkininkui.

Kitą dieną mūsų pietus šiurkščiausiu būdu nutraukė keletas per plauką nuo medinės sienos bumptelėjusių sviedinių; jų sukelti purvo fontanai lėtai sūkuriuodami barbeno į tolio stogą. Visi išskuodėme pro duris, aš nulėkiau į netolimą sodybą, ir, kadangi lijo, užėjau vidun. Vakare vyksmas pasikartojo, tik šįkart likau lauke, nes oras išsigiedrijo. Kitas sviedinys pataikė tiesiai į apgriuvusį pastatą. Taip kare veikia atsitiktinumas. Labiau negu kitur čia galioja dėsnis: nereikšmingos priežastys – didžiuliai padariniai.

Spalio 25-ąją mus iš barakų išvijo jau aštuntą; antruoju bandymu į priešais stovintį baraką pataikė tiesiogiai. Kiti sviediniai lėkė į šlapią nuo lietaus pievą. Nugaišdavo jie tyliai, tačiau išrausdavo nemažas duobes. Vakarykščių patyrimų pamokytas, dideliame kopūstų lauke už pulko vadavietės susiradau vienišą, pasitikėjimą keliančią išrausą, su kuria kaskart išsiskirdavau tik padaręs atitinkamą pertrauką. Tą dieną sužinojau apie leitenanto Brechto mirtį. Ši žinia mane labai paveikė. Kaip divizijos žvalgybos karininkas, jis krito mūšyje, išrausų lauke kairiau „Šiaurės rūmų". Brechtas buvo vienas iš nedaugelio, kuriuos net ir šiame sekinamajame kare gaubė ypatinga aura; mes laikėme jį nesužeidžiamu. Tokius žmones kaip jis visada atskirdavai iš masės – eilinį kartą gavę įsakymą pulti, jie juokdavosi. Kai išgirsti tokius pranešimus, nevalingai apima mintys, kad ir tu galbūt nebeilgai trauksi.

Spalio 26-osios rytą užpildė neįprasto smarkumo uraganinė ugnis. Matydama priekyje kylančius užtveriamosios ugnies signalus ir mūsų artilerija padvigubino įtūžį. Kiekvienas mažas miškelis ir kiekviena gyvatvorė buvo prismaigstyta pabūklų, už kurių priekurčiai kanonieriai užsiiminėjo savo amatu.

Kadangi grįžtantys sužeistieji pateikė neaiškius ir perdėtus duomenis apie anglų puolimą, mane ir dar keturis žmones nusiuntė į frontą, kad ištirtume tikrą padėtį. Kelias ėjo per smarkią ugnį. Sutikome daug sužeistųjų, tarp jų dvyliktosios vadą leitenantą Špicą peršautu smakru. Priešais fronto linijos vado slėptuvę patekome į tikslią kulkosvaidžių ugnį – tai buvo ženklas, kad priešas įsiskverbė į mūsų pozicijas. Šį įtarimą patvirtino trečiojo bataliono vadas majoras Dytleinas. Pagyvenusį poną radau šliaužiantį iš trim ketvirtadaliais vandeniu apsemto betoninio bunkerio ir uoliai beieškantį purvan nukritusio jūros putos kandiklio.

Anglai įsiveržė į priekinę liniją ir užėmė kalvelės viršūnę, nuo kurios jie galėjo apšaudyti Padės upelio vagą – fronto linijos vado buveinę. Keliais raudono pieštuko brūkštelėjimais žemėlapyje pažymėjęs pasikeitusią padėtį, paraginau savo žmones surengti dar vieną ilgo nuotolio bėgimą per purvą. Labai greitai pralėkėme priešo matomą plotą iki kitos pakilumos, o iš ten jau lėčiau nusigavome iki „Šiaurės rūmų“. Iš abiejų pusių į pelkę krito sviediniai, keldami milžiniškus, nesuskaičiuojamų purslų apgaubtus purvo stulpus. „Šiaurės rūmus“ apšaudė ardomaisiais sviediniais, todėl juos įveikėme perbėgimais. Tų daikčiukų trenksmas ypač bjaurus ir kurtinantis. Jie atlekia grupėmis, viena iškart po kitos. Reikėdavo greitai nubėgti atkarpą, o tada išrausoje pralaukti sprogimų bangą. Akimirką tarp tolimo kaukimo ir sprogimo visai šalia valia gyventi įsitempdavo itin skaudžiai, nes kūnas turėjo laukti savo lemties neapsaugotas ir nejudrus.

Į smarkią ugnį buvo įmaišyta ir šrapnelių; vienas numetė tekšinčių kulkų krovinį kaip tik tarp mūsų. Mano palydovui kulka pataikė į apatinį šalmo kraštą ir parbloškė žemėn. Valandėlę jis pagulėjo apkvaitęs, tada pašoko ir nubėgo toliau. Vietovėje aplink „Šiaurės rūmus“ tįsojo aibė kraupiai sumaitotų lavonų.

Kadangi žvalgybos užduotis vykdėme uoliai, dažnai nusigaudavome į vietas, kurios dar ką tik buvo neįžengiamos. Taip susipažinome su mūšio lauke nutinkančiais neviešais dalykais. Visur aptikome mirties pėdsakų; atrodydavo, kad šioje dykynėje nebeliko

nė vienos gyvos sielos. Štai už sutaršytos gyvatvorės gulėjo skyrius, kūnai padengti šviežia žeme, kuri per sprogimą užbiro ant jų; šalia išrausos, iš kurios dar kilo troškus sprogimo dujų garas, žuvo du pasiuntiniai. Kitur radome mažame plotelyje išmėtytus daugybę lavonų: čia baigėsi į ugnies sūkurio akį pakliuvusio nešikų komandos arba pasiklydusio rezervo būrio kelias. Mes išdygdavome, vienu žvilgsniu aprėpdavome šių mirtinų kampelių paslaptis ir vėl pranykdavome dūmuose.

Mums laimingai įveikus ir smarkiai apšaudomą slėnį už Pasendalės–Vestrosebekės kelio, aš galėjau raportuoti pulkininkui fon Openui.

Kitą rytą mane jau šeštą pasiuntė į frontą su užduotimi nustatyti, ar pulkas turi paramą, o jei taip, kur ji išsidėsčiusi. Pakeliui sutikau feldfebelį leitenantą Ferchlandą, turėjusį perduoti aštuntai kuopai įsakymą žygiuoti į Gaudbergą ir, jeigu rastų spragą tarp mūsų ir gretimo pulko iš kairės, ją užpildyti. Norint kuo greičiau įvykdyti užduotį, geriausia išeitis buvo eiti kartu su juo. Ilgokai paieškoję niūrioje išrausų lauko dalyje netoli žvalgybos centro radome aštuntosios vadą – mano bičiulį Tebę. Jis nelabai apsidžiaugė užduotimi dienos šviesoje daryti tokį į akis krintantį manevrą. Mūsų lakoniško pokalbio, slegiamo nenusakomo rytinės šviesos peršviesto išrausų lauko blaivumo, metu prisidegėm po cigarą ir laukėme, kol susirinks kuopa.

Jau po keleto žingsnių iš priešais esančių aukštumų gavome tiksliosios pėstininkų ugnies ir turėjome po vienąperbėginėti iš išrausos į išrausą. Judant perkitąatšlaitęugnis sutankėjo tiek, kad Tebė liepė užimti pozicijas išrausose ir palaukti tamsos. Rūkydamas cigarą jis apėjo sektorių ir padalijo karius į skyrius.

Nusprendęs nustatyti, kokio dydžio spraga yra toliau priekyje, dar akimirką atsipūčiau Tebės išrausoje. Priešo artilerija, bausdama kuopą už drąsų elgesį, ėmė įsišaudyti šiame ruože. Į mūsų priebėgos pakraštį smogęs sprogmuo, pribėręs molio į akis ir ant žemėlapio, paskatino mane kilti. Atsisveikinau su Tebe ir palinkėjau jam sėkmės ateinančiomis valandomis. Jis sušuko įkandin:

– Dievuli mielas, leisk sulaukti vakaro, rytas ateis savaime!

Atsargiai žengėme per priešo regimą Padės upelį, slapstydamiesi už nuverstų juodųjų tuopų lapijos, o jų kamienus panaudodami kaip tiltelius. Kartkartėmis kuris nors iš mūsų iki juosmens prasmegdavo purve ir nenuskęsdavo tik dėl pagalbon atėjusio bendražygio ištiestos šautuvo buožės. Žygio krypties tašku pasirinkau betoninį bunkerį, apsuptą grupės kareivių. Prieš mus ta pačia kryptimi judėjo keturių sanitarų nešami neštuvai. Nustebęs, kad sužeistasis gabenamas į frontą, pažiūrėjau pro žiūronus ir pamačiau eilę chaki spalvos figūrų su plokščiais šalmais. Tą pačią akimirką nuaidėjo pirmieji šūviai. Kadangi priedangą rasti buvo neįmanoma, pasileidome bėgti atgal, o kulkos aplinkui taškė purvą. Lėkti per klampynę – nepaprastai varginantis reikalas; tačiau kai mes, visiškai uždusę, valandėlę anglams vaidinome taikinius, ardomųjų sviedinių grupė vėl sugrąžino žvalumą. Gerai bent jau tiek, kad jų dūmai mus pridengė. Nemaloniausias bėgimo aspektas buvo perspektyva dėl bet kokio sužeidimo virsti pelkėjančiu lavonu. Lėkėm išrausų pakraščiais nelyginant siauromis bičių korio sienelėmis. Kruvinos šliūžės liudijo, kad čia dingo jau ne vienas.

Mirtinai išsekę pasiekėme pulko vadavietę, kur atidaviau savo eskizus ir raportavau apie padėtį. Mes išžvalgėme spragą. Tebė naktį pajudės priekin ir ją užpildys.

Spalio 28-ąją mus vėl pakeitė 10-asis rezervinis bavarų pulkas. Visiškai pasirengę kovai apsistojome kaimuose už fronto. Štabas persikėlė į Mostą.

Naktį sėdėjome apleistoje smuklėje ir šventėme ką tik iš atostogų grįžusio leitenanto Ciurno paaukštinimą ir sužadėtuves. Bausdama už tokį lengvabūdiškumą, kitą rytą mus pažadino milžiniška uraganinė ugnis, kuri, nepaisydama nemažo nuotolio, išmušė mano langų stiklus. Iš karto – aliarmas. Matyt, spragoje vis dėlto pasitaikė netikėtumų. Sklandė gandas, kad anglas ten įsiveržė į pulko pozicijas.

Laukdamas įsakymo, dieną praleidau armijos vyriausios vadovybės stebėjimo punkte, kurį apšaudė išsklaidytąja ugnimi. Pro

vieno namelio langą įlėkė nedidelis sviedinys, išlėkė trys plytų dulkėmis apnešti sužeisti artileristai. Kiti trys po griuvėsiais gulėjo negyvi.

Kitą rytą iš bavarų vado gavau tokią kovinę užduotį: „Pulko mūsų kairėje pozicijos po pakartotinių priešo smūgių nustumtos dar toliau ir spraga tarp dviejų pulkų labai padidėjo. Dėl pavojaus, kad pulko pozicijas apeis iš kairės, vakar vakare pirmasis 73-iojo šaulių pulko batalionas vykdė kontrataką, tačiau buvo išsklaidytas užtveriamosios ugnies ir nesuėjo į sąlytį su priešu. Šį rytą į spragą nukreiptas antrasis batalionas. Iki šiol jokių žinių negauta. Reikia išžvalgyti pirmojo ir antrojo bataliono pozicijas."

Išsiruošiau į kelią ir prie „Šiaurės rūmų" sutikau kapitoną fon Brikseną, antrojo bataliono vadą, kuris krepšyje nešėsi pozicijų eskizą. Persipiešiau jį ir taip užduotį įvykdžiau, tačiau kad įsitikinčiau savo akimis, dar nukakau į fronto linijos vado bunkerį. Palei kelią gulėjo kritusieji, kurių blyškūs veidai bolavo vandens pilnose išrausose arba jau buvo taip užnešti purvu, kad galėjai tik spėti, jog čia guli žmogus. Ant daugumos rankovių švytėjo žydra Gibraltaro juostelė.

Fronto linijos vadas buvo bavarų kapitonas Radlmajeris. Šis nepaprastai veiklus karininkas mane išsamiai informavo apie tai, ką kapitonas fon Briksenas buvo greitomis papasakojęs. Mūsų antrasis batalionas patyrė didelių nuostolių; be daugelio kitų, krito bataliono adjutantas ir šauniosios septintosios vadas. Adjutantas Lemeras buvo balandį prie Fresnua kritusio aštuntosios kuopos vado brolis. Abu broliai buvo lichšteinšteiniečiai ir kovojo vokiečių pusėje kaip savanoriai. Abu krito taip pat – nuo šūvio į burną.

Kapitonas parodė betoninį bunkerį už dviejų šimtų metrų nuo mūsiškio, kuris vakar buvo ypač atkakliai ginamas. Netrukus po atakos šios nedidelės tvirtovės komendantas feldfebelis pamatė tris vokiečius besivedantį anglą. Jis nušovė anglą ir sustiprino įgulą trim kareiviais. Pasibaigus amunicijai ir norėdami nutraukti tolesnį apšaudymą, jie lauke prie durų pasodino surištą anglą, ir sutemus nepastebėti pasitraukė.

Anglų karininkas pareikalavo, kad pasiduotų kitas betoninis bunkeris, kuriamvadovavo leitenantas; vietoje atsakymo iššoko vokietis, pačiupo anglą ir suglumusių kareivių akivaizdoje įsitempė vidun.

Tą dieną mačiau mažus sanitarų būrelius su iškeltais vėlukais, atvirai judančius pėstininkų ugnies zonoje ir visiškai neapšaudomus. Tokius vaizdus šio požeminio karo kovotojas išvysdavo tik tada, kai padėtis tapdavo visiškai nepakeliama.

Kelią atgal apsunkino į dirvą įsigėrusios nemalonios, supuvusiais obuoliais atsiduodančios anglų sviedinių dirginančios dujos. Jos užėmė kvapą ir vertė akis ašaroti. Vadavietėje raportavęs, prie perrišimo punkto pamačiau neštuvus su dviem sunkiai sužeistais pažįstamais karininkais. Vienas jų buvo leitenantas Ciurnas, kurio šventėje mūsų kompanija linksminosi vos prieš du vakarus. Dabar pusiau nurengtas jis gulėjo ant nuplėštos varčios su patikimu mirties ženklu – vaškiniu geltoniu veide, ir stikliniu žvilgsniu spoksojo į mane, prisiartinusį ir glostantį jam ranką. Kitam, leitenantui Haverkampui, sviedinio skeveldros taip sutriuškino rankos ir kojos kaulus, kad grėsė amputacija. Suakmenėjęs ir mirtinai išblyškęs, jis gulėjo ant neštuvų ir rūkė cigaretes, kurias jam pridegdavo ir į burną įkišdavo sanitarai.

Tomis dienomis vėl netekome nepaprastai daug jaunų karininkų. Šis antrasis Flandrijos mūšis buvo monotoniškas; jis vyko klampioje ir purvinoje stichijoje, kuri turėjo gerą apetitą.

Lapkričio 3-iąją Gitso stotyje, gerai pažįstamoje iš pirmosios Flandrijos kampanijos, mus susodino į traukinį. Vėl pamatėme abi flamandes, tačiau jos nebebuvo tokios guvios kaip anksčiau. Atrodė, kad ir jos pergyveno ne vieną didelį mūšį.

Keletui dienų atvykome į Turkueną, išvaizdų Lilio miestą palydovą. Pirmą ir paskutinį kartą per karą visi septintosios kuopos vyrai miegojo pūkiniuose pataluose. Aš gyvenau puošniame kambaryje, turtingo pramonininko name *rue de Lille**. Su dideliu pasitenkinimu mėgavausi pirmuoju vakaru ištaigingame fotelyje prie spragsinčio marmurinio židinio.

* Lilio gatvė. (Pranc.)

Šias kelias dienas visi išnaudojome tam, kad pasidžiaugtume pasauliu, dėl kurio taip sunkiai kovojome. Vis dar negalėjome suvokti, kad išvengėme mirties, ir stengėmės įsitikinti iš naujo dovanotu gyvenimu skonėdamiesi visais jo pavidalais.

DVIGUBAS MŪŠIS PRIE KAMBRĖ

Gražios dienos Turkuene prabėgo greitai. Trumpą laiką buvome dislokuoti Viler o Tertre, kol atėjo pamaina, o 1917 lapkričio 15-ąją nuvykome į Lekliuzą, mums paskirtų pozicijų rezervinio bataliono postovio vietą. Lekluzas buvo nemažas, ežerų apsuptas Artua kaimas. Platūs nendrynai slėpė antis ir laukius, vandenyse knibždėjo žuvys. Nors žvejoti buvo uždrausta, naktį prie vandens dažnai pasigirsdavo paslaptingi garsai. Vieną dieną iš vietinės komendantūros gavau porą mano kuopos kareivių, pagautų žvejojant granatomis, knygelių. Nesiėmiau jokių priemonių, nes man gera karių nuotaika buvo žymiai svarbesnė nei Prancūzijos žuvų apsauga ar vietos įtakingųjų pietų stalai. Nuo tada beveik kiekvieną vakarą nežinoma ranka prie mano durų padėdavo didžiulę lydeką. Vidurdienį abiem savo karininkams suruošdavau pietus su pagrindiniu patiekalu lydeka *à la Lohengrin*.

Lapkričio 19-ąją su būrių vadais apžiūrėjau pozicijas, kurias turėjome užimti ateinančiomis dienomis. Jos buvo priešais Viz an Artua kaimą. Tačiau į apkasus nepatekome taip greitai, kaip manėme, nes beveik kiekvieną naktį, paskelbus aliarmą, mus visiškos kovinės parengties nusiųsdavo tai į Votano liniją – artilerinę atkirtimo poziciją, tai į Diuri kaimą. Patyrusiems kariams buvo aišku, kad tai nieko gero nežada.

Ir iš tikrųjų, lapkričio 29-ąją kapitonas fon Briksenas mums pranešė, kad dalyvausime dideliame katilo, atsiradusio tankų mūšyje prie Kambrė įlenkus mūsų frontą, kontrpuolime. Nors apsidžiaugėme, kad pagaliau galėsime vaidinti nebe priekalo, o kūjo vaidmenį, abejojome, ar po Flandrijos dar neatsigavusi sudėtis išlaikys šį išbandymą. Vis dėlto aš tikėjau savo kuopa, ji dar niekad nebuvo apvylusi.

Naktį iš lapkričio 30-osios į gruodžio 1-ąją sėdome į sunkvežimius. Jau čia patyrėme pirmąją netektį: vienam vyrui iškrito granata, kuri mįslingu būdu sprogo ir sunkiai sužeidė jį kartu su bendražygiu. Kitas, norėdamas išvengti kautynių, pamėgino apsimesti išprotėjusiu. Po ilgo tąsymosi pirmyn atgal stiprus puskarinininkio stuktelėjimas į šoną jam sugrąžino protą, ir mes sulipome į mašinas. Šis įvykis parodė, kad įtikinamai suvaidinti beprotį labai sunku.

Susigrūdę kaip silkės statinėje nuvažiavome beveik iki Baralio, kur pakelės griovyje ilgai laukėme įsakymo. Nepaisydamas šalčio, išsitiesiau ant pievos ir išmiegojau iki apyaušrio. Buvome pasiruošę pulti, todėl kiek nusivylėme sužinoję, kad 225-asis pulkas, kuriam buvome priskirti, atsisakė mūsų paramos. Mes pasirengę kovai turėjome laukti Baralio pilies parke.

9 val. pasigirdo smarkios mūsų artilerijos ugnies papliūpos, nuo 11.15 iki 11.50 val. virtusios uraganine ugnimi. Burlono miškas, dėl stiprių įtvirtinimų frontaliai nepuolamas, pranyko gelsvai žaliuose dujų debesyse. 11.50 val. pro žiūronus pamatėme, kaip tuščiame išrausų lauke pasirodo kovinės grandys, o užnugaryje į baterijas kinko arklius ir darda į naujas pozicijas. Vokiečių lakūnas padegė anglų pririšamąjį aerostatą, jo stebėtojai iššoko su parašiutais. Tai, kad jis

dar kelis kartus apsuko juos, plevenančius ore, ir apšaudė trasuojamomis kulkomis, buvo ženklas, kad karas nuožmėjo.

Nuo pilies parko aukštumos atidžiai sekę puolimą, ištuštinome puodą makaronų ir atsigulėme popiečio miegoant įšalusios žemės. Trečią valandą gavome įsakymą judėti į priekį iki pulko vadavietės, pasislėpusios išdžiūvusio kanalo šliuze. Silpna išsklaidytąja ugnimi dengiamą kelią įveikėme būriais. Iš ten septintąją ir aštuntąją nusiuntė pas rezervo vadą, kad pakeistume dvi 225-ojo kuopas. Penki šimtai metrų, kuriuos reikėjo įveikti kanalu, buvo apšaudomi tankia užtveriamąja ugnimi. Susispaudę į krūvą, iki tikslo nubėgome be nuostolių. Daugybė lavonų rodė, kad ne viena kuopa čia susimokėjo kruviną muitą. Paramos būriai buvo išsidėstę prie pat šlaitų ir mūrinėse sienose karštligiškai bandė išsimušti priedangos nišas. Kadangi visos vietos buvo užimtos, o kanalas kaip išsiskiriantis vietovės objektas traukė ugnį, nuvedžiau kuopą į išrausų lauką dešiniau ir leidau kiekvienam įsitaisyti individualiai. Mano durtuvas sužvangėjo atsimušus skeveldrai. Kartu su Tebe, kuris su savo aštuntąja pasekė mūsų pavyzdžiu, radome tinkamą išrausą ir uždengėme ją palapinsiauste. Įžiebėme žvakę, pavakarieniavome, surūkėme po pypkę ir žvarbdami pasišnekučiavome. Tebė, kuris net ir šioje nykioje aplinkoje išsaugojo dendžio bruožų, papasakojo ilgą istoriją apie merginą, kuri jam pozavo Romoje.

Vienuoliktą valandą gavau įsakymą traukti į buvusią priešakinę liniją ir prisistatyti fronto linijos vadui. Liepiau kariams susirinkti ir nuvedžiau juos į priekį. Dabar krito tik pavieniai sunkieji sviediniai; tarsi sveikinimas iš pragaro, vienas jų sprogo prieš mus ir užvertė kanalą tamsiais dūmais. Kariai nutilo, lyg ledinė ranka būtų pačiupusi juos už sprando, ir klupinėdami per spygliuotas vielas ir akmenų nuolaužas nuskubėjo paskui mane. Klaikus jausmas apima žygiuojant per nepažįstamas pozicijas naktį, net jei ugnis ne itin smarki; regą ir klausą audrina keisčiausios haliucinacijos. Viskas šalta ir svetima nelyginant prakeiktame pasaulyje.

Galiausiai radome siaurą angą, jungiančią kanalą su priešakine linija, ir žmonių perpildytais apkasais nusigavome iki bataliono va-

davietės. Įėjęs vidun sutikau karininkus ir pasiuntinius, besigrūdančius tokiame tirštame ore, kad jį, regis, galėjai pjaustyti riekėmis. Čia sužinojau, kad puolimas šiame sektoriuje nedavė rezultatų ir bus tęsiamas kitą rytą. Nuotaika patalpoje nekėlė pasitikėjimo. Du bataliono vadai pradėjo ilgas derybas su adjutantais. Iš nelyginant vištų laktos knibždančių gultų aukštybės savo trigrašį pokalbin vis įkišdavo specialiųjų dalinių karininkai. Cigarų dūmai dusino. Tarnai mėgino šioje spūstyje pjaustyti duoną savo viršininkams, įgriuvęs sužeistasis, paskelbęs, kad priešas puola granatomis, sukėlė aliarmą.

Pagaliau galėjau užsirašyti savo puolimo įsakymą. Šeštą valandą ryto su kuopa turėjau iš flango pulti „Drakono kelią“, o iš ten kiek galima toliau pasistūmėti Zygfrydo linija. Abu pozicijose stovinčio pulko batalionai puls septintą dešiniau mūsų. Laiko skirtumas sukėlė įtarimą, kad situacija vadams atrodo abejotina, todėl mums skirtas bandomųjų triušių vaidmuo. Pareiškiau prieštaravimą dėl suskaldyto puolimo ir pasiekiau, kad ir mes pajudėtume tik septintą. Kitas rytas parodė, kad šis pakeitimas turėjo didelės reikšmės.

Kadangi miglotai įsivaizdavau, kur yra „Drakono kelias“, atsisveikindamas paprašiau žemėlapio, tačiau be jo atseit negalėjo apsieiti. Mintyse keiktelėjau ir išėjau į gryną orą. Svetima vadovybė niekada nelepins.

Su sunkiai apsikrovusiais kariais ilgokai klaidžiojome pozicijose, kol vienas vyras mažame, į priekį atsišakojančiame apkase, užtvertame spygliuotos vielos ožiais, aptiko lentelę su pusiau nutrintu užrašu „Drakono kelias“. Ten įėjęs jau už keleto žingsnių išgirdau svetimkalbį šurmulį. Tyliai nusėlinau atgal. Susidūriau su anglų atakos pleišto viršūne, kuri dėl nesigaudymo, kur yra, arba nerūpestingumo elgėsi neatsargiai. Liepiau vienam skyriui tučtuojau blokuoti apkasą.

Šalia pat „Drakono kelio“ buvo milžiniška duobė, tikriausiai spąstai tankams; ten sušaukiau visą kuopą, norėdamas paaiškinti mūšio užduotį ir paskirstyti būrius puolimui. Mano kalbą kelis kartus pertraukė lengvieji sviediniai. Kartą į galinę sieną netgi bumptelėjo nesprogėlis. Stovėjau prie krašto ir iš viršaus mačiau, kaip po kiekvieno sprogimo vienodai žemai palinksta mėnulio šviesos nušviesti šalmai.

Nerimaudamas dėl fatališko sviedinio, nusiunčiau pirmąjį ir antrąjį būrį atgal į pozicijas, o su trečiu įsikūriau duobėje. Dalinio, kuriam vakar dieną „Drakono kelyje“ aplamdė šonus, kariai įbaugino vyrus papasakoję, kad už penkiasdešimt metrų stovintis anglų kulkosvaidis kaip neįveikiama kliūtis blokuoja apkasus. Todėl nusprendėme, kad vos pajutę pasipriešinimą, iš kairės ir iš dešinės šoksime ant priedangos ir spinduliškai pulsime granatomis.

Be galo prailgusias valandas praleidau tupėdamas duobėje šalia leitenanto Hopfo. Šeštą pakilau ir apimtas keistos nuotaikos, apimančios prieš kiekvieną puolimą, daviau paskutinius nurodymus. Pilve – kažkoks glebus jausmas, kalbiesi su būrių vadais, bandai juokauti, lakstai pirmyn atgal lyg artėjant paradui, kurį priims aukščiausia vadovybė; trumpai tariant, bandai užsiimti bet kokia veikla, kad tik išvengtumei įkyrių minčių. Vienas vyras pasiūlė puodą ant spirito tabletės sušildytos kavos, kuri, stebuklas, kūną pripildė gyvybės ir pasitikėjimo.

Lygiai septintą valandą išžygiavome ilga eile pagal nustatytą tvarką. „Drakono kelias“ buvo tuščias; virtinė tuščių amunicijos būgnų rodė, kad liūdnai pagarsėjęs kulkosvaidis išgabentas. Tai pakėlė mūsų nuotaiką. Užkardžiau į dešinę atsišakojantį gerai įrengtą apkasą pastatęs prie jo saugos postą, tada įžengėme į tarpeklį. Šis darėsi vis žemesnis, kol galiausiai, brėkštant rytui, mes atsidūrėme plyname lauke. Apsisukome ir nuėjome dešiniuoju apkasu, kuriame matėsi nepavykusio puolimo pėdsakai. Dugnas buvo nuklotas anglų lavonais ir karo įnagiais. Tai buvo Zygfrydo linija. Staiga smogiamųjų skyrių vadas leitenantas Hopenratas ištraukė vyrui iš rankų šautuvą ir iššovė. Jis susidūrė su anglų patruliu, kuris švystelėjęs kelias granatas puolė bėgti. Ėjome toliau, kol netrukus vėl kilo pasipriešinimas. Granatos lėkė iš abiejų pusių ir sproginėjo su trenksmu. Smogiamieji būriai pakilo į ataką. Sprogmenys keliavo per vyrų rankas; snaiperiai įsitaisė už traversų, kad nusitaikytų į priešo svaidytojus, būrių vadai žvalgėsi per priedangą, kad laiku pastebėtų kontrataką, o lengvųjų kulkosvaidžių tarnybos tinkamose vietose statė ginklus. Granatomis puolėme apkasus frontaliai, o

šautuvais dengėme juos išilgai. Apylinkė atgijo, ir virš mūsų galvų ėmė kryžiuotis kulkų spiečiai.

Po trumpos kovos anoje pusėje pasigirdo susijaudinę balsai, ir mums nespėjus suvokti, kas įvyko, link mūsų su iškeltomis rankomis ėmė eiti pirmieji anglai. Vienas po kito jie apsukdavo traversą ir prieš grasinamai atkištus mūsų šautuvus ir pistoletus nusisegdavo perpetes. Tai buvo jauni, pasitempę vaikinai naujomis uniformomis. Juos praleisdavau paliepdamas „*Hands down!*"* ir pavedžiau vienam skyriui juos išvesti. Daugumos pasitikinčios šypsenos rodė, kad jie iš mūsų nesitiki baisaus elgesio. Kiti bandė mus prielankiai nuteikti tiesdami cigarečių pakelius ir šokolado plyteles. Su augančiu medžioklio džiaugsmu mačiau, kad sučiupome galingą laimikį; eisena tęsėsi ir tęsėsi. Suskaičiavome jau šimtą penkiasdešimt vyrų, o pakeltomis rankomis vis dar rodėsi kiti. Sustabdžiau karininką ir paklausiau apie tolimesnių pozicijų išdėstymą ir įgulas. Jis labai mandagiai atsakė, bet visai be reikalo stovėjo pasitempęs. Paskui jis nuvedė mane į gretimą blindažą pas kuopos vadą, sužeistą kapitoną. Radau į slėptuvės rėmą atsikolusį jauną, maždaug dvidešimt šešerių metų patrauklių bruožų vyrą peršauta blauzda. Kai prisistačiau, jis prie kepurės pakėlė ranką, ant kurios sublizgėjo auksinė grandinėlė, pasisakė savo vardą ir atidavė pistoletą. Pirmieji jo žodžiai parodė, kad turiu reikalo su tikru vyru. „*We were surrounded about*"**. Jis jautė, kad privalo paaiškinti priešininkui, kodėl jo kuopa taip greitai pasidavė. Prancūziškai pasišnekėjome apie šį bei tą. Jis papasakojo, kad netolimame blindaže guli nemažai vokiečių sužeistųjų, kuriuos jo žmonės sutvarstė ir pamaitino. Tačiau paklaustas, kokio stiprumo įgula yra Zygfrydo linijos gilumoje, atsisakė suteikti informaciją. Pažadėjęs, kad jis ir kiti sužeistieji bus nugabenti į užnugarį, atsisveikinau rankos paspaudimu.

Priešais slėptuvę stovėjo Hopenratas ir pranešė, kad paėmėme apie du šimtus belaisvių. Aštuoniasdešimties žmonių kuopai tai buvo šis tas. Išstatę sargybas, apsidairėme užimtuose apkasuose, pil-

* „Rankas žemyn!" (Angl.)

** „Mes buvome apsupti." (Angl.)

nuose ginklų ir amunicijos. Ant postų pakylų gulėjo kulkosvaidžiai, minosvaidžiai, rankinės ir šautuvinės granatos, gertuvės, kailinės liemenės, neperšlampami paltai, palapinsiaustės, mėsos, marmelado skardinės, arbata, kava, kakava ir tabakas, konjako buteliai, įrankiai, pistoletai, signaliniai pistoletai, baltiniai, pirštinės, žodžiu, visa, ką tik gali įsivaizduoti. Nelyginant senas landsknechtų vadeiva, padariau nedidelę pertrauką grobimui, kad vyrai turėtų laiko atsipūsti ir truputį atidžiau apžiūrėti gerus daiktus. Ir pats negalėjau atsispirti pagundai ir paliepiau slėptuvės angoje paruošti lengvus pusryčius; prisikimšęs pypkę gero „Navy cut“, ėmiau skrebenti pranešimą fronto linijos vadui. Kaip atsargus žmogus, pranešimo nuorašą nusiunčiau ir mūsų batalíono komendantui.

Po pusvalandžio pakiliai nusiteikę – neneigsiu, kad prie to truputį prisidėjo angliškas konjakas, vėl išsirikiavome ir sėlindami nuo traverso prie traverso pajudėjome išilgai Zygfrydo linijos.

Iš į apkasą įleisto blokhauzo gavome ugnies ir, norėdami apsižvalgyti, užlipome ant artimiausios postos pakylos. Kol su blokhauzo gyventojais mainėmės kulkomis, vienas vyras išsitiesė ant grindų tarsi partrenktas nematomu kumščiu. Šaudmuo perėjo per šalmo viršūnę ir kaukolėje išarė ilgą griovelį. Žaizdoje sulig kiekvienu pulso tvinksniu kilo ir traukėsi smegenys; tačiau jis galėjo savarankiškai grįžti į užnugarį. Dar liepiau jam palikti kuprinę, kurią labai norėjo pasiimti, ir prisakiau eiti lėtai ir atsargiai.

Ketindamas įveikti pasipriešinimą puolimu per atvirą lauką, pakviečiau siūlytis savanoriais. Žmonės dvejodami žvalgėsi vienas į kitą; tik nerangus lenkas, kurį visuomet laikiau silpnapročiu, išsiropštė iš apkaso ir nulapnojo link blokhauzo. Deja, pamiršau vardą šio paprasto vyro, kuris mane išmokė, jog žmogų iš tikrųjų pažįsti tik tada, kai pamatai jį pavojaus akimirką. Tada ir kariūnas Noipertas su savo skyriumi užšoko ant priedangos, tuo pat metu mes puolėme apkasuose. Anglai iššovė kelis šūvius ir pabėgo, palikdami blokhauzą likimo valiai. Vienas iš puolančiųjų, iki tikslo likus keliems žingsniams, susmuko veidu į žemę ir nurimo. Jis gavo vieną iš tų šūvių į širdį, po kurių nukautasis sustingsta poza, labai panašia į miegančiojo.

Toliau puldami susidūrėme su įnirtingu nematomų granatų svaidytojų pasipriešinimu ir po netrumpų skerdynių buvome vėl atstumti prie blokhauzo. Čia užsibarikadavome. Kaudamiesi dėl šio apkasų ruožo ir mes, ir anglai palikome nemažai žuvusiųjų. Deja, tarp jų buvo ir puskarininkis Mevijus, kurį naktį prie Renjevilio įvertinau kaip drąsų kovotoją. Jis gulėjo kraujo klane veidu žemyn. Apvertęs pamačiau didžiulę skylę kaktoje ir supratau, kad pagalbos čia nebereikia. O ką tik su juo apsikeitėme keliais žodžiais – staiga nebesulaukiau atsakymo į klausimą. Kai po kelių sekundžių apėjau traversą, už kurio Mevijus pranyko, jis jau gulėjo negyvas. Tai buvo pamėkliška.

Kai ir priešas truputį atsitraukė, prasidėjo nuožmus susišaudymas, kurio metu mums galvų pakelti neleido už penkiasdešimties metrų pastatytas „Lewis" ginklas. Mūsų lengvasis kulkosvaidis stojo į dvikovą. Pusę minutės abu ginklai, šlakstomi kulkomis, tratino vienas į kitą. Tada mūsų taikytojas, jefreitorius Motulas, susmuko su žaizda galvoje. Nors per veidą iki pat smakro tekėjo smegenys, mums nešant į artimiausią slėptuvę, jis dar turėjo aiškią sąmonę. Motulas, vyresnio amžiaus vyras, buvo iš tų, kurie niekad nebūtų pasisiūlę savanoriais. Tačiau jam stovint už kulkosvaidžio pastebėjau, kad, nepaisydamas tykštančių serijų, jis neįtraukė galvos nė per colį. Kai paklausiau, kokia savijauta, įstengė atsakyti rišliais sakiniais. Man susidarė įspūdis, kad mirtina žaizda jam nekėlė jokio skausmo, o gal jis apskritai nesuprato, kas atsitiko.

Pamažu pasidarė truputį ramiau, nes ir anglai ėmė darbuotis prie barikados. Dvyliktą valandą pasirodė kapitonas fon Briksenas, leitenantas Tebė ir leitenantas Foigtas; jie pasveikino mane su kuopos pasiekimais. Susėdome blokhauze, papusryčiavome iš angliškų atsargų ir aptarėme padėtį. Vienu tarpu rėkdamas pasiderėjau su maždaug dvidešimt penkiais anglais, kurių galvos išniro virš apkaso per šimtą metrų nuo mūsų, ir kurie lyg ir norėjo pasiduoti. Tačiau kai išlindau iš priedangos, mane apšaudė iš giliau.

Staiga barikadoje prasidėjo judėjimas. Nuskriejo granatos, supoškėjo šautuvai, tratėjo kulkosvaidžiai.

– Jie ateina! Jie ateina!

Šokome už smėlio maišų ir pradėjome šaudyti. Mūšio įkarštyje vienas iš mano žmonių, jefreitorius Kimpenhauzas užšoko ant barikados ir tol šaudė į apkasus, kol du pavojingi šūviai į rankas nenutrenkė žemyn. Įsidėmėjau šį akimirkos herojų ir po keturiolikos dienų džiaugiausi galėdamas jį pasveikinti su pirmo laipsnio Geležiniu Kryžiumi.

Po šio incidento grįžus prie pusryčių vėl pasigirdo baisus triukšmas. Prasidėjo vienas iš tų nutikimų, kuris nenumatomu būdu pakeičia visą situaciją. Šaukė norintis su mumis užmegzti ryšį kaimyninio pulko iš kairės vicefeldfebelis, kupinas baisaus noro pasipešti. Girtumas jo įgimtą drąsą pavertė siutu.

– Kur Tomis? Puolam tuos šunsnukius! Nagi, kas su manim?

Įtūžęs jis nugriovė mūsų gražią barikadą ir puolė pirmyn, skindamasis kelią dundančiomis granatomis. Prieš jį apkasu lėkė ordonansas ir šautuvo šūviais guldė tuos, kurie išvengė sprogmenų.

Drąsa, nutrūktgalviška asmeninė rizika visada įkvepia. Tad ir mus apėmė įniršis, ir pačiupę keletą granatų, mes ėmėm lenktyniauti, kas greičiau prisijungs prie šitos berkserkiškos ekskursijos. Greitai atsiradau prie tų, kurie lėkė išilgai pozicijų; bet ir kitų karininkų nereikėjo ilgai prašyti. Netgi bataliono vadas kapitonas fon Briksenas su šautuvu rankose atsistojo už pirmosios gretos ir per mūsų galvas paguldė ne vieną priešo svaidytoją.

Anglai narsiai gynėsi. Grūmėmės dėl kiekvieno traverso. Ore maišėsi juodi „Mill" granatų ir mūsų ilgakočių granatų kamuoliai. Už kiekvieno paimto traverso užtikdavome lavonus arba dar trūkčiojančius kūnus. Žudėmės nematydami vienas kito. Ir mes turėjome nuostolių. Šalia ordonanso ant žemės nukrito geležies gabalas, kurio vyras nebegalėjo išvengti; jis susmuko, ir kraujas iš daugybės žaizdų sunkėsi ant molio.

Peršokome per jo kūną ir nuskubėjome į priekį. Mūsų kelią žymėjo perkūniški trenksmai. Negyvoje vietovėje šimtai akių už šautuvų ir kulkosvaidžių žvalgėsi taikinio. Buvome smarkiai nutolę nuo savo linijų. Iš visų pusių į mūsų šalmus švilpė kulkos ir garsiai pokštelėjusios susiplodavo į apkaso kraštą. Kiekvieną kartą, kai virš

horizonto linijos pasirodydavo vienas iš kiaušinio formos geležies luistų, akis jį užfiksuodavo taip įžvalgiai, kaip būna tik sprendžiant dėl gyvybės ar mirties. Laukimo akimirkomis reikėdavo rasti tokią vietą, iš kurios matyti kiek įmanoma daugiau dangaus, nes tik jo blyškiame fone pakankamai išryškėdavo mirtį nešančių rutulių juodas rifliuotas metalas. Tada sviesdavai savo granatą ir lėkdavai į priekį. Į tįsančius priešininkų kūnus niekas nežiūrėdavo; šitas žaidimą baigė, prasideda nauja dvikova. Apsikeitimas granatomis primena fechtavimąsi rapyromis: turi šokinėti kaip baleto artistas. Iš visų dvikovų ši yra mirtiniausia, ji baigiasi tik tada, kai vienas iš priešininkų išlekia į orą. Pasitaiko, kad krinta ir abu. Tomis minutėmis į mirusiuosius, kuriuos kas kartą peršokdavau, įstengdavau žiūrėti be šiurpo. Jie gulėjo suglebę, minkštomis pozomis, būdingomis akimirksniams, kai gyvybė palieka kūną. Šokinėdamas aš kivirčijausi su vicefeldfebeliu, kuris buvo tikrai padūkęs vyrukas. Jis norėjo būti pirmas ir reikalavo, kad aš nesvaidyčiau, o padavinėčiau jam sprogmenis. Tarp trumpų, šaižių šūksnių, kuriais reguliuojamas darbas ir įspėjama apie priešininko judesius, išgirsdavau jo balsą:

– Meta *vienas*! Aš buvau šturmo bataliono instruktorius!

Į dešinę vedantį apkasą išvalė paskui mus sekę 225-ojo pulko kariai. Į aklavietę patekę anglai bandė sprukti per atvirą lauką, bet krito nuo ugnies, iškart nukreiptos į juos iš visų pusių.

Bet ir kitiems Zygfrydo linijoje pasidarė nejauku – mes jiems lipom ant kulnų. Jie mėgino pasprukti per dešinėn sukančią susisiekimo eigą. Užšokome ant posto pakylos ir tai, ką pamatėme, privertė mus pašėlusiai sušukti iš džiaugsmo: apkasas, kuriuo jie norėjo pasprukti, tarsi lenktas lyros sparnas grįžo atgal prie mūsiškio; siauriausiose vietose juos skyrė ne daugiau kaip dešimt žingsnių. Taigi jie dar kartą turėjo praeiti pro mus. Nuo aukštėlesnio taško matėsi iš skubėjimo ir jaudulio klupinėjančių anglų šalmai. Pirmajam po kojomis nusviedžiau granatą, kad jie sunerimę sustotų, o paskui juos sekantys susigrūstų. Jie pateko į siaubingą susiaurėjimą: granatos lėkė oru kaip sniego gniūžtės, viską apgaubdamos pieno baltumo

dūmais. Iš galo mums padavinėjo vis naujus sprogmenis. Tarp susigrūdusių anglų blykčiojo žaibai, į viršų išmesdami skutus ir šalmus. Pynėsi pykčio ir baimės riksmai. Degančiomis akimis užšokome ant apkaso krašto. Visos vietovės šautuvai nukrypo į mus.

Šitaip apkvaitusį mane žemėn nutrenkė tarytum kūjo smūgis. Atsitokėjęs nusiėmiau šalmą ir su siaubu išvydau dvi didžiules metale pramuštas skyles. Į pagalbą atskubėjęs kadetas Mormanas nuramino mane patikindamas, kad pakaušyje matyti tik kruvinas įbrėžimas. Tolimo šaulio kulka prakiurdė šalmą ir brūkštelėjo per galvą. Apdujęs, paskubom sutvarstytas, nusvyravau atgal, tolyn nuo kautynių židinio. Kai praėjau kitą traversą, ant manęs iš nugaros užgriuvo vyras ir iškošė, kad toje pačioje vietoje nuo šūvio į galvą neseniai krito Tebė.

Žinia mane visiškai pribloškė. Kilnaus būdo bičiulis, su kuriuo ilgus metus dalinausi džiaugsmais, vargais ir pavojais, kuris prieš keletą minučių man šūktelėjo pokštą, palydėjo savo gyvybę per mažutį švino gabalėlį! Negalėjau tuo patikėti; deja, tai buvo tikra.

Tuo pat metu šiame mirtiname apkasų ruoželyje nukraujavo visi mano kuopos puskarininkiai ir trečdalis kareivių. Šūviai į galvas krito kaip kruša. Žuvo ir leitenantas Hopfas, vyresnio amžiaus vyras, iš profesijos pedagogas, vokiečių mokytojas tikriausia žodžio prasme. Abu kariūnai ir daugelis kitų buvo sužeisti. Nepaisant to, septintoji kuopa, vadovaujama paskutinio kuopos karininko leitenanto Hopenrato, išlaikė užimtas pozicijas tol, kol atėjo pamaina.

Iš visų jaudinančių karo momentų nė vienas negali prilygti dviejų smogiamųjų grupių vadų susitikimui kovinėse pozicijose tarp siaurų molio sienų. Čia nėra atsitraukimo nei pasigailėjimo. Tą žino kiekvienas, matęs juos savo stichijoje – apkasų kunigaikščius rūsčiais, negailestingais veidais, nutrūktgalvius skvarbiomis, kraugeriškomis akimis, vikriai šokinėjančius pirmyn ir atgal, viskam pasiruošusius vyrus, neminimus jokiuose pranešimuose.

Grįždamas atgal stabtelėjau prie kapitono fon Brikseno, kuris su keliais kariais šaudė į galvas, kyšančias virš netoliese esančio paralelinio apkaso krašto. Įsiterpiau tarp jo ir kito šaulio ir ėmiau sekti

kulkų pataikymus. Apimtas svajingos nuotaikos, kuri užplūsta po sužeidimo šoko, nepagalvojau, kad mano tvarstis šviečia iš toli nelyginant baltas tiurbanas.

Staiga smūgis į kaktą vėl nubloškė mane į apkaso dugną, o akis užliejo kraujas. Tuo pačiu metu nugriuvo ir šalia stovėjęs vyras ir pradėjo dejuoti. Šūvis per šalmą ir smilkinį, kulka liko kūne. Kapitonas baiminosi, kad šiandien bus praradęs jau antrą kuopos vadą, tačiau atidžiau apžiūrėjęs aptiko tik dvi negilias skylutes palei plaukus, greičiausiai kulkos nuoskilų arba kito sužeistojo šalmo skeveldrų darbą. Šis vyras, su kuriuo drauge nešiojomės vienos ir tos pačios kulkos metalą, po karo mane aplankė; jis dirbo cigarečių fabrike ir po pataikymo pasidarė ligotas ir ekscentriškas.

Susilpnintas pakartotinio kraujo praradimo, prisidėjau prie kapitono, grįžtančio į savo vadavietę. Ristele įveikę smarkiai apšaudomą Mevro kaimo pakraštį, pasiekėme blindažą kanale, kur mane sutvarstė ir sušvirkštė skiepų nuo stabligės.

Po pietų sėdau į sunkvežimį ir nuvažiavau į Lekliuzą, kur raportavau pulkininkui fon Openui. Pusiausnūda, tačiau puikios nuotaikos ištuštinęs su juo butelį vyno, atsisveikinau ir po tokios galingos dienos jausdamasis užsitarnavęs poilsio, kritau į lovą, kurią paruošė mano ištikimasis Vinkė.

Po dviejų dienų batalionas įžygiavo į Lekliuzą. Gruodžio 4-ąją divizijos vadas, generolas fon Busė, kreipėsi į mūšyje dalyvavusius batalionus, ypatingai paminėdamas septintąją kuopą. Sutvarstyta galva pravedžiau ją pro generolą.

Teisėtai galėjau didžiuotis savo žmonėmis. Mažiau nei aštuonios dešimtys užėmė ilgą apkasų ruožą, paėmė krūvą kulkosvaidžių, minosvaidžių, amunicijos ir du šimtus belaisvių. Džiaugiausi galėdamas pranešti apie virtinę paaukštinimų ir apdovanojimų. Smogiamųjų skyrių vadas leitenantas Hopenratas, blokhauzo šturmuotojas kariūnas Noipertas, taip pat narsusis barikadų gynėjas Kimpenhauzas prie krūtinės prisisegė užtarnautą pirmo laipsnio Geležinį Kryžių.

Savo dvigubu sužeidimu, iš viso jau penktuoju, ligoninės neapsunkinau; išsigydžiau jį per Kalėdų atostogas. Brėžis pakaušyje

greitai užgijo, skeveldra kaktoje užaugo, prisidėdama prie kitų dviejų, kurių viena dar nuo Renjevilio laikų tūno kairėje rankoje, kita – ausies spenelyje. Tuo laiku mane nustebino atsiųstas Hohencolernų Riterio Kryžiaus ordinas.

Šis paauksuotas kryžius ir sidabrinė taurė su užrašu „Mevro nugalėtojui", kurią man įteikė kitų trijų bataliono kuopų vadai – tai mano suvenyrai iš dvigubo Kambrė mūšio, įeisiančio istorijon kaip pirmas bandymas naujais būdais įveikti mirtiną pozicinio karo traukos jėgą.

Namo parsivežiau ir peršautą šalmą. Saugoju jį kartu su kitu šalmu, kurį nešiojo indų ulonų vyresnysis leitenantas, vedęs prieš mus savo vyrus.

PRIE KOŽOLIO UPELIO

Dar prieš mano atostogas, 1917 gruodžio 9-ąją, po kelių dienų poilsio pakeitėm priešakinėje linijoje dešimtąją kuopą. Kaip minėjau, pozicijos buvo priešais Viz an Artua kaimą. Mano sektorius dešinėje ribojosi su Araso–Kambrė keliu, kairėje – su užpelkėjusia Kožolio upelio vaga, kuria naktiniai patruliai palaikydavo ryšį su kaimynine kuopa. Priešo pozicijas užstojo už priešakinių apkasų esanti aukštuma. Be kelių reidų, kurie naktimis bandė lįsti prie mūsų spygliuotos vielos, ir elektros generatoriaus burzgimo netolimoje Huberto fermoje daugiau priešo pėstininkų gyvybės ženklų nepastebėjome. Nemalonūs buvo dažni apšaudymai dujinėmis minomis, pareikalavę ne vienos aukos. Minos išlėkdavo iš keleto šimtų žemėn įkastų geležinių vamzdžių; elektrinė detonacija paleisdavo liepsnojančią salvę. Kai pašvaistė nušvisdavo, buvo skelbiamas dujų pavojus, ir tam, kuris iki pataikymo neužsimaudavo dujokaukės, būdavo riesta. Kai kuriose vietose dujos

pasiekdavo beveik absoliučią koncentraciją, kad negelbėjo ir dujokaukė, nes tiesiog nebelikdavo deguonies kvėpuoti. Taip praradome ne vieną karį.

Mano blindažas buvo įleistas į stačią už pozicijų atsiveriančio žvyro karjero sieną; beveik kasdien jį smarkiai apšaudydavo. Už karjero dūlavo sunaikinto cukraus fabriko metalinių konstrukcijų juodos apybraižos.

Žvyro karjeras buvo kraupi vieta. Tarp išrausų, užverstų karo šlamštu, kyšojo kreivi apgriuvusių kapų kryžiai. Naktį būdavo tamsu, nors į akį durk, todėl užgesus vienai šviečiamajai raketai, turėdavai laukti kitos, kad nuo saugaus tako pakloto nenužengtum į Kožolio purvą.

Jei tik nedirbdavau prie statomo sargybos apkaso, dienas leisdavau šaltoje kaip ledas slėptuvėje; skaitydavau knygą ir norėdamas sušilti, trepsėdavau ant slėptuvės rėmo. Tam pačiam dalykui buvo naudojamas kalkakmenio uolos nišoje paslėptas žalio mėtinio likerio butelis, kuriuo aš ir mano ordonansai dažnai papiktnaudžiaudavome.

Šalome kaip reikiant; tačiau jei į apsiniaukusį gruodžio dangų iš karjero būtume paleidę nors mažiausio lauželio dūmą, mūsų vieta greitai būtų tapusi visai negyvenama, nes iki šiol priešas vadavietės buveine, atrodo, laikė cukraus fabriką, ir didžiąją sviedinių dalį eikvojo senam geležies laužui. Todėl į sustingusius sąnarius gyvybė grįždavo tik sutemus. Užkurta nedidelė krosnis be tiršto dūmo skleisdavo ir malonią šilumą. Netrukus ant slėptuvės laiptų subarškėdavo iš Vizo grįžtančių ir jau ilgesingai laukiamų maistininkų katiliukai. O jeigu amžinąją griežčių, miežių kruopų ir džiovintų daržovių seką pertraukdavo pupelės arba makaronai, nuotaika nebegalėdavo būti geresnė. Sėdėdamas prie savo mažo staliuko ne kartą mėgavausi liaudiškais ordonansų pokalbiais, kurie, apgaubti tabako debesų, tupėdavo prie krosnies, šildydami kvapnaus grogo pilną katiliuką. Karas ir taika, kova ir gimtinė, bazė ir atostogos – viskas buvo labai nuodugniai aptariama, ir aš įsidėmėjau ne vieną taiklų posakį. Antai atostogų išvažiuojantis ordonansas atsisveikino šias žodžiais: „Ži-

not, juk žiauriai smagu, kai pirmą naktį vėl guli savo lovoje namie ir motina sėdi taip arti!“

Sausio 19-osios ketvirtą ryto atėjo mūsų pamaina; per tirštą pūgą nužygiavome į Gui, kur turėjome apsistoti ilgesniam laikui, kad pasiruoštumėm didelio puolamojo mūšio užduotims. Iš Ludendorfo* instrukcijų, kurias išdalino visiems karininkams iki kuopos vadų lygio, sužinojome, kad artimiausiu metu bus bandoma išspręsti karo baigtį vienu galingu smūgiu.

Mes kartojome beveik užmirštus šaulių kautynių ir manevrinio karo būdus, taip pat uoliai šaudėme iš šautuvų ir kulkosvaidžių. Kadangi visi kaimai už fronto buvo užimti iki paskutinės palėpės, šaudykla paversdavome kiekvieną pakriūtę, tad kartais kulkos skraidydavo po apylinkę tarsi mūšyje. Mano kuopos taikytojas su lengvuoju kulkosvaidžiu išvertė iš balno kito pulko vadą kaip tik tada, kai tas inspektavo karius. Laimei, šis išsisuko nesunkiu kojos sužeidimu.

Keletą kartų su kuopa mokėmės pulti sudėtingas apkasų sistemas kovinėmis granatomis – taip panaudojome ir užtvirtinome Kambrė mūšio patyrimus. Ir čia neapsiėjo be sužeistųjų.

Sausio 24-ąją su mumis atsisveikino pulkininkas fon Openas, kuris turėjo perimti brigadą Palestinoje. Pulkui, kurio kovinė istorija glaudžiai susijusi su jo vardu, jis be pertraukų vadovavo nuo pat 1914-ųjų pavasario. Pulkininkas fon Openas buvo gyvas pavyzdys, jog esama žmonių, kurie gimę vadovauti. Jį visada supo tvarkos ir patikimumo aura. Pulkas yra stambiausias karinis vienetas, kurio nariai vienas kitą pažįsta asmeniškai; tai, sakytumei, didžiausia kareiviška šeima, ir tokio vyro pavyzdys nepastebimai veikia tūkstančius. Deja, jo atsisveikinimo žodžiams: „Iki pasimatymo Hanoveryje!“ nebuvo lemta išsipildyti; jis netrukus mirė nuo azijinės choleros. Jau žinojau apie pulkininko mirtį, kai gavau man adresuotą jo laišką. Esu jam už daug ką dėkingas.

Vasario 6-ąją vėl persikėlėme į Lekluzą, o 22-ąją keturioms dienoms buvome dislokuoti išrausų lauke kairiau Diuri–Endekūro kelio,

* Erich von Ludendorff (1865–1937) – generolas, vienas pagrindinių vokiečių armijos strategų.

kur naktimis tvirtinome priekinę liniją. Išvydęs pozicijas priešais Bulekūro kaimo griuvėsius, nebeturėjau abejonių, kad dalis galingo puolimo, apie kurį viltingai kuždėtasi visame Vakarų fronte, vyks čia.

Su karštligiška skuba visur vyko statybos, buvo kasamos slėptuvės, tiesiami nauji keliai. Plyname išrausų lauke išdygo iškabos su hieroglifais, kurie greičiausiai rodė baterijų ir vadaviečių išsidėstymą. Mūsų lėktuvai be atokvėpio patruliavo ore, neleisdami priešo aviacijai stebėti, kas vyksta. Kad pajėgos žinotų tikslų laiką, kasdien lygiai vidurdienį iš pririšamųjų aerostatų nuleisdavo juodą kamuolį, kuris po dešimties minučių pranykdavo.

Baigiantis mėnesiui vėl nužygiavome į mūsų senus postovius Gui. Po daugybės bataliono ir pulko lygio pratybų du kartus visa divizija didelėse, baltomis juostomis nužymėtose pozicijose treniravome pralaužimą. Po to divizijos vadas kreipėsi į karius, ir visiems pasidarė aišku, kad puolimas prasidės artimiausiomis dienomis.

Su malonumu prisimenu paskutinį vakarą; sėdėjome prie apskrito stalo ir karščiuodamiesi kalbėjomės apie būsimą manevrinį karą. Tai kas, jei apimti entuziazmo vynui išleidome paskutinį talerį – kam mums tie pinigai? Greitai būsime anapus priešo linijų arba apskritai Anapus. Tik priminus, kad užnugaris dar nori gyventi, kapitonui pavyko įtikinti mus nesvaidyti stiklų, butelių ir porceliano į sienas.

Nė kiek neabejojome, kad didysis sumanymas pavyks. Šiaip ar taip, mes padarysime viską, ką galime. Geros formos buvo ir sudėtis. Kai išgirsdavai juos lakoniška Žemutinės Saksonijos maniera kalbant apie būsimą „Hindenburgo sprintą“, žinodavai, kad jie imsis reikalo kaip visada: atkakliai, patikimai ir be nereikalingo triukšmo.

Kovo 17-ąją, nusileidus saulei, išžygiavome iš jau spėtų pamėgti postovių į Brunemoną. Keliai buvo perpildyti be atvangos žygiuojančių karių kolonų, nesuskaičiuojamų pabūklų ir begalinių gurguolių. Tačiau viešpatavo tiksli tvarka pagal rūpestingai paruoštą mobilizacijos planą. Vargas tam daliniui, kuris pedantiškai nesilaikė savo

kelio ir žygiavimo laiko; nustumtas į pakelės griovį, jis turėdavo ištisas valandas laukti, kol galėdavo įsisprausti į tarpą. Vieną kartą vis dėlto pakliuvome į spūstį, kai kapitono fon Brikseno arklys užšoko ant kaustytos vežimo ienos ir nugaišo.

DIDYSIS MŪŠIS

Batalionas apsistojo Briunemono pilyje. Sužinojome, kad kovo 19-osios naktį žygiuosime į frontą ir būsime rezerve išrausų lauko slėptuvėse netoli Kanikūro ir kad didysis puolimas numatytas 1918 kovo 21-osios rytą. Pulko užduotis buvo prasiveržti tarp Ekut Sen Meino ir Norėjaus kaimų ir pirmąją dieną pasiekti Mori. Pozicinių kovų priešais Monši metuši vietovė buvo mūsų užnugaris, todėl ją gerai pažinojome.

Pasiunčiau leitenantą Šmitą, kurio dėl mielo būdo negalėjome vadinti kitaip kaip „Šmiteliu“, į priekį paruošti kuopai nakvynę. Numatytą valandą išžygiavome iš Briunemono. Kelių sankryžoje, kur mūsų laukė vedlių komanda, kuopos persiskyrė ir spinduliškai pajudėjo į priekį. Pasiekus antrąją liniją paaiškėjo, kad vedliai pasiklydo. Prasidėjo klaidžiojimas menkai apšviestame, pažliugusiame išrausų lauke ir kitų, lygiai taip pat nesigaudančių dalinių klausinėjimas.

Kad vyrai visai nenusivarytų nuo kojų, liepiau sustoti ir į skirtingas puses išsiunčiau vedlius.

Skyriai sudėjo šautuvus į piramidę ir sugužėjo į didžiulę išraušą; mudu su leitenantu Šprengeriu atsisėdome ant mažesnės išrausos krašto; nuo jo į didžiąją žiūrėjai kaip iš balkono. Jau kurį laiką maždaug per šimtą žingsnių nuo mūsų tvykstelėdavo pavieniai sprogimai. Naujas sviedinys nukrito netoliese; skeveldros teškeno į molio sienas. Vienas vyras suriko ir pareiškė esąs sužeistas į koją. Purviname jo bate rankomis ieškodamas kulkos įėjimo, sušukau skyriams, kad išsiskirstytų po aplinkines išrausas.

Padangėje vėl sušvilpė. Visus perliejo stingdantis pojūtis: lekia čia! Tada nugriaudėjo kurtinantis, baisingas trenksmas – sviedinys krito tiesiai tarp mūsų.

Apkvaitęs atsikėliau. Iš didžiosios išrausos sklido ryški rožinė užsiliepsnojusių kulkosvaidžio juostų šviesa. Ji nušvietė kunkuliuojančius sprogimo dūmus, kuriuose raitėsi krūva juodų kūnų, ir į visas puses sprunkančių nesužeistųjų šešėlius. Vienu metu pasigirdo daugiabalsis, kraupus skausmo ir pagalbos šauksmas. Besiraitanti tamsi masė rūkstančio ir žioruojančio katilo gelmėje tarsi pragariška vizija sekundei atvėrė giliausią siaubo prarają.

Po kelių pastirimo, kaustančio siaubo akimirkų pašokau ir kaip visi kiti aklai nubėgau į tamsą. Tiktai išrausoje, į kurią stačia galva įgriuvau, suvokiau, kas nutiko. – Daugiau nieko nebegirdėti ir nebematyti, tik kuo toliau nuo čia, kuo toliau į giliausią naktį! – Bet žmonės! Aš privalau jais rūpintis, jie man patikėti. – Prisiverčiau grįžti į tą siaubingą vietą. Pakeliui sutikau šaulį Halerį, kuris prie Renjevilio pagrobė kulkosvaidį, ir nusivedžiau jį su savimi.

Sužeistieji vis dar baisiai šaukė. Kai kurie prišliaužė prie manęs ir, atpažinę mano balsą, ėmė aimanuoti: „Tamsta leitenante, tamsta leitenante!“ Vienas mano mėgstamiausių naujokų, Jasinskis, kuriam skeveldra sulaužė šlaunį, įsikibo į kojas. Keikdamas savo bejėgiškumą, sutrikęs paplekšnojau jam per petį. Tokie akimirksniai įstringa.

Buvau priverstas palikti nelaiminguosius vieninteliam gyvam likusiam sanitarui, nes iš pavojingos zonos turėjau išvesti aplink mane

susibūrusią saujelę sveikųjų. Prieš pusvalandį stovėjęs kovingos kuopos priešakyje, dabar klydinėjau po apkasų labirintą su keliolika visiškai demoralizuotų žmonių. Vaikiško veido karys, iš kurio prieš keletą dienų per pratybas šaipėsi bendražygiai, nes nepakeldamas sunkių amunicijos dėžių jis apsiverkė, dabar įkandin mūsų atkakliai tempė tą patį krovinį, išgelbėtą iš siaubingo susidūrimo vietos. Šis pastebėjimas buvo paskutinis lašas. Puoliau ant žemės ir pradėjau nevaldomai kūkčioti, kariams niūriai stovint aplinkui.

Keletą valandų nesėkmingai paklaidžioję apkasais, kur purvas ir vanduo siekė iki kelių, dažnai apšaudomi ir mirtinai išvargę, susimetėme į kelias sienose iškastas amunicijos nišas. Vinkė virš manęs išskleidė savo apklotą, tačiau aš negalėjau sumerkti akių ir rūkydamas cigarus ir jausdamas visišką apatiją laukiau aušros.

Išrausų lauką nušvietę pirmieji spinduliai atskleidė neįtikėtiną sujudimą. Nesuskaičiuojami daliniai stengėsi pasiekti priedangas, artileristai nešė amuniciją, minosvaidininkai tempė savo vežimus; telefonistai ir šviesos signalininkai tiesė laidus. Tai buvo tikrų tikriausias mugės šurmulys per tūkstantį metrų nuo priešo, kuris nesuprantamu būdu nieko nepastebėjo.

Galiausiai sutikau kulkosvaidininkų kuopos vadą leitenantą Falenštainą, seną fronto karininką, žinojusį, kur mūsų buveinė. Jo pirmasis sakinys buvo „Ei, kaip jūs atrodot! Jūsų veidas visiškai geltonas.“ Jis parodė didelę slėptuvę, pro kurią naktį praėjome gal tuziną kartų. Ten sutikau Šmitelį, dar nežinojusį apie mūsų nelaimę. Radau ir anuos karius, kurie turėjo mus čia atvesti. Nuo šios dienos užimant naujas pozicijas, vedlius su didžiausia atida visad rinkdavausi pats. Karo mokslai nuodugnūs, bet mokėti už juos reikia labai brangiai.

Apgyvendinęs palydovus, patraukiau į praėjusios nakties košmaro vietą. Ji atrodė šiurpiai. Aplink išdegusią sprogimo išrausą gulėjo daugiau nei dvidešimt pajuodusių kūnų, beveik visi neatpažįstamai sumaitoti. Kai kuriuos vėliau buvome priversti įrašyti kaip dingusius be žinios, nes iš jų nieko neliko.

Gretimų pozicijų kareiviai iš bjaurios maišalynės traukė mirusiųjų daiktus ir ieškojo grobio. Juos nuvijęs pavedžiau savo tarnui

surinkti pinigines ir vertingus daiktus, kad perduotume velionių artimiesiems. Tiesa, kitą dieną per puolimą buvome priversti juos palikti.

Pradžiugau pamatęs iš netolimos slėptuvės lendantį Šprengerį su kareivių būriu; jie čia praleido naktį. Liepiau skyrių vadams raportuoti ir sužinojau, kad dar turime šešiasdešimt tris vyrus. Praėjusį vakarą puikiausiai nusiteikęs išvykau su šimtu penkiasdešimčia! Man pavyko nustatyti per dvidešimt žuvusiųjų ir per šešiasdešimt sužeistųjų – daugelis jų vėliau nuo sužeidimų mirė. Atlikdamas apžiūrą, daug vaikščiojau po apkasus ir išrausas, ir tai atitraukdavo dėmesį nuo siaubingų vaizdų.

Vienintelė menka paguoda buvo ta, kad galėjo būti dar blogiau. Šaulys Rustas stovėjo taip arti sprogimo, kad užsiliepsnojo jo amunicijos dėžės diržai. Puskarininkis Pegau – kuris, tiesa, žuvo kitą dieną – stovėdamas tarp dviejų į gabalus suplėšytų bendražygių, liko net neįbrėžtas.

Likusią dienos dalį praleidome slogiai nusiteikę, daugiausia miegodami. Mane dažnai kvietė pas bataliono vadą, nes vis reikėjo aptarti puolimo detales. O šiaip tįsojau ant gulto ir su dviem savo karininkais šnekėjau visokiausius niekus, kad tik išvengčiau kankinančių minčių. Pasikartojantis refrenas buvo: „Dėkui Dievui, blogiau nei kulka nebus". Keletu žodžių bandžiau padrąsinti vyrus, kurie nebylūs tupėjo ant slėptuvės laiptų, tačiau neatrodė, kad tai turėjo poveikį. Bet ir aš nebuvau nusiteikęs drąsinti.

Dešimtą valandą pasiuntinys atnešė įsakymą žygiuoti į priekinę liniją. Iš urvo ištrauktas laukinis žvėris, jūreivis, kuriam po kojomis grimzta gelbstinti lenta, jaučia kažką panašaus kaip mes, turėję apleisti saugią, šiltą slėptuvę ir išeiti į nesvetingą naktį.

Čia jau buvo neramu. Smarkiai apšaudomi šrapneliais, nuskubėjome Felikso tranšėja ir be nuostolių pasiekėme fronto liniją. Kol sukinėjomės apkasuose, tiltais virš mūsų galvų į priešakines pozicijas jau važiavo artilerija. Pulkui paskyrė gana siaurą ruožą; mūsų batalionas turėjo pulti pirmas. Visos slėptuvės akimirksniu prisigrūdo žmonių. Likusieji lauke apkasų sienose rausė ertmes, kad turėtų nors kokią

apsaugą nuo tikėtinos artilerijos ugnies prieš puolimą. Po ilgo stumdymosi pirmyn atgal kiekvienas rado sau ertmę. Kapitonas fon Briksenas dar kartą į pasitarimą sušaukė kuopų vadus. Paskutinį sykį sutikrinome laikrodžius ir, paspaudę vienas kitam rankas, išsiskirstėme.

Laukdamas 5.05 val., kai turėjo prasidėti rengimas ugnimi, atsisėdau ant slėptuvės laiptų šalia abiejų savo karininkų. Kadangi nelijo ir giedra žvaigždėta naktis žadėjo sausą rytą, nuotaika šiek tiek pasitaisė. Laiką trumpinome rūkydami ir šnekėdamiesi. Trečią valandą papusryčiavome ir per rankas paleidome gertuvę. Pirmosiomis ryto valandomis priešo artilerija taip pagyvėjo, kad ėmėm nuogąstauti, jog anglai užuodė pavojų. Keletas iš daugybės apylinkėse išskirstytų amunicijos štabelių išlėkė į orą.

Prieš pat pradžią perdavė tokią radiogramą: „Jo Didenybė Kaizeris ir Hindenburgas* atvyko į operacijos vietą". Žinia buvo sutikta plojimais.

Rodyklė keliavo vis tolyn; skaičiavome paskutines minutes. Galiausiai ji rodė 5.05 val. Audra prasidėjo.

Baisaus, dar niekad negirdėto riaumojimo lydima, į dangų pakilo liepsnojanti uždanga. Smarkus griausmas, kurio dundėjime pranyko net ir didžiausio kalibro šūvių garsas, sudrebino žemę. Mirtinas nesuskaičiuojamų pabūklų riaumojimas buvo toks baisus, kad net patys smarkiausi pergyventi mūšiai pasirodė kaip vaikų žaidimas. Atsitiko tai, ko nedrįsome tikėtis: priešo artilerija tylėjo; galingu smūgiu ji buvo išvesta iš rikiuotės. Ilgiau slėptuvėje nebegalėjome ištverti. Stovėdami ant priedangos, stebėjomės virš anglų apkasų liepsnojančia aukšta ugnies siena, kurią pridengė kunkuliuojantys kraujo raudonumo debesys.

Reginį gadino ašarojančios akys ir nemaloniai perštinčios gleivinės. Mūsų dujinių sviedinių garai, priešpriešinio vėjo atnešti atgal, apgaubė stipriu karčiųjų migdolų kvapu. Labai susirūpinęs pastebėjau, kad kai kurie vyrai ėmė kosėti ir springti, galiausiai – nusiiminėti dujokaukes. Todėl pats pasistengiau nuslopinti kosulį, kvėpuoti

* Paul von Hindenburg (1847–1934) – vyriausias vokiečių kariuomenės vadas.

lėtai ir ramiai. Garai pamažu išsisklaidė, ir po valandos galėjome nusiimti dujokaukes.

Įdienojo. Už mūsų tolydžio garsėjo milžiniškas šniokštimas, nors atrodė, kad jis nebegali būti dar stipresnis. Priešais atsirado neperregima dūmų, dulkių ir dujų siena. Skubantys pro šalį džiaugsmingai šūktelėdavo į ausį. Pėstininkai ir artileristai, pionieriai ir telefonistai, prūsai ir bavarai, karininkai ir kareiviai – visus sukrėtė gaivališka artilerinio puolimo jėga ir visi nekantriai laukė puolimo 9.40 val. 8.25 val. įsijungė mūsų sunkieji minosvaidžiai, sutelkti už priešakinio apkaso. Matėme, kaip masyvios dviejų centnerių minos aukšta trajektorija lėkė oru ir, nusileidusios anoje pusėje, kėlė vulkaninius sprogimus. Jų pataikymai buvo tarsi trykštančių kraterių grandinė.

Atrodė, kad nebegalioja netgi gamtos dėsniai. Oras mirguliavo kaip karštą vasaros dieną, dėl besikeičiančio jo tankio nejudrūs objektai šokinėjo pirmyn atgal. Per debesis nubėgdavo šešėlių juostos. Šniokštimas pasidarė absoliutus, jo nebegirdėjome. Beveik nepastebėjome ir to, kad iš užnugario tūkstančiai kulkosvaidžių žydrynėn žėrė švininius spiečius.

Paskutinė rengimo valanda buvo pavojingesnė nei keturios ankstesnės, per kurias nerūpestingai vaikščiojome ant priedangos. Priešas pritraukė stambaus kalibro bateriją, ir sviediniai vienas po kito ėmė lėkti į mūsų perpildytus apkasus. Norėdamas to išvengti, patraukiau į dešinę ir susitikau adjutantą leitenantą Heinsą, kuris pasiteiravo apie leitenantą fon Zolemacherį: „Jis turi tučtuojau perimti batalioną, kapitonas fon Briksenas ką tik žuvo.“ Sukrėstas šitos baisios žinios grįžau atgal ir atsisėdau į plyšį. Nedaug paėjęs, tai pamiršau. Po vėtrą klaidžiojau kaip miegodamas, kaip giliame sapne.

Priešais plyšį stovėjo puskarininkis Diujezyfkenas, mano palydovas prie Renjevilio, ir paprašė eiti į apkasus, nes mažiausio pataikymo atveju šioje vietoje būsiu užverstas. Sprogimas nutraukė jį vidury žodžio: jis susmuko ant žemės su nutraukta koja. Jam nebebuvo galima padėti. Peršokau jį ir, nuskubėjęs į dešinę, įšliaužiau į nišą, kur prieglobstį buvo suradę du pionieriai. Aplinkui vis dar siautė stambaus kalibro sviediniai. Staiga išvysdavai, kad baltame

debesyje sukasi juodi žemių gabalai; sprogimo garsą nustelbdavo visuotinis ūžimas. Apkasų ruože kairiau mūsų buvo sudraskyti trys mano kuopos žmonės. Vienas iš paskutinių sviedinių, nesprogėlis, užmušė vargšą Šmitelį, tebesėdėjusį ant slėptuvės laiptų.

Stovėjau su Šprengeriu priešais savo nišą ir laikydamas rankoje laikrodį laukiau didžiosios akimirkos. Aplinkui susibūrė kuopos likučiai. Grubiais pokštais pavyko juos pralinksminti ir prablaškyti. Leitenantas Majeris, trumpai dirstelėjęs per traversą, vėliau sakė pamanęs, jog mes išprotėjom.

9.10 val. iš apkasų iškeliavo karininkų patruliai, kurie turėjo pridengti mūsų puolimą. Kadangi tarp pozicijų buvo daugiau nei aštuoni šimtai metrų, turėjome žygiuoti į priekį dar nesibaigus apšaudymui ir taip išsidėstyti niekieno žemėje, kad 9.40 val. galėtume šokti į pirmą priešo liniją. Taigi po kelių minučių Šprengeris ir aš, lydimi kuopos, užlipome ant brustverų.

„Dabar parodysim, ką gali septintoji!“ – „Man vienodai rodo!“ „Atkeršysim už septintąją kuopą!“ – „Atkeršysim už kapitoną fon Brikseną!“ Išsitraukėme pistoletus ir peržengėme vielą, pro kurią atgal jau kėblino pirmieji sužeistieji.

Pažiūrėjau į abi puses. Tautas skirianti riba atrodė neįprastai. Priešais priešo apkasus, kuriuos ugnies viesulas kas kartą vis iš naujo perversdavo, kuopomis susimetęs į išrausas, laukė neaprėpiamas frontas – puolamieji batalionai. Išvydęs šitas susitelkusias mases, neabejojau, kad pozicijas tikrai pralaušime. Bet ar dar turėsime jėgų suskaldyti priešo rezervą ir jį sunaikinti? Aš tuo tikėjau. Atėjo lemiamoji kova, paskutinis šturmas. Čia sprendėsi tautų likimas, čia ant kortos pastatyta pasaulio ateitis. Jaučiau valandos svarbą, ir man atrodo, kiekvienas tuo metu juto, kaip tirpsta jo individualybė ir dingsta baimė.

Nepaprasta įtampa lėmė keistą nuotaiką. Karininkai stovėjo išsitiesę visu ūgiu ir susijaudinę laidė pokštus. Pamačiau Zolemacherį, apsuptą nedidelio štabo, apsivilkusį miline nelyginant medžiotoją, kuris šaltą dieną laukia varovų, rankoje – pusilgė pypkė žalia galvute. Broliškai vienas kitam pamojavome. Neretai sunkioji

mina krisdavo neprilėkus taikinio, išmesdavo į viršų varpinės dydžio fontaną ir laukiančiuosius apiberdavo žemėmis, bet kad nors vienas palenktų galvą. Mūšio griausmas pasidarė toks klaikus, kad visi prarado blaivų protą.

Likus trims minutėms iki puolimo Vinkė pamojo man pilna gertuve. Truktelėjau didelį gurkšnį. Atrodė, kad geriu vandenį. Dar trūko puolimo cigaro. Smūgio banga tris kartus užgesino degtuką.

Didžioji akimirka atėjo. Ugnies volas nusirito link pirmųjų apkasų. Mes pajudėjome.

Įtūžis augo kaip audra. Tūkstančiai jau buvo kritę. Tą jutome, ir nors apšaudymas tęsėsi, atrodė, kad ugnis rimsta, prarasdama savo įsakmumą.

Niekieno žemėje buvo tiršta nuo puolančiųjų, kurie pavieniui, mažomis grupėmis ar dideliais tuntais žengė link liepsnų uždangos. Jie nebėgo, neieškojo priedangos, kai tarp jų iškildavo aukštos kaip bokštai sprogimų vėliavos. Nerangiai, bet nesustabdomai jie artėjo prie priešo linijos. Atrodė, kad jie nebesužeidžiami.

Antra vertus, tarp sukilusių masių jauteisi vienišas; padaliniai susimaišė. Pamečiau savuosius iš akių; jie išsisklaidė kaip banga mūšoje. Šalia manęs liko tik Vinkė ir savanoriškos vienerių metų tarnybos karys vardu Hakė. Dešinėje rankoje spaudžiau pistoletą, kairėje – bambukinį botkotį. Nors buvau labai sušilęs, vilkėjau ilgą milinę ir, kaip reikalavo statutas, pirštines. Puolant mus apėmė berserkiškas įtūžis. Mano žingsnius spartino baisus troškimas žudyti. Įniršis iš akių spaudė karčias ašaras.

Nepaprasta valia naikinti, tvyrojusi virš mūšio lauko, sutirštėjo smegenyse ir panardino jas į raudoną miglą. Kūkčiodami ir mikčiodami šūkčiojome vienas kitam sakinių nuotrupas, ir nešališkas stebėtojas tikriausiai būtų pamanęs, kad esame be galo laimingi.

Lengvai peržengėme sudraskytas vielų užtvaras ir vienu šuoliu įveikėme beveik neatpažįstamus pirmuosius apkasus. Puolančiųjų banga tarsi vaiduoklių eilė pro baltus, kunkuliuojančius dūmus šokčiojo išplota dauba. Priešininkų čia nebebuvo.

Visiškai nelauktai iš antrosios linijos į mus pasipylė kulkosvaidžių ugnis. Su palydovais sušokome į išrausą. Dar po sekundės pasigirdo baisus trenksmas ir aš sukniubau. Vinkė pačiupo mane už pakarpos ir atvertė ant nugaros: „Tamsta leitenantas sužeistas?“ Nieko neradome. Savanorio žaste buvo skylutė, dejuodamas jis tikino, kad kulka pataikė į nugarą. Nutraukėme nuo jo uniformą ir sutvarstėme. Lygi vaga rodė, kad šrapnelis sprogo ant išrausos krašto mūsų veidų aukštyje. Tiesiog stebuklas, kad likome gyvi. Jie tenai buvo dar stipresni, nei manėm.

Per tą laiką kiti kariai mus aplenkė. Palikę sužeistąjį, puolėme pavymui; šalia jo į žemę įsmeigėme medžio nuolaužą su balta marlės skiaute, ženklą paskui puolančiuosius sekančiai sanitarų bangai. Kairėje iš dūmų išniro didžiulis Ekuto–Kruazijaus geležinkelio pylimas, kurį turėjome įveikti. Iš ten įtaisytų šaudymo angų ir slėptuvių langų pasipylė tokia tanki šautuvų ir kulkosvaidžių ugnis, jog atrodė, kad kas būtų išpylęs žirnių maišą. Šaudė ne bet kaip, o taikydamiesi.

Dingo ir Vinkė. Ėjau tarpekliu, kurio šlaituose žiojėjo sugriauti blindažai. Tūždamas žingsniavau pirmyn juoda suversta žeme, dar rūkstančia troškiomis mūsų sviedinių dujomis. Buvau visiškai vienas.

Tada pamačiau pirmąjį priešą. Žmogus ruda uniforma, matyt, sužeistas, rankomis remdamasis į žemę, kiūtojo išdaužytos daubos viduryje už dvidešimties žingsnių. Pastebėjome vienas kitą, kai padariau lankstą. Man pasirodžius, jis krūptelėjo ir įsistebeilijo išplėstomis akimis, o aš lėtai ir piktai artinausi, slėpdamas veidą už pistoleto. Tuojau įvyks kruvina scena be liudininkų. Pagaliau akis į akį susidūręs su priešininku, jaučiau didelį palengvėjimą. Nustėrusiam iš baimės įrėmiau pistoleto vamzdį į smilkinį, o kita ranka įsikibau į kitelį su ordinais ir skiriamaisiais laipsnio ženklais. Karininkas. Tikriausiai vadovavo šiam apkasui. Sudejavęs jis įkišo ranką į kišenę, bet išėmė ne ginklą, o nuotrauką ir kilstelėjo man prieš akis. Nuotraukoje išvydau jį terasoje, apsuptą didelės šeimos.

Tai buvo maldavimas iš nuskendusio, nepaprastai tolimo pasaulio. Paleidau jį ir nubėgau pirmyn – vėliau pagalvodavau, kad man

labai pasisekė. Būtent šį žmogų dažnai matydavau sapnuose; todėl turiu vilties, kad jis grįžo į gimtinę.

Mano kuopos žmonės nuo viršaus šokinėjo į tarpeklį. Kūnas degė. Nusitraukiau milinę ir numečiau ją į šalį. Prisimenu, kad kelis kartus energingai surikau: „Leitenantas Jungeris nusivelka milinę" ir šauliai prapliupo juokais, lyg tai būtų šmaikščiausias sąmojis. Visi bėgo per priedangą, nepaisydami kulkosvaidžių, buvusių daugiausiai už keturių šimtų žingsnių. Ir aš aklai pasileidau link ugnimi spjaudančios geležinkelio sankasos. Kažkurioje išrausoje užšokau ant rudu velvetu apsigaubusios figūros, šaudančios iš pistoleto. Tai buvo panašiai kaip ir aš nusiteikęs Kijus; vietoj pasveikinimo jis įbruko man saują šaudmenų.

Iš to darau išvadą, kad iki šios išrausų palaukės prasiveržėme ne be pasipriešinimo, nes prieš puolimą apsirūpinau nemažomis pistoleto šovinių atsargomis. Greičiausiai čia atsidūrė iš priešakinių apkasų išstumti kariai, kurie tai šen, tai ten išnirdavo tarp puolančiųjų. Tačiau šios atkarpos visiškai neprisimenu. Šiaip ar taip, įveikiau ją nesužeistas, nors čia kryžiavosi ne tik ugnis iš išrausų, bet ir nuo geležinkelio sankasos bičių spiečiumi į visus, priešus ir draugus, skriejo šūviai. Rodėsi, kad jų amunicijos atsargos neišsenkamos.

Mūsų dėmesys susitelkė į šį bastioną, kuris stūksojo priešais kaip grėsminga siena. Nuo jo skiriančiame išakėtame lauke, knibždėjo šimtai išblaškytų anglų. Dalis jų bandė pasiekti sankasą, dalis buvo įsivėlę į artimą kovą.

Kai Kijus vėliau viską smulkiai papasakojo, klausiausi jo jausdamasis kaip tada, kai svetimas žmogus tau porina apie beprotiškas išdaigas, kurias krėtei įkaušęs. Štai jis apkase su granatomis vaikėsi vieną anglą. Pasibaigus svaidomiesiems ginklams, tęsė persekiojimą su žemės gabalais, kad priešininkas „neprarastų tempo", o aš tuo metu stovėjau viršuje ant priedangos ir plyšau juokais.

Užsiėmę tokiom avantiūrom, nepastebimai pasiekėm geležinkelio sankasą, kuri tarsi didelė mašina be perstojo spjaudė ugnį. Čia mano prisiminimai grįžta, ir pirma, ką suvokiau, buvo nepaprastai

palanki mūsų padėtis. Į mus nepataikė, tad dabar, kai stovėjome prie pat šlaito, sankasa iš kliūties virto priedanga. Lyg busdamas iš gilaus sapno, mačiau, kaip per išrausų lauką artėja vokiečių šalmai. Tartum geležiniai želmenys jie dygo iš ugnimi išartos žemės. Sykiu pastebėjau, kad prie pat mano kojos iš maišo drobe pridengto slėptuvės lango kyšo sunkiojo kulkosvaidžio vamzdis. Triukšmas buvo toks smarkus, kad tik iš žiočių virpėjimo supratome, jog iš ginklo šaudoma. Vadinasi, gynėjas ranka pasiekiamas. Tai, kad buvome taip arti priešo, mus apsaugojo. Ir lėmė jo pražūtį. Iš ginklo kilo karštas garas. Tikriausiai jau daug nušienavęs, jis darbavosi toliau. Vamzdis tik truputį sukiojosi į šalis; šaudė tiksliąja ugnimi.

Kaip užkerėtas žiūrėjau į karštą, vibruojantį, mirtį sėjantį geležies gabalą, kuris beveik lietė mano koją. Tada šoviau per audeklą. Šalia manęs išniręs vyras jį nuplėšė ir kiaurymėn sviedė granatą. Smūgis ir pakilęs baltas debesėlis sufleravo, kokio būta poveikio. Priemonė grubi, tačiau patikima. Žiotys nebejudėjo, ginklas tylėjo. Pasileidome bėgti išilgai šlaito, kad tokiu pačiu būdu apdorotume kitas angas, ir taip sulaužėme kelis priešo gynybos stuburo slankstelius. Pakėliau ranką, duodamas ženklą netoliese buvusiems saviškiams, kurių šaudmenys švilpė mums pro ausis. Jie linksmai pamojavo atgal. Vienu metu su šimtu kitų užlipome ant sankasos. Pirmą kartą kare mačiau, kaip susiduria masės. Kitame sankasos šlaite anglai laikė užėmę du apkasus, iškastus pakopomis kaip terasos. Iš keliolikos metrų atstumo buvo keičiamasi šūviais, granatos lankais skriejo žemyn.

Įšokau į pirmąjį apkasą, lenkdamas artimiausią traversą, susidūriau su anglų karininku atlapotu švarku ir styrančiu kaklaraiščiu; pačiupau jį ir sviedžiau į smėlio maišų pylimą. Už manęs išniro žila majoro galva ir sušuko: „Nudėk tą šunsnukį!“

Tai nebuvo būtina. Pasukau link žemesniojo apkaso, kuriame knibždėte knibždėjo anglų. Vaizdas kaip skęstančiam laive. Kas mėtė „anties kiaušinius“, kas šaudė iš kolto, dauguma bėgo. Mes ėmėm viršų. Tarsi sapne spaudžiau pistoleto gaiduką, nors vamzdyje seniai nebelikę šovinių. Vyras šalia manęs metė granatas į sprunkančius. Sukdamasis į orą pakilo plokščias kaip lėkštė šalmas.

Po minutės kova buvo baigta. Anglai šoko iš apkasų ir pasileido per atvirą lauką. Nuo sankasos viršūnės prapliupo pašėlusi persekiojamoji ugnis. Sprunkantieji persiversdavo kūliais, ir per keletą sekundžių žemė pasidengė kritusiais. Tai buvo kita geležinkelio sankasos pusė. Priešlaukyje jau matėsi ir vokiečių. Šalia manęs stovėjo puskarininkis ir išsižiojęs stebėjo mūšį. Pačiupau jo šautuvą ir šoviau į anglą, kuris kirtosi su dviem vokiečiais. Sulaukę nematomos pagalbos jiedu akimirką sustingo, bet tuojau pat vėl išsijudino.

Sėkmė turėjo stebuklingą poveikį. Nors jau seniai negalėjo būti kalbos apie vadovavimą sutelktiems padaliniams, kariams egzistavo tik viena kryptis – pirmyn! Visi bėgo į priekį.

Tikslu pasirinkau nedidelę aukštumą, ant kurios matėsi namelio griuvėsiai, kapo kryžius ir numuštas lėktuvas. Kiti prisidėjo prie manęs; suformavome vorą ir įsikarščiavę įsirėžėme į nuosavos artilerijos ugnies sieną. Turėjom gultis į išrausą ir palaukti, kol ugnis nuslinks toliau į priekį. Greta manęs atsidūrė jaunas kito pulko karininkas, kuris kaip ir aš džiaugėsi pirmojo puolimo sėkme. Bendras entuziazmas per kelias akimirkas mus taip suartino, jog atrodė, kad esame pažįstami jau metų metus. Kitas perbėgimas išskyrė amžiams.

Net ir tokiais šiurpiais momentais nutikdavo juokingų dalykų. Mano kaimynas prispaudė prie skruosto ginklą ir tarsi medžioklėje su varovais iššovė į zuikį, kuris staiga peršoko per mūsų linijas. Iš netikėtumo net nusijuokiau. Nėra tokio siaubo, kurio neįstengtų dar papipirinti koks nors padauža.

Šalia namo griuvėsių buvo apkasas, kurį iš anos pusės šukavo kulkosvaidžiai. Dėjau šuolį: jis buvo tuščias. Iškart po to pasirodė Oskaras Kijus ir fon Vedelštatas. Paskutinis ėjęs Vedelštato pasiuntinys vidury perbėgimo susmuko ir liko gulėti peršauta akimi. Išvydęs krintant paskutinį savo kuopos karį, Vedelštatas priglaudė galvą prie apkaso sienos ir pravirko. Ir jam nebuvo lemta išgyventi šios dienos.

Tarpeklio apačioje buvo gerai įtvirtinta pozicija, o priešais ją, abiejuose paaukštintuose daubos pakraščiuose – po kulkosvaidžio

lizdą. Ugnies volas jau persirito per šią poziciją; priešininkai atrodė atsigavę ir šaudė viskuo, kas tik tilpo į vamzdžius. Nuo jų mus skyrė penkių šimtų metrų laukymė, kuria tarsi bičių spiečiai zyzė kulkų serijos.

Po trumpo atokvėpio su keletu karių iššokome iš apkaso ir pasileidome priešo link. Tai buvo gyvybės ir mirties reikalas. Po kelių perbėgimų atsidūriau priešais kairįjį kulkosvaidžio lizdą tik su vienu palydovu. Už nedidelio žemės kauburio, šalia kylančios vandens garų srovelės, aiškiai mačiau galvą plokščiu šalmu. Judėjau zigzagu trumpais perbėgimais, kad nebūtų laiko ir galimybės nusitaikyti. Kiekvieną kartą, kai gulėdavau, karys pamesdavo šovinių apkabą, su kuria tęsdavau dvikovą. „Šovinių, šovinių!" Apsisukau ir pamačiau, kad jis guli ant šono, mėšlungiškai krūpčiodamas.

Dar kairiau, kur pasipriešinimas nebuvo toks stiprus, pasirodė keletas žmonių, kurie gynėjus beveik galėjo pasiekti granatomis. Pradėjau paskutinį perbėgimą ir per vielos užtvarą persiritau į apkasą. Iš visų pusių apšaudomi anglai, metę ginklus, bėgo link dešiniojo lizdo. Kulkosvaidžio beveik nesimatė po milžiniška iššautų žalvarinių tūtų krūva. Jis buvo toks įkaitęs, kad net garavo. Prie jo gulėjo mano priešininkas, atletiškas anglas, kuriam šūvis išmušė akį. Milžinas su didžiuliu baltu akies obuoliu ant juodos nuo dūmų galvos atrodė kraupiai. Kadangi kone alpau iš troškulio, čia neužtrukau, puoliau ieškoti vandens. Mane patraukė slėptuvės anga. Žvilgtelėjau vidun ir pamačiau sėdintį vyrą, kuris, leisdamas per kelius, tvarkė kulkų juostas. Rodos, jis visiškai nenutuokė, kaip smarkiai pasikeitė padėtis. Ramiai nutaikiau į jį pistoletą, bet užuot iš karto šovęs, kaip reikalavo atsargumas, šūktelėjau:

– *Come here, hands up!**

Jis pašoko, apstulbęs pažiūrėjo į mane ir pranyko slėptuvės tamsoje. Jam įkandin sviedžiau granatą. Greičiausiai slėptuvė turėjo kitą išėjimą, nes iš traverso išlindo nepažįstamas karys ir lakoniškai pranešė:

* „Ateik čia, rankas aukštyn!" (Angl.)

– Kas čia šaudė, tuos pribaigėm.

Pagaliau radau skardinį kanistrą, pilną aušinimo vandens. Dideliais gurkšniais maukiau alyvuotą skystį, pripildžiau anglišką gertuvę ir daviau gerti kitiems, staigiai sugužėjusiems į apkasą.

Kaip kuriozą dar noriu paminėti, kad pirmoji mintis, atėjusi į galvą įsiveržus į šį kulkosvaidžio lizdą, buvo susijusi su peršalimu, kuris mane tuo metu kankino. Pabrinkusios tonzilės man nuo seno kėlė rūpesčių, todėl čiuptelėjęs sau už kaklo su pasitenkinimu konstatavau, kad aukščiausios rūšies pirtis, kurioje ką tik pabuvau, mane išgydė.

Tuo tarpu dešinysis kulkosvaidžio lizdas ir tarpeklyje per šešiasdešimt metrų nuo mūsų buvusi grupė vis dar įnirtingai priešinosi. Vaikinai gynėsi iš tiesų puikiai. Pamėginome nutaikyti į juos anglišką kulkosvaidį, tačiau nesėkmingai; mums betriūsiant, virš galvų pralėkė kulka, kliudė už manęs stovėjusį jėgerių leitenantą ir pavojingai sužeidė šlaunį vienam vyrui. Lengvojo kulkosvaidžio tarnybai labiau pasisekė; jie pastatė savo ginklą ant pusmėnulio formos apkaso krašto ir į anglų flangą paleido seriją kulkų.

Šį netikėtumo momentą išnaudojo mūsiškiai dešinėje ir frontaliai užpuolė tarpeklį, priekyje – leitenanto Gipkenso vadovaujama mūsiškė dar visai nenukentėjusi devintoji. Iš visų išrausų pakilo ginklais mojuojančios figūros ir su baisiu „Valio!“ pasileido bėgti į priešo pozicijas, kur rodėsi vis daugiau ir daugiau gynėjų. Iškėlę rankas jie skubėjo gilyn, kad išvengtų pirmosios puolimo bangos įtūžio – pirmiausia Gipkenso ordonanso, kuris siautėjo nelyginant berkserkas. Susidūrimą, vykstantį visai šalia mūsų nedidelio įtvirtinimo krašto, stebėjau su kažkokiu nustėrusiu dėmesiu. Čia supratau, kad gynėjas, kuris šaudo į puolantįjį, esantį vos už penkių žingsnių, pasigailėjimo tikėtis negali. Kovotojas, kuriam šturmo metu prieš akis kunkuliavo kruvina migla, nenori imti belaisvių; jis nori žudyti.

Aplink užimtą tarpeklį mėtėsi ginklai, uniformos ir atsargos. Tarp jų gulėjo kritusieji pilkomis ir rudomis uniformomis, vaitojo sužeistieji. Iš įvairiausių pulkų suplūdę kareiviai šaukdami vienas

per kitą stovėjo ankštoje krūvoje. Karininkai lazdomis rodė į daubos tęsinį, ir su stebėtinu abejingumu dalis karių nerangiai pajudėjo ta kryptimi.

Dauba perėjo į aukštumą, kur pasirodė priešo kolonos. Stūmėmės priekin, kartais stabtelėdami ir imdami šaudyti, kol mus sulaikė smarki ugnis. Kankinantis jausmas, kai girdi, kaip šalia galvos į žemę pokši šaudmenys. Vėl atsiradęs Kijus pakėlė suplotą kulką, įsmigusią prie jo nosies. Tą akimirksnį kairiajame krašte vyrui pataikė į šalmą, net visa dauba suskambėjo. Pasinaudoję šaudymo pauze, pasiekėme vieną iš čia jau retų išrausų. Joje susirinko likę gyvi bataliono karininkai, o mums dabar vadovavo leitenantas Lindenbergas, nes puolant geležinkelio sankasą į pilvą mirtinai sužeidė ir leitenantą Zolemacherį. Kairiuoju skardžio šlaitu, keldamas visuotinį džiaugsmą, per ugnį žingsniavo iš jėgerių dešimtosios pas mus pasiųstas leitenantas Brejeris su lazda rankoje ir pusilge medžiotojo pypke burnoje, persimetęs šautuvą per petį, lyg eitų medžioti kiškių.

Trumpai pasipasakojome savo nuotykius, pasidalijome gertuvėmis ir šokoladu, o tada „visuotiniu pageidavimu“ vėl pajudėjome pirmyn. Tikriausiai dėl pavojaus iš flangų kulkosvaidžiai buvo dingę. Iki šiol pasistūmėjome tris ar keturis kilometrus. Dauba knibždėjo puolančiųjų. Iš visų užnugario pusių, kiek tik užmato akis, artėjo kovinės grandys, voros ir skyrių kolonos. Deja, buvome pernelyg susigrūdę į krūvą; laimei, nežinojome, kiek žmonių netekome per puolimą.

Nesutikdami pasipriešinimo, pasiekėme aukštumą. Dešinėje iš apkaso šokinėjo chaki spalvos figūros. Pasekėme Brejerio pavyzdžiu, kuris, nepaleisdamas pypkės iš burnos, trumpam stabtelėjo, paėmė juos į taikiklį, o tada tęsė žygį.

Aukštuma buvo sustiprinta eile nelygiais atstumais išdėstytų blindažų. Jų niekas negynė; greičiausiai viduje sėdintys nė nepastebėjo, kad mes prisiartinome. Iš kai kurių blindažų kylantys dūmų debesys rodė, kad jie greitomis valomi, iš kitų lindo blyškūs veidai ir iškeltos rankos. Jie turėdavo atiduoti gertuves ir cigaretes, tada būdavo parodomas mūsų užnugaris, kur jie spėriai nukurdavo. Vienas

jaunas anglas jau buvo pasidavęs, bet staiga apsisuko ir vėl dingo savo blindaže. Kadangi nepaisydamas mano reikalavimo išeiti jis tūnojo pasislėpęs, keliomis granatomis padėjom tašką jo dvejonėms ir patraukėme toliau. Siauras ištryptas takas pranyko už aukštumos. Kelio ženklas rodė, kad jis veda į Vrokūrą. Kitiems dar gaištant prie blindažų, aš su Heinsu peržengiau aukštumos keterą.

Anapus slėnio matėsi Vrokūrò kaimo griuvėsiai. Prieš juos žybsėjo veikiančios baterijos šūviai; jos tarnyba, artinantis pirmai puolimo bangai ir vis stiprėjant ugniai, pabėgo į kaimą. Išpuolė ir tarpeklyje buvusių blindažų įgulos. Į vieną priešininką pataikiau tą akimirką, kai jis iššoko iš pirmojo blindažo angos.

Su dviem prisistačiusiais mano kuopos žmonėm pajudėjau į tarpeklį. Į dešinę nuo jo buvo pozicija, iš kurios gavome smarkios ugnies. Pasitraukėme į pirmąjį blindažą, virš kurio netrukus ėmė kryžiuotis abiejų pusių šaudmenys. Matyt, tai buvo baterijos pasiuntinių ir dviratininkų prieglobstis. Priešais ją gulėjo mano anglas, jaunutis vaikinukas; kulka jam perėjo per kaukolę. Jo veide sustingo nerūpestinga išraiška. Prisiverčiau jį apžiūrėti, pažvelgti jam į akis. Nebe „tu arba aš“, nebe ta situacija. Dažnai jį prisimindavau, metams bėgant vis dažniau. Valstybė, panaikinanti mūsų atsakomybę, negali išvaduoti nuo gedulo, mes patys turime jį išgedėti. Jis siekia giliai, iki pat sapnų.

Stiprėjanti ugnis mūsų netrikdė; įsitaisėme blindaže ir prasinešėme pro paliktus maisto produktus, nes pilvas priminė, kad nuo puolimo pradžios dar nieko neturėjome burnoje. Radome dešros, baltos duonos, marmelado ir akmeninį ąsotį, pilną imbierinio likerio. Pasistiprinęs atsisėdau ant tuščios biskvitų dėžės ir paskaitinėjau keletą angliškų laikraščių, kupinų išpuolių prieš „*the Huns*“*. Pamažu pasidarė nuobodu, ir mes perbėgimais grįžome į tarpeklio pradžią, kur susirinko nemažai karių. Ten pamatėme, kad 164-ojo pulko batalionas užėjęs kairiau Vrokūro. Nusprendėme šturmuoti kaimą ir vėl nuskubėjome tarpekliu į priekį. Prie pat kaimo pakraščio tapome

* Hunus (angl.): niekinama vokiečių pravardė.

taikiniu nuosavos artilerijos, kuri užsispyrusiai tebešaudė į tą patį plotą. Sunkusis sviedinys sprogo kelio viduryje ir sudraskė keturis mūsiškius. Likusieji parbėgo atgal.

Kaip vėliau sužinojau, artilerijai buvo įsakyta tęsti šaudymą didžiausiu įmanomu nuotoliu. Nesuprantamas potvarkis mums iš rankų išplėšė pergalės vaisius. Grieždami dantimis turėjome sustoti priešais ugnies sieną.

Ieškodami spragos, pasukome dar dešiniau, kur vienos 76-ojo Hanzos pulko kuopos vadas kaip tik ruošėsi Vrokūro pozicijos šturmui. Šaukdami „Valio" prisijungėme prie jų, tačiau vos įsiveržus nuosava artilerija mus vėl iš ten išvijo. Tris kartus puolėme, ir tris kartus turėjome grįžti. Keikdamiesi užėmėme keletą išrausų, kur mus užklupo labai nemalonus sviedinių sukeltas pievos gaisras, pribaigęs daugelį sužeistųjų. Keletą žmonių – pavyzdžiui, jefreitorių Grucmacherį iš mano kuopos – nukovė anglų šautuvų šūviai.

Pamažu ėmė temti. Šautuvų ugnis kai kur įsiplieksdavo paskutinį kartą, o paskui palengva užgesdavo. Išvargę kovotojai ieškojo vietos, kur galėtų praleisti naktį. Norėdami surinkti išblaškytas kuopas, karininkai iki užkimimo šaukė savo vardus.

Per paskutinę valandą apie mane susibūrė dvylika septintosios vyrų. Kadangi darėsi šalta, nuvedžiau juos prie to paties mažo blindažo, kur gulėjo mano anglas, ir išsiunčiau paieškoti kritusių karių apklotų ir milinių. Visus įkurdinęs, pasidaviau smalsumui ir patraukiau į dauboje priešais esančią artilerijos ugnies poziciją. Tai buvo privati pramoga, todėl pasiėmiau ir avantiūristinių polinkių turintį šaulį Halerį. Su užtaisytais šautuvais įžengėme į daubą, kurioje dar siautėjo mūsų artilerijos ugnis, ir pirmiausia apžiūrėjome blindažą, rodos, visai neseniai apleistą anglų artilerijos karininkų. Ant stalo stovėjo milžiniškas gramofonas; Haleris jį tuojau pat paleido. Linksmai miaukianti valso melodija padarė pamėklišką įspūdį. Tėškiau gramofoną žemėn, jis išleido porą birzgiančių garsų ir nutilo. Blindažas buvo įrengtas nepaprastai jaukiai; netrūko netgi krėslų apsupto nedidelio židinio, ant kurio atbrailos gulėjo

pypkės ir tabakas. *Merry old England!** Be abejo, mes nesivaržėme ir ėmėm viską, kas patiko. Aš pasirinkau duonos maišą, baltinių, metalinį viskio buteliuką, planšetę ir porą „Roger & Gallet“** daikčiukų, tikriausiai malonių suvenyrų iš atostogų Paryžiuje. Matėsi, kad gyventojai turėjo sprukti iš čia labai skubėdami.

Gretimoje patalpoje buvo virtuvė, kurios atsargas apžiūrėjome su pagarbia nuostaba. Ten buvo šviežių kiaušinių pilna dėžė; tuojau pat iščiulpėme nemažą jų kiekį, nes buvome beveik pamiršę net kaip jie vadinasi. Ant sieninių lentynų stovėjo mėsos skardinių ir gardaus kondensuoto marmelado dėžučių rietuvės, toliau – buteliai su kavos esencija, pomidorai ir svogūnai; trumpai tariant, visa, ko tik smaguris galėjo užsigeisti.

Šį vaizdą ne kartą prisimindavau vėliau, kai ištisas savaites sėdėjome apkasuose su menka duonos porcija, vandeningomis sriubomis ir skystu marmeladu.

Susipažinę su pavydėtina ekonomine priešininko padėtimi, išėjome iš blindažo ir išžvalgėme daubą, kurioje radome paliktus du naujutėlius pabūklus. Didžiulės žibančių, ką tik iššautų tūtų krūvos rodė, kad puolimo metu jie tarė svarų žodį. Paėmiau kreidos gabaliuką ir užrašiau ant jų savo kuopos numerį. Tačiau gavau įsitikinti, kad paskesni padaliniai nelabai paisė nugalėtojo teisės; kiekvienas ištrindavo pirmtako numerį ir užrašydavo savąjį, kol galiausiai liko paskutinis, inžinerinės tarnybos.

Kadangi nuosava artilerija vis dar svaidėsi geležimi palei ausis, sugrįžome prie kitų. Priešakinė linija, per tą laiką suformuota iš antrojo ešelonopadalinių, buvo per du šimtus metrų už mūsų. Prie blindažo išstačiau dvigubą sargybą ir liepiau kitiems laikyti ginklą prie savęs. Paskyręs pamainą, truputį užkandęs ir raktažodžiais pasižymėjęs dienos įvykius, užmigau.

Pirmą valandą mus prabudino valiavimas ir gyva ugnis dešinėje. Čiupome šautuvus, iššokome iš patalpos ir užėmėm pozicijas didelėje sviedinio išrausoje. Iš priekio atėjo keletas išblaškytų vokiečių,

* Linksma senoji Anglija! (Angl.)

** Žinoma tualeto reikmenų įmonė.

kuriuos apšaudė mūsų linija. Du iš jų taip ir nepasiekė pozicijų. Šito incidento pamokyti, palaukėme, kol už mūsų nugaros nuslūgs pirmasis susijaudinimas, ir šūksniais susižinoję grįžome į savo liniją. Ten su maždaug šešiasdešimčia 73-iukų sėdėjo antrosios vadas, leitenantas Kosikas, dėl peršalimo negalintis pratarti nė žodžio, be to, sužeistas į ranką. Kadangi jis turėjo eiti į perrišimo punktą, vadovavimą grupei, kurioje buvo trys karininkai, perėmiau aš. Iš mūsų pulko dar buvo abu Gipkenso ir Forbeko padaliniai, lygiai taip pat persimaišę.

Likusią nakties dalį praleidau mažame plyšyje su keletu Antrosios puskarininkių; stirome iš šalčio. Ryte pavalgiau trofėjinius pusryčius ir pasiunčiau pasiuntinį į Keaną iš virtuvės parnešti kavos ir maisto. Nuosava artilerija vėl pradėjo prakeiktą apšaudymą ir nieko nelaukusi pasilabino tiesioginiu pataikymu išrauson, kurioje glaudėsi keturi kulkosvaidžio tarnybos žmonės. Prašvitus mūsų grupę sustiprino vicefeldfebelis Kumpartas su keliais kariais.

Trypdami kojomis kiek pramankštinome nakties šalčio persmelktus sąnarius, ir aš gavau įsakymą kartu su 76-ojo pulko likučiais iš dešinės pulti Vrokūro pozicijas, kurias iš dalies jau buvome užėmę. Per tirštą rytinį rūką patraukėme į parengties poziciją, į aukštumą piečiau Ekuto, kurioje gulėjo daug praėjusios dienos žuvusiųjų. Kaip dažniausiai būna, kai puolimo įsakymas neaiškiai suformuluotas, tarp puolimo vadų įsiplieskė ginčas, kurį sustabdė tik mums palei kojas prašvilpusi kulkosvaidžio serija. Visi sušoko į artimiausią išrausą, ir tik feldfebelis Kumpartas dejuodamas liko gulėti. Su sanitaru nuskubėjau prie jo, norėdamas sutvarstyti. Jį rimtai sužeidė į kelį. Lenktomis žirklėmis iš žaizdos ištraukėme daug kaulo nuotrupų. Jis mirė po kelių dienų. Šis įvykis mane labai sujaudino, nes prieš trejetą metų mokymuose Rekuvranse Kumpartas buvo mano instruktorius.

Kalbėdamasis su kapitonu fon Ledeburu, perėmusiu vadovavimą mūsų susimaišiusiems padaliniams, išdėsčiau savo nuomonę, kad pulti frontaliai beprasmiška, nes dalinai mūsų rankose jau esančios Vrokūro pozicijos su žymiai mažesniais nuostoliais gali būti

užimtos iš kairiojo flango. Nusprendėme nevesti vyrų į puolimą, ir įvykiai parodė, kad buvome teisūs.

Taigi laikinai įsikūrėme išrausose aukštumoje. Pradėjo rodytis saulė, ir atskrido anglų lėktuvai, iš kulkosvaidžių apšaudę mūsų duobes, tačiau greitai nuginti mūsiškių kulkosvaidžių. Į Ekuto slėnį išvažiavo baterija, neįprastas vaizdas senam apkasų kovotojui; ir ją greitai sunaikino. Vienas arklys nutraukė pavadžius ir nušuoliavo lauku; blyškus gyvulys tarsi šmėkla lėkė erdviu, tuščiu plotu, nusėtu besimainančiais sviedinių debesėliais. Dar nepradingus priešo lėktuvams, gavome ugnies. Iš pradžių sprogo keletas šrapnelių, paskui tuntas lengvųjų ir sunkiųjų sviedinių. Mes gulėjome tarsi ant lėkštutės. Ugnį stiprino ir baimingi tipažai, kurie pametę galvą lakstė pirmyn atgal užuot prisiglaudę išrausose ir laukę palaiminimo. Tokiose situacijose turi būti fatalistas. Ištikimybę šiam principui patvirtinau su pasimėgavimu suvalgydamas trofėjinę agrastų marmelado dėžutę. Taip pat užsivilkau blindaže rastas škotiškos vilnos kojines. Dangumi lėtai kilo saulė.

Jau senokai kairėje, Vrokūro pozicijose buvo pastebimas judėjimas. Dabar tiesiai priekyje pamatėme lenktomis trajektorijomis skrendančias ir baltai sprogstančias vokiškas ilgakotes granatas. Tinkama akimirka atėjo.

Liepiau pradėti, arba, tikriau sakant, pakėlęs dešinę ranką puoliau pozicijas. Negavę stipresnės ugnies, pasiekėme priešo apkasus ir, džiaugsmingai sveikinami 76-ojo pulko šturmo grupės, įšokome į juos. Atakuodami granatomis iš flango, panašiai kaip prie Kambrė, pamažu stūmėmės į priekį. Deja, priešo artilerija greitai suprato, kad mes atkakliai graužiamės į jų linijas. Smarkus šrapnelių ir nedidelių sviedinių pliūpsnis mums, priekiniams, smogė dar pakenčiamai, bet daugiausia žalos pridarė pastiprinimams, kurie atviru lauku plūdo į apkasą. Pastebėjome, kad kanonieriai į mus pleškina tiesiu taikymu. Tai buvo rimtas bizūnas; kad išvengtume ugnies, stengėmės kuo greičiau susidoroti su priešininku.

Atrodė, kad Vrokūro pozicijos nebaigtos statyti, nes kai kurie apkasų ruožai buvo tik pažymėti, nuėmus velėną. Kai šokdavome per

tokį ruožą, aplinkinė ugnis susitelkdavo į mus. Mes irgi taikydavomės į šiais mirties keliais skubantį priešininką, tad paženklintas vietas netrukus nusėjo mirusieji ir sužeistieji. Po šrapnelių debesimis vyko laukinė medžioklė. Lėkėm pro dar šiltus plačiapečius kūnus, po kurių trumpais sijonėliais švietė stiprūs kelėnai, arba šliaužėme per juos. Tai buvo Škotijos kalniečiai, ir jų priešinimasis rodė, kad turime reikalo su vyrais.

Įveikus kelis šimtus metrų, mus sustabdė vis tankesnė rankinių ir šautuvinių granatų ugnis. Padėtis pasikeitė. Pakvipo grėsme; išgirdau neramius šūksnius:

– Tomis kontratakuoja!

– Stovėk vietoj!

– Bandau susisiekt su savais!

– Granatų į priekį, granatų, granatų!

– Tamsta leitenante, atsargiai!

Tokie kontrsmūgiai ypač pavojingi būtent kaunantis apkasuose. Nedidelė smogiamoji grupė, šaudydama ir svaidydama granatas, veržiasi į priekį. Kai svaidytojai, norėdami išvengti naikinančių šaudmenų, šokinėja pirmyn ir atgal, jie susiduria su iš paskos besigrūdančiais, kurie atsidūrė pernelyg arti. Tokiu atveju lengvai kyla sumaištis. Kai kurie gal pamėgina šokti atgal per priedangą, tampa snaiperių aukomis, o tai labai padrąsina priešininką.

Man pavyko suburti saują karių, su kuriais už plataus traverso suformavau pasipriešinimo lizdą. Apkasas liko atviras, bendras koridorius mums ir kalniečiams. Keliolikos metrų atstumu keitėmės šūviais su nematomu priešininku. Reikėjo drąsos, kad švilpiant kulkoms ir žyrant traverso smėliui neįtrauktum galvos. Mano kaimynas 76-ukas, herkuliško sudėjimo Hamburgo uosto darbininkas laukine veido išraiška leido vieną šūvį po kito negalvodamas apie priedangą, kol apsipylęs kraujais susmuko. Kulka su krintančios lentos garsu pataikė jam į kaktą. Jis ir liko tupėti savajame apkaso kampe sulinkęs, galva atsirėmęs į sieną. Kraujas bėgo ant apkaso dugno lyg iš kibiro. Į knarkimą panašaus gargaliavimo pauzės vis ilgėjo, kol visai nutilo. Pagaliau stojo pertrauka. Du vyrai, kurie gulėjo dar toliau

priešakyje, pabandė šokti atgal per priedangą. Vienas, gavęs kulką į galvą, griuvo į apkasą, kitas, pašautas į pilvą, įstengė pasiekti jį tik šliaužte.

Lūkuriuodami atsisėdome apkase ir užsirūkėme angliškas cigaretes. Retkarčiais praskriedavo gerai nutaikytos šautuvinės granatos. Mes jas pastebėdavome ir išvengdavome perbėgdami. Į pilvą sužeistas jaunutis vyras gulėjo tarp mūsų ir beveik maloniai raivėsi besileidžiančios saulės spinduliuose nelyginant katė. Mirtinu miegu jis užmigo vaikiškai šypsodamasis. Šis vaizdas manęs neslėgė, tik kėlė brolišką simpatiją mirštančiajam. Pamažu nutilo ir jo bendražygio dejonės. Jis mirė tarp mūsų krečiamas drebulio.

Daugybę kartų, šliauždami tarp kalniečių lavonų, bandėme pajudėti priekin per nužymėtas vietas, tačiau mus visą laiką atgal nublokšdavo snaiperių ugnis ir šautuvinės granatos. Beveik kiekvienas pataikymas, kurį mačiau, buvo mirtinas. Tad priekinė apkasų dalis pamažu prisipildė sužeistųjų ir negyvėlių; kita vertus, iš užnugario nuolat plūdo pastiprinimai. Netrukus už kiekvieno traverso tupėjo lengvasis arba sunkusis kulkosvaidis. Su jais mes galėjome vis smarkiau spustelėti išilgai angliškos apkasų dalies. Ir aš stojau prie vieno iš tų laistytuvų ir šaudžiau tol, kol smilius pajuodo nuo dūmų. Matyt, tada caktelėjau tam škotui, kuris po karo parašė malonų laišką iš Glazgo, tiksliai nusakydamas vietą, kur buvo sužeistas. Kai aušinimo vanduo išgaruodavo, dėžutė eidavo per rankas ir, grubiai juokaujant, natūraliu būdu vėl prisipildydavo. Ginklai greitai įkaito iki raudonumo.

Saulė buvo prie laidos. Rodos, baigėsi ir antroji kovos diena. Pirmą kartą atidžiau apžiūrėjau apylinkę ir į užnugarį nusiunčiau pranešimą bei eskizą. Už penkių šimtų metrų mūsų apkasas kirto Vrokūro–Mori kelią, užmaskuotą audeklo juostomis. Už jo besileidžiančiu šlaitu per apšaudomą zoną skubėjo priešo pajėgos. Giedrą dangų perrėžė trispalvėmis juodõs, baltõs ir raudonos vėliavėlėmis pasipuošusi eskadrilė. Paskutiniai jau nusileidusios saulės spinduliai juos panardinoį švelnią rožinę spalvą, nelyginant flamingų vorą. Išlankstėme žemėlapius ir apvertėme juos baltomis

pusėmis į viršų, kad parodytume, kaip toli įsibrovėme į priešo pozicijas.

Vėsus vakaro vėjas žadėjo žvarbią naktį. Įsisupęs į šiltą anglišką milinę, atsirėmiau į apkaso sienelę ir įsišnekėjau su mažuoju Šulcu, mano patrulio prieš indus dalyviu, kuris kaip senas geras bendražygis su keturiais sunkiaisiais kulkosvaidžiais atsirado ten, kur labiausiai svilo padai. Postų pakylose visų kuopų kariai šalmų įrėmintais jaunais griežtais veidais stebėjo priešo pozicijas. Mačiau juos tarytum ant kovinių bokštelių – nejudančius, išsiskiriančius iš apkasų prietemos. Jų vadai krito, jie savo iniciatyva stovėjo reikiamose vietose.

Pasiruošėme gintis ir naktį. Šalia pasidėjęs pistoletą ir tuziną angliškų „anties kiaušinių", jaučiausi pasirengęs sutikti bet kurį atėjūną, net ir patį didžiausią kietasprandį iš Škotijos.

Dešinėje vėl supoškėjo granatos, o kairėje į viršų pakilo vokiškos signalinės raketos. Iš sutemų, vėjo nešamas, atskriejo tolimas daugiabalsis valio. Tai uždegė. „Jie apsupti, jie apsupti!" Vieną iš tų žygdarbius pranašaujančių entuziazmo akimirkų visi pačiupo ginklus ir puolė apkasu pirmyn. Po trumpo pasikeitimo granatomis kalniečių grupė nuskubėjo prie kelio. Dabar jau niekas negalėjo mūsų sutureti. Nepaisydami įspėjančių šūksnių: „Atsargiai, kulkosvaidis kairėj dar šaudo!" iššokome iš apkaso ir akimoju pasiekėme kelią, kuriame knibždėjo sutrikusių kalniečių. Jie traukėsi nuo siaubą keliančio susidūrimo, tačiau sprunkantiems kelią užstojo jų pačių vielos užtvara. Kalniečiai stabtelėjo, o tada pasileido išilgai užtvaros. Skambant audringam valio, pradėjo bėgti mirties keliu per tankiąją ugnį. Tą pačią akimirką su savo kulkosvaidžiais atsirado ir mažasis Šulcas.

Kelyje išvydome apokaliptinį vaizdą. Giltinės šienauta su užmoju. Aidintys karo šūkiai, tanki asmeninių ginklų ugnis, buka svaidomųjų ginklų jėga įkvėpė puolančiuosius ir paralyžiavo gynėjus. Visą ilgą dieną kova ruseno nelyginant nuodėgulis, dabar ji gavo deguonies. Mūsų pranašumas augo su kiekvienu akimirksniu, nes paskui puolimo metu išsiskleidusius smogiamuosius būrius nelyginant platus pleištas sekė pastiprinimai.

Pasiekęs kelią, žvilgtelėjau nuo stataus šlaito žemyn. Škotų pozicijos ėjo pagilintu pakelės grioviu, vadinasi, jos buvo žemiau mūsų. Tačiau pirmosiomis sekundėmis mūsų žvilgsnių jos nepatraukė; palei vielų užtvarą lekiančių kalniečių vaizdas užstojo visas kitas detales. Sugulėme aukštutiniame šlaito krašte ir atidengėme ugnį. Tai buvo viena iš retų akimirkų, kai priešininką visiškai įvarai į akligatvį ir karštai trokšti vienu metu būti keliais asmenimis.

Keikdamasis terliojausi su užstrigusia spyna, trukdančia šaudyti; kažkas stipriai stuktelėjo man per petį. Apsisukau ir pamačiau perkreiptą mažojo Šulco veidą. „Jie dar šaudo, prakeiktos kiaulės!" Pasekiau jo ranką ir nedideliame, nuo mūsų tik kelio skiriamame apkasų raizgalyne išvydau karštligiškai besidarbuojančias figūras, kai kurias užtaisančias, kai kurias prispaudusias šautuvus prie skruostų. Iš dešinės atskriejo pirmosios granatos, aukštai į orą išmesdamos vieno škoto liemenį.

Proto balsas liepė likti savo vietoje ir kauti priešininką iš viršaus. Jis buvo lengvas taikinys. Užuot taip ir daręs, numečiau šautuvą ir sugniaužęs kumščius puoliau tarp kovojančių pusių. Nelaimei, vis dar vilkėjau anglišką milinę ir lauko kepurę raudonu krašteliu. Atsidūriau priešo pusėje, ir dar su priešo apranga! Pergalės svaigulį staiga nutraukė aštrus smūgis į kairiąją krūtinės dalį; akyse aptemo. Baigta!

Maniau, kad pataikė į širdį, tačiau laukdamas mirties nejaučiau nei skausmo, nei baimės. Krisdamas išvydau kelio molyje įsispaudusius baltus, glotnius akmenukus; jų išsidėstymas – prasmingas, būtinas nelyginant žvaigždžių – vėrė dideles paslaptis. Jie buvo artimesni ir svarbesni nei aplinkui vykstančios skerdynės. Nuvirtau ant žemės, tačiau savo paties nustebimui tuojau pat vėl atsikėliau. Marškinėliuose neradęs skylės, vėl ėmiausi priešo. Pripuolė mano kuopos vyras: „Tamsta leitenante, šalin milinę!" ir nuo pečių nuplėšė pavojingą drabužį.

Naujas valio perskrodė orą. Iš dešinės, kur jau visą popietę darbuotasi granatomis, per kelią į pagalbą ėjo grupė vokiečių, priekyje – rudu velvetu apsigaubęs jaunas karininkas. Tai buvo Kijus. Jam

pasisekė užkliūti už vielų užtvaros kaip tik tą akimirką, kai paskutinį kartą prabilo anglų kulkosvaidis. Serija prašvilpė virš jo – taip arti, kad viena kulka perpjovė piniginę, kurią buvo įsikišęs į kelnių kišenę. Su škotais dabar susitvarkėme labai greitai. Kelio prieigas dengė kritusieji, o keletą likusių gyvųjų persekiojome ugnimi.

Per tas sekundes, kai buvau praradęs sąmonę, savo lemtį sutiko ir mažasis Šulcas. Tik vėliau sužinojau, kad apimtas įniršio, kuriuo užkrėtė ir mane, jis įšoko į apkasą, kad ten pasiautėtų. Kai škotas, kuris jau buvo atsisegęs perpetę, išvydo jį puolantį tokios būsenos, čiupo ant žemės gulintį niekieno šautuvą ir mirtinu šūviu patiesė Šulcą.

Šnekėdamasis su Kijumi, stovėjau užimtame apkase, pradvisusiame granatų tvaiku. Tarėmės, kaip užgrobti pabūklus, turėjusius būti visiškai netoli. Staiga jis pertraukė mane:

– Ar tu sužeistas? Iš po kitelio tau teka kraujas!

Iš tikrųjų pajutau drėgmę ir keistą lengvumą krūtinės srityje. Praplėšėme marškinėlius ir pamatėme, kad kulka praėjo per krūtinę truputį žemiau Geležinio Kryžiaus, įstrižai virš širdies. Aiškiai matėsi mažas apvalus įėjimas dešinėje ir truputį didesnis išėjimas kairėje pusėje. Kadangi per kelią šokau smailiu kampu iš kairės į dešinę, nebuvo abejonės, kad kažkuris iš mūsiškių palaikė mane anglu ir pašovė iš keleto metrų. Rimtai įtariau tą, kuris nutraukė man milinę, tačiau juk jis, jei taip galima pasakyti, norėjo gero, o kaltas buvau tik aš pats.

Kijus sutvarstė mane ir šiaip ne taip įtikino dabar pat palikti mūšio lauką. Išsiskyrėme su „iki pasimatymo Hanoveryje!“

Pasirinkau palydovą ir dar kartą grįžau į stipriai apšaudomą kelią, ieškodamas planšetės, nežinomo pagalbininko nutrauktos kartu su miline. Ten buvo mano dienoraštis. Tada patraukėme atgal tuo pačiu apkasu, kuriuo puldami judėjome į priekį.

Mūsų karo šūkiai buvo tokie galingi, kad priešo artilerija išsyk atgijo. Vietovėje už kelio, o ypač pačiame apkase šėlo tankiausia užtveriamoji ugnis. Kadangi man vienos žaizdos buvo per akis, judėjau perbėgimais nuo traverso prie traverso.

Staiga apkaso pakraštyje pasigirdo griausmingas trenksmas. Gavau smūgį į galvą ir apkvaitęs parkritau. Atsipeikėjau galva žemyn kabantis ant sunkiojo kulkosvaidžio stovo ir spoksantis į apkaso dugną, kur nerimą keliančiu greičiu plėtėsi raudonas klanas. Kraujas tekėjo žemėn taip nesulaikomai, kad praradau bet kokią viltį. Bet mano palydovas tvirtino nematantis smegenų, tad aš vėl įsidrąsinau, atsikėliau ir patraukiau toliau. Gavau sąskaitą už lengvabūdiškumą eiti į mūšį be šalmo.

Nors per trumpą laiką antrąkart netekau kraujo, buvau itin susijaudinęs ir primygtinai prašiau visų, kuriuos sutikdavau apkasuose, skubėti priekin ir įsijungti į kovą. Netrukus ištrūkome iš lengvųjų lauko pabūklų apšaudymo zonos ir sulėtinome žingsnį, nes nuo pavieniui krintančių sunkiųjų geležų nukentėti galėjo tik visiškas bėdulis.

Norėjaus tarpeklyje užsukau į brigados vadavietę, prisistačiau generolui majorui Hėbeliui: raportavau apie mūsų sėkmę ir paprašiau pastiprinimais pagelbėti puolantiesiems. Generolas papasakojo, kad vadavietėse aš jau vakar paskelbtas žuvusiu. Šiame kare tai buvo ne pirmas kartas. Kažkas gal matė, kaip šturmuodamas pirmąjį apkasą susmukau šalia šrapnelio, sužeidusio Hakę.

Sužinojau, kad teritoriją užėmėm lėčiau, nei numatyta. Greičiausiai turėjome reikalų su elitiniais anglų daliniais; mūsų smūgis ėjo per atramos punktus. Geležinkelio sankasos mūsų sunkioji ugnis beveik nepalietė; puolėme ją nusižengdami visoms karo taisyklėms. Mori nepasiekėme. Gal ir galėjome jį užimti pirmąjį vakarą, jei kelio mums nebūtų užtvėrusi nuosava artilerija. Per naktį priešininkas sustiprėjo. Šiaip ar taip, ką įstengė nuveikti žmogaus valia, tas buvo nuveikta, ir kone daugiau, generolas tą pripažino.

Norėjuje šalia kelio šviesia liepsna degė didžiulė granatų dėžių rietuvė. Skubėjome pro ją apimti labai permainingų jausmų. Už kaimo mane pavėžėjo tuščio amunicijos furgono vairuotojas. Smarkiai susivaidijau su gurguolės vadovu, iš furgono norėjusiu išmesti du sužeistus anglus, kurie į kelionės pabaigą mane prilaikė.

Norėjaus–Keano kelyje eismas buvo neįtikėtinas. Jo nematęs negali įsivaizduoti begalinių gurguolių eilių, kuriomis minta ofenzyva.

Už Keano maišatis pasidarė apskritai iš fantastikos srities. Liūdesys užplūdo važiuojant pro mažosios Žanos namą, iš kurio buvo likę vos įžiūrimi pamatai.

Kreipiausi į transporto karininką, atpažįstamą iš baltos juostos, ir jis paskyrė man vietą mašinoje, važiuojančioje į lauko ligoninę Soši Koši. Kelią užtvėrus susigrūdusiems furgonams ir lengviesiems automobiliams, dažnai turėdavome laukti iki pusvalandžio. Nors lauko ligoninės operacinėje gydytojai buvo nepaprastai užsiėmę, chirurgas rado laiko nusistebėti, kad mano sužeidimai tokie nepavojingi. Ir galvos žaizda turėjo įėjimą ir išėjimą, bet kaukolė nesulaužyta. Beje, kur kas skaudesnė nei sužeidimai, kuriuos pajutau tik kaip bukus smūgius, buvo procedūra, atlikta ligoninės padėjėjo tada, kai gydytojas su žaisminga elegancija prazondavo abiejų šūvių kanalus. Procedūrą sudarė energingas galvos žaizdos pakraščių apskutimas atšipusiu skustuvu be muilo.

Kitą rytą mane, puikiai išsimiegojusį, nuvežė į ligonių surinkimo punktą Kantene, kur apsidžiaugiau išvydęs Šprengerį, nematytą nuo puolimo pradžios. Šautuvo kulka jam pataikė į šlaunį. Čia radau ir savo daiktus – dar vienas Vinkės patikimumo įrodymas. Pametęs mane iš akių, jis buvo sužeistas prie geležinkelio sankasos. Bet prieš išsiruošdamas į lazaretą, o iš ten – į savo ūkį Vestfalijoje, jis nenusiramino tol, kol neįsitikino, kad jam patikėti daiktai atsidūrė mano rankose. Toks jau jis buvo – veikiau vyresnis bendražygis nei tarnas. Neretai, kai imdavo trūkti maisto, ant savo stalo rasdavau sviesto gabalėlį „iš vieno kuopos kario, kuris nenorėjo būti įvardytas“, bet vis tiek galėdavai jį nesunkiai nuspėti. Skirtingai nei, tarkim, Haleris, jis neturėjo avantiūristo gyslelės, tačiau sekė įkandin į mūšį kaip senovės vasalas ir rūpinimąsi manimi laikė savo pareiga. Po karo prabėgus daugeliui metų, jis paprašė manęs atsiųsti nuotrauką, „kad galėtų anūkams papasakoti apie savo leitenantą“. Esu dėkingas jam už tai, kad leido pažinti tautoje glūdinčias galias, kurios kovoje apsireiškia landvero kario pavidalu.

Trumpai paviešėjęs bavarų lauko ligoninėje Montinji, Due buvau paguldytas į sanitarinį traukinį ir nudundėjau iki Berlyno. Ten per

keturiolika slaugymo dienų šis šeštasis dvigubas sužeidimas užgijo taip pat gerai kaip ir ankstesnieji. Nemalonus buvo tik nepaliaujamas šaižus žvangėjimas ausyse. Bėgant savaitėms jis tilo, kol galiausiai visai išnyko.

Tik Hanoveryje sužinojau, kad tarp daugelio kitų pažįstamų kirstynėse žuvo ir mažasis Šulcas. Kijus išsisuko su nepavojinga žaizda pilve. Sudužo ir fotoaparatas, kuriame buvo serija geležinkelio pylimo šturmo nuotraukų.

Stebėdamas mūsų susitikimo šventę mažame Hanoverio bare, kur dalyvavo mano brolis su nelanksčia ranka ir Bachmanas su nelanksčiu keliu, niekas nebūtų pamanęs, kad vos prieš keturiolika dienų išsiskyrėme skambant kitokiai muzikai nei linksmas kamščių pokšėjimas.

Vis dėlto dienos buvo niūrokos, nes greitai mus pasiekė žinios, jog puolimas užstrigo ir strategiškai žiūrint, sužlugo. Tai patvirtino anglų ir prancūzų laikraščiai, kuriuos pavarčiau Berlyno kavinėse.

Didysis mūšis žymėjo lūžį ir mano sieloje, ir ne tik todėl, kad patikėjau, jog yra galimybė pralaimėti šį karą.

Nepaprasta jėgų santalka lemtingą valandą, kai grumtasi dėl tolimos ateities, ir proveržis – toks netikėtas, toks pribloškiantis – man pirmą kartą atskleidė giliąsias viršasmenines sferas. Tai labai skyrėsi nuo visko, ką išgyvenau anksčiau; tai buvo įšventinimas, kuris ne tik atvėrė žioruojančias siaubo kameras, bet ir pravedė pro jas.

ANGLŲ SMŪGIAI

1918-ųjų birželio 4-ąją vėl grįžau į pulką, kuris ilsėjosi visai šalia pat Vrokūro kaimo, dabar atsidūrusio giliai užnugaryje. Naujasis vadas, majoras fon Liutichau, paskyrė mane senosios septintosios kuopos vadu.

Prisiartinus prie postovių, kariai atskubėdavo prie manęs, paimdavo daiktus ir džiaugsmingai sveikindavo. Atrodė, kad grįžtu į šeimą.

Gyvenome gofruotos skardos barakuose, ratu sustatytuose vidury sulaukėjusios pievos; jos žalumoje švietė daug geltonų gėlių. Tuščioje apylinkėje, kurią praminėme „Valakija", ganėsi arklių bandos. Išėjus pro trobelės duris, apimdavo tas bauginantis tuštumos pojūtis, kurį kartais jaučia kaubojai, beduinai ir kiti tyrų gyventojai. Vakarais leisdavomės į ilgas promenadas aplink barakus ir ieškodavome kurapkų kiaušinių arba žolėje pamestų ginklų, didžiojo mūšio suvenyrų. Vieną popietę jojau tarpekliu prie Vrokūro, dėl kurio prieš du

mėnesius taip smarkiai kautasi; jo pakraščius nusėjusiuose antkapiuose radau ne vieną pažįstamą vardą.

Netrukus pulkas gavo įsakymą užimti priekinę liniją Pjusijė o Mono kaimą dengiančiose pozicijose. Naktį sunkvežimiais nuvažiavome iki Akjė le Grano. Ne kartą turėjome sustoti, nes iš naktinių bombonešių išmestų šviečiamųjų raketų su parašiutais šviesos kūgiai iš tamsos išplėšdavo baltą kelio juostą. Sunkių bombų švilpimą užtrenkdavo perkūniški jų sprogimų garsai. Tada prožektoriai čiuopdavo dangų, ieškodami klastingų nakties paukščių, it dailūs žaislai tikšdavo šrapneliai, o trasuojamos kulkos tarsi ugniniai vilkai viena po kitos lėkdavo ilga eile.

Virš užimtos vietovės tvyrojo tirštas lavonų tvaikas, čia labiau, čia mažiau įkyrus, bet visad dirginantis jusles nelyginant žinia iš baisios šalies.

Keletą minučių ėjome per masinių kapų alėją.

– Puolimo kvepalai, – išgirdau šalia seno kovotojo balsą.

Nuo Akjė le Grano žygiavome į Bapomą vedančio geležinkelio sankasa, o tada per laukus į pozicijas. Ugnis buvo gana smarki. Akimirkai sustojus pailsėti, šalia manęs sprogo du vidutiniai sviediniai. Neužmirštami siaubingos kovo 19-osios nakties prisiminimai privertė mus pakilti. Visai šalia priekinės linijos stovėjo triukšminga pakeista kuopa, pro kurią atsitiktinumas mus pravedė kaip tik tada, kai jai burną užčiaupė keli tuzinai šrapnelių. Keikdamiesi kaip vežikai, mano žmonės strimgalviais puolė į artimiausią tranšėją. Du, pasruvę kraujais, buvo priversti grįžti į sanitarinį blindažą.

Trečią valandą išvargęs pasiekiau savo blindažą, kurio varginanti ankštybė žadėjo ne itin malonias dienas.

Tirštame garų debesyje žioravo rausva žvakės šviesa. Užkliuvau už kojų maišalynės ir burtažodžiu „Nauja pamaina!“ į kambarėlį įnešiau gyvybės. Iš ertmės, panašios į krosnies orkaitę, pasigirdo keiksmų virtinė, tada pasirodė neskustas veidas, pora žalėsiais aptrauktų antpečių, sudūlėjusi uniforma ir du molio gumulai – spėtina, auliniai. Susėdome prie netvirto stalo ir sutvarkėme perdavimo reikalus, vienas iš kito bandydami nusukti tuziną neliečiamųjų atsargų

ir keletą signalinių pistoletų. Tada mano pirmtakas, išpranašavęs, kad šita sumauta skylė neištvers nė trijų dienų, pro ankštas slėptuvės žiotis prasispraudė į lauką. Aš likau slėptuvėje kaip naujasis A sektoriaus vadas.

Pozicija, kurią apžiūrėjau kitą rytą, nedžiugino. Išsyk prie blindažo sutikau du kraujais pasruvusius kavos nešėjus, kuriuos prisiartinant sužeidė šrapnelio užtaisas. Po kelių žingsnių šaulys Arensas pranešė, kad rikošetas jį išvedė iš rikiuotės.

Prieš mus buvo Bukua kaimas, už mūsų – Pjusijė o Monas. Kuopa stovėjo siauroje priekinėje linijoje neešelonuota; nuo dešinėje esančio 76-ojo pėstininkų pulko mus skyrė didelis tuščias tarpas. Kairysis pulko sektoriaus flangas apėmė apkapotą giraitę, miškelį 125. Vykdydami įsakymą nekasėme jokių slėptuvių. Turėjome neapsikasti, bet likti pasiruošę puolimui. Todėl prieš pozicijas neturėjome ir vielos užtvaros. Mažuose plyšiuose gyveno po du žmones; siauras, krosnies orkaitės formos priebėgas pridengdavome vadinamąja Zygfrydo skarda – maždaug metro aukščio ovalia gofruota skarda.

Kadangi mano blindažas buvo už kito sektoriaus, pirmiausia ėmiau dairytis naujo būsto. Į lūšnelę panašus statinys apleistame apkase pasirodė tinkamas ypač tada, kai sunešę žudymo įrankius pakeitėme jo būklę į įmanomą gintis. Kartu su savo ordonansais gyvenau gamtišką atsiskyrėlio gyvenimą, kurį tik retkarčiais sutrikdydavo kurjeriai, netgi į šią nuošalią olą užnešantys smulkmenišką popierinį karą. Tada galėdavai tarp sviedinių sprogimų pakraipyti galvą, be kitų svarbių reikalų, skaitydamas naujieną, kad vietos X komendantui dingo dėmėtas terjeras vardu Zipis, – jei tik tuo metu nebūdavai įsigilinęs į tarnaitės Makeben reikalavimą priteisti alimentus iš jefreitoriaus Majerio. Piešiniai ir dažni teismo posėdžių skelbimai teikdavo trokštamą prasiblaškymą.

Bet grįžkime į mano blindažą, kurį pakrikštijau „Vanfrydo* namais“. Vienintelis dalykas, kėlęs rūpestį, buvo viršutinis sluoksnis,

* Žodžių žaismas pagal senovinius germanų vardus: vok. *Wahn* – beprotybė, *Friede* – taika; taip vadinosi kompozitoriaus Richardo Wagnerio vila Bairoite.

kurį galėjai pavadinti tik reliatyviai bombų nepramušamu, tai yra nepramušamu tol, kol į jį nepataikys. Tačiau guodžiausi mintimi, kad esu tokioje pačioje padėtyje kaip ir mano žmonės. Kiekvieną vidurdienį Haleris patiesdavo man apklotą deginimosi vietoje – milžiniškoje išrausoje, į kurią pramynėme takelį. Žinoma, kartais saulės vonias sutrukdydavo netoliese sprogstantys sviediniai arba zyziančios skeveldros.

Naktimis tarsi trumpos niokojančios vasaros audros mus užklupdavo smarkūs apšaudymai. Tada gulėdavau ant šviežios žolės prikimšto gulto ir keistai, be jokio pagrindo jausdamasis saugus klausydavausi sprogimų, nuo kurių drebėdavo sienos ir birdavo smėlis. Arba išeidavau laukan ir iš posto pakylos žiūrėdavau į melancholišką naktinį kraštovaizdį, pamėklišką jame šokiančių ugninių esybių priešybę.

Tokiomis akimirkomis mane apimdavo nuotaika, kurios dar nebuvau pažinęs. Nelauktai ilgai užtrukęs įtemptas gyvenimas ant bedugnės krašto pradėjo reikštis giliais pasikeitimais. Metų laikai keisdavo vienas kitą, ateidavo žiema ir vėl – vasara, o mes vis dar kovojome. Nuvargome ir pripratome prie karo, tačiau kaip tik dėl to įvykius regėdavome kitokioje, blankioje šviesoje. Jėga, su kuria jie apsireikšdavo, taip nebeakino. Taip pat jautėsi, kad priežastis, dėl kurios išėjome kariauti, išsikreipė, pasidarė nebepakankama. Karas minė sunkesnes mįsles. Buvo keistas laikas.

Priekinė linija nuo priešo ugnies kentėjo palyginti nesmarkiai, nes kitu atveju jos nebūtume galėję išlaikyti. Daugiausiai apšaudomi buvo Pjusijė ir gretimos daubos, vakarais ugnis neįtikėtinai įsismarkaudavo. Dėl to turėjom sunkumų gaudami maistą ir keisdamiesi pamainomis. Tai šen, tai ten atsitiktinis pataikymas išmušdavo kurį nors mūsų grandinės narelį.

Birželio 14-ąją, antrą valandą nakties mane pakeitė Kijus, taip pat sugrįžęs, vadovaujantis antrajai kuopai. Poilsio laiką praleidome prie geležinkelio sankasos palei Akjė le Graną, kurį nuo ugnies dengė mūsų barakus ir blindažus. Anglas dažnai apšaudydavo smarkia lėkštąja ugnimi, kurios auka tapo ir trečiosios kuopos feldfebelis Rakebrandas. Jį nukovė skeveldra, pramušusi ploną sieną barako,

kurį jis pasistatė ant sankasos keteros kaip kuopos raštinę. Didelė nelaimė nutiko prieš keletą dienų. Lėktuvas numetė bombą tiesiai ant klausytojų apsuptos 76-ojo pėstininkų pulko kapelos. Tarp nukentėjusių buvo ir daug mūsų pulko narių.

Nelabai toli geležinkelio sankasos stovėjo nemažai pamuštų tankų, primenančių į krantą išmestus laivus; per pasivaikščiojimus juos atidžiai apžiūrėjau. Kartais prie jų sušaukdavau visą kuopą ir surengdavau paskaitą apie šių vis dažniau pasitaikančių techninio karo dramblių gynybą, taktiką ir pažeidžiamas vietas. Kai kurie tankai buvo aprašinėti pašaipiais, grėsmingais arba laimę nešančiais vardais, apipaišyti simboliais ir karinėmis spalvomis: netrūko nei dobilėlio, nei laimės boružėlės, nei baltos kaukolės. Vienas tankas išsiskyrė kartuvėmis su kabančia kilpa, jis vadinosi „Teisėjas Džefris"*. Visi buvo žiauriai sudaužyti. Turėtų būti nepaprastai nemalonu puolant sėdėti ankštame tanko bokštelyje, vamzdžių, skersinių ir laidų maišalynėje, kai šitie kolosai, norėdami išvengti artilerijos ugnies smūgių, lyg milžiniški nerangūs vabalai sukiojasi po mūšio lauką. Ilgai mąsčiau apie vyrus tose ugninėse orkaitėse. Be to, vietovė buvo nusėta gausybe sudegusių lėktuvų karkasų. Tai buvo ženklas, kad kovos lauke vis dažniau pasirodo mašinos. Vieną popietę netoli mūsų nusileido didžiulis baltas parašiuto varpas, su kuriuo karo lakūnas iššoko iš liepsnojančio lėktuvo.

Birželio 18-osios rytą dėl nesaugios situacijos septintoji turėjo vėl žygiuoti į Pjusiję; ten buvome paskirti fronto linijos vado dispozicijon, taktiniam panaudojimui ir technikos bei amunicijos transportavimui. Įsikūrėme sandėliuose ir slėptuvėse prie kelio į Bukua. Tik mums atvykus, į aplinkinius sodus smogė grupė sunkiųjų sviedinių. Nepaisydamas to, negalėjau atsisakyti pusryčių mažoje pavėnėje prie įėjimo į slėptuvę. Po valandėlės atūžė dar viena partija. Puoliau ant žemės. Šalia manęs pliūptelėjo liepsna. Mano kuopos sanitaras vardu Kenziora, kaip tik ėjęs pro šalį su pilnais vandens katiliukais, susmuko sužeistas į apatinę pilvo dalį.

* George Jeffries (1645–1689) – anglų teisėjas, pagarsėjęs griežtais ir šališkais nuosprendžiais, todėl pramintas Teisėju Koriku (*The hanging judge*).

Pribėgau prie jo ir padedamas budinčio šviesos signalininko, nutempiau į sanitarinę slėptuvę, kurios anga, laimei, buvo visai šalia sprogimo vietos.

– Na, tai jau kaip reikiant papusryčiavot? – tvarstydamas didelę žaizdą pilve, paklausė gydytojas Kopenas, tikras senas karo medikas; į jo rankas įvairiom progom buvau pakliuvęs ir aš.

– Taip taip, pilnas katiliukas makaronų, – sudejavo nelaimingasis, šiame pasakyme, rodos, įžvelgęs vilties spindulėlį.

– Na, atrodot neblogai, – mėgino jį paguosti Kopenas, linktelėdamas man labai susirūpinusia veido išraiška.

Tačiau sunkiai sužeistųjų pojūčiai labai jautrūs. Staiga jis sudejavo, ir ant kaktos pasirodė stambūs prakaito lašai:

– Šūvis mirtinas, labai gerai jaučiu.

Nepaisant šios pranašystės, po pusmečio įžygiavęs į Hanoverį spaudžiau jam ranką.

Po pietų vienas išėjau pasivaikščioti po visiškai sugriautą Pjusijė. Jau per Somos mūšį kaimas virto griuvėsių krūva. Išrausas ir sienų liekanas aptraukė tiršta žaluma, kurioje visur švietė griuvėsius mėgstančio šeivamedžio baltos kepurėlės. Gausybė nesenų stambaus kalibro pataikymų sudraskė augalijos audinį ir iš naujo apnuogino jau šitiek kartų perraustą sodų dirvą.

Kaimo keliuką supo sustabdyto puolimo karinis šlamštas. Pamušti furgonai, išmesta amunicija, surūdiję asmeniniai ginklai ir pusiau sutrūnijusių arklių kontūrai, apie kuriuos zujo blizgančių musių debesys, bylojo, kad kare visi daiktai vienodai niekingi. Aukščiausioje vietoje stovėjusi bažnyčia dabar buvo tik chaotiška akmenų krūva. Man skinant sulaukėjusias rožes sprogę sviediniai priminė, kad mirties šokių aikštelėje reikia būti atsargiam.

Po kelių dienų pakeitėme devintąją pagrindinėje atsparos linijoje, kuri buvo maždaug už penkių šimtų žingsnių nuo priešakinės. Pasikeitimo metu sužeisti trys mano septintosios žmonės. Kitą rytą netoli mano blindažo šrapnelio kulka į koją sužeidė kapitoną fon Ledeburą. Nors ir sirgdamas sunkia plaučių liga, kapitonas jautė, kad jo pašaukimas – kova. Todėl likimas jam lėmė tapti nesunkaus

sužeidimo auka. Netrukus jis mirė ligoninėje. 28-ąją sviedinio skeveldra pataikė į mano maistininkų vadą, seržantą Grunerį. Tai buvo devintoji netektis kuopoje per trumpą laiką.

Savaitę pabuvę priekinėje linijoje, turėjome dar kartą užimti pagrindinę atsparos liniją, nes mus pakeitęs batalionas dėl ispaniško gripo praktiškai nustojo egzistuoti. Kasdien apie susirgimą pranešdavo ir daug mūsų karių. Kaimyninėje divizijoje ši liga taip įsisiautėjo, kad priešo lėktuvas ėmė mėtyti lapelius, kuriuose buvo parašyta, kad jeigu dalinys tuojau pat nepasitrauks, jį pakeis anglai. Tačiau mus pasiekė žinios, kad epidemija vis labiau plinta ir priešingoje pusėje; žinoma, dėl blogo maitinimo buvome jai mažiau atsparūs. Jaunesni kariai dažnai nusigaluodavo per naktį. Tuo pačiu metu nuolatos buvome kovinės parengties, nes virš miškelio 125 tarsi virš pikto puodo nuolatos tvyrojo juodas dūmų debesis. Jį apšaudė taip smarkiai, kad vieną popietę be vėjo dalį šeštosios apnuodijo sprogimų dujos. Kad išgabentume netekusius sąmonės, turėjome leistis į slėptuves su deguonies aparatais tarsi narai. Raudoni kaip burokai, jie kvėpavo sunkiai tarsi sapnuodami košmarus.

Vieną popietę apeidamas savo sektorių radau keletą pakastų dėžių su anglų amunicija. Norėdamas ištyrinėti šautuvinės granatos konstrukciją, išardžiau ją ir išėmiau sprogdiklio kapsulę. Liko dalis, kurią palaikiau pistonu. Tačiau kai bandžiau ją nagu nukenksminti, paaiškėjo, kad tai antroji sprogdiklio kapsulė, kuri su dideliu trenksmu išlėkė į orą, nukirsdama kairiojo smiliaus pagalvėlę ir padarydama keletą kruvinų žaizdų veide.

Kai tą patį vakarą kartu su Šprengeriu stovėjome ant mano bunkerio priedangos, netoliese sprogo sunkusis sviedinys. Susiginčijome dėl nuotolio: aš sakiau, kad už dešimt metrų, Šprengeris – už trisdešimt. Nusprendęs patikrinti, kiek galiu tikėti savo vertinimais šioje srityje, išmatavau atstumą ir nustačiau, kad išrausa, kurios išvaizda sufleravo apie ypač baisią sviedinio rūšį, nuo mūsų buvo nutolusi dvidešimt du metrus.

Liepos 20-ąją su kuopa vėl buvome dislokuoti Pjusijė. Visą popietę stovėjau ant sienos liekanų ir stebėjau kautynių panoramą, kuri

darė labai nekokį įspūdį. Kartkartėmis detales pasižymėdavau užrašų knygelėje.

Galingos ugnies papliūpos apgaubdavo miškelį 125 tirštais dūmais; vis kildavo ir leisdavosi žalios ir raudonos šviečiamosios raketos. Kartais artilerija nutildavo; tada girdėdavai keleto kulkosvaidžių kalenimą ir silpną tolimų granatų drioksėjimą. Iš mano perspektyvos visa tai atrodė kone kaip rafinuotas žaidimas. Trūko didelių kautynių jėgos, tačiau negalėjai nejusti, kad grumiamasi įnirtingai.

Miškelis buvo kaip žioruojanti žaizda, į kurią krypo pasislėpusių karių dėmesys. Abi artilerijos žaidė su juo kaip besipešantys dėl grobio plėšrūnai; jos rovė kamienus ir aukštai į orą išmesdavo jų liekanas. Jame nuolat laikėsi tik keletas vyrų, tačiau jie nesitraukė, ir išmirusioje vietovėje iš toli matomas miškelis buvo pavyzdys, kad net galingiausių priemonių priešprieša vis dėlto yra tik svarstyklės, kuriose šiandien kaip ir visais laikais nusveria žmogus.

Vakare mane pašaukė pas rezervo vadą; sužinojau, kad kairiajame flange priešininkas įsiveržė į mūsų apkasų raizginį. Kad vėl atsirastų nors nedidelis priešlaukis, leitenantui Petersenui su šturmo kuopa buvo įsakyta išvalyti gyvatvorės tranšėją, o man su savo žmonėmis – dauboje jai lygiagrečiai iškastą prisiartinimo eigą.

Išžygiavome paryčiu, tačiau jau pradinėse pozicijose mus pasitiko tokia stipri pėstininkų ugnis, kad užduoties vykdymą laikinai turėjome nutraukti. Liepiau užimti Elbingo kelią ir milžiniškos olos slėptuvėje atsigriebiau už prarastą nakties miegą. Vienuoliktą valandą ryto mane prabudino granatų trenksmas kairiajame flange, kur buvome užėmę barikadą. Nuskubėjau ten ir pamačiau įprastinį barikadų kovos vaizdą. Prie įtvirtinimo sūkuriavo balti granatų debesys, keletu traversų toliau abiejose pusėse tratėjo kulkosvaidžiai. Tarp jų – vyrai, pasilenkę šokinėjantys pirmyn ir atgal. Nedidelis anglų antpuolis jau buvo atmuštas, tačiau tai kainavo mums vieną žmogų, kuris gulėjo už barikados, sudraskytas granatos skeveldrų.

Vakare gavau įsakymą atitraukti kuopą į Pusje; pasiekęs jį radau nurodymą kitą rytą su dviem skyriais prisijungti prie nedidelės operacijos. 3.40 val. po penkių minučių trukmės artilerinio ir

minų rengimo turėjome pulti vadinamosios daubos tranšėjos flangą nuo taško K iki taško Z1. Priešas įsibrovė į šią prisiartinimo eigą, kaip ir į daugelį kitų, ir įsitvirtino už barikadų. Deja, operacija, kurią įvykdyti turėjo leitenanto Foigto šturmo kuopa ir aš su dviem skyriais, buvo akivaizdžiai suplanuota pagal žemėlapį, nes slėniu vinguriuojanti daubos tranšėja daugelyje vietų buvo matoma iki pat dugno. Visam šitam reikalui aš nepritariau, nes dienoraštyje po įsakymo randu sakinius: „Na, tikėkimės, kad rytoj galėsime tai aprašyti. Nuo įsakymo kritikos susilaikau dėl laiko trūkumo – mat dabar sėdžiu sektoriuje F, bunkeryje, yra dvylikta valanda, o mane pažadins trečią."

Šiaip ar taip, įsakymas yra įsakymas, tad 3.40 val., švintant, Foigtas ir aš su savo žmonėmis stovėjome netoli Elbingo kelio, pasiruošę pulti. Buvome užėmę negilų, maždaug ligi kelių apkasą; iš jo tarsi iš siauros galerijos matėme daubą, kuri nustatytą sekundę prisipildė dūmų ir ugnies. Didelė skeveldra, iš blykčiojančio urdulio atidūzgusi iki mūsų pozicijos, sužeidė šaulio Klaveso ranką. Čia dar kartą atsivėrė reginys, kurį taip dažnai įsidėmėdavau prieš ataką: prieblandoje laukiantis būrys, kuris, išgirdęs neprielėkį, visas vienu metu žemai pasilenkia arba krinta ant žemės – reginys, kuris prikausto dėmesį tarsi šiurpi nebyli ceremonija, skelbianti kruviną auką.

Pajudėjome laiku, išnaudodami palankią aplinkybę, kad apšaudymas aptraukė daubą tirštu rūku. Prieš pat Z1 susidūrėme su pasipriešinimu, kurį įveikėme granatomis. Kadangi pasiekėme tikslą ir netroškome toliau kovoti, pastatėme barikadą ir ją saugoti palikome skyrių su kulkosvaidžiu.

Vienintelį malonumą šitam reikale man suteikė šturmo grupės vyrų, man gyvai priminusių senąjį Simplicisimą, elgesys. Čia susipažinau su nauja kovotojų atmaina – 1918-ųjų karo savanoriais, regis, mažai tepaliestais muštro, bet drąsiais iš prigimties. Šitie jauni nutrūktgalviai su galingomis ševeliūromis ir ilgais autais už dvidešimt metrų nuo priešo baisingai susikivirčijo, nes vienas kitą pavadino „skystaklyniu" ir keikėsi kaip landsknechtai, ir pūtėsi kaip kalakutai.

– Ė, ne visi čia tokie apsišikėliai kaip tu! – galiausiai suriko kažkuris iš jų ir vienas pats pasistūmėjo apkasu dar penkiasdešimt metrų.

Barikados skyrius grįžo atgal dar tą pačią popietę. Jie patyrė nuostolių ir nebegalėjo ilgiau išsilaikyti. Mintyse jau buvau su jais atsisveikinęs ir stebėjausi, kaip gyva būtybė galėjo dienos šviesoje prasmukti ilga daubos tranšėjos žarna.

Nepaisydamas šios ir daugybės kitų kontratakų, priešas tvirtai laikėsi kairiajame mūsų priekinės linijos flange ir barikadomis pertvertose prisiartinimo eigose, grasindamas pagrindinei atsparos linijai. Ši kaimynystė, kurios nuo mūsų nebeskyrė niekieno žemė, ilgainiui pasirodė esanti iš tiesų nemaloni; aiškiai jautėsi, kad nebejauku net ir savuose apkasuose.

Liepos 24-ąją nukakau į pagrindinę atsparos liniją, kad susipažinčiau su naujuoju C sektoriumi, kurį turėjau perimti rytoj. Kuopos vadas leitenantas Gipkensas man aprodė barikadą prie gyvatvorės tranšėjos, ypatingą tuo, kad anglų pusėje ją sudarė per apšaudymą pamuštas tankas, nelyginant plieninis fortas įleistas į pozicijas. Norėdami apžiūrėti detales, atsisėdome ant mažo, į traversą įbesto suoliuko. Šnekėdamas staiga pajutau, kaip mane kažkas pačiupo ir truktelėjo į šalį. Kitą akimirką vietoje, kurioje sėdėjau, smėlį ištaškė šaudmuo. Laimingas atsitiktinumas, kad Gipkensas pastebėjo, kaip iš barikados šaudymo angos už keturiasdešimties metrų nuo mūsų lėtai išlindo vamzdis, ir jo aštrios tapytojo akys išgelbėjo man gyvybę, nes iš tokio atstumo pataikęs būtų ir didžiausias asilas. Nieko nenujausdami, atsisėdome negyvame ruože tarp dviejų barikadų ir anglų sargybinis mus galėjo matyti taip puikiai, lyg būtume užėmę vietas užstalėje priešais. Gipkensas sureagavo greitai ir teisingai. Kai vėliau prisiminiau šią situaciją, paklausiau savęs: ar išvydęs šautuvą nebūčiau akimirką netekęs žado? Kaip man pasakojo, šioje, rodos, nepavojingoje vietoje nuo šūvio į galvą krito jau trys devintosios kuopos vyrai; taigi tai buvo pražūtinga vieta.

Po pietų iš bunkerio, kuriame sėdėdamas prie kavos staliuko maloniai skaičiau, mane išviliojo ne itin stiprus šaudymas. Priekyje

monotoniška seka kaip perlai ant grandinėlės kilo užtveriamosios ugnies signalai. Atgal klibinkščiuojantys sužeistieji pranešė, kad anglai įsiveržė į pagrindinės atsparos linijos B ir C sektorius ir į priešlaukio A sektorių. Netrukus po to atėjo liūdna žinia apie leitenantų Forbeko ir Gryzhaberio mirtį. Jie krito gindami savo sektorius, o leitenantas Kastneris buvo sunkiai sužeistas. Dar prieš keletą dienų į jį pataikė keistas šūvis, kuris tarsi aštriu peiliu nupjovė krūtinės spenelį, daugiau jokios žalos nepadarydamas. Aštuntą į mano blindažą su skeveldra nugaroje atėjo ir Šprengeris, laikinai vadovavęs penktajai, pasistiprino „žvilgsniu į vamzdį", dar vadinamu „optiniu taikikliu", ir su citata „Atgal, atgal, Donai Rodrigai" iškeliavo į perrišimo punktą. Įkandin sekė jo bičiulis Domajeris kraujuojančia ranka. Jis prisistatė gerokai trumpesniu posakiu.

Kitą rytą patraukėme į C sektorių, iš kurio priešai jau vėl buvo išstumti. Ten sutikau pionierius, Boję ir Kijų su dalimi antrosios kuopos, Gipkensą su devintosios likučiais. Apkase gulėjo aštuoni negyvi vokiečiai ir du anglai su „South-Africa – Otago Rifles"* ženkleliais ant kepurių. Granatos visus žiauriai sumaitojo. Jų perkreiptuose veiduose matėsi sunkūs sužeidimai.

Liepiau užimti barikadą ir išvalyti apkasą. 11.45 val. mūsų artilerija atidengė pašėlusią ugnį į priešais esančias pozicijas, tačiau į mus pataikydavo dažniau nei į anglus. Nelaimės nereikėjo ilgai laukti. Iš kairės apkasu nuaidėjo šauksmas: „Sanitarą!" Nuskubėjęs priešais gyvatvorės tranšėjos barikadą radau beformius mano geriausio būrio vado palaikus. Saviškių sviedinys pataikė jam tiesiai į kryžkaulį. Uniformos ir baltinių draiskanos, sprogimo bangos nuplėšti nuo kūno, kybojo ant gudobelių gyvatvorės, davusios vardą šiai tranšėjai, apkapotų šakelių. Liepiau uždengti jį palapinsiauste, kad nematytume šito vaizdo. Iškart po to toje pačioje vietoje buvo sužeisti dar trys vyrai. Smūgio bangos apsvaigintas jefreitorius Elersas raičiojosi ant žemės. Kitam per riešus nukirto abi plaštakas. Visas kruvinas jis uždėjo rankas ant sanitaro pečių ir nusigręžė. Maža procesija panėšėjo

* Pietų Afrika – Otago šauliai. (Angl.)

į herojinį bareljefą, nes pagalbininkas ėjo susilenkęs, o sužeistasis vargais negalais laikėsi tiesiai – jaunas žmogus juodais plaukais, gražiu, ryžtingu, dabar marmuro baltumo veidu.

Siunčiau vieną pasiuntinį po kito į vadavietes, reikalaudamas tučtuojau nutraukti ugnį arba į apkasus atsiųsti artilerijos karininką. Vietoj atsakymo įsijungė dar stambesnis minosvaidis ir galutinai pavertė apkasą skerdykla.

7.15 val. gavau labai pavėluotą įsakymą, iš kurio sužinojau, kad 7.30 val. bus atidengta smarki artilerijos ugnis, o 8-ą valandą du leitenanto Foigto vadovaujamos šturmo kuopos skyriai turės įveikti gyvatvorės tranšėjos barikadą. Mes turėjome pulti iš flango iki taško A ir susisiekti su dešinėje lygiagrečiai į priekį judančiu smogiamuoju skyriumi. Dviems mano kuopos skyriams buvo nurodyta likti užimtame apkasų ruože.

Artilerijai jau pradedant šaudyti, paskubomis daviau reikalingus nurodymus, parinkau abu skyrius ir trumpai apsitariau su Foigtu, kuris pajudėjo, kaip nurodė įsakymas – po kelių minučių. Kadangi laikiau šitą reikalą vakariniu pasivaikščiojimu, iš kurio nieko neišeis, todėl su kepure ir ilgakote granata po pažastimi nuslinkau paskui abu savo skyrius. Atakos akimirką, kurią paskelbė sprogimų debesys, visos apylinkės šautuvai nukrypo į gyvatvorės tranšėją. Pasilenkę bėgome nuo vieno traverso prie kito. Judėjome į priekį sėkmingai, anglai, palikę vieną žuvusį, spruko į tolimesnę liniją.

Norint paaiškinti po to įvykusį incidentą, reikia priminti, kad mes judėjome ne pozicija, o viena iš daugelio prisiartinimo eigų, į kurias įsibrovė anglai ar veikiau Naujosios Zelandijos kariai, – kaip po karo sužinojau perskaitęs iš Antipodų kraštų mane pasiekusius laiškus, mes kovojome su jų kontingentu. Ši prisiartinimo eiga, tai yra gyvatvorės tranšėja, ėjo palei aukštumos keterą, o kairėje, dauboje, ją lydėjo daubos tranšėja. Kaip sakyta, iš daubos tranšėjos, kuria mes su Foigtu iš flango puolėme liepos 22-ąją, mūsų paliktas skyrius pasitraukė; taigi ją dabar buvo užėmę ar bent jau kontroliavo zelandiečiai. Abu kelius jungė skersinė tranšėja, tačiau iš gyvatvorės tranšėjos gilumos mes nematėme, kas dedasi dauboje.

Taigi ėjau judančios pirmyn grupės gale ir buvau gerai nusiteikęs, nes priešo iki šiol nemačiau, išskyrus keletą priedanga sprunkančių figūrų. Prieš mane ėjo paskutinis savo skyriaus karys, puskarininkis Majeris, o prieš jį dar kartais tranšėjos vingiuose išvysdavau mažąjį Vilceką iš mano kuopos. Tokia tvarka praėjome siaurą prakasą, kuris, pakilęs iš daubos, išsišakodamas įsiliejo į gyvatvorės tranšėją. Tarp jo abiejų žiočių tarsi upės deltoje buvo paliktas gal penkių žingsnių ilgio žemės luitas. Aš ėjau pro pirmąsias žiotis, o Majeris jau stovėjo prie antrųjų.

Per kautynes apkasuose tokio tipo atsišakojimuose paprastai pastatoma už saugą atsakinga dviguba sargyba. Foigtas tą pamiršo padaryti arba skubėdamas prakaso apskritai nepastebėjo. Šiaip ar taip, staiga išgirdau, kad puskarininkis priekyje nepaprastai susijaudinęs sušuko, ir pamačiau, kaip jis kilstelėjo šautuvą ir man palei galvą iššovė į antrąsias žiotis.

Kadangi per žemės luitą nieko nemačiau, jo poelgio visiškai nesupratau, tačiau man užteko žengti atgal vieną žingsnį ir pažvelgti į pirmąsias žiotis. Atsivėręs vaizdas atėmė žadą: beveik ranka paliečiamas ten stovėjo atletiškai sudėtas zelandietis. Tuo pat metu klonyje pasigirdo dar nematomų, bet priedanga skubančių mus atkirsti užpuolikų šūksniai. Savo nelaimei, beveik stebuklingai už mūsų nugarų pasirodęs tasai zelandietis, prieš kurį stovėjau lyg užburtas, manęs visai nepastebėjo. Visą dėmesį jis sutelkė į puskarininkį, atsakydamas į jo šūvį granata. Mačiau, kaip nuo kairės krūtinės pusės nutraukė vieną citrinos formos svaidomąjį ginklą ir metė į Majerį, kuris bandė išvengti mirties puldamas priekin. Tuo pat metu ir aš ištraukiau vienintelio turimo ginklo, ilgakotės granatos, žiedą ir ne tiek mečiau, kiek trumpu judesiu pastūmiau ją priešui po kojomis. Jo kelionės į dangų stebėti nebegalėjau, nes tai buvo paskiausias akimirksnis, kai dar galėjau tikėtis pasiekti išeities pozicijas. Taigi paknopstomis šokau atgal ir dar spėjau pamatyti, kaip už manęs išdygo mažasis Vilcekas, kuris apdairiai išvengė zelandiečio mestos granatos, aplenkdamas Majerį ir pabėgėdamas mano pusėn. Įkandin mestas geležinis kiaušinis sudraskė jam perpetę ir kelnių

dugną, tačiau nesužeidė. Už mūsų užstūmė labai tvirtą skląstį, tad Foigtas su likusiais keturiasdešimčia puolančiųjų buvo apsupti ir prarasti. Nieko nenutuokiančius apie keistą įvykį, kurio liudininku tapau, juos mirtinai suspaudė iš nugaros. Kovos šauksmai ir daugybė sprogimų skelbė, kad jie brangiai pardavė savo gyvybę.

Bandydamas jiems padėti, gyvatvorės tranšėja į priekį nuvedžiau kadeto Mormano skyrių. Tačiau turėjome sustoti prieš tankiai kaip kruša krintančių pailgųjų minų užtvarą. Skeveldra atsimušė man į krūtinę, ją atrėmė petnešų sagtis.

Tada pliūptelėjo nepaprastai smarki artilerijos ugnis. Žemė čiurkšlėmis lėkė iš įvairiaspalvių dūmų kamuolių, o duslus giliai įsirausiančių sprogmenų urzgimas pynėsi su aukštu metaliniu džerškesiu, primenančiu rąstus pjaunančio diskinio pjūklo garsą. Geležiniai luitai neįtikėtinu tankumu šniokštė artyn, tarp jų mirgėjo dainuojantys skeveldrų debesys. Kadangi buvo tikėtinas puolimas, užsidėjau vieną iš aplinkui besimėtančių šalmų ir su keliais palydovais nuskubėjau atgal į kovinius apkasus.

Priešais išniro keletas figūrų. Prisiglaudėme prie suverstos apkaso sienos ir ėmėme šaudyti. Jaunutis kovotojas šalia manęs karštligiškai krapštėsi prie kulkosvaidžio spynos rankenėlės, neįstengdamas paleisti nė šūvio, kol tą daikčiuką išplėšiau jam iš rankų. Kelis kartus iššoviau, tada ginklas tarsi košmare vėl užsikirto, tačiau ugniai stiprėjant užpuolikai pradingo apkasuose ir išrausose. Artilerija nebeskyrė savo nuo svetimo.

Kai lydimas pasiuntinio ėjau į savo bunkerį, kažkas smogė į sieną tarp mūsų, su neįtikėtina jėga nuo galvos man nuplėšė šalmą ir nusviedė jį į tolį. Pamaniau, kad gavau visą šrapnelio užtaisą ir apkvaitęs atsiguliau į savo nišą. Po kelių sekundžių į jos kraštą pataikė sviedinys. Ankštą erdvę jis pripildė tirštų dūmų, o ilga skeveldra sudaužė prie kojų stovėjusią agurkų skardinę. Kad manęs neužverstų žemėmis, vėl įšliaužiau į apkasą ir iš apačios paraginau abudu pasiuntinius ir savo tarną būti budrius.

Tai buvo skausmingas pusvalandis; sumažėjusią kuopą dar kartą persijojo mirtis. Ugnies bangai nuslūgus, perėjau per apkasus, ap-

žiūrėjau nuostolius ir nustačiau, kad teturime penkiolika vyrų. Su tiek karių ilgos pozicijos neišlaikysi. Todėl pavedžiau Mormanui ir dar trims vyrams ginti barikadą, o su likusiais gilioje išrausoje už galinio brustvero suformavau žiedinę gynybą. Iš čia galėjome ir stoti į kovą dėl barikados, ir, jei priešininkas įsiveržtų į apkasą, jam iš viršaus pakrauti granatų. Tačiau tolesni kovos veiksmai apsiribojo ilgu susišaudymu lengvosiomis minomis ir šautuvinėmis granatomis.

Liepos 27-ąją mus pakeitė 164-ojo pulko kuopa. Buvome labai išvargę. Šios kuopos vadą sunkiai sužeidė dar žygiuojant į frontą; po kelių dienų sugriuvo mano bunkeris, palaidodamas vado įpėdinį. Kai už nugaros atsidūrė Pusjė, grumantis vis stiprėjančiomis lemiamo mūšio plieno audromis, visi su palengvėjimu atsidusome.

Šios atakos parodė, kiek išaugo priešininkų, plūstančių čia iš atokiausių pasaulio kampelių, jėgos. Jiems priešpriešinti galėjo vis mažiau vyrų, dažnai beveik vaikų; taip pat trūko amunicijos ir karinių įgūdžių. Augančio potvynio akivaizdoje įstengėme tik šen bei ten užkamšyti skyles, patys mesdamiesi į jas. Dideliems atsakomiesiems smūgiams, kaip dar prie Kambrė, jėgų nebeužteko.

Vėliau, kai galvojau apie tai, kaip zelandiečiai triumfuodami pasirodė ant priedangos ir mūsiškius įspraudė į mirtiną akligatvį, man toptelėjo, kad jie elgėsi lygiai taip pat, kaip mes 1917-ųjų gruodžio 2-ąją prie Kambrė, kai pasiekėme didelę pergalę. Išvydome atspindį veidrodyje.

MANO PASKUTINIS ŠTURMAS

1918-ųjų liepos 30-ąją užėmėme poilsio postovius Soši Lestre, spindinčio vandens apsuptame Artua perle. Po keleto dienų nužygiavome dar giliau į užnugarį, į Ekodevrą, nuobodų darbininkų priemiestį, kurį aristokratiškas Kambrė, sakytum, nuvijo šalin.

*Rue des Bouchers** gyvenau šiaurės Prancūzijos darbininkų šeimos geriausiame kambaryje. Interjerą sudarė įprastinis svarbiausias baldas – milžiniška lova, židinys su raudonomis ir mėlynomis stiklo vazomis ant atbrailos, apvalus stalas, kėdės, ant sienų – keletas spalvotų Familistero** graviūrų: „*Vive la classe*“, „*Souvenir de première communion*“***, atvirukai ir panašiai. Langas išėjo į kapines prie bažnyčios.

* Mėsininkų gatvė. (Pranc.)

** *Familistère* – XIX amžiaus prancūzų pramonininko ir socialinio reformatoriaus Jeano Babtiste'o Godino įkurta darbininkų gyvenvietė.

*** „Tegyvuoja klasė“, „Pirmosios komunijos priminimas“. (Pranc.)

Šviesios pilnaties naktys palengvino priešo lėktuvų vizitus, pademonstravusius mums, kiek išaugo kitos pusės materialinė persvara. Kiekvieną naktį pas mus atskrisdavo kelios eskadrilės ir ant Kambrė bei jo priemiesčių numesdavo nepaprastos sprogstamosios galios bombų. Mane trikdė ne tiek plonas, į uodo panašus variklių zyzimas ar ilgai aidinčios sprogimų serijos, kiek baikščiai į rūsį maunantys šeimininkai. Tiesa, dieną prieš atvykstant palei langą sprogusi bomba iš man atitekusios lovos išsviedė miegantį šeimininką, nukirto vieną lovos koją ir suvarpė sienas. Tačiau kaip tik šis atsitiktinumas leido pasijusti saugiam, nes aš šiek tiek tikėjau senų kovotojų prietaru, jog nepavojingiausia vieta yra ką tik sprogimo išrausta duobė.

Po dienos poilsio vėl įsisuko mokymų ryla. Pratybos, paskaitos, patikrinimai, pasitarimai ir apžiūros užimdavo didžiąją dienos dalį. Kartą visą rytą praleidome teisėjaudami garbės teisme. Maitinimas ir vėl buvo skurdus, prastas. Kurį laiką vakarienei būdavo tik agurkų, kuriuos sausas karių sąmojis taikliai praminė „sodininko dešrelėmis“.

Daugiausia dėmesio skyriau mažos smogiamosios grupės lavinimui, nes per paskutines kovas akivaizdžiai matėsi, kad mūsų kovinis pajėgumas vis smarkiau persiskirsto. Suduodamas rimtą smūgį, galėjai pasitikėti tik keletu žmonių, kurie virto itin užsigrūdinusia kovotojų paderme, o pakeleivių masė daugių daugiausia tiko palaikyti ugnimi. Tokiomis aplinkybėmis geriau vadovauti ryžtingam skyriui nei bailiai kuopai.

Laisvalaikį leidau skaitydamas, maudydamasis, šaudydamas ir jodinėdamas. Dažnai per vieną popietę į butelius ar konservų dėžutes paleisdavau daugiau nei šimtą kulkų. Išjojęs pajodinėti rasdavau devynias galybes proklamacijų, kurias it moralinius šaudmenis vis didesniais tiražais pradėjo mėtyti priešo žvalgyba. Tarp paskalų apie politiką ir karą jos plačiai nušvietė nuostabų gyvenimą angliškose belaisvių stovyklose. „Ir dar, tarp mūsų kalbant, – rašė vienoje proklamacijoje, – kaip lengva pasiklysti, kai eini tamsoje nunešęs maistą arba iškasęs apkasą!“ Kitoje netgi buvo atspausdintas Šile-

rio eilėraštis apie Laisvąją Britaniją. Esant palankiam vėjui, šiuos lapelius per frontą pernešdavo nedideli balionai; praėjus tam tikram laikui, ryšulėlius laikančius siūlus nutraukdavo padegamosios virvutės. Kariuomenės vadovybės įsitikinimą, kad jos pavojingos, liudijo paskelbtos radybos – trisdešimt pfenigių už vienetą. Tiesa, radybų kaštus padengdavo užimtos teritorijos gyventojai.

Vieną popietę sėdau ant dviračio ir nuvažiavau į Kambrė. Senas geras miestelis buvo nykus ir tuščias. Parduotuvės ir kavinės uždarytos; nepaisant pilkų milinių bangos, gatvės atrodė išmirusios. Mano apsilankymas nuoširdžiai pradžiugino poną ir ponią Planko, prieš metus suteikusius tokį gražų postovį. Jie papasakojo, kad situacija Kambrė visais atžvilgiais pablogėjo. Ypač skundėsi dažnais lėktuvų vizitais, verčiančiais juos neretai kelis kartus per naktį lėkti laiptais aukštyn žemyn, ginčijantis, ar geriau žūti pirmajame rūsyje nuo bombos, ar antrajame – užvirtus žemei. Man labai pagailo senųjų ponų susirūpinusiais veidais. Po kelių savaičių, prabilus pabūklams, jie turėjo galvotrūkčiais palikti namą, kuriame praleido visą gyvenimą.

Rugpjūčio 23-iąją, apie vienuoliktą vakaro, mane, ką tik saldžiai įmigusį, išbudino smarkus beldimas į duris. Pasiuntinys atnešė žygio įsakymą. Dar dienos metu mus pasiekė neįprastai smarkios artilerijos ugnies monotoniškas dundesys ir trempimas, perspėdamas visus, einančius tarnybą, valgančius ar kortuojančius, nepuoselėti vilčių dėl ilgesnio poilsio. Šį tolimą kolonados kunkuliavimą fronte vadindavome skambiu žodžiu – „bubena“.

Greitai susidėjome daiktus ir per pliaupiančią liūtį su perkūnija pajudėjome keliu į Kambrė. Mūsų žygio tikslas buvo Markjonas, kurį pasiekėme apie penktą ryto. Kuopai paskyrė didelį, keleto suniokotų tvartų supamą ūkį; čia kiekvienas gavo neblogą vietą. Su vieninteliu savo kuopos karininku, leitenantu Šraderiu, įšliaužiau į mažą mūrinę kamarėlę, kuri taikesniais laikais, kaip rodė stiprus kvapas, buvo ožkų tvartas, o dabar joje gyveno tik didelės žiurkės.

Po pietų vyko karininkų pasitarimas, ir mes sužinojome, kad naktį stovėsime rezerve dešiniau didelio Kambrė–Bapomo kelio, netoli

nuo Beni. Mus perspėjo saugotis naujų, greitų ir manevringų tankų puolimo.

Vaismedžių sodelyje suskirsčiau kuopą koviniais vienetais. Stovėdamas po obelimi, tariau keletą žodžių mane puslankiu apstojusiems vyrams. Jų veidai buvo rimti ir vyriški. Nelabai turėjau ką pasakyti. Tomis dienomis beveik visi vienodai – štai galima paaiškinti kiekvienoje kariuomenėje kartu su kovine vienybe egzistuojančia moraline vienybe – ėmė suprasti, jog mes ritamės žemyn. Sulig kiekvienu puolimu priešas demonstravo vis galingesnę ginkluotę; jo smūgiai darėsi vis greitesni ir stipresni. Kiekvienas žinojo, kad laimėti nebegalime. Bet mes nepasiduosime.

Su Šraderiu pavakarieniavau lauke prie stalo, padaryto iš karučio ir durų, ir išgėriau butelį vyno. Tada įsirangėme į mūsų ožkų tvartelį; antrą valandą ryto sargybinis pranešė, kad turgaus aikštėje stovi sunkvežimiai.

Pamėkliškoje šviesoje bildėjome per praėjusių metų Kambrė mūšio suraustas apylinkes ir nuolaužų pylimais apkraštuotais keliukais sukiojomės po neįtikėtinai suniokotus kaimelius. Prieš pat Beni mus išlaipino ir nuvedė į surinkimo vietą. Batalionas užėmė tarpeklį prie Beni–Vo kelio. Prieš pietus pasiuntinys atsiuntė įsakymą kuopai pajudėti į priekį iki Fremikūro–Vo kelio. Šis judėjimas etapais nepaliko abejonių, kad dar iki vakaro bus kruvino veiksmo.

Vingiuotomis voromis nuvedžiau tris savo būrius per vietovę, virš kurios besisukiojantys lėktuvai barstė bombas ir kulkas. Pasiekę tikslą, išsiskirstėme po išrausas ir plyšius, nes pavieniai sviediniai siekė už kelio.

Tą dieną jaučiausi taip blogai, kad tuojau pat atsiguliau į apkaso kertę ir užmigau. Prabudęs skaičiau *Tristramą Šendį**, kurį nešiojausi planšetėje ir taip, abejingai kaip ligonis šildydamasis saulėje, praleidau popietę.

6.15 val. pasiuntinys sukvietė kuopų vadus pas kapitoną fon Vaiję.

* *Tristram Shandy* (1759–1767) – komiškas anglų rašytojo Laurence'o Sterne'o romanas.

– Turiu pranešti jums rimtą žinią: mes puolame. Po pusės valandos artilerinio rengimo, septintą valandą, batalionas pradeda ataką nuo vakarinio Favrėjaus pakraščio. Žygio krypties taškas – Sapinji bažnyčios bokštas.

Trumpai apsitarę ir energingai paspaudę rankas pasileidome prie savo kuopų, nes ugnį turėjo atidengti po dešimties minučių, o nužygiuoti reikėjo nemažą atstumą. Informavau savo būrių vadus ir liepiau rikiuotis.

– Skyriai vora po vieną, tarpai tarp skyrių – dvidešimt metrų. Žygio kryptis pusiau kairėj – Favrėjaus medžių viršūnės!

Geras ženklas, liudijantis, jog dar nepraradome kovinės dvasios, – turėjau paskirti karį, kuris pasiliks ir duos nurodymus lauko virtuvei. Savanorių neatsirado.

Su savo ordonansais ir feldfebeliu Reineke, gerai pažįstančiu vietovę, žygiavau gerokai atsiplėšęs nuo kuopos. Už gyvatvorių ir griuvėsių sproginėjo mūsų pabūklų šūviai. Ugnis labiau panėšėjo į nirtulingą lojimą nei į naikinančią bangų mušą. Už mūsų mačiau pavyzdinga tvarka žygiuojančius skyrius. Šalia jų parūkdavo lėktuvų šaudmenų debesėliai; tarp siaurų eilių su pragarišku šnypštimu lėkė šrapnelių kulkų užtaisai, tušti korpusai ir paleidžiamosios plokštelės. Dešinėje smarkiai apšaudė Benjatrą, iš kurio dundėdami išlėkdavo nerangūs dantyti geležies gabalai ir trumpu taukštelėjimu padėdavo savo antspaudą molėtoje žemėje.

Praėjus Benjatro–Bapomo kelią, žygis pasidarė dar atgrasesnis. Staiga už mūsų, prieš mus ir tarp mūsų sprogo virtinė ardomųjų sviedinių. Išsilakstę sugriuvome į išrausas. Suklupau ant kažkurio pirmtako baimės padarinio ir skubėdamas liepiau tarnui apvalyti kelį peiliu.

Favrėjaus kaimo pakraštyje tvenkėsi gausybės sprogimų debesys, tarp jų, staigiai keisdami vienas kitą, kilo ir krito rudi žemės stulpai. Ieškodamas pozicijos nuėjau iki pirmųjų griuvėsių ir lazda daviau ženklą sekti paskui.

Kaimą supo suvarpyti barakai, už kurių pamažu rinkosi pirmojo ir antrojo batalionų padaliniai. Paskutinėje kelio atkarpoje kulkosvaidis

pareikalavo keleto aukų. Iš savo pozicijos stebėjau ploną rūkstančių debesėlių vėrinį, kuriame tai vienas, tai kitas ateivis įsipainiodavo tarsi tinkle. Be kitų, čia peršovė koją mano kuopos vicefeldfebeliui Balgui.

Rudu velvetu vilkinti figūra perėjo apšaudomą ruožą ir pakratė man ranką. Kijus ir Bojė, kapitonas Junkeris ir Šaperis, Šraderis, Šlėgeris, Heinsas, Findeizenas, Hėlemanas ir Hopenratas stovėjo už švino ir geležies šukuojamos gyvatvorės ir šnekėjosi apie puolimą. Ne vieną rūsčią dieną mes kovojome *tame pačiame* lauke, ir šįkart jau žemai vakarop palinkusiai saulei buvo lemta nuauksinti beveik visų kraują.

Pirmojo bataliono padaliniai užėmė dvaro parką. Iš antrojo bataliono – tik mano ir penktoji kuopa liepsnojančią uždangą peržengė beveik be netekčių. Pro išrausas ir namų griuvėsius nuslinkome iki tarpeklio vakariniame kaimo pakraštyje. Pakeliui pagriebiau šalmą ir užmaukšlinau jį ant galvos – šitai darydavau tik labai neaiškiose situacijose. Mano nuostabai, Favrėjus buvo visiškai tuščias. Greičiausiai gynėjai jau paliko šį ruožą, nes tarp griuvėsių tvyrojo įtempta atmosfera, tokiais akimirksniais būdinga bevaldei vietai; akiai ji teikia ypatingo pastabumo.

Kapitonas fon Vaijė, kuris, mums to nežinant, sunkiai sužeistas ir vienišas gulėjo kaimo išrausoje, buvo davęs nurodymą, kad penktoji ir aštuntoji kuopa puola priekinėje linijoje, šeštoji – antroje, septintoji – trečioje. Kadangi šeštosios ir aštuntosios dar nebuvo matyti, nusprendžiau pulti pernelyg nesirūpindamas dėl ešelonų.

Lygiai septynios. Pamačiau, kaip pro namų likučių ir medžių strampų kulisus silpnoje šautuvų ugnyje į atvirą lauką išeina kovinė grandis. Tai turėjo būti penktoji.

Tarpeklio dengiamą komandą išrikiavau atakai ir įsakiau pulti dviem bangomis.

– Tarpas – šimtas metrų. Aš pats būsiu tarp pirmos ir antros bangos!

Ėjome į paskutinį šturmą. Kaip dažnai per prabėgusius metus panašiai nusiteikę žengėme į vakaro saulę! Lez Esparžas, Gijemonas,

Sen Pjer Va, Langemarkas, Pasendalė, Mevras, Vrokūras, Mori! Mūsų laukė dar viena kruvina šventė. Tarpeklį palikome kaip poligone, jei nepaisysime to, kad „aš pats“, kaip skambėjo graži įsakymo formulė, staiga atsiradau šalia leitenanto Šraderio, plyname lauke priešais pirmąją bangą.

Mano savijauta šiek tiek pasitaisė, tačiau vis tiek nesijaučiau gerai. Kaip vėliau pasakojo Haleris, atėjęs atsisveikinti išvažiuodamas į Pietų Ameriką, jo kaimynas tada pasakė:

– Žinai, aš manau, kad šiandien leitenantas negrįš!

Šis keistas žmogus, kurio laukinį ir destruktyvų būdą mylėjau, tąsyk man apstulbusiam atskleidė, kad paprastas žmogus sveria vado širdį nelyginant juvelyrinėmis svarstyklėmis. Iš tikrųjų jaučiausi labai nusilpęs ir laikiau šį puolimą nevykusiu nuo pat pradžių. Nepaisant to, jį prisimenu mieliausiai. Jam trūko Didžiojo mūšio galingo srauto, tos verdančios energijos; užtat jaučiausi beasmenis, tarsi stebėčiau save patį pro žiūroną. Pirmą kartą šiame kare girdėjau mažuosius šaudmenis švilpiant pro šalį tartum pro kažkokį daiktą. Kraštovaizdis tapo perregimas kaip stiklas.

Kol kas į mus lėkė tik pavieniai šūviai; galbūt kaimo sienos už nugaros neleido mūsų ryškiau matyti. Su lazda dešinėje rankoje, pistoletu kairėje plumpinau pirmyn ir nejučiomis prisileidau dalį penktosios kuopos šaulių linijos dešiniau, dalį – už manęs. Judėdamas pajutau, kad nuo krūtinės atsisegė ir ant žemės nukrito Geležinis Kryžius. Nors į mus taikėsi pasislėpę šauliai, mes trise – Šraderis, mano tarnas ir aš – pradėjom stropias paieškas. Galiausiai Šraderis išžvejojo ordiną iš žolės kuokšto, ir aš jį vėl prisisegiau.

Ėjome nuokalne. Rausvai rudo molio fone judėjo migloti pavidalai. Kulkosvaidis įkirto mums keletą serijų. Beviltiškumo jausmas dar sustiprėjo. Vis dėlto pasileidome bėgti, į mus nukreiptai ugniai stiprėjant.

Peršokome keletą šaulio nišų ir greitomis išraustų apkasų ruožų. Kaip tik tada, kai šokau per šiek tiek rūpestingiau iškastą apkasą, tarsi medžiojamą paukštį mane ore numušė aštrus smūgis į krūtinę. Surikęs taip garsiai, kad rodėsi, jog su tuo šaižiu riksmu iš manęs

išėjo visas gyvybiškai būtinas oras, apsisukau apie savo ašį ir žvangėdamas kritau į apkasą.

Na štai, kliuvo ir man. Suvokiau, kad į mane pataikė, ir tuo pat metu jaučiau, kaip kulka pjauna gyvybę. Jau kelyje prie Mori patyriau mirties rankos prisilietimą, o šį kartą ji pastvėrė aiškiau ir tvirčiau. Sunkiai atsitrenkęs į apkaso dugną buvau įsitikinęs, kad viskas galutinai baigta. Tačiau keistu būdu ši akimirka yra viena iš nedaugelio, apie kurią galiu pasakyti, jog buvau tikrai laimingas. Tarsi žaibo nušviestas supratau giliausią savo gyvenimo esmę. Jaučiau nepatiklią nuostabą, kad būtent čia viskas turi baigtis, bet ta nuostaba buvo labai giedra. Tada šaudymo triukšmas ėmė tilti, lyg būčiau akmuo ir pro kunkuliuojantį vandens paviršių grimzčiau į gelmę. Ten nebebuvo nei karo, nei priešiškumo.

MES PRASIVERŽIAME

Ne kartą mačiau sužeistus vyrus, pasitraukusius į savo svajonių pasaulį, abejingus juos supančiam mūšio triukšmui, tam žmogiškų aistrų apogėjui; ir galiu pasakyti, kad jų paslaptys man nėra visiškai svetimos.

Matuojant pagal laikrodį, praleistas be sąmonės laikas negalėjo būti ilgas, – jis maždaug atitiko tarpsnį, kol pirmoji mūsų banga pasiekė apkasą, į kurį įkritau. Prabudau jausdamasis nepaprastai nelaimingas, įspraustas tarp siaurų molio sienų, o pritūpusių žmonių vora sklido šūksnis: „Sanitarą! Kuopos vadas sužeistas!“

Vyresnis vyras iš kitos kuopos palenkė prie manęs geraširdį veidą, atleido perpetę ir atsegiojo kitelį. Jis pastebėjo du kruvinus apskritimus – vieną dešinės krūtinės dalies viduryje, kitą – ant nugaros. Paralyžiaus pojūtis spaudė mane prie žemės, o įkaitęs ankšto apkaso oras varė kankinantį prakaitą. Gailestingas pagalbininkas

gaivino mane vėduodamas planšete. Gaudydamas orą laukiau tamsos.

Staiga nuo Sapinji atūžė ugnies audra. Be jokios abejonės, šitas nepaliaujamas dundesys, šitas tolygus griaudimas ir trempimas reiškė daugiau nei tai, kad mūsų prastai paruoštas puolimas atremtas. Virš savęs išvydau akmeninį veidą po šalmu – tai buvo leitenantas Šraderis, kuris šaudė ir užtaisinėjo kaip mašina. Tarp mūsų užsimezgė pokalbis, primenantis bokšto sceną iš *Orleano mergelės**. Žinoma, juokauti nebuvau nusiteikęs, nes aiškiai supratau, kad pralaimėjau.

Šraderis retai rasdavo laiko mestelti man kelias žodžių nuotrupas, nes aš jau buvau nurašytas. Suvokdamas savo bejėgtiškumą bandžiau iš jo veido įskaityti, kokia padėtis viršuje. Iš visa ko atrodė, kad puolantieji stūmėsi į priekį, nes girdėjau jį vis dažniau ir karščiau nurodinėjant greta esantiems vyrams taikinius, kurie turėjo būti visiškai netoli.

Staiga, lyg potvyniui pralaužus užtvanką, iš lūpų į lūpas perėjo siaubo šūksnis:

– Jie prasilaužė kairėje! Mes apsupti!

Tą siaubingą akimirką pajutau, kad gyvybinės jėgos vėl suspindo tarsi kibirkštis. Man pavyko įkišti du pirštus į skylę rankos aukštyje, kurią apkaso sienoje galėjo būti išraususi pelė arba kurmis. Lėtai kėliausi, o plautyje susikaupęs kraujas sroveno iš žaizdos. Palengvėjimo jausmas stiprėjo proporcingai nutekėjusiam kraujui. Plika galva ir atsegiotu kiteliu, kumštyje suspaudęs pistoletą, stebeilijausi į kautynes.

Pro balkšvus dūmų kamuolius nosies tiesumu puolė ekipuote apsikrovusių žmonių grandinė. Kai kurie krito ir liko gulėti, kiti vertėsi per šoną kaip pašauti kiškiai. Šimtą metrų iki mūsų paskutiniuosius įsiurbė išrausų laukas. Jie turėjo priklausyti labai jaunam, dar parako neuosčiusiam daliniui, nes demonstravo iš nepatyrimo kylančią drąsą.

* Friedricho Schillerio drama.

Tarsi timptelėti už virvutės, per aukštumos keterą persiropštė keturi tankai. Per keletą minučių artilerija suplūkė juos į žemę. Vienas perskilo į dvi dalis tarsi skardinis žaislas. Dešinėje su mirties šauksmu susmuko šaunusis kadetas Mormanas. Jis buvo narsus kaip jaunas liūtas; tuo įsitikinau dar prie Kambrė. Krito nuo šūvio į patį kaktos vidurį, geriau nutaikyto nei tas, kurį jis man anąsyk sutvarstė.

Reikalas atrodė dar ne visiškai pralaimėtas. Pažnibždėjau kariūnui Vilskiui šliaužti kairėn ir su kulkosvaidžiu prašluoti spragą. Jis greitai grįžo ir pranešė, kad už dvidešimties metrų visi jau pasidavę. Ten buvo kito pulko padaliniai. Iki šiol kaire ranka laikiausi žolės kuokšto tarsi vairo. Dabar man pavyko apsisukti, ir prieš akis atsivėrė keistas vaizdas. Dalis anglų įsiveržė į apkasų atkarpą, kuri kairėje jungėsi su mūsiške, dalis su ištiestais durtuvais žygiavo palei ją.

Dar nesuvokusio pavojaus artumo, mano dėmesį patraukė naujas, stipresnis netikėtumas: už nugaros į mūsų pusę judėjo kiti puolantieji, vedantys belaisvius iškeltomis rankomis! Taigi priešas įsiveržė į apleistą kaimą greičiausiai iškart, kai pradėjome puolimą. Tą akimirką jis užrišo maišą, atkirsdamas mūsų susisiekimą su užnugariu.

Vaizdas darėsi vis gyvesnis. Grupė anglų ir vokiečių apsupo mus ir pareikalavo numesti ginklus. Kilo sumaištis tarsi skęstančiame laive. Silpnu balsu raginau arčiausiai stovinčius nepasiduoti. Jie ėmė šaudyti, nežiūrėdami, kur priešas, kur draugas. Tylinčių ir rėkiančių ratas apsupo mūsų būrelį. Kairėje du milžiniški anglai durtuvais smaigstė apkaso kertę, iš kurios tiesėsi maldaujančios rankos.

Ir tarp mūsų pasigirdo šaižūs balsai:

– Nebėr prasmės! Šalin ginklus! Nešaudykit, draugai!

Pažiūrėjau į abudu karininkus, kartu su manim stovėjusius apkase. Jie šypsodamiesi gūžtelėjo pečiais ir numetė savo perpetes ant žemės.

Liko pasirinkimas tarp nelaisvės ir kulkos. Išsiropščiau iš apkaso ir nusvyravau Favrėjaus link. Jaučiausi kaip slogiame sapne, kai negali atplėšti kojų nuo žemės. Vienintelė palanki aplinkybė galbūt buvo maišatis, kur dalis vyrų jau keitėsi cigaretėmis, o kiti

dar skerdė vienas kitą. Man kelią pastojo du anglai, vedantys būrį į nelaisvę paimtų 99-ukų. Nutaikiau į artimesnįjį pistoletą ir nuspaudžiau gaiduką. Kitas pykštelėjo į mane iš šautuvo, bet nepataikė. Greiti judesiai iš plaučių išvarė šviesias kraujo čiurkšles. Pasidarė lengviau kvėpuoti, ir aš ėmiau bėgti palei apkasą. Už traverso šaudančio skyriaus vidury tupėjo leitenantas Šlegeris. Jie prisidėjo prie manęs. Keletas per lauką einančių anglų sustojo, ant žemės pastatė „Lewis" kulkosvaidį ir apšaudė mus. Pataikė į visus, išskyrus mane, Šlegerį ir du jo palydovus. Šlegeris, didelis trumparegis, pametė akinius; vėliau jis pasakojo, kad nematė nieko daugiau, kaip tik mano maskatuojančią planšetę. Ji buvo jo kelrodis. Praradęs daug kraujo, jaučiau svaigią laisvę ir lengvumą; nerimą kėlė tik mintis, kad galiu susmukti per anksti.

Galiausiai dešiniau Favrėjo pasiekėme pusmėnulio formos žemės sampylą, kur pustuzinis sunkiųjų kulkosvaidžių spjaudė ugnimi ant priešo ir draugo. Vadinasi, čia dar buvo skylė ar bent salelė maiše; mus lydėjo sėkmė. Priešo kulkos taškė įtvirtinimo smėlį, karininkai šaukė, susijaudinę vyrai šokinėjo pirmyn atgal. Šeštosios sanitaras nuplėšė man marškinius ir patarė tuojau pat atsigulti, nes po kelių minučių galiu nukraujuoti.

Mane susuko į palapinsiaustę ir nunešė į Favrėjaus pakraštį. Lydėjo keli manosios ir šeštosios kuopų žmonės. Kaime jau knibždėjo anglų, todėl akivaizdu, kad greitai buvome apšaudyti tiesiu taikymu. Kulkos poškėdamos skverbėsi į kūnus. Šeštosios sanitarą, laikiusį mano palapinsiaustės galą, šūvis į galvą patiesė ant žemės; kritau kartu su juo.

Mažas būrelis prisispaudė prie žemės ir, pliekiamas ugnies, nušliaužė į artimiausią duburį.

Likau vienas lauke, įsuktas į palapinsiaustę, beveik abejingai laukdamas pataikymo, užbaigsiančio šią odisėją.

Tačiau ir tokioje beviltiškoje padėtyje nebuvau paliktas; palydovai mane stebėjo ir netrukus pabandė išgelbėti dar kartą. Greta išgirdau jefreitoriaus Hengstmano, aukšto šviesiaplaukio iš Žemutinės Saksonijos balsą:

– Paimsiu tamstą leitenantą ant pečių, arba praeisim, arba liksim gulėt!

Deja, nepraėjome: kaimo pakraštyje buvo pernelyg daug užtaisytų šautuvų. Hengstmanas pasileido bėgti, o aš laikiau apsikabinęs jo kaklą. Tuojau pat pasigirdo drioksėjimas kaip šaudykloje, kai šaudoma į taikinį už šimto metrų. Po kelių šuolių plonas metalinis zyzimas pranešė apie pataikymą, ir Hengstmanas labai švelniai susmuko po manimi. Krito neišleidęs nė garso, bet aš jutau, kad mirtis jį užvaldė dar mums nepalietus žemės. Išsilaisvinau iš jo rankų, kurios dar laikė mane tvirtai apkabinusios, ir pamačiau, kad kulka, pramušusi šalmą, pataikė į smilkinį. Drąsuolis buvo mokytojo sūnus iš Leterio netoli Hanoverio. Kai tik vėl galėjau vaikščioti, aplankiau jo tėvus ir papasakojau, kas nutiko.

Blogas precedentas neatgrasino kito pagalbininko nuo dar vieno bandymo. Tai buvo sanitarijos seržantas Štrichalskis. Jis užsikėlė mane ant pečių ir aplinkui švilpiant antrai kulkų krušai laimingai nunešė į akląją zoną už artimiausios aukštumos.

Temo. Bendražygiai rado mirusiojo palapinsiaustę ir nunešė mane per vienišą vietovę, kurioje kiek akys užmato žybčiojo dantyti žvaigždžių spinduliai. Pažinau tą siaubingą jausmą, kai turi gaudyti orą. Vos neuždusau nuo cigaretės, kurią vienas vyras rūkė per dešimt metrų nuo manęs.

Pagaliau pasiekėme tvarstymo blindažą, kuriame šeimininkavo mano bičiulis daktaras Kėjus. Jis sutaisė nuostabiai skanų citrinų limonadą ir suleidęs morfijaus panardino mane į gaivinantį snaudulį.

Kitos dienos pašėlusi kelionė automobiliu į karo ligoninę buvo paskutinis rimtas gyvybinių galių išbandymas. Tada patekau į seselių rankas ir tęsiau *Tristramą Šendį* nuo tos vietos, kur skaitymą nutraukė įsakymas pulti.

Bičiuliška užuojauta palengvino plaučių peršovimams būdingų atkryčių laiką. Mane lankė divizijos kariai ir karininkai. Tiesa, Sapinji puolimo dalyviai buvo arba kritę, arba, kaip Kijus, anglų nelaisvėje. Tuo metu, kai pirmieji lėtai priekin besistumiančio priešininko sviediniai jau krito į Kambrė, sutuoktiniai Planko atsiuntė

mielą laišką, nuo burnos nutrauktą kondensuoto pieno skardinę ir vienintelį sode užaugusį melioną. Jų dar laukė liūdnos dienos. Ir mano paskutinis tarnas stojo į ilgą pirmtakų gretą: liko su manim, nors ligoninėje jam nepriklausė maisto davinys, todėl turėdavo jį išsikaulyti virtuvėje.

Gulėjimo nuobodį mėgini visaip išblaškyti; kartą stūmiau laiką skaičiuodamas savo sužeidimus. Neimdamas domėn tokios smulkmės kaip rikošetai ir įdrėskimai, nustačiau mažiausiai keturiolika pataikymų: penkis šautuvo šūvius, dvi sviedinių skeveldras, vieną šrapnelio kulką, keturias granatų ir dvi šautuvo kulkų skeveldras; su įėjimais ir išėjimais jie paliko lygiai dvidešimt randų. Šiame kare, kuriame dažniau apšaudytos erdvės, o ne žmonės, vis dėlto pasiekiau, kad vienuolika iš šių šaudmenų buvo nutaikyti asmeniškai į mane. Todėl turėjau teisę prisisegti prie krūtinės auksinį ženklą „Už sužeidimą“, kuriuo tomis dienomis mane apdovanojo.

Po keturiolikos dienų gulėjau minkštoje sanitarinio traukinio lovoje. Vokiškas kraštovaizdis jau puošėsi ankstyvo rudens spalvomis. Man pasisekė, nes kelionė baigėsi Hanoveryje; buvau paguldytas į Klementinos ligoninę. Iš greitai atsiradusių lankytojų ypač mielai matydavausi su broliu; po sužeidimo jis dar ūgtelėjo, tiesa, ne dešinioji, sunkiai sužalota pusė.

Palatoje gulėjau kartu su jaunu karo lakūnu iš Richthofeno eskadrilės vardu Vencelis, vienu tų augalotų ir šaunių vyrų, kurių vis dar randasi mūsų krašte. Jis gyveno pagal savo eskadrilės devizą: „Geležiniai, bet pašėlę!“ ir oro kautynėse jau buvo numušęs dvylika priešininkų, kuomet paskutinis šūviu sutrupino jam žasto kaulą.

Pirmąjį išėjimą iš ligoninės atšvenčiau senojo Hanoverio Gibraltaro pulko patalpose su Venceliu, broliu ir keliais traukinio laukiančiais bendražygiais. Kadangi buvo suabejota mūsų tinkamumu kovai, jautėme primygtinį poreikį įvairiais būdais šokinėti per milžinišką krėslą. Viskas baigėsi gana liūdnai: Vencelis vėl susilaužė ranką, o aš kitą rytą gulėjau lovoje turėdamas keturiasdešimt laipsnių karščio, maža to, kreivė pavojingai artėjo prie raudonos linijos, kurią peržengus medicina padėti nebegali. Turėdamas tiek tempera-

tūros prarandi laiko pojūtį; seselėms kovojant su karštine, gulėjau matydamas haliucinacijas, dažnai labai smagias.

Vieną iš tų dienų – tai buvo 1918-ųjų rugsėjo 22-oji – gavau generolo fon Busės telegramą:

„Jo Didenybė Kaizeris apdovanojo Jus *Pour le mérite* ordinu. Sveikinu Jus visos divizijos vardu.“

ŠAUKŠTAS KATILIUKE

Apie Ernstą Jüngerį ir jo *Plieno audrose*

1920-aisiais Veimaro Vokietijoje pasirodė pirmoji Ernsto Jüngerio knyga *In Stahlgewittern.* Jaunas autorius ją išleido pats. Šiandien ji laikoma vienu autentiškiausių, meistriškiausių ir kontroversiškiausių pasakojimų apie Pirmąjį pasaulinį karą, kurio šimtąsias metines minime. *Plieno audrose* vertino labai skirtingos literatūros figūros: antai Nobelio premijos laureatas André Gide'as teigė, jog tai „be jokios abejonės gražiausia knyga apie karą, kokią tik esu skaitęs; atvira, autentiška ir labai garbinga". Tos pačios premijos laureatas Heinrichas Böllis prisipažino prarijęs *Plieno audrose* 1943-iaisiais, gulėdamas karo ligoninėje. Devintajame dešimtmetyje lankydamasis Vokietijoje, su dideliį įspūdį palikusio veikalo autoriumi būtinai norėjo susipažinti Jorge'as Luisas Borgesas.

Savanoriu į karą išėjęs Jüngeris, tuo metu vos devyniolikos, 1918 metų paliaubas sutiko būdamas leitenantas, šturmo grupės vadas. Jis dalyvavo beveik visuose didžiausiuose Vakarų fronto mūšiuose, buvo keliolika kartų sužeistas. Už drąsą Jüngeris gavo daug apdovanojimų; jis yra jauniausias karys, apdovanotas aukščiausiu Vokietijos ordinu (įdomu, kad ordino pavadinimas prancūziškas – *Pour le mérite*).

Plieno audrose – solidžiai dokumentuotas tekstas, paremtas ketverius metus nuolat rašytu dienoraščiu, kurio susidarė daugiau nei 1 800 puslapių. Nesunku pastebėti, kad autorių labiausiai domina ne politinis ar nacionalinis karo lygmuo – apie tai tik užsimenama kaip apie daugmaž aiškų, bet ne svarbiausią kontekstą. Pasak knygos vertėjo į anglų kalbą Michaelio Hofmanno, pagrindinė veiksmo vieta yra maždaug dešimties kvadratinių metrų dydžio – tai apkasų, bunkerių ir kitų įtvirtinimų aplinka. Jüngeris išsamiai, su pagauliomis detalėmis vaizduoja visus kariavimo aspektus – ar tai būtų atvykimas į frontą, ginkluotė, ar maitinimasis lauko sąlygomis, apkasų kasimas ar ryšio su štabu palaikymas, žvarbios naktinės sargybos, trumpas miegas, rizikingi reidai į priešininko teritoriją ar lėbavimai užnugaryje, sužeidimai, ligoninės ar bendražygių mirtys. *Plieno audrose* įspūdingai aprašomi Flandrijos ir Prancūzijos regionai, karo nuniokoti kaimai ir miestai, o turbūt labiausiai įsimena sviediniais ir minomis, iš lėktuvų ir kulkosvaidžių apšaudomo mūšio lauko vaizdas.

Autoriaus plunksna keliais lengvais brūkštelėjimais sukuria kariaujančiųjų portretus – nuo eilinių iki generolų, nors vyrauja, žinoma, paprasti kareiviai, puskarininkiai ir žemesnioji karininkija. Ribinėse situacijose atsiskleidžia jų emocijos, tarpusavio santykiai, būdo bruožai – sumanumas ir ištvermė, ištikimybė bendražygiams, netgi, jei reikia rizikuoti gyvybe, lenktyniavimas dėl to, kas karingesnis ir, laikui bėgant, vis dažnesnė apatija, beatodairiška drąsa ir baimė, plieninė disciplina ir berkserkiško, kaip tai vadina pats Jüngeris, įsiūčio priepuoliai. Pastabi rašytojo akis fiksuoja ir siurrealistinę karo pusę – jis pateikia rafinuotus karo šlamšto ar pabėgėlių paliktų daik-

tų katalogus (pavyzdžiui, p. 41 arba 92), pasišaipo iš mūšio lauke itin absurdiškai skambančių biurokratinių instrukcijų ir aplinkraščių.

Jüngeris atvirai deklaruoja įsitikinimus, kurių vedamas išėjo į karą: „Kare aš visada stengiausi žiūrėti į priešininką be neapykantos ir vertinti jį kaip vyrą, pagal jo drąsą. Kovodamas siekiau jį rasti ir nukauti, ir iš jo nesitikėjau nieko kito.“ Be abejo, Jüngerio provaizdis čia yra europinėje istorijoje ir literatūroje įsišaknijusi herojaus-riterio figūra.

Tačiau ar šita tradicinė kario samprata tebegalioja XX amžiuje, pirmajame pasauliniame, pramoniniame, anonimiškame kare? Šis prieštaravimas – vienas stipriausių knygos įtampos generatorių. Jüngeris kruopščiai fiksuoja karui pritaikytas technines naujoves ir nepaprastai išaugusį naikinimo mastą: jis pastebi, kad vienos nedidelės operacijos artileriniam rengimui išnaudojama tiek sviedinių, kiek dar 1870-aisiais „būtų užtekę visam mūšiui“. Uraganinėje artilerijos ugnyje asmeninės kario savybės netenka reikšmės; lemiamu dalyku tampa atsitiktinumas, o labiausiai, žinoma – pramonės pajėgumas. Todėl toks dažnas ir skaudus per apšaudymą žuvusių bendražygių ar ištisų dalinių motyvas.

Pasakodamas apie totalinę vietovės destrukciją, kurią prieš atsitraukdama į Zygfrydo liniją vykdo vokiečių kariuomenė, autorius pastebi, kad su utilitariniu mąstymu susijungusi techninė galia naikintojui „atneša daugiau žalos negu naudos, o kareiviui neteikia jokios garbės“. Tačiau kitur Jüngeris tvirtina, kad net ir tokiomis nepalankiomis aplinkybėmis galiausiai nusveria individo drąsa ir įgūdžiai. Matydamas smarkiai apšaudomą, bet iš miškelio niekaip neiškrapštomą karių grupelę jis pastebi: „Net galingiausių priemonių priešprieša vis dėlto yra tik svarstyklės, kuriose šiandien kaip ir visais laikais nusveria žmogus.“

Čia atsiveria dar vienas knygos klodas – karo kaip asmeninio išbandymo klodas. Suvokdamas karą kaip gryniausią varžymosi, *agono*

principo apraišką, Jüngeris tuo neapsiriboja. Karo pavojai ne tik grūdina charakterį ir valią; mirties artumas leidžia tikriau ir giliau suvokti savo egzistenciją. Didysis prancūzų filosofas Emanuelis Levinas savo pirmojoje, dar lietuviškai parašytoje studijoje (beje, ji atsirado maždaug dešimtmečiu vėliau nei *Plieno audrose*) vokišką dvasiškumo sampratą aprašo taip, kad po tuo galėtų pasirašyti ir Jüngeris: „Žmogus tai tas konkretus „aš“, susirūpinęs savo likimu, nerimastaująs prieš mirtį: jai į akis žiūrįs ar nuo jos bėgąs. <...> Vokiečiai tiki, kad skausmas yra realesnis už protą, kurs nori skausmą nustelbti, kad tiesa nėra tas bešališkas stebėjimas amžinųjų idėjų, bet klaikus šūkis egzistencijos, kovojančios už save. <...> Mirties dvelkime susidaro metafizinė atmosfera. Visas svarbiausias problemas, kurios jaudina normalaus žmogaus mintį, gali sutikti šita apčiuopiama, iš ligos kylanti dvasia. Tos problemos gema, plėtojasi, vis glaudžiau rišasi su konkrečiu kūnišku, pasmerktu mirti gyvenimu.“[*] Ši samprata, kurią išskleisdamas Levinas, be kita ko, nurodo į svarbiausius Naujųjų laikų vokiečių dvasios judėjimus, romantizmą ir egzistencializmą, leidžia suprasti, kodėl Jüngeris neretai laikomas vokišku rašytoju *par excellence*.

Mirties dvelkime išryškėja ne tik individualios esybės kontūrai, bet ir jos glaudūs ryšiai su pasauliu – Levino žodžiais tariant, susipynę „dvasiški ir fiziški pradai“[**]. Šios sąsajos paslaptingos, sveiku protu nepaaiškinamos, todėl dažnai ignoruojamos. Kaip tik tokie yra *Plieno audrose* aprašyti laimingi ir nelaimingi sutapimai, lemtingi ženklai, situacijos, kai didžiausios įtampos akimirką nutinka keisti, nesuvokiami dalykai. Per reidą į prancūzų apkasus smogiamoji grupė patenka į gerai įrengtas, tačiau tuščias pozicijas. Pasiklydusiam apkasų labirinte ir aptiktam priešo Jüngeriui gyvybę išgelbsti netikėta kelio nuoroda: jis pastebi katiliuką su styrančiu šaukštu, kurį judėdamas į priekį atsitiktinai įsidėmėjo. Puolimo metu kuriam laikui dingsta

* Emanuelis Levinas, „Dvasiškumo supratimas prancūzų ir vokiečių kultūroje“, *Naujasis židinys-Aidai*, 1995, Nr.11, p. 819–820. Pirmą kartą straipsnis išspausdintas 1933-iaisiais žurnale *Vairas*.

** Ibid., p. 819.

atmintis; dar kitos atakos įkarštyje „aš“ pasijunta „beasmenis, tarsi stebėčiau save patį pro žiūroną“, o kraštovaizdis tampa „perregimas kaip stiklas“. Šūviu į krūtinę parblokštą leitenantą aplanko toks regėjimas: „Krisdamas išvydau kelio molyje įsispaudusius baltus, glotnius akmenukus; jų išsidėstymas – prasmingas, būtinas nelyginant žvaigždžių – vėrė dideles paslaptis. Jie buvo artimesni ir svarbesni nei aplinkui vykstančios skerdynės.“

Plieno audrų skaitymo pridėtinį malonumą kuria tai, kad net ir mistiškiausi potyriai perteikti krištolinio skaidrumo stiliumi, apvalytu nuo smulkmenų ir psichologinių peripetijų. Tačiau akivaizdu, kad stebinantis žvilgsnio blaivumas, gebėjimas keliais sakiniais pagauti esmę, yra ne tik kariško išsilavinimo, bet ir literatūrinės mokinystės (beje, tai viena iš žodžio *Jünger* reikšmių) rezultatas. Frankofilas Jüngeris neabejotinai mokėsi iš lakoniškumą aukštinusios realistinės prancūzų prozos; netikėti palyginimai ir sinestezinės metaforos rodo simbolistinės ir dekadentinės literatūros poveikį (pavyzdžiui, epizodas, kur raketų sprogimų spalva pasakotojui primena alto tembrą). Tačiau ne ką mažiau reikšmingas modelis Jüngeriui buvo antikinė literatūra – gal ne tiek Homero *Iliada,* su kuria *Plieno audras* lygina kai kurie kritikai (čia paralelės tik netiesioginės, simbolinės), kiek epinio prado istoriografija, pavyzdžiui, Cezario *Apie galų karą* ar Tacito veikalai (su Cezario užrašais Jüngerio knygą sieja ir tai, kad pasakotojas pats dalyvauja karo veiksmuose, apie kuriuos rašo). Turint galvoje du dalykus: realistinį Jüngerio talentą ir ilgų pozicinio karo laikotarpių monotoniją, nenuostabu, kad užrašams būdingas ir kai kurių posakių, scenų pasikartojimas, vietomis beveik asketiškas paprastumas.

***

Plieno audrose žymi Jüngerio gyvenimo odisėjos, nestokojusios nuotykių ir pavojų, pradžią. Paminėsiu svarbiausias jos stoteles.

Po karo Jüngeris Leipcigo universitete studijavo filosofiją ir zoologiją (savo aistrai – vabzdžiams – jis paskyrė ne vieną tekstą, o

1985-aisiais Badeno-Viurtembergo federalinė žemė net įsteigė rašytojo vardo premiją, kuri teikiama už nuopelnus ne literatūros, o entomologijos srityje). Veimaro respublikoje Jüngeris sukosi jaunų intelektualų rateliuose, kuriuose susitikdavo dešinieji ir kairieji radikalai, ir rašė liberaliąją demokratiją kritikuojančią publicistiką. Nacistų vadams, įskaitant Hitlerį, legendinis kovotojas ir žymus rašytojas buvo labai pageidaujamas sąjungininkas. Tačiau skirtingai nei daugelis pasaulinio karo veteranų, Jüngeris ir iki 1933-iųjų, ir po jų atmetė nacių pasiūlymus bendradarbiauti, pasirinkdamas vidinę emigraciją. Jis išgyveno ir piktus oficialiosios spaudos antpuolius, ir draudimą spausdintis, ir gestapo kratas. Siurrealistinis ar magiškai realistinis dienoraštis *Avantiūriška širdis* (*Das abenteuerliche Herz*) – antroji jo redakcija, kuri pripažįstama genealiausiu Jüngerio kūriniu, pasirodė 1938-aisiais – ir metais vėliau išleistas romanas *Ant marmuro uolų* (*Auf den Marmorklippen*) yra vieni reikšmingiausių ezopinės antinacistinės literatūros pavyzdžių. Šiandien tuos kūrinius skaitome kaip bet kokio totalitarizmo alegorijas; kaip pastebėjo Bruce'as Chatwinas, juose sutinkama „vyriausiojo girininko" figūra gali reikšti ir Staliną.

Per Antrąjį pasaulinį karą Jüngeris vėl pašaukiamas į kariuomenę. Daugiausia laiko praleidžia armijos štabe Paryžiuje, kur gyvena ganėtinai dendiškai. Jüngeris užmezga pažintis su žinomais prancūzų menininkais, literatais – Jeanu Cocteau, Georges'u Braque'u, Pablo Picasso. Bendrauja su daugeliu hitlerininkams nepritariančių karininkų, tarp jų ir su garsiuoju „dykumų lapinu" – generolu Rommeliu, slaptu vadovybės pavedimu inspektuoja dalinius Rusijos ir Kaukazo frontuose. Tokias nuotaikas ir patirtis atspindi nuo pat karo pradžios rašyta esė „Taika" ir intriguojantys dienoraščiai, sudėti į knygą *Švitesiai* (*Strahlungen*). Nepavykus 1944-ųjų liepos 20-osios pasikėsinimui prieš Hitlerį, diktatoriaus pasiuntiniai Rommeliui įteikė nuodų ir pagrasino, jog neįvykdžius paliepimo nukentės jo šeima; Rommelis nusižudė. Iškart po to iš kariuomenės atleidžiamas ir Jüngeris; jis grįžta į Vokietiją ir pačioje karo pabaigoje, paskirtas mažo miestelio landšturmo vadu, įsako nesipriešinti amerikiečiams.

Nors britai savo okupacinėje zonoje kelerius metus draudė Jüngeriui spausdintis (mat jis atsisakė pildyti denacifikacijos anketą), apskritai po karo rašytojo pripažinimas augo. Jei anksčiau jo mąstyme dominavo modernybė, per mito prizmę interpretuojama kaip titaniškas technikos amžius, dabar Jüngeris ieškojo būdų, kuriais asmuo galėtų atsispirti šiai technizuotai totalybei. Todėl labai svarbi jam tampa Anarcho figūra, prie kurios nuolat grįžtama. Itin daug gerbėjų Jüngeris rado Prancūzijoje; vienas iš jų buvo Prancūzijos prezidentas socialistas François Mitterrand'as, kuris ne kartą kvietė rašytoją į Vokietijos ir Prancūzijos viršūnių susitikimus, Pirmojo pasaulinio karo ir Europos susitaikymo minėjimus, o 1995-aisiais atvyko į Jüngerio šimtmečio sukakties šventę.

Rašytojas turėjo ir neatlaidžių priešininkų, daugiausia iš kairiojo sparno, prikišusių jam šaltą aristokratizmą, smurto estetizavimą ir karo šlovinimą, kurie esą padarė fašizmą patrauklų kultūros žmonėms. Norint šiuo požiūriu įvertinti ankstyvąją Jüngerio publicistiką ir eseistiką, reikėtų atskiro tyrimo; tačiau pastebėtina, kad ne vienas Jüngerio kritikas, pavyzdžiui, Walteris Benjaminas po Pirmojo pasaulinio karo taipogi kalbėjo apie „buržuazijos griuvėsius" ir šaukėsi visa perkeičiančio dieviško smurto gūsio – tiesa, kylančio iš kitos politinio spektro pusės. Kultūros istoriko Marko Lillos žodžiais, „tarpukariu beveik visi, įskaitant avangardo autorius, gėrė iš tų pačių drumzlinų ideologinių šaltinių". Ir VFR laikais Jüngerį aršiausiai puolusi dogmatinė kairė tabu laikė bet kokį „karo šlovinimą", išskyrus nuosavą „kovą prieš fašizmą", kurioje teisėtos bemaž visos priemonės.

Kas dėl *Plieno audrų* „fašistinės estetikos", tai čia geriausias liudytojas – turbūt žymiausio antikarinio romano *Vakarų fronte nieko naujo* autorius Erichas Maria Remarque'as, pripažinęs, kad parašyti kūrinį jį pastūmėjo ir Jüngerio pavyzdys. Remarque'o nuomone, *Plieno audrose* „sekinamojo karo siaubas" perteikiamas „be jokio patoso" ir su „teigiamai veikiančiu dalykiškumu", taigi ši knyga „daro dar stipresnį pacifistinį poveikį nei visos kitos".

Jüngeris išliko kūrybingas iki pat Matūzalio amžiuje atėjusios mirties. Tai nutiko 1998-aisiais, o po mirties sužinota, kad dešimtajame dešimtmetyje jis atsivertė į katalikybę ir buvo priimtas į Bažnyčią. Gausus jo palikimas apima ir virtinę fantastinės pakraipos romanų (beje, viename iš jų rašytojas išpranašauja mobilųjį telefoną, kurį vadina „fonoforu"), ir plačius eseistinius tyrimus bei dokumentacijas (pavyzdžiui, knyga apie svaigulį ir narkotikus *Prisiartinimai* (*Annäherungen*, 1970)). Vis dėlto dauguma skaitytojų ir kritikų sutaria, kad kūriniai, ryškiausiai atskleidžiantys jo talentą, yra dienoraščiai. Taigi pirmajai knygai buvo lemta tapti savotišku talismanu, lydėjusiu Jüngerį visą gyvenimą. Jos svarbą parodo ir tai, kad rašytojas beveik iki pabaigos ją taisė ir tobulino – kaip pastebi tekstologai, redukuodamas patosą ir išryškindamas žiauriąją karo pusę. Egzistuoja net septynios kūrinio redakcijos, o lietuviškam vertimui imtas paskutinis, kanoninis 1978 metų variantas.

Keletas žodžių apie Jüngerį Lietuvoje. Jo kūryba domėtasi jau Pirmojoje respublikoje: pavyzdžiui, ji gana plačiai aptariama 1939 metų *Židinio* žurnale išspausdintoje naujausios vokiečių literatūros apžvalgoje. Po karo Jüngerį skaitė išeivių kultūrininkai: jo įtaka pastebima Vytauto Janavičiaus prozoje, dienoraščiuose jį dažnai mini ir cituoja Alfonsas Nyka-Niliūnas. Vis dėlto didžiausio Lietuvos jungerininko vardo nusipelno Jurgis Kunčinas, išvertęs romaną *Afrikietiški žaidimai* ir keletą reikšmingų esė. Kartą susitikus Žvėryne jis apgailestavo, kad Jüngeris mūsų šalyje taip menkai žinomas, o „juk jo gyvenimas buvo įdomesnis netgi už Hemingway'aus". Pats Jüngeris mini Lietuvą *Ant marmuro uolų* 1972-ųjų leidimo pabaigos žodyje: esą jis girdėjęs, jog tuoj po karo Lietuvoje ir Ukrainoje pasirodė pogrindiniai romano vertimai. Tikriausiai tai mistifikacija; kita vertus, šitai rodo, jog Jüngeris žinojo apie mūsų krašte vykusį partizaninį karą ir manė, kad jo knyga susišaukia su antitotalitarinio lietuvių pasipriešinimo dvasia.

Kad knygos *Plieno audrose* vertimas taptų tikrove, labai prisidėjo Stralene įsikūrusi Europos vertėjų kolegija, kur malonioje patyrusių

ir pasidalinti patirtimi pasiruošusių vertėjų kompanijoje praleidau visą šių metų birželį. Už konsultacijas taip pat esu dėkingas Donatui Petrošiui, Antanui Gailiui, dr. Virginijai Masiulionytei, dr. Jurgiui Pakeriui ir Krašto apsaugos savanorių 801-osios kuopos kpt. Jaroslavui Dubako bei ltn. Jurgiui Stanaičiui.

Laurynas Katkus

2015-ųjų lapkritis

RETESNIŲ KARINIŲ TERMINŲ ŽODYNĖLIS

Butininkas	už bendražygių apnakvindinimą atsakingas karys.
Dumdumas	sprogstamosios kulkos, kurias naudoti uždrausta 1899-aisiais pasirašytoje Hagos konvencijoje.
Feldfebelis	puskarininkio laipsnis vokiečių kariuomenėje, maždaug atitinkantis viršilą.
Išrausa	sprogimo išrausta duobė.
Jefreitorius	kareivio laipsnis vokiečių kariuomenėje, maždaug atitinkantis vyresnįjį eilinį.
Kapralas	puskarininkio laipsnis vokiečių kariuomenėje, atitinkantis grandinį arba seržantą.
Landsknechtas	XVI–XVIII amžiais vokiečių kareivis samdinys.
Landšturmas	landverui nepriklausantis vokiečių rezervo kareivis iki 45-erių metų amžiaus.
Landveras	vidutinio amžiaus (iki 39-erių metų) vokiečių rezervo kareivis.
Maistininkas	už bendražygių maitinimą, maisto atgabenimą atsakingas karys.
Nesprogėlis	nedetonavęs sprogmuo.
Ordonansas	karys, paskirtas vykdyti vado arba štabo pavedimus.
Plyšys, niša	skirtingos formos ir gylio kario priedangos.
Postovis (*Quartier*)	trumpalaikė karių apsistojimo vieta, nakvynė.
Prakasas	apkaso griovys, kasamas nuo priešakinių pozicijų į priešo pusę.
Priešlaukis	vietovės ruožas prieš pagrindinę gynybos juostą.
Rotmistras	kavalerijos kapitonas.
Sekinamasis karas	karinė strategija, kuria siekiama nugalėti priešininką išsekinant jo personalo ir materialines atsargas.
Užkarda	sargybos arba žvalgų padalinys arčiausiai priešo, saugantis pagrindines pajėgas nuo netikėto puolimo.

Ernst Jünger
Plieno audrose

Iš vokiečių kalbos vertė Laurynas Katkus
Dizainerė Lina Sasnauskaitė
Maketuotoja Marija Mlinkauskaitė
Leidyklos redaktorė Aira Niauronytė

Tiražas 1 500 egz.

Išleido
kitos knygos
A. Vivulskio g. 10A-10, LT-03221 Vilnius
www.kitosknygos.lt

Spausdino
UAB BALTO PRINT
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius
www.baltoprint.com

9 786094 272066
www.kitosknygos.lt

1920-aisiais pasirodžiusi Ernsto Jüngerio *Plieno audrose* iki šiol yra viena meistriškiausių ir kontroversiškiausių knygų apie Pirmąjį pasaulinį karą. Savanoriu kariauti išėjęs 19-metis gimnazistas ketverius metus praleido Vakarų fronto apkasuose, buvo daug kartų sužeistas, už nuopelnus apdovanotas aukščiausiu Prūsijos ordinu *Pour le Mérite*. Kautynių romantiką dievinęs jaunuolis tapo ne tik patyrusiu kariu, bet ir mąstytoju, gebančiu įžvelgti šiuolaikinio karo esmę.

Pavojus grūdina charakterį ir valią, mirties artumas leidžia tikriau suvokti savo būtį, tačiau anoniminėse XX a. žudynėse tradicinė garbingo, už Tėvynę žūstančio kario-riterio samprata ima nykti. Pergalę lemia masinio naikinimo ginklus tiekiančios pramonės pajėgumas.

Nesu karo korespondentas ir nesiūlysiu herojų plejados; mano siekis – ne pavaizduoti, kaip galėjo būti, o aprašyti, kaip buvo.

Iš pirmojo leidimo pratarmės

Be jokios abejonės, gražiausia knyga apie karą, kokią tik esu skaitęs, – atvira, autentiška ir labai garbinga.

André Gide